

Державний архів Сумської області

*Присвячується 85-річчю
Державного архіву Сумської області*

**ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ
20-х – 30-х рр. ХХ ст.
НА СУМЩИНІ
т.1**

Суми 2011

ББК 63.3(4Укр-4Сум)61
У-45

Державний архів Сумської області

Автор-упорядник: Іванущенко Г.М.

Схвалено науково-методичною радою
Держархіву Сумської області. Протокол № 7 від 29.10.2010 р.

Рецензенти:

Боряк Г.В., доктор історичних наук, професор, заступник директора
Інституту історії України НАН України

Вовк О.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка

У-45 **Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині:** Т.1./ Автор-
упорядник: Іванущенко Г.М. – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2011. – 340
с.: іл.

ISBN 978-966-97080-9-0

Збірник включає нарис-огляд, документи з історії повстанського руху, містить інформацію про причини та перебіг народних виступів, хід підпільної і партизанської боротьби на території теперішньої Сумщини. Також подаються відомості про отаманів, повстанців, організаторів руху Опору та зв'язкових – уродженців краю, ілюстрації та коментарі.

Розрахований на архівістів, дослідників історії визвольного руху, краєзнавців, учителів, студентів, учнів, всіх хто цікавиться історією України.

Видання здійснене за фінансової підтримки Р.М.Мартинюка, редактора сайту *ugraina.org*.

ББК 63.3(4Укр-4Сум)61

ISBN 978-966-97080-9-0

© Іванущенко Г.М., 2010

© ДАСО, 2010

© ФОП Наталуха А.С., 2011

ПЕРЕДМОВА

Потреба в документальному відтворенні та аналізі повстанського руху 20-х–30-х рр ХХ століття виникла давно. Гучний відгомін тих, порівняно недавніх, років у народній пам'яті, краєзнавчих записках, а останніми роками ще і в наукових дослідженнях та публіцистиці просто зобов'язує архівістів сказати і своє слово в цій важливій і з історичного і з суспільного погляду темі. Адже в центральних державних архівах України, державних архівах областей, галузевих архівах силових відомств зберігається великий масив документів означеної тематики. Його використання тільки починається, хоча ще у 90-ті роки минулого століття окремі дослідники залучали архівні документи для написання монографій, статей та публіцистичних нарисів про повстанський рух українських селян.

Проте, незважаючи на великий успіх згаданих досліджень, публікації таких джерел, як збірники документів про повстанський рух ще не стали стійким явищем у вітчизняній історичній науці та архівному житті. Годі й говорити, що регіональних збірників, які б висвітлювали місцеві особливості повстанства, виявляли його причини та наслідки для українського визвольного руху наступних років просто немає. Цю суттєву прогалину в джерельній базі досліджень і покликана заповнити пропонована книга.

Робота над підготовкою цього видання почалася ще у 2005 році^{*}, але активізувалася останнім часом у світлі низки недавніх указів Президента України, зокрема Указу “Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні” № 37 від 23.01.2009 р., відповідного наказу Державного комітету архівів України № 19 від 04.02.2009 р. та листа Держкомархівів № 01-1330 від 01.07.2008 р. про виявлення документів для наукового проекту “Народна війна”.

Таким чином, давня історична і суспільна зацікавленість діями українських партизанів 20-х–30-х років ХХ століття нарешті отримала хоч якийсь організаційний стимул з боку держави. Хоча слід відзначити, що суттєвого збурення наукового інтересу до цієї важливої теми, на жаль, не відбулося. Власне, чому дивуватися, адже документальна база широким загалом громадянства практично не використовується, стійким стереотипом суспільної свідомості залишається певне “табу” на дослідження, або й існування “грифу секретності”, а радянська пропагандистська машина, включно з кінематографом, так у свій час “попрацювала” з темою, що карикатурний образ українського отамана й повстанця надовго відбив бажання бачити в ньому щось інше, окрім грабунку й тупого насильства.

Пропонований перший том збірника про повстанський рух 20-30 років на Сумщині є другою ланкою у публікації цілого циклу збірників документів

^{*} Пошук архівних та краєзнавчих матеріалів зазначеної тематики розпочався ще у 1998 році. Частина документів була використана при підготовці видання: “Залізом і кров'ю” (Сумщина в національно-визвольній боротьбі першої половини ХХ століття. Історико-документальні нариси) – Суми. – “Собор” – 2001. – 192 с.

про Український визвольний рух, запланований Державним архівом Сумської області (далі – ДАСО). Першою його ланкою став 1-й том збірника “Українське відродження 1917-1920 рр. на Сумщині”, який вийшов друком у цьому році. Два томи збірника “ОУН-УПА на Сумщині”, які висвітлюють документальну базу визвольного руху хронологічно слідом за збірником про повстанський рух 20-30 років, вийшли друком, відповідно, у 2007 та 2009 роках. Нарешті, у цьому ж, 2010 році виходить перший том збірника “Інакодумство на Сумщині”, який розкриває особливості дисидентства у нашому краї і хронологічно завершує визвольну тематику ХХ століття.

Тексти документів, поміщених у збірнику, за деяким винятком подаються мовою оригіналу із збереженням мовно-стилістичних особливостей. Пропущені, незрозумілі, недописані слова, згасання, або втрата тексту, доповнюються у квадратних дужках або в примітках. Кожний документ має контрольню-довідкову дані (легенду), в яких зазначається місцезнаходження документа, номер фонду, опису, справи, аркуша, або посилання на інше джерело, а також спосіб відтворення документа.

Вміщені документи і матеріали відображають адміністративно-територіальний поділ початку 20-х – 30-х рр. ХХ століття.

Збірник складається з передмови, нарис-огляду та трьох частин: документів, які висвітлюють події Селянської війни на території нинішньої Сумщини, ілюстративних матеріалів, до яких складено перелік та переліку виявлених документів зазначеної тематики. Він включає номер ілюстрації, заголовки документа та контрольню-пошукові дані.

Науково-довідковий апарат складається з коментарів по змісту (позначені порядковою нумерацією в квадратних дужках); текстуальних приміток (позначені зірочками, вміщені під текстом); переліку документів, вміщених в збірник; іменного та географічного покажчиків, списку скорочень.

Видання дозволяє ввести в науковий обіг новий обсяг документів з історії українського повстанського руху 20-х – 30-х рр. ХХ століття, який відображає регіональні особливості Селянської війни.

Автор-упорядник висловлює подяку:

Р.М.Мартинюку, редактору сайту *ugraina.org* за фінансову допомогу у виданні збірника та наукові консультації.

В.О. Рогу, головному редактору газети “Шлях Перемоги”, за організаційну роботу з підготовки видання, допомогу в пошуку першоджерел з історії повстанського руху, біографічних відомостей на його учасників.

к.і.н. Павлу Ісакову (м. Шостка), за перші наукові дослідження повстанського руху 20-х років в області, що полегшило пошук документів у фондах ДАСО.

Директору Департаменту архівного забезпечення СБУ (2008-2010 рр.), к.і.н. В.М. В'ятровичу, співробітникам архіву, за надану можливість ознайомитись зі справою на І.Д. Литвиненка та справою “Козачої Ради”.

Президенту історичного клубу “Холодний Яр” Р.М. Ковалю, за постійну співпрацю у пошуку і обміні джерелами з історії повстанського руху та наукові консультації.

Голові київського товариства “Меморіал” Р.М. Круцику, за співпрацю в пошуку та обміні документами з державних архівів областей.

к.і.н. Олександрю Вовку, за передані матеріали досліджень та наукові консультації.

В.Д. Захарченку, за допомогу в роботі з документами музею УМВС в Сумській області.

Директору Сумського обласного краєзнавчого музею В.С. Терентьєву, за надані копії звернень до повстанців Глухівщини.

А.М. Лісному (с.м.т. Терни), за надані спогади І. Міхна.

Українському Вільному Університету (Мюнхен) за надані копії документів та видання.

Українській Інформаційній Службі (Лондон) за надані копії документів та видання.

Співробітникам ДАСО: І.Є. Гончаровій, Л.А. Покидченко, О.О. Ключевій, І.П. Кузьменко, О.М. Євстаф`євій, В.В. Сидоренко, Т.С. Корнаковій, Г.І. Алещенко, Н.І. Грищенко, за допомогу в пошуку, підборі, реставрації та копіюванні документів.

п. Ірині Коломієць, за літературне коригування передмови і тематичного огляду.

п. Тетяні Коломієць, за підготовку англomовного короткого звіту.

“КРАЙ ПАРТИЗАНСЬКОЇ СЛАВИ” У СВІТЛІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ 20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

“ – Дозвольте, пане старший, чи товариш, вибачте, не знаю як Вас називати, поспитати, якої саме Ви банди будете та яка Ваша платформа?”

(Михайло Крат. Як то було у Зимовому Поході. // Україна у вогні революції. – К, 2009. – С. 24.)

Слова, винесені в епіграф статті, якнайкраще ілюструють не тільки те, часто змінюване багатовладдя, яке панувало в українських селах у 20-ті роки минулого століття, і, відповідно, певний хаос у свідомості пересічного селянина. Вони є ще й ілюстрацією сьгоднішніх уявлень про партизанів 20-х років. І, на жаль, не тільки в масовій свідомості... Адже теза про Сумщину, як “край партизанської слави”, народившись далеко не в наукових колах, поступово опановує і їх. Нискільки її не заперечуючи, беремося уточнити: “чиєї слави” і “яких років”?

Публікація архівних документів з історії антибільшовицької боротьби на Сумщині у 1920-х–30-х роках минулого століття є надзвичайно актуальною, бо зазначений період в історії нашого краю дотепер висвітлювався не завжди об’єктивно. Сьогодні поступово, крок за кроком, українська історична наука долає завали безпам’ятства, які утворилися внаслідок політичних потрясінь ХХ століття. З’являються “свіжі,” ідеологічно не зашорені, оцінки багатьох подій та явищ вітчизняної історії, “виринають” нові, раніше невідомі імена, які відіграли визначну роль у цих подіях. Це стосується і Української революції 1917-1921 рр., і боротьби ОУН-УПА, і теми політичних репресій та голодоморів. Ось тільки про те, що ж творилося у 20-ті роки – роки “будівництва соціалізму” в українських селах, хуторах та прилеглих до них лісових масивах – мовчанка... І це при тому, що часто “дійові особи” тих таємничих подій вже “засвічені” історичною наукою й “канонізовані” українською спільнотою, як активні учасники попереднього періоду – Української революції 1917-1921 рр. Більше того: інколи біографії провідників та учасників Селянської війни початку ХХ століття та самі їх ідеї знаходили своє продовження в подіях 1940-х–1950-х років. Так значна частина “Нарису історії ОУН”, підготовленого П. Мірчуком¹, містить детальні звіти про підпільну і партизанську боротьбу 20-30-х років зі східноукраїнських земель, зокрема і Сумщини. А перший створений відділ УПА носив назву “Холодного Яру”¹⁾ – славнозвісного повстанського формування 20-х років на території сучасної Черкащини. Говорячи про Холодний Яр, варто зазначити й те, що на однойменному романі Ю. Горліса-Горського² у міжвоєнний період було виховане ціле покоління патріотів у

* Коментарі

Галичини та за кордоном. Втім, свій “Холодний Яр” (і часто не один) був у кожній губернії...

Замовчування і перекручування фактів про повстанську війну українського селянства 20-30 років ХХ ст. на думку окремих дослідників має і наукове й політичне підґрунтя. Щодо науки, то безкритично взявши за основу мемуари учасників Перших Визвольних Змагань (переважно – кадрових військових, а часто й суперників повстанців) окремі сучасні історики перейняли від них здебільшого негативне ставлення до селянського повстанського руху, т. зв. отаманщини, як синоніму анархічності, стихійності, нефаховості у військових питаннях. Звідси і оцінка воєнних можливостей та успіхів повсталих, ніби чогось другорядного порівняно з діями регулярних армій (тієї ж УНР, наприклад). Політична ж причина замовчування розмаху повстанського руху на нашу думку полягає у прагненні приховати від народу його здатність до опору, збройної боротьби і взагалі до протесту. Це і є та маніпуляція історичною та суспільною свідомістю, яка ставить на меті відібрати в українців героїчну складову їх минулого. Тому першочерговим завданням архівістів, у царині використання інформації, сьогодні вважаємо оприлюднення документів – свідків боротьби нашого народу за свої людські, національні, соціально-економічні права та духовні цінності.

У радянській історіографії про партизанську боротьбу зазначеного періоду писалося як про бандитизм. Фактичний матеріал із вказаної проблеми міститься у працях, написаних очевидцями тогочасних подій: М. Савельєв “*Экономические причины кулацких восстаний*” (1919 р.)³, М. Равич-Черкаський “*Махно и махновщина*”⁴, Р. Ейдеман “*Борьба с кулацким и повстанческим бандитизмом*” (1921 р.)⁵, “*Очаги отаманщины и бандитизма*” (1921 р.)⁶, “*К вопросу о борьбе с бандитизмом*” (1922 р.)⁷. Дукельський “*ЧК на Украине*” (1923 р.)⁸. Хоч інформація у згадуваних працях подається тенденційно, з прокомуністичних позицій, але при цьому наводиться чимало конкретних фактів, свідчень очевидців, що є важливим для аналізу повстанської боротьби та подальших пошуків.

Дані про повстанську боротьбу у 1917-1920-х роках є у праці “*Українська РСР у період громадянської війни (1917 – 1920)*”⁹, що вийшла друком у 3-х томах протягом 1967-70-х років. Також цікавим у сенсі фактичного матеріалу є праці: О. Кучера “*Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні у 1921-1923 рр.*” та колективна монографія “*Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918-1922)*”¹⁰, яка, крім того, ще й розкриває стиль та методи роботи цього “*караючого меча революції*”.

Збірник документів з історії ВЧК “*На защите революции*”¹¹ має чимало інформації про повстанські виступи на Сумщині, спрямовані проти більшовицької влади, а також про існування дієвого національного підпілля.

У діаспорній історіографії ґрунтовних робіт, присвячених питанню “отаманщини”, як називали повстанський рух в Україні, немає, за винятком дослідження В. Плюща “*Борьба за Українську державу під советською владою.*”¹² Окремі дані про партизанську боротьбу 1917-1920 років знаходимо у мемуарах очевидців. Так інформацію про повстанський рух у північних районах теперішньої Сумщини знаходимо у книгах “*Вороніж та його околиці*”¹³, а також “*Під сонцем обездолених*”¹⁴ Григорія Сірика, який зараз мешкає в Канаді, маловідомій книзі Р. Суслика “*Криваві сторінки з неписаних літописів*” та у розвідках М. Вербицького “*Найбільший*

злочин Кремля” і О. Калиника “Що несе з собою комунізм?”¹⁵ З протилежного боку цікаві фактичні матеріали містяться в спогадах одного з учасників боротьби за радянську владу І. Міхна¹⁶. Серед нещодавно перевиданих в Україні книг добрий матеріал із цієї тематики дає дослідження С. Підгайного “Українська інтелігенція на Соловках”¹⁷ та праця С. Мечника “Від оприччини до КГБ”¹⁸. Особливо слід відзначити унікальну працю В. Кука “Колгоспне рабство”¹⁹, яка наводить багато прикладів жахливого соціально-економічного становища селян, як однієї з головних причин повстанського руху. Цю книгу, перевидану сьогодні в Україні Центром досліджень визвольного руху, не можна віднести до діаспорної історіографії, оскільки писалась вона 1952 р. в Україні, в умовах глибокого підпілля.

Останнім часом в Україні історіографія означеної проблеми дещо розширилась.

Грунтовною роботою щодо вивчення повстанського руху в Україні 1917-1920-х рр. займався історик Роман Коваль (“Героїзм і трагедія Холодного Яру”(колективна праця)²⁰, “Отамани гайдамацького краю. 33 біографії”²¹, “Багряні жнива Української революції”²², “Отаман Орлик”²³ та інші праці). Велику роботу по дослідженню повстанського руху на Сумщині здійснено П. Ісаковим у середині 90-х років. Її результати друкувалися у часописі “Сіверянський літопис”²⁴, була захищена кандидатська дисертація.

Певною спробою документального вивчення підпільно-партизанської боротьби на Сумщині стала праця “Залізом і кров’ю”²⁵ яка вийшла друком у 2001 році. Окремі факти про повстанську боротьбу є у двохтомній праці І. Біласа “Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953” та В. Ульянич “Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921-1933 роках.”²⁶ Досить вдалим є спроби систематизувати відомості про повстанську боротьбу на регіональному рівні і у працях В. Дмитрука “Вони боролися за волю України”²⁷ та В. Ревеука “За волю України”²⁸.

Протягом останніх років з’явилося кілька наукових розвідок, присвячених окремим аспектам руху Опору 20-х – 30-х років ХХ століття. Це такі, як: “Українські Соловки”²⁹ Д. Веденєєва і С. Шевченка та “Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин “ворогів народу” в Україні (1917-1953 рр.)” Т. Вронської³⁰. Слідом за Р. Ковалем та В. Ревеуком спроби “виписати” історичні портрети окремих героїв підпільно-партизанської боротьби простежуються і в статтях П. Ісакова³¹ та В. Коротенка³². Цікаві статистичні відомості, щодо масштабів повстанського руху, знаходимо також у науковій розвідці В. Піскун³³.

Зрозуміло, що прагнучи подальшого серйозного наукового вивчення теми повстанської боротьби на Сумщині, запити дослідників все частіше звертаються до архівів.

У Державному архіві Сумської області є справи, що пов’язані з т. зв. “політичним бандитизмом”. Вони знаходяться у різних фондах, де зосереджені матеріали різних структур і установ радянської влади, діяльність яких була якимось чином пов’язана з цією проблемою. Серед таких документів є: військові накази, відозви, постанови ВЦВК, ВУЦВК^[2], листування радянських органів влади, протоколи повітових профкомів, інструкції і постанови РНК^[3], рапорти військові і міліційні, звіти ЧК, телефонограми, шифрограми, сюди ж можна віднести документи Державної Варти доби Гетьманату.

Усі ці джерела створюють достатнє документальне тло для подальшого опрацювання теми повстанського руху на території теперішньої Сумщини. Але, як і кожна тема, а особливо, така динамічна, як повстанський рух, має починатися з документального пояснення причин масової партизанської боротьби. Наголошуючи на масовості цього явища, опираємось на висновки, зроблені П. Ісаковим. Так, за його підрахунками, у 1919-1923 рр. на території сучасної Сумської та прилеглих районах Чернігівської областей діяло 106 (!) антибільшовицьких повстанських загонів³⁴, загальна кількість партизанів у яких за різними оцінками доходила до 40 тисяч. Із них тільки у Глухівському повіті відомо 56 таких загонів. Тут існувала ціла повстанська республіка, загоны якої боронили рідну землю від загарбників. Більшовицькі каральні експедиції і продовольчі загоны помічали свій шлях розстрілами заручників, концтаборами, грабунком українських селян, нищенням духовних святинь. На території Роменщини, Глухівщини, та інших повітів були розташовані концтабори, куди відправляли заручників, захоплених у селах, часом неповнолітніх, віком 14-15 років, які утримувалися понад 3 місяці.³⁵ Спеціальна інструкція за підписом голови “Совнаркома УССР” Х. Раківського повчала командирів каральних загонів як треба поводитися з непокірними селянами, передбачаючи повне знищення, спалення населених пунктів у разі підтримки повстанців (документ № 31 збірника).

У пересічного читача від поданої вище короткої інформації може виникнути сумнів: “каральні експедиції, концтабори, заручники, розстріли, знищення сіл” – чи укладачі, бува, чого не наплутали? Адже ці методи – з арсеналу “Третього рейху”!

Ні, не наплутали... Тому й тримався так довго цей “останній бастіон” радянської історичної науки, бо оприлюднення документів неодмінно “виводило” на одне запитання: “Якщо не “десь там”, в Галичині чи на Волині, а тут, на Слобожанщині, Посуллі та Сіверщині прадіди і прапрадіди багатьох з нас були учасниками збройного руху Опору, підпілля або саботажних акцій, ставали добровільними помічниками та інформаторами партизанів, зазнаючи переслідувань від радянської влади тільки за те, що любили свою землю і захищали її, то ким були прибулі з Півночі партійці й чекісти, бійці “частей особого назначения^[4]” і “продотрядов^[5]”? ” Ким були організатори комун та колгоспів, активісти, агітатори проти власності, Бога і традицій – всі ті, кого називають “борцями за советскую власть”, кому і по цей день височать пам’ятники, а їх іменами названі вулиці і школи?

Як бачимо, складність теми та порушуваних нею світоглядних проблем спонукає нас детально висвітлити не тільки причини повстанського руху в Україні, але й спробувати відтворити документальне тло основних політичних подій того часу. Є побоювання, що без їх висвітлення, для ширшого загалу, повстанська тематика 20-х так і залишиться набором розрізаних історичних фактів.

1917-1918: зародження повстанського руху

У 1917 році в процесі національного відродження постала українська держава. Проте шлях її утвердження не був легким. В Україні залишалосся чимало невирішених проблем, зокрема, земельне питання. На місцях і, особливо в прикордонних районах України, одним з яких була Сумщина,

влада Центральної Ради була формальною. Надії на мирні перетворення обірвала війна Радянської Росії проти Української Народної Республіки. Через скептичне ставлення лідерів Центральної Ради до військового питання УНР не мала достатньої кількості боєздатного війська. Цей факт дуже ускладнював оборону молодого республіки. Селянство зайняло ви-чікувальну позицію. Його мало цікавили відмінності програмних засад політичних партій, їхні гасла. Єдине чого воно прагло – працювати на своїй землі. Але хто стоїть осторонь великих політичних процесів, тим більш, якщо ці процеси стосуються його безпосередньо, то за нього його долю вирішуватимуть інші. Більшовики принесли в Україну війну і голод. Їм не потрібні були українські селяни, але вони прагли українського хліба, щоб утримати свою владу в Росії та роздмухувати “пожежу світової революції” на решту країн. Український селянин швидко зрозумів, чого хотіла від нього радянська влада. Багато хто починає хапатися за зброю, щоб боронити свою родину, своє майно. Стихійно з’являються повстанські загони, що в офіційних радянських повідомленнях часто іменуються “бандами”. Роз-гортається жорстока боротьба.

Населення теперішньої Сумщини здебільш позитивно ставилося до Центральної Ради, зокрема, підтримку українських органів влади часто декларували селяни, які становили 80 % жителів нашого краю. Так, у відомостях про політичне життя в Ромнах за період з 1 по 8 грудня 1917 р. зазначалося: *“С изданием универсала об автономии Украины, в уезде образуются сельские спилки, которые всеми силами поддерживают Центральную Раду и генеральный Секретариат”*³⁶, також, у *“Сведениях о событиях политической жизни в гор. Ромнах и Роменском уезде с 1-го на 8-е января 1918 года”* говорилося, що *“В городе Ромнах и пригородных селах расквартирован 18-й пехотный запасной полк. С времени украинизации этого полка не наблюдалось выпадов в сторону преступности...”*³⁷ Як бачимо українізація позитивно впливала на військову дисципліну, адже тепер вояки знаходилися на власній землі і мали боронити рідну країну. Для України це був час, коли негайно треба було розбудувати власне військо. Нерішучість Центральної Ради щодо цього питання згодом дуже боляче далось взнаки.

4 (17) грудня 1917 р. у Києві розпочав роботу Всеукраїнський з’їзд Рад, скликаний з ініціативи Київської Ради робітничих депутатів для пере-обрання Центральної Ради. До Києва з’їхалися здебільшого прихильники Центральної Ради, які прийняли постанову про довіру і недоцільність її переобрання.

Напередодні 3 (16) грудня 1917 р. на підставі постанови Раднаркому РСФРР було складено *“Маніфест до українського народу з ультиматив-ними вимогами до Центральної Ради”*, в якому, хоч і визнавалася Українська Народна Республіка та її право відокремитися від Росії чи вступити в договір про федеративні відносини з Російською республікою, але Цен-тральна Рада звинувачувалася у невизнанні радянської влади в Україні. *“Маніфест”* закінчувався погрозою – в разі неприйняття цих вимог протя-гом 48 годин - Раднарком вважатиме Центральну Раду в стані війни проти радянської влади в Росії і в Україні. Генеральний Секретаріат УНР відкинув вимоги більшовиків, а Київська Рада робітничих депутатів прийняла по-станову з приводу ультиматуму, в якій зазначалося, що Рада Народних Комісарів хоче зробити замах на Українську республіку. Зрозумівши, що

мирним шляхом захопити владу в Україні немає шансів, більшовики зазіхали з'їзд і переїхали до Харкова, де 11–12 (23–24) грудня 1917 р. зібрали I Всеукраїнський з'їзд Рад. Він проголосив Україну республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, було обрано радянський уряд. Отже, більшовики у своєму ультиматумі вимагали визнати радянську владу в Україні ще до її проголошення. Створення радянського уряду в Україні давало підставу твердити, що не Радянська Росія збирається воювати проти України, а Харківський уряд бореться з Київським. Про тогочасні події радянський історик М. Попов у 1928 році писав: *“Наша партія на Україні після Жовтня не могла взяти влади в свої руки, бо не була ще досить міцна. Вона мала проти себе з'єднаний фронт українських національних соціалістичних партій, що спиралися на компактні маси української дрібної буржуазії, насамперед селянства. Не відколовши хоч би частину цих мас від впливу національних соціалістичних партій, не можна було думати про здобуття влади.”*³⁸ Про ситуацію в Україні говорив тоді і більшовик В. Затонський: *“Наше становище тут погіршується тим, що ми представляємо собою партію великоросів.”*³⁹ Дійсно, у харківському з'їзді взяли участь делегати від 96 Рад з 300, що діяли в Україні. Власне українців серед них було небагато: В. Затонський, Ю. Коцюбинський, М. Скрипник, а решту складала росіяни та євреї, до того ж вони були членами РСДРП(б) – територіальною агентурою більшовиків Росії, котрі використовували їх для здійснення своїх планів в Україні.

Загальна тактика більшовиків зводилася спочатку до того, що їхні загони захоплювали українські міста і проголошували там радянську владу. У тих акціях допомагали їм більшовицькі бойові дружини, які склалися з місцевих, переважно міських, елементів. Ця тактика відповідала політиці В. Леніна, метою якої було створити враження, що воює проти Центральної Ради не російський радянський уряд, а солдати, селяни і робітники України, котрі прагнуть скинути небезпечну для них владу⁴⁰.

Тим часом з Харкова на Київ насувалися війська Муравйова, а з Гомеля на Чернігів і Бахмач армійська група Берзіна. Їм на допомогу з Брянська через усю Сумщину рухався загін А. Знаменського. Називався він *“Первый Московский красноармейский отряд особого назначения”*. Особовий склад загону становили робітники фабрик і заводів Благуше-Лефортовського району Москви. Дорогою він поповнився робітниками Брянська⁴¹.

Тактика більшовиків виявилася успішною. Їхня пропаганда іноді доходила до політично малосвідомих селянських мас, які за обіцянками соціальної справедливості, економічної рівності й миру не бачили дійсних планів В. Леніна та його прихильників. Ця пропаганда знайшла також сприятливий ґрунт між анархічно налаштованими солдатами. Внаслідок цього Центральна Рада невдовзі почала втрачати свій вплив. Народні маси, не маючи належного проводу, переходили подекуди на бік більшовиків, а ще частіше займали нейтральну позицію в україно-російській війні. Оголошували ганебний *“нейтралітет”* і деякі українські військові частини...

Відносно легке захоплення більшовиками міст України пояснювалося тим, що їхнє населення було в більшості неукраїнського походження. Щодо українців, які мешкали у містах, то вони (переважно інтелігенція) були національно свідомими. На жаль, у той критичний час українці не проявили належної згуртованості, на їх свідомість ще тисли століття царської неволі й русифікації.

Від навали російських більшовиків на Сумщині боронилися українські військові частини, добровольці Куреня Смерті ім. кошового Івана Сірка, Вільне Козацтво, Січові Стрільці. Велика частина населення ставилося нейтрально до воюючих сторін, проте саме селянство стало згодом основним ресурсом українських підрозділів. З приходом більшовиків населення краю швидко зрозуміло, що їхня політика спрямована на вичакування всіх багатств з України на користь Радянської Росії. Селяни почали потерпати від масових реквізицій, організованих червоними військами. В різних місцях починають спалахувати поодинокі повстання, викликані грабжницькою більшовицькою політикою. Але широкого розмаху антирадянський повстанський рух на початку 1918 року ще не набув.

Займаючи українську територію, більшовики негайно бралися до реквізицій і розстрілів. 18 січня 1918 р. зі станції Хутір-Михайлівський і Конотоп було відправлено до Москви і Петрограду 140 тис. пудів цукру. За день-два мали відвантажити близько 200 тис. пудів борошна⁴².

Тим часом на Сумщині тривали оборонні бої. Шостку до 14 січня 1918 року обороняв загін Вільного козацтва. Його було витіснено переважаючими петроградськими і московськими робітничими загонами. З 8 по 25 січня 1918 року ділянку фронту Бахмач-Конотоп від військ Берзіна, що насувалися з боку Гомеля, захищали курсанти I Військової школи ім. Богдана Хмельницького під командуванням Р. Косенка (згодом А. Гончаренка). Їх було близько 500 чоловік. Саме вони 29 січня прийняли бій під станцією Крути.

Ще 21 листопада 1917 р. більшовики зробили спробу повстання в Лебедині. Для допомоги українській армії місцеві жителі Охтирки створили загін. Запеклі бої тривали в районі Хотіні та Юнаківки. На допомогу більшовикам відряджалися до України й т. зв. "інтернаціональні загоны"⁶⁾. Так, біля Миропілля на допомогу відділам Червоного козацтва В. Примакова була сформована сотня, куди увійшли німці, чехи, словаки, мадяри. В інших містах з'являються загоны латишів і китайців.

Зразу ж після зайняття української території російські радянські війська починають грабування українського населення, чинять насильство проти нього. 12 березня було пограбовано промислове устаткування з підприємств Конотопу і вивезено до Курська. У січні 1918 р. у Тернах піднялося повстання, викликане розбоями з боку більшовиків. Повстання було придушене загonom червоних, на чолі з І. Міхном, що прибув з Харкова. Детально і колоритно описує він сам партійну роботу тих часів:

"Часть людей вернулась из тюрем. Я старался, в первую очередь, завербовать их в актив, чтобы сделать из них зачинщиков погромов помещичьих усадеб, раздела их имущества. Они должны были повести за собой крестьян. В то время никто не спрашивал у тюремщиков, за что они сидели: уголовник он или политический. Надо было сформировать отряды активистов, которые могли бы повести за собой остальных на разгром помещичьих усадеб. (...)

Эти директивы свыше распространялись везде по сёлам. По большевистской программе всё отобранное у помещиков и капиталистов должно было стать государственным достоянием. Но набожные крестьяне отказывались это делать, боясь греха. Сельскую молодёжь, проживающую в городе, быстро обрабатывали, сделав её атеистами, способными

убивать кого угодно и отбирать что угодно. Она и направляется партией в деревню для реализации партийных замыслов”⁴³.

Як бачимо, основна ставка у кадровій роботі більшовиків робилася на люмпенів. Селянство з його традиційним укладом життя і релігійністю було своєрідним bastionом моралі у вируючому морі пристрастей, “піді-грітих” вищезгаданою ідеологічною роботою.

У Сумах, Конотопі, Ромнах, Глухові та інших містах теперішньої області відбувалися розстріли бійців українських частин, які потрапили до більшовицького полону. Із навколишніх сіл брали заручників, доки продовольчі загони грабували села. Роком пізніше “вождь” більшовиків – Ленін обґрунтує моральне право на заручництво так: “Отметим только, что наиболее близкие к Советской власти мелкобуржуазные демократы, называющие себя, как водится, социалистами, например, некоторые из “левых” меньшевиков и т. п. особенно любят возмущаться “варварским”, по их мнению, приемом брать заложников.

Пусть себе возмущаются, но войны без этого вести нельзя, и при обострении опасности употребление этого средства необходимо, во всех смыслах, расширять и учащать”⁴⁴.

15 січня 1918 року В. Ленін надсилає до Харкова Антонову-Овсієнку й Орджонікідзе майже панічну телеграму: “Заради бога, вживайте енергійних і найбільш революційних заходів для відправлення хліба, хліба і хліба!!! Інакше Пітер може сконати. Спеціальні поїзди і загони. Збирання і зсіпання. Проводжати поїзди. Повідомляти щодня...”⁴⁵

У телеграмі 22 січня “вождь” більшовиків нагадує: “Продовжуйте, заради бога, з усієї сили добувати продовольство, організуйте спішно збір і зсіпання хліба, щоб встигнути налагодити постачання до бездоріжжя. Вся надія на Вас, інакше голод на весну неминучий”⁴⁶.” Так, коштом пограбування українських селян більшовики рятували своє становище в Росії.

У січні 1918 року Центральна Рада оголосила Четвертий Універсал, що проголошував незалежність УНР. 9 лютого делегація УНР підписала договір про мир з Центральними державами. Німецькі та австро-угорські військові діячі передбачаючи, що Центральна Рада не впорається з більшовиками, запропонували їй військову допомогу. За Брестським договором, від 18 лютого (3 березня) 1918 р., між Центральними державами та Росією – Україна мала звільнитися від російських військ. Невдовзі розпочався спільний наступ українських та союзницьких армій.

Залишаючи Україну, більшовики намагалися прихопити якнайбільше матеріальних цінностей. У Конотопі, втікаючи реквізували 273 тис. карбованців, у Глухові розстріляли близько 400 чоловік, у тому числі й учнів місцевої гімназії⁴⁷.

Репресії червоних викликали відплатні акції. Наприкінці березня – на початку квітня вибухнуло повстання проти більшовиків у Білопільлі. На його придушення було кинуте військо 5-ї Радянської армії під керівництвом Р. Сіверса, що вже мала досвід каральних експедицій під Лебедином та в інших повітах. З наближенням фронту Білопільля було звільнене від більшовиків. Такі ж повстання відбувалися в Глухові, Конотопі, Лебедині, Сумах. Наступ німецько-австрійських військ та українських військ завдав сильного удару по більшовиках. За офіційними радянськими даними, у травні 1918 р. у складі парторганізацій України залишилося не більше 1 тис. чоловік, і навіть у великих центрах Києві, Харкові, Одесі залишалося по 40-70 біль-

шовиків⁴⁸. 80 % більшовиків виїхало до Росії. Звузилася їх соціальна база. Був розпущений Народний Секретаріат. Проте, більшовицька агентура ширилася в Україні досить активно.

Із відходом більшовиків на схід мало б початися мирне життя, та чимало проблем виникло у зв'язку з присутністю німецьких військ. Центральна Рада слабо володіла ситуацією в Україні. Не дочекавшись від неї обіцяної продовольчої компенсації за військову допомогу, німці самі почали примусово вивозити продукти, карати українських селян. З союзників вони перетворювались на окупантів. Пізніше це стало однією з підстав для розгортання селянського партизанського руху проти німців. Найбільші *“політичні дивіденти”* від цього отримали більшовики, які іноді очолюючи стихійні повстанські загони одночасно вели пропаганду і проти самої ідеї самостійності України, тоді, як українські партії були дезорієнтовані. Принаймні, якщо про діяльність у той час яких-небудь українських повстанських загонів в південних повітах сучасної Сумщини нічого не відомо, то на півночі вони діяли. І причина тут була не в більших або менших політичних симпатіях населення до влади, а, скоріше, в зручніших природних умовах. Ліс *“вбирив”* у себе залишки тих місцевих *“куренів смерті”*, загонів *“Вільного козацтва”*, *“Січі”*, народного ополчення, які, здобувши міліарний та політичний вишкіл у недавніх зимових боях проти більшовиків, не збирались миритися з новими окупантами.

1919: всі проти всіх

Тим часом, у травні, в результаті переговорів між німецько-українською та російською делегаціями в Курську було окреслено кордони України із Радянською Росією за демаркаційною лінією. Цим же договором встановлено *“нейтральну зону”* – територію завширшки 10 км. між кордонами Росії і України з північного заходу на північний схід по території Чернігівської губернії. З українського боку ця зона йшла по лінії Суджа – Любимівка – Кореневе і залізниці Кореневе – Рильськ. З російського – по лінії: Мазепівка – Степанівка – Нижня Груня і перехрестя залізниці Кореневе – Льгов та дороги Олександрівськ – Скрилівка – Крем'яне – Мала Локня – Черкаське Поречне – Курочка – Шинавка – Пушкарське – Руська Копелька⁴⁹. Від України *“відсікався”* район Середино Буди. Ця територія, через безконтрольність та наростаючий інтерес з боку Раднаркому Росії поступово стала місцем діяльності безлічі більшовицьких, анархістських і просто бандитських загонів, що робили постійні напади на українську територію, звідти засилялися агенти для підривної роботи в Україні. Вистачало тут і формувань без певного політичного *“забарвлення”*, які, тільки отримавши відповідний політичний провід могли *“хитнутися”* в якийсь бік.

З вигнанням радянських військ і утвердженням Гетьманату в Україні знову не вдалося створити влади, яка б опиралася на широку народну підтримку. Подекуди її підточувала більшовицька пропаганда, яка нерідко мала успіх, особливо на селі та німецька політика економічного визиску України. Якраз, повстанський рух у Глухівському, Кролевецькому, Шосткинському районах почався як партизанська війна проти більшовиків, потім проти німців і Скоропадського. Базою цього руху, як уже зазначалося, стали залишки українських частин, що уціліли після першого більшовицького наступу.

Населення не покладалося ні на яку владу, а розраховувало лише кожен на себе. Відповідно, ніякого спільного фронту проти загарбників бути не могло, що сприяло легкому просуванню більшовиків по території краю. Така ситуація обумовлювала в подальшому появу великої кількості повстанських загонів у відповідь на більшовицький терор. Було згаяно багато часу: якщо державна влада не могла оборонити Україну, то стихійному повстанському руху було набагато важче це зробити.

Після падіння в результаті повстання Директорії Гетьманату П. Скоропадського, радянська Росія починає нову війну проти УНР. З початком січня 1919 р. більшовицькі війська захопили Харків. Станом на 10 січня більша частина Сумщини (за винятком південно-східної частини) знаходилася під владою червоних. 12 січня захоплено Чернігів, 19 січня – Полтаву. 22 січня більшовицькі партизанські загони, що діяли у межах повіту, захопили м. Ромни⁵⁰.

Лише 16 січня 1919 року, коли більшовики вже просувалися українською територію і захоплювали одне місто за одним, Директорія проголосила стан війни з Радянською Росією. А ще перед цим, 11 січня, Раднарком Росії запровадив продрозкладку: *“Все количество хлеба и фуража, необходимое для удовлетворения государственных потребностей, разверстываются для отчуждения у населения между производящими губерниями”*. Термін виконання – до 15 червня 1919 року, з них 70 % – до 1 березня 1919 р⁵¹. Російський *“революційний уряд України”* приймає це рішення до виконання і на окупованій території починаються планомірні і нещадні експропріації хліба, фуражу та іншої сільськогосподарської продукції – *“в количествах, необходимых для удовлетворения государственных потребностей”*⁵². Певна річ, що потреби ці були продиктовані не українськими інтересами. За повідомленням комісара пошт, *“продовольчі посилки значно допомагають постачанню міст, за один день прийшло 37 вагонів продовольчих посилок”*⁵³. Отже, червоні війська на фронті підтримували своє існування мародерськими грабунками, допомагали таким чином жити своїм сім'ям, і це було поставлено більшовиками на рівень державної політики. Газета *“Червоний прапор”* 28 лютого 1919 р. описувала, як це робиться: *“Приходят купки озброєних людей з мішками й беруть не тільки хліб, а все, що тільки можна взяти, й вивозять...”*⁵⁴

У своїй промові на конференції залізничників Московського вузла 16 квітня 1919 року В. Ленін, маючи на увазі воєнні дії на теренах України, відверто заявив: *“Ми сподіваємося, що мобілізація, при швидкому просуванні на фронтах, дасть змогу поліпшити продовольче становище тим, ... що на фронті – а ми ведемо війну в найбільш хлібородних і ситих місцевостях – люди, послані туди десятками тисяч, дістануть змогу прохарчуватися і що, через розвиток поштових посилок, вони матимуть можливість негайно допомогти сім'ям”*⁵⁵.

Така політика призвела до того, що в 1919 р. на теренах, окупованих більшовиками, в тому числі й на Сумщині спалахують численні селянські повстання, які в донесеннях названо *“куркульськими”*. Селяни відмовлялися віддавати продзагонам хліб. Одна з листівок за підписом *“Партизани-безвласники”*, що діяли на півночі Сумщини, в Глухівському

повіті, закликає до боротьби з комуністами: *“Хамуністична партія, яка захопила руками робітників і селян владу, намагається закріпити своє панування над трудовим народом. Для цього руками найманців придушує вільний прояв його волі. Ця Робітничо-Селянська влада, яка розікрала народне багатство і зробила всіх трудящих наймитами своєї хамуністичної держави, боїться озброєного народу, адже страшні для всіх пригноблювачів, що живуть працюючи робітників, озброєні раби, які повстали проти рабства. Геть гнобителів народу!”⁵⁶*

Певні надії такі повстанські загони покладали на рейди великих партизанських з'єднань. 7 травня 1919 р. підняв повстання отаман Матвій Григор'єв, відмовившись виконати наказ більшовиків іти на підтримку радянського уряду в Угорщині⁵⁷. Григор'єв, розвиваючи успішний наступ, дав наказ своїм військам увійти до Києва, Полтави та Харкова, попередньо засилаючи туди своїх агентів. Відгомін повстання відчувся й на Сумщині. 14 травня 1919 року в резолюції Роменського повітового парткому говорилося:

“Уездный съезд представителей от коммунистических ячеек и волостных комбедов уезда и партийного комитета г. Ромны, обсуждая вопрос о текущем моменте, постановил принять следующую резолюцию: “На измену атамана Григорьева рабоче-крестьянской власти, поднимающей голову контрреволюции подрывающей власть рабочих и крестьян, наводящей панику на рабоче-крестьянские массы, мешающей выкачке хлеба и отказывающей в выдаче излишков, а также мешающей объединению деревенской бедноты, ответить беспощадным террором. Борьбу возложить на волостные исполкомы, комитеты бедноты, коммунистические ячейки и на местную уездную чрезвычайную следственную комиссию”⁵⁸.

Влада остерігалася, що більшовицький режим залишиться без продовольства, якщо селяни повстануть. Проти всіх, хто вирішив не віддавати комуністам *“надлишки”* мали застосовуватися терористичні методи. Подібна ситуація, що склалася на всій території України і Сумщині зокрема, викликала обурення у червоноармійців українського походження. Багатьох з них змушували примусово вступати до більшовицької армії, хто ухилився від мобілізації – могли розстріляти як дезертирів⁵⁹.

Підстав для таких побоювань було достатньо. Масове дезертирство починається серед червоноармійців 20-го радянського полку, розквартированого в Бахмачі. Кидають роботу і втікають члени Охтирського виконкому. Вороже були налаштовані щодо більшовиків селяни Яструбиного і Стецьківки Сумського повіту. Мешканці с. Атюші відмовились давати хліб, тому Кролевецький ревком відрядив озброєний загін для проведення каральної акції. Селяни відповіли загальним опором. Як свідчать документи, на допомогу карателям мали надійти війська 12-ї армії.

У липні 1919 р. отаман М. Григор'єв загинув від рук махновців. Надію на перемогу повстанського руху, котрий визволив південь України, Єлисаветград, Катеринослав, Черкаси, Миколаїв, Кременчук, ст. Бобринську, Чигирин, Снігурівку, Новомиргород, можна було облишити. Повстанський рух через взаємне поборювання, стихійність хоч і становив для більшовиків небезпеку, але не настільки, щоб повністю звільнити Україну. Окремі повстанські загони мали різне бачення подальшого розвитку та політич-

ного устрою України. Об'єднувала їх ненависть до окупантів-грабіжників, місцевих прислужників, комуністичного режиму.

Іноді на хвилі народного збурення поряд з політичними повстанськими загонами з'являлися і суто кримінальні, або напівкримінальні. Вони відомі і не є предметом нашого дослідження. Попередній аналіз дій загонів на цю тему провів П. Ісаков. Він же наводить приклади про те, що якщо і говорити про бандитизм у прямому розумінні цього слова, то під це поняття найбільше підпадають саме дії більшовиків. Говорячи ж про кримінальні дії повстанських загонів, можна згадати два з них: Цимбаленка (63 чол.) та Хавра, які діяли на межі Лебединського, Охтирського і Зінківського повітів Харківської губернії. Про них згадує у своїй книзі Дукельський⁶⁰. Зокрема він твердить, що ці загони діяли під виглядом "червоних", грабуючи населення. Якщо говорити ширше, то треба визнати, що умови тодішньої боротьби повстанців були такими, що з позиції цивілізованої людини іноді важко провести поділ на методи боротьби "адекватні" та "неадекватні" діям жорстокого і підступного ворога, як це сьогодні намагаються робити деякі дослідники. Втім, якийсь висновок у цій проблемі можна зробити, тільки переглянувши документи збірника, та, можливо, співставивши їх з краєзнавчими дослідженнями, які звісно, не претендують на повноту інформації.

З поразками армії УНР на фронтах, не припинялася і підпільна боротьба на окупованих територіях. У червні 1919 року у Глухові було розкрито підпільну антибільшовицьку організацію, що складалася з 58 чоловік, "... По ряду имеющихся данных в Губчека отмечено, что на Черниговщине в 5 пунктах замечаются зародыши повстанческих комитетов, организовывающихся из разгромленных банд Тютюнника, которые имеют связь с другими губерниями, в частности с Киевщиной"⁶¹.

У звіті Центрального управління ЧК при Раднаркомі України за 1920 р. міститься інформація про повстанський рух на Сумщині у 1919 році: "Так во главе банды, ликвидированной в июле 1919 года в Григорьеве Конотопского уезда, стоял бывший офицер Казачинский... Одной из сильнейших банд Полтавской губернии руководил поручик кавалерии Левченко, который после Октябрьской революции служил в Кобелякском уездвоенкомате"⁶².

Газета "Известия ВУЦК" від 23 серпня 1919 року повідомляє про діяльність повстанського отамана Євгена Ангела на Чернігівщині, зокрема на Конотопщині⁶³.

У рапорті військового комісара до начальника гарнізону м. Ромни говориться: "Доношу, что в Глинске и его районе в последнее время развилось много бандитизма и контрреволюции и борются с ними нет никакой возможности за неимением боевой силы. В районе Глинска оперирует банды Лапко, Кирила Вовка. Эти банды делают налеты на сельския власти... К этим бандам примыкают все больше бандитов и больше и грозят нападением на Глинск, так что Глинску в настоящее время грозит серьезная опасность от налета банд и местной контрреволюции.

Ввиду вышеизложенного прошу распоряжения о назначении и высылке на Глинск отряда в количестве 150 человек по борьбе с бандитизмом и контрреволюцией"⁶⁴.

Коли територію нинішньої Сумщини захопили денікінці, на Кролевеччині з'явився загін Федора Шуби, який повів нещадну боротьбу проти

білогвардійців. Отаман мав брата – Василя Шубу. Обидва вони ще з початку війни брали участь у повстанському русі. Після вигнання денікінців знову почалася боротьба проти комуністів. 2 липня Глухівський партком доповідав, що з 20 червня повстанці вступають у відкриті бої з невеликими загонами більшовиків. Штаб отамана Шуби містився у с. Дубовичі Кролевецького повіту. 15 грудня 1919 р. полонений повстанцями Агарков, що потім втік від “шубинців”, розповідав, що у штабі Шуби є канцелярія і друкарська машинка, своя міліція, яка підтримує порядок у селах і загонах повстанців. Є своя каса взаємодопомоги, з якої отаман видавав гроші. Повстанці говорили: *“У нас до самого Конотопа по селах наші зағони, Глухів ми не займаемо поки-що тому, що там Радянська влада”*. Описуючи настрої місцевого населення втікач повідомляв, що *“селяни поголовно стоять за Шубу, вони горять, що Шуба – наш рятувник”*⁶⁵.

У с. Вороніж містився штаб отамана Шкури, котрий підпорядковувався Шубі. Досягали кролевецькі повстанці й до Лебединського району. Діючий тут загін, кількістю 30 чоловік, знищив члена Губревкому Сапельнікова. Про це повідомляв Сумський ревком 21 грудня 1919 р.

Найзначніші бої точилися в північних лісах: *“Сьогодні, 30 октябрия, около 5 часов вечера в с. Быстрык, вооруженные из лесу числом около 20 чел. С пулеметом, убили Мироненко Павла, потребовали у Председателя и Секретаря исполкома вчерашний приговор сельского схода по ловле бандитов... взяли заложником председателя комнезама Степана Шкуру. На имя т. Уездвоенкома оставлен пакет...”*⁶⁶

У селі Реутинці діяв загін Смика і Павла Пирлика. Він мав на озброєнні гвинтівки, бомби, 2 кулемети⁶⁷. У селі Ламленка повстанці обстріляли загін Московського полку⁶⁸.

Повстанський рух на Сумщині був серйозною проблемою для більшовицьких властей. Для його придушення комуністи змушені були залучати велику кількість військ. Так, на засіданні об'єднаної наради Кролевецького Уревкома з представниками Кролевецького й Конотопського Увійськкома, уповноваженого штабу 12-ї армії і Політкома Революційного партизанського загону 27 грудня 1919 р. розглядалося вироблення плану ліквідації місцевих партизанських загонів у Кролевецькому, Конотопському, Глухівському, Путивльському повітах. Наголошувалося на необхідності негайного придушення повстанського руху, бо він міг вплинути на подальше зростання антирадянських виступів у регіоні. Говорилося також, що місцеві гарнізони не можуть самі впоратися з повстанцями, тому необхідно надати цим гарнізонам підкріплення не менше як 2500 багнетів піхоти, 200 багнетів кавалерії з 4 гарматами⁶⁹.

Характерно, що в згадуваному протоколі, на відміну від визначення “бандити”, повстанців називають *“партизанскими отрядами”*, що може свідчити про політичний підтекст боротьби комуністів проти місцевих загонів. Подібна термінологія простежується і в листівці, адресованій українським партизанам (документи № 45, 46 збірника).

Повстанські зағони Сумщини намагалися координувати свою боротьбу проти більшовиків. Для цього скликалися з'їзди. Один з таких з'їздів відбувся 1 грудня 1919 року у с. Ярославець Глухівського повіту. На з'їзд прибули представники повстанців Глухівщини, частково представники загонів Кролевеччини й Путивльщини. Вирішено було об'єднатися у Партизанську Раду.

Другий повстанський з'їзд на Сумщині відбувся 27 грудня 1919 р. Головучим на з'їзді був І. Шевченко, його заступником – Масло-Воловик. З'їзд розглядав поточні політичні, національні та господарські справи. Ухвалено рішення не визнавати жодної політичної партії як панівної. Щодо питання державного устрою з'їзд постановив:

“Мы уроженцы Украины требуем полной автономии как Украины, так и другим народам, создать федерацию вольных народов во главе с федеральным правительством т. е. Правительством состоящим из представителей всех национальностей пропорционально населению... Мы крестьяне требуем, чтобы власть была передана целиком советам, а не партии коммунистов или какой другой... Порядок выборов мы признаем следующий: Уездный Съезд набирает в уезде, он же избирает и в центре куда угодно, в федеральное правительство как Всероссийский, так и Всемирное избирают Центральной Совет каждые свои районные единицы. Мы крестьяне кроме выборного Совета требуем создания выборного контрольного органа из представителей крестьян, рабочих и трудовой интеллигенции для контроля и суда над правительственными органами и такой контроль именовать Советом Старейшин...”⁷⁰

Учасники з'їзду вважали опорою майбутнього ладу не регулярну армію, а озброєне ополчення. У містах і селах мали існувати ради, обрані рівним, прямим, таємним голосуванням. Всі селяни мали бути наділені землею за рахунок “економічних земель а також заможного селянства”. Для перерозподілу землі мали створюватися сільські, волосні й районні чи повітові комісії. Ліквідувалося церковне землеволодіння. Ліс визнавався спільною власністю. Обговорювалося питання підтримки вчительського та медичного складу. У селах мали існувати бойові дружини з виборними командирами й писарями. Для координації діяльності дружин по одному представнику від кожної делегувалося до ради бойових дружин⁷¹. Характерно, що на з'їзд прибув представник 12-ї армії Бебутов. Більшовики серйозно сприймали повстанський рух, мусили з ним рахуватися і, по можливості, прагли залучити до співпраці. Але делегати з'їзду відмовилися йти на союз із більшовиками.

Повстанці видавали газету *“Вольная деревня (Орган группы партизан-безвластников)”* У першому номері газети повідомляли: *“Идя на Украину большевики преследуют те же цели что и прежде, им необходимы те сельско-хозяйственные богатства, ... необходима им эта “житница России” для того чтобы прокормить голодную ораву, своих чиновников, комиссаров, сыщиков, полицейских и всех тех продажных душенок стремлениями которых поддерживается законная эксплуатация трудящихся Великороссии большевитского государства...”*. *“Но настоящие бои еще впереди, ибо, как известно, Троцкий приказал во чтобы то ни стало покончить с партизанским движением”⁷².*

Покінчити з партизанським рухом радянська влада могла лише спираючись на військові сили. Головну роль повинні були відігравати російські частини. Москва не довіряла червоним українським військам. Це знайшло свій вияв у резолюції, затвердженій на конференції КП(б)У у жовтні 1919 р., проведеної за межами України (в Гомелі): *“просування на південь і встановлення радянської влади на Україні стануть можливими тільки за сприяння регулярних, вишколених загонів військ, які ні в якому разі не повинні бути місцевого походження”⁷³.*

Рішенням Москви українські військові частини переходять у підпорядкування Західного та Південного фронтів. На зміцнення останнього з Росії прибувають 30 тис. комуністів і 10 тис. комсомольців⁷⁴, а щоб постійно мати в Україні під рукою надійні частини, Москва формує тут влітку 1919 р. 1-шу інтернаціональну дивізію. *“Інтернаціоналісти”* відзначилися великою хоростокістю, бо ж розстрілювали не своїх. Ця дивізія воювала з військами Директорії та селянськими загонами отамана Зеленого.

Про те, що повстанський рух в Україні мав національно-визвольний характер свідчить Резолюція пленуму ЦК КП(б)У ще за квітень 1919 р.: *“Исходя из резолюции III съезда по текущему моменту, ЦК КП Украины признает:*

*... 2. Что в настоящий момент кулацкая контрреволюция проводит злостно-демагогическую политику механического соединения контрреволюционных лозунгов с советскими, прикрывая свою кулацкую погромно-шовинистическую сущность большевистской фразеологией (“Мы за власть Советов!”, но “против жидов и кацапов”, “за самостоятельную Украину”)*⁷⁵.

Запеклістю боротьби народу проти більшовиків та серйозними труднощами із встановленням радянської влади в Україні зумовлена *“Постанова Всеукраїнського революційного комітету”* від 2 лютого 1920 року *“Про застосування вищої міри покарання – розстріл до активних контрреволюціонерів в Україні”*. Зокрема, йдеться про необхідність збереження смертної кари в Україні через загрозу встановлення радянської влади. *“...Враг оказывает нашей Красной Армии еще достаточное сопротивление, где с каждым днем обнаруживаются все новые заговоры против Советской власти на Украине, а посему впредь до полного уничтожения препятствий, нарушающих устойчивость Советской власти на Украине, Всеукраинский революционный комитет, ответственный перед рабочей-крестьянской массой Украины за всемерное укрепление ее, в своей неуклонной и решительной борьбе со всякими попытками контрреволюционного характера не может остановиться ни перед какими мерами, вплоть до применения системы красного террора”*⁷⁶⁽⁷⁾.

19 лютого 1920 р. було ухвалено проект РНК РСФРР *“Про заснування закладів військово-революційних трибуналів для розгляду справ про бандитизм”*. Військово-революційні трибунали склалися з ВЧК та Реввійськ-трибуналу республіки⁷⁷.

Посилення комуністичних репресій призводило до того, що у повстанську боротьбу включилися і ті, хто вчора воював за радянську владу більшовиків. Так 16 лютого 1920 р. повстал охоронна сотня Гадяча. Було створено революційний оперативний штаб, який очолили боротьбисти з Липової Долини: Олександр Коваль (командир охоронної сотні), Дмитренко Олексій (заступник, командир кавалерійського ескадрону охоронної сотні), Федір Буховецький (колишній вчитель). Повстання було підготовлене за допомоги агентів, радників, зв'язкових Петлюри і скоординоване з подібними виступами в Яготині, Умані та інших містах. Повсталі заарештували комуністів і на 18 лютого 1920 р. призначили законодавчий з'їзд. З'їзд мав затвердити політичну владу в Гадяцькому повіті і стати опорою подальших дій, узгоджених з іншими районами. Вночі 17 лютого для придушення повстання з Зінькова на Гадяч вийшов латиський загін. З Ромнів через Липову Долину на Гадяч наступав кінний червоноармійський

полк з тачанками і кулеметами. На світанку 18 лютого повстала сотня та її оперативний штаб без бою залишили м. Гадяч і виступили у напрямку Липової Долини, де розташувалися у довколишніх хуторах та селах. З часом довкола цього повстанського осередку почали формуватися інші, дрібніші загони з місцевих жителів. Потім ці загони злилися у єдину організацію “Січ”, яка охоплювала територію від лівого берега Псла до Сули і складалася з двох груп – Західної і Східної. Спочатку “Січ” очолював Ф. Буховецький. Командири групи підпорядковувалися йому організаційно. На території сіл Веприк, Бобрик, Ціпки, Книшівка, В. Будища і суміжних хуторів отаманом був О. Коваль, а його заступником – Іван Крупський. Другою групою командував О. Дмитренко, заступник його – Кирило Голобородько⁷⁸.

Повстанці нападали на комуністичні установи, відбирали награбоване збіжжя і роздавали його селянам. Також здійснювалися пропагандивні рейди селами Роменського та Недригайлівського повітів. Такі рейди були досить небезпечними з огляду на те, що в той час в Ромнах знаходився 2-й полк 7-ї Владимирської дивізії. При штабі полку існувала комендантська сотня, що складалася з китайців. Тут же розташовувався 21-й полк Червоної Армії, ВЧК.

Влітку 1920 р. січовики здійснили запланований напад на Гадяч. У місті стояла значна більшовицька залага. Наступаючими керував Ф. Буховецький разом з загонами Л. Хрестового. Повстанці хоч і зазнали чималих втрат, але місто взяли. Проте, перемога була нетривалою. За три дні потому більшовики підтягнули нові сили. Повстанці відійшли з міста, намагаючись не наражати на небезпеку ні себе, ні населення. Подібних значних боїв загони “Січі” вже не проводили, користуючись у подальшому майбутньому тактикою партизанських несподіваних ударів і наскоків. Прізвище отамана Буховецького згадується у Липово-Долинському повіті у серпні 1920 р. У лютому 1921 року начальник повітової міліції повідомляє начальника гарнізона Путивля, що отаман Буховецький разом зі 150 чоловіками знаходився південніше Недригайлова⁷⁹.

Після Буховецького “Січ” очолював Олексій Дмитренко. Після його загибелі командування групою переходить до Івана Крупського. Боролися січовики під жовто-синім прапором, приймали присягу на вірність Україні. За непослух чи порушення військової дисципліни часом карали розстрілом перед лавою. Пропагандивною та виховною роботою займалися вчителі з навколишніх сіл⁸⁰.

У Зіньківському повіті, на Гадяччині, Миргородщині, Охтирщині, Лебединщині, Роменщині діяли загони з'єднання Леонтія Хрестового (старшини Армії УНР). У 1920 році отаманові Хрестовому було 24-25 років. Повстанці мали підтримку місцевого населення. Люди допомагали повсталим чим могли. Іноді селяни жертвували й гроші для повстанців. Повсталі мали свою людину у Зіньківській повітовій міліції – Гречковського, який своєчасно повідомляв партизанів про наближення каральних експедицій. Зброю і медикаменти повстанці брали з Полтави. Повстанці боронили селян від набігів продзагонів, зривали мобілізацію до Червоної Армії, ліквідували комнезами і органи більшовицької радянської влади. До з'єднання загонів Хрестового входив і загін Пилипа Масюти, що з 1919 р. діяв у Грунській волості Охтирського повіту. До загону входило 400-500 бійців. У цій же волості отаман Кундій мав 20-30 козаків. Отаман

Степенко (Дорош) мав 400-500 козаків. Територія його діяльності – також Охтирський повіт. Неподалік, на терені с. Бірок, діяв отаман Максим Мандик. Чисельність його загонів нараховувала 700-1000 чоловік. Загони об'єднувалися навколо отамана Хрестового, який мав 1500-2000 козаків, кулемети, гармати, 300 возів. Загони нараховували загалом понад 3000 бійців. Налагодженим було постачання продуктів з глибини тилу, з території у кілька десятків кілометрів в радіусі. Велика кількість козаків зі з'єднання Хрестового жила вдома по селах і хуторах. Коли ж приходив час для бойової операції – козак вирушав у похід, потім знову повертався додому. Воювали повстанці Хрестового під синьо-жовтими національними прапорами⁸¹.

Великий бій повстанців об'єднаного табору Хрестового і Масюти стався 20-22 липня 1920 р. між українськими загонами та більшовиками біля містечка Лютеньки. Спочатку повстанці знищили червоних розвідників, коли ті підійшли до Лютеньки і, помічені, зчинили стрілянину. За дві години червоні частини пішли у наступ. Наступ повторювався кілька разів протягом дня. Проти ночі повстанці почали готуватися до рукопашного бою. Козаки, залишаючи набой на день, озброїлися ціпами, вилами, киями. Ранок 22 липня у Лютеньці розпочався гарматним обстрілом з позицій червоних. Розпочався наступ більшовиків. Повстанців повів у бій отаман Масюта верхи на коні із закликком: *“За мною козаки! Слава Україні!”*. Від натиску переважаючих сил більшовиків повстанці зазнали поразки. Масюта загинув. Більшовики мордували жителів містечка – хто вцілів після бою. Було спалено 803 хати⁸². Відділи з'єднання Хрестового продовжували діяти до 1922 р.

ЦК РКП(б) відразу дав директиву мобілізувати від кожної губернії і повіту РСФРР для роботи в Україні: двох членів губкому або виконкому, трьох членів колегії губвиконкому або роз'їзних працівників, по одному (в кожному повіті) члену колегії повіт виконкому. За даними обліково-розподільчого відділу ЦК РКП(б) тільки за перше півріччя 1920 р. в Україну вирушили 1232 працівники, зокрема 144 – губерньського масштабу, 229 – повітового, 296 – міського⁸³. Надіслані Москвою кадри, як правило, працювали на найважливіших ділянках партійного, радянського, господарчого, військового будівництва. До того ж з Росії прибувають уже сформовані й укомплектовані керівні органи різних ланок. Вони міцно прив'язували Україну до Росії, забезпечуючи владу Раднаркому РСФРР, не гребуючи ні кров'ю ні насильством, якщо це було потрібно. Не дивно, що коли повстанці заходили до українського села, то всілякі активісти-комуністи розбігалися миттю. *“Служить здесь опасно, никакого оружия нет, местные политработники и волработники при таких случаях исчезают, как дым”*, – повідомляли більшовицькі солдати⁸⁴.

Часто представники більшовицької влади, перебуваючи у ворожому оточенні, деградували і морально розкладалися. У 1920 р. Путивльський військовий комісар повідомляв: *“Новослобідський волвійськком доповів: ... Виконком увесь час пиячить і ні в чому не допомагає, навіть пропив 80 мішків гречки, що підлягали роздачі родинам червоноармійців. Населення ставиться до радянської влади вороже. дезертирів дуже багато, боротьба з якими неможлива, бо виконком не подає про них відомостей. Постріли чиняться. Виготовлення самогону здійснюється ц великій кількості... Культурно-просвітницької роботи не проводиться. З виконкомом контакту немає”*⁸⁵.

Дослідник В. Семенец вважає, що більшовиками за 1919-1920 рр. було знищено 300-400 тис. чоловік, не враховуючи померлих від голоду й хвороб у концтаборах, в'язницях, бупрах⁸⁶.

Характеристики причин і характеру повстанського руху на селі в Україні у 20-ті роки знаходимо у книзі *“Шлях зрадництва і авантюр”* Б. Козельського, яка вийшла у 1927 р., і на яку посилається в свою чергу Р. Коваль⁸⁷. Йдеться тут про те, що селянство утворило багато партизанських загонів. Партизанщина сильно вкоренилася в повсякденному житті села. Мало не кожна волость і село набули бойового гарту й мали озброєні загоны чи осередки. Селянські партизанські загоны у великі військові одиниці на тривалий час не сполучалися. Щойно безпосереднє бойове завдання закінчувалося й ворога відбивали за межі волості чи повіту, партизанські загоны вважали, що свій обов'язок виконали й розходилися по селах. Заможне селянство, сильне з боку економічного, давало потрібні для повстання кошти. Селяни, які здобули освіту, а за період війни ще й військові звання, ставали на чолі загонів. Учителство й селянська інтелігенція, що вийшли з заможних верств, розробляли ідеологічну платформу партизанського руху. Грунт, на якому більшовики збиралися будувати новий лад, був *“розпеченим”* до великої міри. В результаті радянська влада не могла налагодити свій статус не тільки в селянських закутках, а навіть і по багатьох повітових центрах. Повстанський рух своїм безпосереднім наслідком мав те, що селянство про радянську владу мало негативне уявлення. Воно бачило комуністів найчастіше з найневигіднішого для них погляду. Партиїних і радянських робітників, що проводили б організацію нових форм суспільного будівництва, воно не могло бачити просто через те, що їх швидко знищували. Офіційна фразеологія повстанського руху 1919-1920-х років: *“Хай живе радянська влада!”*, *“Бий жидів, комуністів, кацапів!”*. Маючи за плечима море повстань по всій Україні, Червона Армія, на яку увесь час насакували повстанські загоны, не могла всі сили кинути проти поляків і була змушена проводити війну на два фронти – зовнішній і внутрішній. Селянство не хотіло миритися. У відповідь на оголошену більшовиками мобілізацію почалося дезертирство. Дезертирство 1920 року мало приблизно такий самий характер, як повстанство 1920 р. цілі села й волості ігнорували наказ про мобілізацію, а коли робили спроби провести їх примусово, сила дезертирів ішла в ліс і поле. Дезертирство стало для більшовиків очевидною пошестю, що ширилася по всіх українських селах. Так, у Роменському повіті протягом жовтня 1920 р. затримано 265 осіб дезертирів (добровільно зголосилося лише 19), протягом листопада затримано 532 особи (добровільно – 39).

Дезертири з великою охотою приставали до повстанських загонів. Краще воювати за свою маленьку батьківщину, за село, за родину, ніж гинути за ефемерне комуністичне щастя, ясно зрошене кров'ю українців. Так було по всій Україні, так було й на території сучасної Сумщини.

У Роменському повіті в Глинській, Перекопівській, Бацманівській волостях діяв загін Кирила Вовка. Ватажок іноді координував свої дії з іншими повстанськими загонами.

20 липня 1920 р. заступник Бацманівського райпродкомісара Смірнов повідомляв про наступ повстанського загону, добре озброєного. Загін мав 100 чоловік піхоти, кінноту: *“... лошади рыжей масти, гривы и хвосты коротко подстрижены, вооружены винтовками, шашками и бомбами. Одеты*

все в кожухи и хорошего качества. Все в шапки и башлыках. Самое большое количество бандитов – интеллигенция⁸⁸.“

Загін поволі займав такі населені пункти, як Малі Бубни, Бацмани, Артюхівку, Глинську волость, Хоминці, Ліски, Гаврилівну, Чижиков. Повстанці знищували більшовицьку владу на місцях.

На Бацманівську волость було накладено продрозкладку такого характеру: хліба різного роду – 149700 пудів, худоби – 250, овець – 440, свиней – 400, гусей – 710, качок – 280, курей – 2700, сіна – 2820, соломи – 8070⁸⁹. Прозрозкладку здійснити не вдалося через поганий врожай і діяльність повстанських загонів.

“Бацмановский волостной исполком докладывает, что за время с 1 по 9 ноября поступило на ссылку хлеба разного рода 600 пудов, 3) 8 ноября было отправлено в сопровождении 2 милиционеров, 4 арестованных дезертиров, в том числе один офицер, по дороге в д. Довгополовку наскочили до 30 человек бандитов, арестованные были отбиты и увезены с собой, один милиционер бежал, а другого бандиты забрали с собой, но и последний бежал с хут. Доценкового, где имели остановку бандиты, бандиты взяли оружие милиционеров и лошадей с упряжкой санями. В ночь на 9 ноября в районе с. Бацманов, в хут. Можневщина оперировала банда человек 60. комнезаможи требуется переорганизовать.”

Предвоенкома 10/XI/1920⁹⁰

Напевно, це все той же загін К. Вовка проявляв свою активність. 28 листопада 1920 р. у х. Великий партизанський загін, що прибув з Гадяча, вбив голову і секретаря виконкому.

Очолювали загани К. Вовк, Зелений. 29 листопада на шляху біля с. Ярмолинець помічена розвідка з 30 чоловік кінноти. 9 грудня – загін повстанців діє в р-ні х. Лаврентівка Бацманівської волості. Того ж дня на х. Лаврик Бацманівського повіту прибуло 70 чоловік повстанців, що оточили, а згодом роззброївши, відпустили 7-х червоноармійців. 15 грудня у с. Гринівка був помічений загін з 13-ти чоловік. 16 грудня повстанці діють у всій Хоружівській волості.

10 грудня у Талалаївці з'являється загін у 200 чоловік, озброєний гвинтівками, двома кулеметами. Того ж дня прибуває на х. Лаврик Бацманівської волості – загін близько 30 чоловік.

9 грудня повсталі напали на х. Мартинівку Талалаївської волості кількістю близько 200 чоловік під керівництвом К. Вовка. На придушення виступу прибув загін кількістю 45 чоловік з кулеметом “Максим” 2-го батальйону 105-го стрілецького полку.

16 грудня загін Вовка переслідує червоноармійців Углова і Макарова. Того ж дня на х. Лісківщина був помічений добре озброєний загін, приблизно 100 чоловік, за 5 верст від с. Малі Бубни. Більшовики не атакували. Проте, на х. Заруднівка більшовики розстріляли 9-х заручників. В ніч на 27 грудня 1920 р. велася активна боротьба у Хустянській волості. Загін з 23-х чоловік, розподілившись на три частини, зосередив наступ на Волосний виконком, волосну міліцію, приміщенн волосного голови. Повстанці знищили списки у справі хлібної розкладки, забрали касу, телефонний апарат, знищили телефонний стовп. Агента Упродкому лише попередили, щоб не чинив утисків селянам. Після завершення операції повстанці рушили на Конотопський шлях, поповнюючи загін за рахунок місцевих добровольців.

30 грудня 1920 р. у с. Пустовійтівка загін повстанців з 12 чоловік вимагав списки партійних працівників і представників радянської влади. Того ж дня у с. Левченки загін з 20 осіб попередив голову комнезаму і активістів, що в разі неприпинення їхньої діяльності слідуватиме розстріл і спалення хат⁹¹.

20 грудня волвійськком Засулля доповідає Роменському повітовому військовому, що всі виконкоми крім Оксютинського, Пустовійтівського та Герасимівського розбіглися і не функціонують. Це сталося після появи на цій території невідомого повстанського загону⁹².

25 грудня до хутора Хоминці, де більшовики організували мітинг прибув загін К. Вовка для переговорів. К. Вовк заявив, що нападів на радянських активістів він не чинив і сподівається отримати помилування від більшовицької влади, бо *“підтримував радянську владу, беручи участь у всіх повстаннях зі скинення реакції і буде підтримувати радянську владу”*⁹³. Після цього загін залишив хутір.

Загін Кирила Вовка діяв на Роменщині до січня 1921 року. 26 січня у Глинській волості К. Вовка розстріляли, хоч і було оголошено про амністію⁹⁴.

Як бачимо, і на Роменщині і в інших повітах краю у 1920 році точилася завзята боротьба проти більшовиків.

Подібні повстанські виступи, стихійні бунти селян, викликані репресіями більшовиків відбувалися повсюди. Майбутній поет і письменник Іван Багрянний у 1920 р. перебував у с. Куземин на Охтирщині, де мешкав дід по матері, 92-річний однорукий пасічник. Спогад про жакливий випадок із дитинства зберігся у Багряного на все життя: *“Одного дня надвечір прийшли якісь озброєні люди, що говорили на чужій мові, і на моїх очах та на очах інших дідових онуків, під наш несамовитий вереск замордували діда, а з ним й одного сина (а мого дядька). Вони довго штрикали їх штиками і щось допитували, стріляли в лежачі скривавлені тіла з пістолів і реготались... Вони всі гидко лаялись. Під старою липою посеред пасіки, коло ікон святих Зосима і Саватія все було забризкане кров’ю. Кров усе життя стоятиме мені в очах”*⁹⁵. Такою була перша зустріч майбутнього письменника з більшовиками.

На початку 1920 року в іншій частині Сумщини - у Глухівському та Кролевецькому повітах діяли загони колишнього голови Глухівської земської управи Маслової (був офіцером у Денікіна) та глухівського купця Безуглова⁹⁶.

У середині березня цього ж року біля села Зазірки Ярославської волості Глухівського повіту перебував загін кількістю до 60 чоловік, добре озброєних, а також в хуторах Ретик та Забіловщина Кролевецького повіту загін близько 40 чоловік, озброєний двома кулеметами під проводом Яценка, Тидня та Артамонова. Раніше він часто з’являвся на хуторах Тулиголовської волості⁹⁷.

16 березня біля с. Ламленка було обстріляно загін московського полку. Був поранений 1 червоноармієць⁹⁸.

У ніч на 7 квітня у с. Суході Уланівської волості анархісти розклеювали *“Наказ № 3”*, де йшлося: землю не ділити, ліси не рубати, вилучене майно повернути⁹⁹.

16 квітня в урочищі Бабільщина біля с. Кучерівка на Глухівщині близько 7 осіб з ручного кулемета та гвинтівки обстріляли громаду села, яка розподіляла землю. Загиблих не було¹⁰⁰.

У ніч на 28 травня загін “анархо-безвласників” на чолі з Масловим здійснив наступ на с. Уланове з метою захопити відповідальних радянських працівників. Після захоплення села 30-40-ма особами було виставлено застави навколо села. Ані радянських працівників, ані міліції в селі не з’явилось¹⁰¹.

У наказі № 31 президії Глухівського виконкому від 30 травня йшлося про те, що на території Глухівського повіту дуже частими є випадки нищення залізничної колії, підпалу мостів, переривання телеграфного й телефонного зв’язку. Винні підлягали ревтрибуналу та конфіскації майна¹⁰².

На території Глухівського повіту з 15 травня по 1 червня міліцією було проведено ряд малоуспішних акцій з метою придушити збройні заgonи, що діяли в районі с. Уланове. Міліція мала, зазвичай, гірше озброєння ніж партизани, крім того, їй бракувало достатньої кількості людей.

7 червня загін близько 60 чоловік, озброєний гвинтівками, кулеметами (2 “Максима”, 3 “Люїса”, 2 “Жоржа”), револьверами оточили канцелярію 4-го району Глухівського повіту. Вони перерізали телефонний зв’язок, захопили зброю, документи. Агітували проти радянської влади¹⁰³.

Чекаючи на прибуття до с. Суходіл 22 червня загону близько 100-150 чол., міліція вирушила з Уланівки до Суходолу, де розташувала спостережний пункт на дзвіниці Михайлівської церкви. Вражена кількістю наступаючих повстанців, міліція залишила свої позиції. Партизани наступали ланцюгом, відкриваючи кулеметний вогонь. Міліція відступила за р. Клевень. Вступивши до села, загін знищив діловодство радянської канцелярії. Був скликаний мітинг. Перед селянами виступали Маслов, Кривущенко, Сорбат та інші. Повстанці закликали приєднуватися до їх загону і повставати проти радянської влади комуністів. Крім того, було здійснено перепоховання повстанців Конюхова та Зубка з луки на цвинтар. Згодом загін рушив у напрямку Крупечинського лісу.

Повстанці Глухівщини виступали зазвичай під анархічними гаслами, не визнавали будь-якої центральної влади і боролися за майже абсолютну свободу для селянства.

Другий прихід більшовиків на Україну зустрів опір місцевого населення. Продовжуючи політику викачування продукції у селян та репресій, радянська влада могла розраховувати лише на підтримку армії, без якої втриматися на місцях було неможливо.

Повстанська боротьба на початку 20-х років

У 1921 році запекла боротьба точилася у північних районах Сумщини, зокрема на Глухівщині. Опір більшовикам чинила тут Глухівська Січ. Діловодство Січі не збереглося, про діяльність збройних загонів повстанців дізнаємося із донесень начальника каральної експедиції більшовиків Азарова. Одне з донесень Азарова про перебування в селі Тилиголове свідчить: *“Військом був у несприятливому стані разом зі своїм ординарцем і навіть не міг розмовляти... У виконкомі я застав п’яного вщент голову, який прийняв нас за бандитів і став відрікатися свого “комунізму”. ... Всі 9 міліціонерів лежали тут же на підлозі в ряд теж в безпробудно п’яному вигляді.”* Такі “залози” не становили для повстанців серйозної загрози. В районі цього села знаходилася одна зі ставок повстанських військ Сіверщини і лише з тактичних міркувань територія села не займалася їх підрозділами. Сама ж ставка Глухівської Січі знаходилася у самому Глухівському

повіті, за кілька кілометрів від колишньої гетьманської столиці. Інші великі групи військ самооборони були в районі села Слоут, у трикутнику сіл Суходіл – Уланівка – Крупнець та Чорториги – Землянка – Каплиця. Оперативне командування ними здійснювали отамани Кривущенко, Маслов та Маруся, про яких вже згадувалося. Маючи військовий досвід, вони змогли охопити досить великі території активними бойовими діями і забезпечити чудову координацію дій та дисципліну.

Основу більшовицьких каральних загонів становили вихідці із неукраїнських територій. Так, у загоні глухівського повіт військкома налічувалося близько 100 брянських чекістів. Азаров згадує про цей загін у своєму повідомленні: *“Швидким маршем увійшли до села Каплиці, ми попали відразу в розпал бою. За півгодини до нашого прибуття був бій, в результаті якого увесь брянський чекістський загін розбігся в паніці, втративши трьох полонених і трьох убитих, а також 12 полонених”*¹⁰⁴.

Повстанці мали багато своїх проблем. Поразки союзних армій УНР та Польщі на Правому березі Дніпра, відсутність будь-якого постачання позбавляли Глухівську Січ військової ініціативи. Більшовицька влада протягом липня 1920 р. здійснила *“зачистку території”* і перейшла у контрнаступ. У селі Гутка підлегли Азарова захопили повстанські печатки, обози і штаб. Наявність таких аксесуарів свідчила про організований характер опору більшовикам. Захоплені речі більшовики знищували, в першу чергу ліквідації підлягали документи, адже вони свідчили про певний порядок і дисципліну в лавах повстанців, а отже, суперечили більшовицькій вигадці про винятково *“бандитський”* характер українських партизанських загонів.

Розвиваючи наступ на північний напрям, війська Азарова увійшли на хутір Панщина. Без огляду на загалом успішні бої, начальник надзвичайної експедиції бідкався про те, що селяни повідомляють повстанців про всі пересування червоних. Симпатії місцевого населення були цілком на боці січовиків. Більшовики за це їх добре *“віддячили”*. Всіх жінок і дітей було заарештовано і відправлено до Глухова у концентраційний табір, майно конфісковане, хутір спалено до тла. Про окремі деталі *“визвольного походу”* Азарова Глухівщиною ми можемо вже ніколи не дізнатися. Можна лише здогадуватися про подробиці бойових дій. Але відомо, що більшовики не брали в полон повстанців. Січовиків, які вціліли піддавали катуванням а потім розстрілювали¹⁰⁵.

На захоплених територіях комуністична влада займалася *“викачуванням”* продукції та впровадженням селянської трудової повинності. Із Сумського повіту в Харків повідомляли, що: *“...выделенный отряд Н. Сыроватскую волость под командованием Задержихина 4 сего января вернулся. Выполненная контрибуция в следующем размере: 5708718 руб., мяса 103 пуд. 17S фунт., кур 332, весом куры 103 пуд., подушек 209, одеял 31, рядно 67, матрасов 45, наволочек 11, чувалов 9, овес 1182 пуда 20 ф., ячмень 48 пуд. 27 ф., просо 222 пуд. 11 ф., гречиха 12 пуд. 26 ф., смеси 3.39 ф., пшено 7 ф., 5 коров живого веса 119 п. 30 ф. пр. 830. 6 января 1921 г. ...”*¹⁰⁶

Цікавим є те, що вилучення продовольства в населення названо *“контрибуцією”*. *“Словарь иностранных слов”* подає таке тлумачення цього терміну: 1) послевоенные принудительные платежи, взимаемые с побежденного государства государстами-победителями;

2) принудительные денежные и натуральные поборы с населения, производимые во время войны чужеземными войсками на захваченной ими территории¹⁰⁷.

Отже, більшовики, по-суті самі визнають, що вони є окупантами, а населення з його матеріальними цінностями розглядають як невідьників, в якого можна будь-що безкарно відібрати.

Метою такої політики більшовиків було, певна річ, матеріально забезпечити комуністичний режим. Але грабiжницькi акцiї мали на метi ще й деморалiзацiю населення, намагання посягти загальну атмосферу страху i покори за будь-яку цiну, що мало зменшити організований протикомуністичний рух. Мова йде про масовий терор.

I бiльшовицька влада, i В. Ленiн зокрема, з пiдозрою ставилися до селян. Ленiн порiвнював селянськi повстання з новою Вандеєю, придушити яку свого часу виявилось не пiд силу яacobiнцям з iхньою гiльйотиною. "... Звiдки може з'явитися у десяткiв мiльйонiв людей, яких досi годувала держава тiльки гнобленням, тiльки насильством, тiльки чиновницьким розбoем i грабунком., звiдки взяти поняття того, що таке робiтничo-селянська влада?¹⁰⁸" Виявляється, що власник, який не вiддав державi надлишковий хлiб, а залишив його в своїх руках, є "розбiйник, експлуататор, винуватець тяжкого голодування робiтників Пiтера, Москви i т. д."¹⁰⁹ Надлишковим спершу вважався будь-який хлiб, вирощений селянином своєю працею, який вiн хотiв продати, а не безкоштовно вiддати "робiтничo-селянськiй" владi. Згодом ця влада взялася визначати, скiльки хлiба треба селянину для власного вжитку. Прикладом такої полiтики був 1920 рiк. Бiльшовицька Росiя в цей час готується до масштабного "кавалерiйського кидка" через Польщу на Нiмеччину. Крiм вiйськ на захiднi кордони завозять хлiб для майбутнього закрiплення бiльшовицької влади в Європі, тодi як у внутрiшнiх губернях Росiї розгортається великий голод. Сценарiй простий: нехай селяни вимирають, адже їм все одно не збагнути, "що таке робiтничo-селянська влада", її цiлi та завдання. Проте голод забезпечить бiльшовикiв вiд селянських повстань у тилу, поки Червона Армiя зайнята своїми атаками на Європу. Голод став найкращим засобом придушення опору села бiльшовиками. Особливо це стосується голоду 1921 року в Україні. Вiн був прямим наслiдком полiтики воєнного комунiзму¹⁰, хоча безпосереднiй поштовх йому дала велика посуха 1921 р. i неврожай. У лютому 1921 р., коли голод вже вирував, Пленум ЦК КП(б)У пiд головуванням секретаря ЦК В. Молотова прийняв постанову про недоцiльнiсть у всеросiйському масштабi i непридатнiсть для України замiни продрозкладки продподатком. ЦК КП(б)У сприйняв НЕП лише пiсля того, як його ухвалив X з'їзд РКП(б), рiшення якого були обов'язковими для "обласних" територiй. Але й тодi продподаток виявився грабiжницьким, про що свiдчать iнформацiйнi бюлетенi ДПУ з витягами з листiв селян:

"Сiльська адмiнiстрацiя ходить по хатах i забирає все, що є в хатi, вивозить на торги i продає за пiвцини i платять за продподаток"¹¹⁰

"Повiдомляємо тобi, що не зважаючи на виданий декрет про єдиний продподаток, збирають три податки – держстрах i на школу i для сiльської адмiнiстрацiї, що складає бiльше, нiж натур податок..."¹¹¹

"Горе з цим продподатком, доведеться залишитися без хлiба"¹¹²

8 травня 1921 року секретар ЦК РКП(б) В. Молотов телефонував голoвi українського уряду Х. Раковському та наркомoу продовольства рес-

публіки М. Владимирову: “Зобов’язати український ЦК і Укрнаркомпрод під персональну відповідальність тт. Раковського і Владимирову відправити в розпорядження Наркомпроду РРФСР протягом травня не менше 40 маршрутів, переважно з хлібом”¹¹³. Це за тих умов, що голод вже спустошував південні райони України.

Успіх щодо викачування продовольства з села залежав від наявності і кількості збройних загонів, бо задарма ніхто б не схотів віддавати заробленого нелегкою працею майна. У звіті про виконання волостями продрозкладки йшлося:

“...Беловодская, Юнаковская, Писаревская, Куяновская, Ульяновская, Вировская, Сумская, Чернетчинская слабо выполняют. [Продрозкладку – у порядн.] Причина невыполненная – временное отсутствие вооруженной силы”¹¹⁴.

На фоні вседозволеності, породженої надзвичайними заходами проти селян зростала злочинність у самому червоноармійському середовищі. Так, командир загону з викачування цукру Дерев’янку у лютому 1921 р. звітує: “...Добавляя, что работая по выкачке сахара мне пришлось встречаться с развездами корпуса Котовского, которые разъезжая по хуторам Сумской волости хут. Гриценков и другими хуторами Николаевской вол. хут. Марьевка, Короливщина, Севериновка, где кавалеристы отбирая сахар грабленный у крестьян меняли тут же все за самогонку и делаю самочинные обыски и граблили крестьян и переменяли лошадей. Мне пришлось арестовать и обезоружить несколько к-цев, но они угрожая говорят, что мы приехали в тыл делать чистку и бить жидов и разоряя деревни и делаю всевозможные безчинства, я считаю это недопустимым для этого должны приняты меры”¹¹⁵. Радянські активісти скаржаться на здирства з боку деяких червоноармійців, але чим вони самі відрізнялися від цих бандитів? Чим “експропріатор” цукру Дерев’янку кращій? Хіба лише тим, що він грабував населення “узаконено” більшовицькою владою.

Траплялися зовсім відверті акти сваволі військового керівництва. Іноді радянським властям доводилося проводити розслідування цих випадків. З протоколу допиту Сумської повітової ЧК від 4 лютого 1921 р. стає відомим, що комендант 8-ї стрілецької дивізії О. Петров разом з червоноармійцями з’їждував п’ятьох жінок на Кияницькому заводі 30 січня. Крім того, Петров часто відбирав цукор у населення, вимагав носити йому самогон¹¹⁶. Складні часи прийшли на Сумщину. Чимало злочинного елементу долучилося до встановленої нової влади, чужої влади. Здирницька політика радянських властей щодо України підштовхнула багатьох більшовицьких діячів на діяльність для власного збагачення і сваволі. Більшовики боялися збройного опору населення і принагідно мстилися всім, хто не міг себе захищати. Заарештовували чоловіків, жінок, дітей. Михтей Коваленко, мешканець с. Зазірки на Глухівщині, прохає звільнити з-під варті безпідставно заарештованого міліцією його п’ятнадцятирічного сина Івана. Обидва інші сини в цей час вже 2 роки служили в Червоній Армії¹¹⁷. Так більшовики турбувалися про родини червоноармійців... Не підлягав звільненню й чотирнадцятирічний Петро Тимченко з с. Дубовичі (нині Кролевецьчина)¹¹⁸. Звичайно, людина і в 14 років може скоїти злочин, але в даному випадку маємо справу з іншою ситуацією: червона влада мстилася селянам за те, що вони намагалися чинити опір, іноді пасивний, а часто й активний. Як свідчать архівні документи, влада більшовиків в Україні

трималася на багнетах. Самі комуністи пишуть не про поодинокі виступи “банд” а про великий повстанський рух, про повсталий народ, що прагне знищення більшовизму.

У січні-лютому 1921 року на території Сумського, Лебединського, Охтирського повіту та прилеглих районів знаходилися великі загони махновців¹¹⁹. 20-21 січня у с. Юнаківка загін махновців вилучив з держскладів 4000 пудів різного збіжжя та забрав з каси близько 50000 крб. Вбитих було 20 осіб¹²⁰. 2 лютого 1921 року с. Нижня Сирватка було оголошено на воєнному стані¹²¹. 5 лютого поява “бандитських загонів помічається у районах Стрільчанського, Лучано-Барновського и Старосільського виконкомів”¹²². 15 лютого військом м. Суми ремствує на комісара Суму-продкома, що “видана вам зброя, певна річ, повинна використовуватися за її прямим призначенням, тобто для продзагонів, а не для того, щоб гвинтівки стояли на квартирах...”¹²³ У цей час на Сумщині для боротьби з різними повстанськими загонами перебувала 17 дивізія “Червоного козацтва”, направлена сюди з-під Білої Церкви. Перебування цих військ підривало довіру до більшовицької влади, яку й так усі вже боялися. Невеликими зграйками “червоні козаки” нападали вночі на села, самовільно міняли коней, роздягали людей, грабували під загрозою смерті¹²⁴. У боротьбі проти загонів Махна більшовики використовували навіть панцерні потяги, зокрема, в р-ні Ворожби їх було аж три. Махновців у цьому регіоні нараховувалося на цей час близько 2000. Вони мали на озброєні дві гармати¹²⁵. На території Роменського, Конотопського, Бахмацького, Борзнянського, Путивльського та Охтирського повітів воювали загони Софронова (Савонова), Чуся (Щуся). Це були підрозділи махновської армії. Загін Софронова нараховував 700 чоловік, мав 9 кулеметів. У квітні 1921 р. їхній об’єднаний загін наробив багато гвалту на Сумщині. Червоноармійські звіти говорять, що загін був одягнутий у чорно черкеські однострої з будьонівськими шапками та червоними прапорами ВЧК. Вірогідно, це було маскування. Озброєння цього загону напередодні бою у м. Терни у квітні – 500 шабель, 100 багнетів, 8 кулеметів. Проти загону діяли перший та третій батальйони 87 полку, кавалерійська бригада Агапова. Прибуваючи до населених пунктів, загін Щуся і Софронова знищував представників більшовицької влади та радянських активістів¹²⁶. Згодом він вирушив до Кременчуцької губернії¹²⁷.

Безумовно, нагнітання державного терору проти селян, надзвичайщина у методах боротьби з повстанським рухом приводили до того, що частка українців в органах влади та в більшовицькій партії залишалася порівняно невисокою. Така на 1 квітня 1922 р. серед членів КП(б)У українців було 11920 (23,3 %), росіян – 27490 (53,6 %), євреїв – 6981 (13,6 %), поляків – 1241 (2,4 %). На одного члена компартії України, котрий постійно користувався українською мовою, припадало семеро тих, хто розмовляв лише російською¹²⁸. М. Бухарін і Г. Зінов’єв іменували КП(б)У “російсько-єврейською” партією. Крім того, партійні організації армії та ЧК, що за чисельністю становили 30-40 % від кількості комуністів в Україні, у 20-ті роки взагалі не підлягали партійному обліку в КП(б)У¹²⁹. Така ситуація була в Україні в цілому (на території, окупованій більшовиками) і на Сумщині в тому числі.

У Конотопському повіті взимку-навесні 1921 р. теж діяли різні повстанські загони. 13-14 лютого у с. Хижки з’явився загін Висоцького “Червоні

кустарі”, що нараховував близько 150 чоловік¹³⁰. У цей же час на території Конотопського повіту знаходився загін Платона Мандрила чисельністю 30 чоловік. Загін іноді навідувався й на Буринщину. Проводив підготовчі заходи щодо нападу на буринську цукроварню у березні 1921 р¹³¹. В районі Недригайлова *“під керівництвом колишнього міського вчителя Буховецького знаходиться в першій половині лютого місяця банда чисельністю до 150 чоловік, переважно дезертирів. Рух цієї банди невідомий”*¹³².

Занепокоєння у більшовиків викликало заснування Євгеном Коновальцем Української військової організації (УВО). У зв’язку з цим на Конотопщині місцеві органи влади у листуванні обговорюють політичну ситуацію у краї, в Україні і за кордоном. Є. Коновалець, перебуваючи на Наддніпрянщині, залишив тут довірених людей для підпільної роботи. Про це дізналося більшовицьке керівництво в Україні, про що свідчать доповіді чекістів: *“Коновалець сподівається розгорнутися і на нашій території”*¹³³. Згодом в Охтирському та Роменському районах діяли осередки Мужичої партії^[9], Братства Української державності^[10] та Спілки Визволення України (СВУ)^[11], через кур’єрів УВО пов’язані з Є. Коновальцем¹³⁴. На 1920-1921 рр. Сумщина, особливо Конотопський повіт, була складовою частиною повстанського плану і входила до однієї з трьох Лівобережних повстанських груп¹³⁵. Повстанський рух опору мав у своїх лавах не лише селян, а й, як видно з документів, і представників інтелігенції, професійних військових, що часто виступали як провідники збройної боротьби, та ідеологічні натхненники. Так, уповноважений по Сумському повіту доповідає, що *“контрреволюційні елементи... проникли у всі Сумські радянські установи...”*, і називає їх: завідуючий народською та секретар – *“ярий петлюрівець”*, працівники *“Сумцукру”*, фінвідділу, *“райспирту”*. *“Петлюровський і польський шпiонаж сильно развит в имениях и сахарных заводах. В кьяновском заводе была раскрыта польская контрреволюционная организация. В Беловодской волости нами собраны 350 дезертиров, служащих для пополнения банд. В соседней волости, после ряда решительных мер, выявлено до 1500 дезертиров, большей частью вооруженных обрезамми”*¹³⁶.

Більшовики за весь час боротьби проти селянських загонів постійно вдавалися до заохочення наклепництва, доносів. І, слід зазначити, що такі дії нерідко приносили результат. Було створено мережу платних таємних співробітників¹³⁷. До цього більшовицька влада заохочувала давніми перевіреними способами – матеріально чи погрозами. Звичайно, говорячи про методи більшовиків, не треба ідеалізувати повстанські угруповання, котрі діяли на Сумщині на початку 20-х років. Війна спричиняє нестабільність на політичному, економічному культурному та моральному рівнях. На хвилі неладу, який охоплює всі сфери людського життя, спливає й чимало насправді кримінальних елементів, що, об’єднуючись у банди, чинить розбій і свавілля. Проте, як вже згадувалося раніше, у документах більшовики часто розрізняють повстанські загони й бандитські. Але й під терміном *“банда”* часто описуються бойові повстанські загони антибільшовицького спрямування. Якщо загін і справді бандитський, то чому комуністи так хвилюються, щоб населення не надавало йому матеріальну допомогу, погрожують реквізиціями, адже за логікою селяни мусять ненавидіти банду... Варто згадати, що масовий повстанський рух виник у відповідь на терор більшовиків, на пограбування мирного населення. Треба знати й те, що

гітлерівська пропаганда під час німецької окупації 1941-1943 рр. радянські партизанські загони теж називала не інакше, як “банда”.

Комуністична влада на селі була дуже нестабільною. Підтримували її невеликі верстви населення, тому більшовики трималися при владі поки поблизу знаходилися значні частини Червоної Армії. Щойно наближався який-небудь повстанський загін, і радянські чиновники ладні були бігти світ за очі. Проте, коли поверталися знову, вже разом з військами, то мстилися населенню нещадно. У “Записці” до полтавської Губвійськнаради заступник головопівнаради Сибіряк доповідає, що у Хмелівській волості вирішено розстріляти заручників через те, що “бандит Левадний продовжує тероризувати населення, вбиває членів Комнезаму”. Розстрілові підлягають 5 чоловік. Документ датується 5 серпня 1921 р.¹³⁸

Загін братів Шевченків – Пимена і Трохима з села Олександрівна діяв у Лебединському повіті і на околицях Сум. Більшовики неодноразово виїжджали з Межирича через Михайлівку на операцію проти повстанців і ніколи не могли застати їх зненацька. Чекісти вдалися до обхідного маневру: було вирішено об'їхати Михайлівку і через Павленкове, Василівку прибути на місце. У цей час на село Капустинці налетів загін Марусі, обстріляв і підпалив усі будинки, де квартирували представники радянської влади.

Повстанці Шевченка потрапили у полон у кількості 12 чоловік. Згодом, після втечі вони продовжували боротьбу. Трохим Шевченко загинув у бою, а Пимен після чергової втечі з полону наклав головою біля с. Плешивець на Полтавщині. Сумський окружний суд засудив до розстрілу 7 полонених бійців, а разом з ними і заступника військкома Михайлівської волості Руденка, котрий був повстанським розвідником і повідомляв про небезпеку.

Боротьбу продовжили дрібніші групи, такі як: Василя Рогова у Білопільському повіті, партизанські відділи в Сумському повіті у жовтні 1921 р. та невідома група повстанців Терешківської волості, зафіксована чекістськими документами у серпні 1921 року.¹³⁹

На чолі повстанських збройних формувань, що діяли у 1921 р. на території теперішньої Сумської області, можна зазначити таких отаманів: Ткаченко (Чернігівський повіт, Яновська волость, Сумський повіт), Артамонов, Маслов (Глухівщина, Шосткинщина), Фролов, Денисенко, Крупський (Лебединський п-т), Листопад, Ласточкін, Мітель, Сміян, Булавинець-Золотаревський (Охтирський п-т) Донченко, Пахновський, Полодій, Гринь (Охтирський п-т) Загорулько, Ситник (Охтирський п-т), Савченко, Головобородько, Іванов (Лебединський п-т) Скрипаль, Коваль, Гетьман, брати Будко, Заець, Кучер, Хавро (Лебединський п-т), Цимбаленко (Лебединський, Охтирський, Зіньківський п-ти), “Алешка Грозний” (Охтирський п-т, Лохвицький п-т), Хома Козін (Роменський п-т), Чумак, Ворошилов, Пилипенко, Ткаченко, Курчаєв, Лозовок (Сумський п-т), Кривущенко Маруса (Глухівський, Охтирський, Роменський п-ти), Левадний (Хмелівська в-ть Роменського п-ту), Бей (Глинська в-ть Роменського п-ту), Кундій (Зіньківський, Лебединський п-ти), Сенін (Глухівський п-т), Висоцький (Конотопський п-т), Буховецький (Недригайлівський п-т), Мандик, Буйний (Буринська в-ть), Сафронов (Сафонов), Чусь (Щусь) (Роменський, Конотопський, Путивльський, Охтирський п-ти) та інші. Загони їхні налічували від кількох чоловік бійців до кількох тисяч¹⁴⁰.

Після 1921 року визвольна боротьба поступово спадає. Це обумовлено різними причинами. 18 березня 1921 року у Ризи підписано мирний договір

між Польщею та Радянською Росією. Радянські війська поверталися з фронту в тил. Радянська влада тепер могла їх широко використовувати проти повстанського руху. Масові реквізиції, неврожай 1921 року, що, з рештою, призвело до голоду 1921-1922 рр., підтримали матеріальну базу повстанського опору. Попри наявність у гаслах повстанців прагнень політичного характеру, бажання об'єднатися для спільної боротьби, все ж таки не вдалося подолати роз'єднаності. Повстанський рух мав переважно стихійний характер. Відомо, що на території теперішньої Сумщини та суміжних з нею районів Чернігівщини у період 1919-1923 рр. діяло 106 антибільшовицьких партизанських загонів¹⁴¹. Якщо міста майже скрізь контролювала комуністична влада, то на селі ситуація тривалий час залишалася хиткою. Червона Армія залишала на місцях чиновників, приходили повстанці – виганяли або знищували комуністів. Потім радянські каральні загоони поверталися і мстилися селянам, грабували, вбивали заручників, створювали мережу агентів, намагалися внести на село розкол та взаємопоборювання.

Попри спад повстанського руху після 1921 р. подекуди збройний опір не припинився. Так, на півночі теперішньої Сумської області, на Шосткинщині, продовжував діяти отамана Пилипа Ващенка. Вважається що загинув Пилип Ващенко у Плоскому саду над Десною, на Стрітення 1929 року (за матеріалами газет – у березні 1928 р.). Один із його військових заходів, за свідченням Г. Сірика, був підриг восени 1922 чи 1923 р. крохмального заводу у с. Пристань через відмову припинити вивозити продовольство до Москви¹⁴².

Загін Марфенка діяв з 1919 р. в р-ні с. Гудимівка Лебединського повіту. Складався він з 15 чоловік і боровся до 1928 р¹⁴³.

Проголошення нової економічної політики (НЕП)^[12] у багатьох відношеннях полегшило життя селян. Ставлення селянства до повстанців швидко і виразно почало змінюватися на гірше. При зустрічах у селах з чоловіками вже не помічалось колишньої щирості. *“Покиньте хлопці своє діло і будете жити як люди. А жити вже можна, хто не лінується. Послухайте нашої ради. Ми зла вам не хочемо...”*¹⁴⁴

Змінилися часи, змінилися й методи боротьби. Це видно з біографії одного з учасників повстанського руху на Роменщині Федора Бондаренка-Міняйла: *“На 16-му році життя року 1919 я вступив до повстанських загонів Шевченка, де перебував до 1922 року, аж доки усіх наших ватажків та отаманів, як Шевченка, Христового, Коваля, Буховецького, Спичака, Козлика та інших було забито. Від 1922 року я переховувався із своїми товаришами по лісах навколо міст: Зінькова, Лебедина, Охтирки, Лохвиці, Гадяча та інш., допомагаючи селянам у їх постійній боротьбі проти московських засильників. Ми перебували на лісах аж до 1925-го року і на протязі цього часу ввіймали та засудили карою на смерть багатьох агентів московського ДПУ, між іншими – уповноваженого Полтавського ДПУ Маслова та суддю Владімірова... У 1925 році мене було схоплено і 24-го червня 1926-го року Роменський суд засудив мене на вищу кару, т. т. розстріл, але потім вирок суду було замінено 10-ма роками позбавлення волі і прав. Під час ув'язнення я брав участь у підготованні великого націоналістичного повстання на Роменщині (роки 1928-1929), що мало охопити також Прилуки, Лубни та інші міста аж до м. Грозного...”*¹⁴⁵

Отже, як ми бачимо, антибільшовицький рух стає підпільним, іноді вдається до тактики поодиноких замахів на представників радянської влади.

У вересні 1922 р. була розкрита петлюрівська організація в Ромнах. Чекісти заарештували 27 чоловік, які готували повстання в повіті і диверсії на залізниці Ромни-Бахмач¹⁴⁶.

У "Постанові" Великобубнівського районного комітету КП(б)У від 4 травня 1925 р. йдеться, що селяни с. Липове на загальних зборах селянства проти більшовицьких перетворень землеустрою. Партосередку с. Липове радилося "більшою мірою стежити за життям села, виявляючи ворожі дії проти радянських організацій, вживаючи своєчасних заходів до їх ліквідації"¹⁴⁷.

В "Справке о политико-экономическом состоянии Лебединского района Сумской области" за квітень 1946 р. йшлося про виступи 1926 року у ряді населених пунктів, "організовані есерами проти виборів до Рад комуністів, що свідчить про наявність есерівської підпілля, що очевидно є невикритими до теперішнього часу..."¹⁴⁸

Україна потрібна була більшовицькій Росії як сировинний придаток. Після повалення Гетьманату війська Радянської Росії знову рушили на Україну. Просування більшовиків супроводжувалося викачуванням у селян "надлишків", а, простіше кажучи, масовими пограбуваннями. Армія УНР зазнавала поразок, але визвольна боротьба в Україні і, зокрема на Сумщині, тривала за рахунок появи величезної кількості повстанських, переважно селянських загонів. З 1919 по 1923 рр. таких загонів на Сумщині налічувалося близько 106. В різних куточках теперішньої Сумської області з'являються самопроголошені повстанські "республіки" і "січі". Попри стихійність руху, все ж наявні певні тенденції до спільної боротьби проти більшовизму, але надія про спільну боротьбу так і не здійснюється. Міста Сумщини знаходяться під владою комуністів, ситуація на селі зовсім нестабільна. Для придушення повстань більшовики посилюють репресії проти мирного населення, не припиняються масові реквізиції. Неврожай і аграрна політика радянської влади спричиняють голод в Україні у 1921 р. Це був один з ударів по повстанському руху. Закінчення війни на Західному фронті дає змогу більшовикам зосередитися на придушенні збройного опору в тилу. Перехід у економіці до НЕПу змушує багатьох відмовитися від боротьби і взятися до господарювання. Окремі повстанські загони продовжують діяти до кінця 20-х років, дехто йде в підпілля.

Таємничі тридцять: соромитись чи пишатись?

Власне, на 1929 році у всіх попередніх дослідженнях хронологічно закінчувався період повстанського руху 20-х років. Пов'язано це з загибеллю останнього відомого повстанського отамана Сумщини Пилипа Ващенка у шосткинських лісах в березні 1928 року¹⁴⁹.

Проте, виявлення нових документів ДАСО та архівного підрозділу УСБУ в Сумській області дає підстави стверджувати, що підпільно-повстанська боротьба на цьому не припинилася. Її новий спалах припадає на початок колективізації і включає також період Голодомору 1932-1933 років. Зокрема, багатий на такі матеріали фонд Р-7641 Держархіву Сумської області, який містить 84 547 позасудових кримінальних справ, переданих у свій час з УСБУ в Сумській області. Він дозволяє глянути на проблему існування підпільно-повстанського руху в Україні через призму персональних справ обвинувачених.

Взагалі, в сучасній українській історіографії донедавна були наявні два погляди на повстанський рух 1930-х років:

Повстань не було, бо повставати не було кому – чекісти ще в кінці 20-х рр. виявили, розстріляли і заслали всіх, здатних на будь-який опір. Отже і Голодомор і “Великий терор” 30-х років українці “проковтнули” мовчки – без спроби якої-небудь протидії владі, не говорячи про повстання.

Повстання все-таки були, але відомості про них суворо засекречувались, адже мета більшовиків полягала у створенні в перспективі “служняного” суспільства, яке навіть не думало б про саму можливість найменшої непокори владі.

Але, хоч як активно “зачищалася” наша історична пам’ять від “спокуси свободою” – документи свідчать: підпільні організації, особливо в період суцільної колективізації та Голодомору 1932-1933 років, не були винятком. Найсприятливішим ідеологічним “грунтом” для них була, звісно, інтелігенція. Поширювались вони також і в студентському, робітничому, і в селянському середовищі, де найчастіше, під впливом неймовірно тяжких обставин, перетворювалися на повстанські боївки. Так, за офіційними радянськими даними, які наводить В. Плющ, напади на комуністичних активістів в Україні були зареєстровані в 40 % колгоспів. Іноді, твердить він, діяльність таких підпільних осередків породжувала значні повстання, які у 1932-1933 роках відбувалися в Охтирському, Тростянецькому, Богодухівському, Великописарівському та інших районах¹⁵⁰. Про велике повстання під проводом Івана Козлова, яке охопило кілька районів теперішніх Сумщини й Полтавщини, згадує С. Підгайний¹⁵¹. Здобувши з повстанцями ешелон пшениці й роздавши його голодним, Козлов протягом двох тижнів практично керує цими районами, перешкоджаючи будь-яким діям окупаційної радянської влади. Лише захопивши та засудивши отамана, а з ним, виселивши людей з кількох населених пунктів цих районів на Північ СРСР та спаливши ці села, комуністи змогли “навести порядок”. Були випадки, коли під час Голодомору цілі військові частини переходили на бік українських месників, як, наприклад, до повстанців Рябенка приєднався 21-й Чернігівський територіальний полк¹⁵².

Ідеологічними натхненниками цих виступів часто ставали представники української церкви: духовенство і миряни. Поразка війни за незалежність та червоні репресії 20^х років зменшили вплив церкви на суспільне життя, але не зменшили її авторитету серед населення. Більше того – стихійно, а подекуди й організовано виникаючі осередки опору знаходили не тільки співчуття серед автокефального духовенства, але часто і самі священики брали активну участь у суспільному житті. В усі часи боротьба проти злочинного режиму була не виявом політичної заангажованості (в чому постійно звинувачувала духовенство більшовицька пропаганда) а своєрідним тестом на порядність, бажанням у грізну для України добути разом зі своєю паствою, своїм народом.

В фондах Держархіві Сумської області зберігаються відомості про існування в Кролевецькому, Глухівському та інших районах Української повстанської організації, яка діяла в 20-х – 30-х роках і мала зв’язки з урядом УНР в екзилі. Серед її найактивніших ланок був осередок в с. Дубовичі (нині – Кролевецького району).

З архівних документів фігурують такі жителі села:

Губенко Григорій Пантелеймонович, 1897 р.н., колишній хорунжий 2-го стрілецького полку “Сірожупанників”, який дислокувався у Кролевці (1918 р.).

Коломієць Олександр Павлович – колишній член Центральної Ради, служив у кінній розвідці при 2-му стрілецькому полку “Сірожупанників”, потім співробітником при Директорії УНР. В кінці війни емігрував до Польщі, але в 1922 році повернувся до Дубовичів. Згодом, у 1928 р. він їде до Києва, де налагоджує зв'язки з проф. Чехівським та митрополитом УАПЦ^[13] Василем Липківським. За їх підтримкою він організовує в селі громаду УАПЦ. Для показової служби до Дубовичів прибувають сам В. Липківський і протодиякон Василь Потієнко (в майбутньому – голова Всеукраїнської Церковної Ради)¹⁵³.

До згаданої організації в Дубовичах також входили: Власенко Іван Гнатович, Козя Михайло Іванович, Сулим Олександр Макарович, Сулим Григорій Макарович, Губенко Семен, брати Падалко – Василь, Михайло та Іван.

Падалко Василь – постать відома. Це хорунжий армії УНР, який емігрував до Польщі, потім до Чехословаччини, де закінчив Українську господарську академію в Подебрадах. У 1922 та 1934 роках він нелегально приїздив до Києва, де давав розпорядження зв'язковим з Дубовичів, Конотопу, Кролевця і повертався за кордон.

Є підстави вважати Василя Падалку одним з кур'єрів ОУН на сході України, яких Євген Коновалець відправляв для розбудови підпілля ще у 1937 році.

Аналогічний, а можливо навіть організаційно пов'язаний осередок опору був розкритий ГПУ на Конотопщині в 1930 – 1931 роках. Як видно з матеріалів слідства, ще у 1922 році перший осередок в місті Конотопі складає “активний автокефаліст” Сердюк Михайло – голова церковної Ради м. Конотопа. До організації також входили: Вовк Павло Порфирівич, Обруч Семен Васильович, Ручка, Климко Степан Іванович, Максак, Логвин, Попов, Сиваш Йосип Дмитрович. Наступна цитата, здається, відповідає на питання: хто керував організацією, та тримав організаційний зв'язок з Києвом: “(...) В начале 1928 в г. Конотоп приезжает представитель центра к-р организации автокефальный священник КАРПЕНКО, который вербует в к-р организацию жителей г. Конотопа СИВЕРА Петра, МАКСАКА Корнея коим дает задание о создании к-р ячейки в г.Конотопе (...)”¹⁵⁴

Організація ставила перед собою мету: скинення радянської влади, відокремлення України від СРСР та створення “Соборної Української демократичної республіки”¹⁵⁵. Вона об'єднувала антирадянські налаштовану частину українського населення, в основному інтелігенцію, яка політично стояла на платформі УНР.

З протоколу допиту одного з керівників підпілля Сивера дізнаємося про політичну програму організації:

Створення Української Самостійної Соборної Держави “на зразок УНР.” Вищий орган – Всеукраїнська Рада, вибрана на основі загального прямого, рівного і таємного голосування. Українське громадянство.

Оскільки українські землі розділені між кількома державами, добиватися їх об'єднання в одну.

Свобода друку, партій, совісті.

Церква відділена від держави.

Повернення розкуркуленим землі і майна в розмірі не більше 25 десятин.

Великі підприємства мусять бути в державній власності, дрібні – в приватній (повертаються колишнім господарям).

Профспілки займаються тільки захистом економічних інтересів робітників.

Вільна торгівля, розвиток кооперації¹⁵⁶.

Список членів організації, знайдений співробітниками Сумського оперативного сектора ГПУ УСРР Ромовим і Громовим в садибі одного з активістів підпілля Максака Г.Г. в м. Конотопі по вул. Червоній, 23 квітня 1931 року засвідчує, що організація мала 121 члена¹⁵⁷. Серед її активу, який нараховував 19 чоловік – 8 були представниками УАПЦ¹⁵⁸.

Характерно, що при підбиранні людей для участі в підпільній діяльності перевага надавалася тим, які були активними учасниками визвольної боротьби 1917-1920 років. Зокрема це учасники конотопського повстання (у лютому 1918 року) проти більшовиків, організованого членами УСДРП Назаренком та Сулизем. Військовими керівниками повстання були: Бібік Федір Артемович (пізніше, в 20^{ті} роки – один з повстанських отаманів) та Кравченко Андрій Тимофійович – один з активістів конотопського підпілля 20 – 30 років¹⁵⁹.

Організація мала досить розгалужену мережу як по місту (чотири осередки – Загребелля, Яроч, Місто та станція Конотоп – 10 чол., керував Мезь Микола Якимович, вірний УАПЦ, бухгалтер.)¹⁶⁰, так і по селах: Семенивка (10-12 чоловік), В. Самбір, Дептівка, Рябухи, Коханівка¹⁶¹, Фесівка, Карабутове, Підлипне, Соснівка, Шаповалівка, Ганнівка¹⁶².

На основі тих архівних документів, які маємо сьогодні є підстави вважати, що підпільники були пов'язані з СВУ і мали контакт через зв'язкових з С. Єфремовим та Чехівським¹⁶³. Як стало відомо з інших джерел, на території Роменського, Недригайлівського і Смілянського районів з 1929 до кінця 1932 року діяв навіть український повстанський загін під назвою "СВУ"¹⁶⁴. Ним керував отаман Лука Клітка¹⁶⁵ (див. нижче).

Ще одна ланка організації була створена в Конотопі у 1929-1931 рр. колишнім підполковником Армії УНР Голубом Юхимом Івановичем і була пов'язана з керівником антибільшовицького повстання на Чернігівщині Рябченком. Голова її осередку в с. Фесівка Губенко Григорій Потапович (колишній хорунжий Армії УНР) був священником УАПЦ. Через УАПЦ і священник Карпенко інформував членів організації про установки СВУ¹⁶⁶.

Серед вказівок Центру була організація по селах сестринств, а організаційний зв'язок підтримувався частково через розсилання благочинників по селах, де ще залишалися церкви. Найміцніші сестринства були в Конотопі та с. Підлипне (де діяла також "Просвіта"). При Кладбищенській церкві в Конотопі видавався нелегальний рукописний журнал "Реп'ях", який особисто редагував священник Карпенко¹⁶⁷.

Кур'єр від закордонного Центру Василь Падалко (який останній раз прибув до Києва у 1937 році, але застав лише уламки колись потужного підпілля) інформував своїх земляків про те, що подібні організації існують також на Білоцерківщині та Волині¹⁶⁸.

Задуманого плану організаторам підпілля втілити в життя не судилося, оскільки після початку арештів у 1928 році зв'язок з Києвом ставав лише епізодичним, а після судового процесу "СВУ-СУМ", взагалі немислимим.

Невдовзі були викриті і підпільні структури на Конотопщині, Глухівщині та в інших місцях краю. Керівники місцевих осередків одержали різні терміни ув'язнення, декому з них пізніше присудили вищу міру покарання.

На півдні теперішньої Сумської області, де умови для сільського господарства були сприятливіші, отже, – колективізація набула загрозливіших масштабів, підпільна боротьба українського народу виливалася у селянські виступи. Один із свідків цієї боротьби – акт звинувачення, який нараховує 28 аркушів з описом подій, біографій людей. Кілька десятків людських доль, років боротьби і підпільної діяльності зведено в *“Дело № 401 – “Погромщики”*. У ньому говориться, що в грудні 1930 – січні 1931 року Сумським Оперативним Сектором ГПУ була ліквідована *“кулацко – повстанческа контрреволюционная организация”*, яка діяла на території колишнього Синівського, Липоводолинського і Недригайлівського районів¹⁶⁹.

Виникнення організації відносилось до періоду перебування на нелегальному становищі і розвитку повстанської діяльності відомого по Роменському Повстанком отамана Клітки Луки Михайловича, котрий через своїх найближчих помічників у Синівському, Липоводолинському і Недригайлівському районах – Федину, Сусіденка і Воропая почав закладати повстанські осередки.

Діяльність отамана Клітки співпала в часі з початком колективізації, коли тисячі селянських господарств опинилися віч-на-віч з більшовицькою машиною, але за спогадами старожилів загін Клітки діяв ще раніше і, очевидно, був уламком широкого повстанського руху, який існував на Роменщині в 20^х роках.

Однією з найбільш дієвих груп цієї організації була група Федина і Сусіденка, актив якої нараховував приблизно 24-25 чоловік, переважно з місних селян. Вона охоплювала своєю діяльністю частину Недригайлівського і Синівського районів. Поряд з активними діями (розгром Синівської райміліції, низки сільських рад, напади на кооперативи, терористичні акти проти активістів), Сусіденко і Федина створюють глибоке підпілля для організації більш масових виступів проти радянської влади.

Одночасно і аналогічну роботу в Липоводолинському районі проводив найближчий помічник Клітки – Андрій Воропай.

Однак у квітні 1930 року органам ГПУ вдається натрапити на слід підпілля і частково викрити групу Сусіденка і Федина. Незважаючи на це, її залишки, керовані Товстим Терентієм Хомичем та Антоненком Іваном Семеновичем, зв'язавшись через селян Кашу і Сердюка Юхима з Микитою Олександровичем Голубом, відновлюють підпільні клітини в Синівському, Липоводолинському та інших районах.

З іншого боку один із членів колишнього підпілля Федина – Шевченко С.Т., переховуючись від висилки на північ Росії по хуторах Недригайлівського району, створює підпільні осередки в Жовтоніжках, Хоролі та інших населених пунктах.

Означений терен був доброю базою для повстанської діяльності. Як відзначають у своїх звітах самі чекісти: *“(…) Преобладающий в этих районах процент кулачества, возросшая антисоветская его активность, длительное пребывание на нелегальном положении в этих районах КЛИТКИ, активные выступления ФЕДИНЫ и СУСИДЕНКО, засоренность районов*

петлюровско-бандитским элементом, способствовали быстрому росту и высокой активности организации (...)"¹⁷⁰.

Політична програма організації, яку перед збройним виступом планувалося розповсюдити через листівки, була наступною:

- 1.Звільнення України від більшовиків.
- 2.Власність на землю (не більше 25 десятин).
- 3.Право успадкування землі.
- 4.Зниження податків, скасування хлібозаготівлі.
- 5.Свобода торгівлі¹⁷¹.

Діяльність організації протягом усього періоду її існування ішла, в основному, по лінії створення повстанських кадрів, виявлення і придбання зброї, розширення території свого впливу, а також пошуку зв'язків з урядом УНР в екзилі. Окремим напрямом діяльності був пошук подібних організацій в сусідніх районах і зв'язок з ними. Планувалося також проводити агітаційну роботу серед бійців і командирів Червоної армії. Зв'язок з Червоною армією здійснював керівник Подолинського повстанського осередку Бурик Іван Іванович. В травні 1930 року він залучив до цієї роботи жителя села Поділки Степана Шуйського, який одержав завдання вести агітацію серед червоноармійців табірному зборі в м. Батурин¹⁷².

Питання зброї в організації мало домінуюче значення і вирішувалось як через виявлення і облік її серед учасників підпілля, так і через напади на районні центри та окремих представників влади. До організації залучалися особи, обізнані з військовою справою, котрих на момент виступу можна було б використовувати, як командирів повстанських підрозділів¹⁷³.

Керівники підпілля готуючи збройну акцію, узгоджували її план з осередками антирадянського руху Опору в інших районах. Повстання планувалося розпочати шляхом одночасного нападу на кілька районних центрів з метою як отримання зброї, так і знищення партійно – комсомольського і радянського активу. Після цього до повсталих мали приєднатися загони з найближчих сіл і всією масою рухатися в напрямку на окружний центр, роззброюючи по шляху бойові одиниці ворога та в підсумку злитися з подібними організаціями інших районів України.

План повстання тримався в суворій таємниці, до того ж не був постійний – до нього час від часу вносилися поправки. Остаточо відкоригований, він виглядав так:

"Повстанські загони сіл: Терни, Деркачівка, Іваниця рухаються на Вільшану, сюди ж підходять загони Червоної Слободи, Липової Долини, Синівки, далі вони продовжують наступ на Недригайлів і Ромни. [Слід зазначити, що за цим планом, отаман Клітка мав зв'язок з військовими частинами, розташованими в Ромнах – упорядн.]

Головні повстанські сили кидаються на м. Ромни, де проводиться, в першу чергу, напад на ДОПР з метою звільнення арештованих, котрі потім включаються до складу загонів, одержуючи зброю. Одночасно з цим захоплюється частина міста, після чого повстають навколишні села. Їх загони приєднуються до міста і вже потім повстанські сили розбиваються на дві частини і діють у двох напрямках: одна група рухається в напрямку Лебедин – Суми, а інша – на Конотоп. Із Ромен загони рухаються в повному бойовому порядку і вже тут організовується обоз¹⁷⁴."

Як видно з матеріалів слідства, формуванням селянських загонів у вказаних населених пунктах займався Пуд – найближчий помічник отамана

Клітки, який переховувався в Червоній Слободі і Сакунісі. Особливо міцні повстанські осередки знаходилися в Синівському районі, по хуторах, а також в Липовій Долині, Жидовій Долині¹⁷⁵.

За березень – грудень 1930 року діяльність українського підпілля поширилась на 49 населених пунктів 15-ти сільрад, 5-ти адміністративних районів. Було створено 11 повстанських осередків в селах: Саї, Поділки, Беево, Зеленківка, хут. Московський, хут. Хорол та інших населених пунктах.

Особливо активними були Зеленківська та Вільшанська організації. В березні 1930 року житель Вільшани Шевченко Семен Тарасович за завданням Клітки організує підпільний осередок на хуторі Жовтоніжки Зеленківської сільської ради. Вільшанський осередок був заснований у березні 1930 року Гученком Петром Олексійовичем – учасником групи Федина. Після його розстрілу зв'язок із зеленківською організацією, яка вже нараховувала більше десяти членів, підтримував інший житель Вільшани – Гончаренко Олексій Іванович. Підпільники займалися постачанням набоїв, обрізів, та іншої зброї для майбутнього повстання. Цим опікувався уродженець с. Капустинці Білявський, який, мешкаючи в Харкові, привозив для організації нагани та набої¹⁷⁶. Великий склад гвинтівків, кулеметів і набоїв у цинкових коробках був закопаний у лісі між Червоною Слободою і Хоролом¹⁷⁷.

Посилення активності підпілля та зростання його лав відбувалося в умовах *“кавалерійської атаки на капітал”*, яка привела до небаченого грабунку українського села російським більшовизмом, руйнування традиційного хутірського укладу життя, нищення культури. Тому не дивно, що до боротьби стає не тільки молодь, а й ті, досвіду яких вистачило б на кілька життів. Таким був 40-річний житель Вільшани Білолюбський. Починав як хлібороб, потім – служба в 3^{му} прикордонному Амурському полку, а вже в добу Гетьманату Іван Михайлович – вартовий у рідному селі при волосному отаманові Боркову. У травні 1919 року його мобілізували до Червоної армії з якої він утікає в Ромнах, не уникнувши, однак, іншої примусової мобілізації – денікінської. Деякий час служить кашоваром у 15^{му} гусарському полку, а після поразки білої армії, хворіючи на тиф, був евакуйований до Галліполя (Туреччина), розділивши долю десятків тисяч *“денікінських”* українців¹⁷⁸. Потім був нелегальний перехід у Грецію і робота в багатих господарів, а в 1921^{му} через Сербію він прибув до Австрії, де працював на рудниках Езберга і лише після 1925 року повернувся додому, повіривши в НЕП.

Зеленківська та Вільшанська *“контрреволюційні ячейки”* були пов'язані з подібними організаціями в Синівському районі через своїх керівників, які брали участь у спільних нарадах. Відбувалися збори і на хуторі Жовтоніжки. Тут у березні 1930 року було обрано керівництво майбутнім виступом. Командиром повстанського загону став Жовтоножко Федір Якович.

У липні 1930 року вже після успішного нальоту на Синівську райміліцію, підпільники відсилають зв'язкового для встановлення контакту з якоюсь іншою повстанською організацією Полтавщини. Очевидно керівники підпілля перед виступом намагалися координувати свої дії з іншими організаціями.

На яку дату готувався виступ – невідомо. Проте розв'язка наступила дуже швидко. Як видно зі звіту голови Зеленківської сільради Костенка, 30 вересня 1930 року жителя х. Жовтоніжки Кульбачного за нездачу хліба оштрафували на 1250 крб. Коли 1 жовтня активісти Зеленківського та Комишанського СОЗів (приблизно 50 чол.) прибули на місце проводити розкуркулення, то в хаті (до якої залізли по-зłodійськи, вийнявши шибку у вікні) застали тільки старого діда, озброєного кілком. Тільки приступили до продажу майна, як населення цього хутора, та сусіднього – Мерків почало сходитись, озброєне ціпами, вилами, кілками. Весь час понад хутором їздив чоловік на коні і скликав людей. Як тільки підводи, навантажені пограбованим майном рушили в дорогу, почулись вигуки: *“бий красно-лових бандитів!”* і юрба селян накинута на продзагін. З боків, з лісу посипалися на комунарів постріли з наганів та відрізів. Селян, які напали на продзагонівців було близько 200. Озброєні вони були обрізами, бомбами. В одного з них комуністи помітили 12-зарядний браунінг. Коли активісти стали відстрілюватись, було поранено кількох жителів: Семенюта Григорія Матвійовича та Пустовойт Ірину – в спину, Сурму Андрія Степановича – в ноги, та ще двох жінок – з хуторів Мерки та Хомине¹⁷⁹. Після перестрілки, яка тривала 10 хвилин, комуністичному активу пощастило втекти, не виконавши поставленого завдання. А на допомогу жовтоніжцям вже піднімалося населення сусідніх хуторів: Мерків, звідки їхало 4-5 возів, на яких було по 5 селян, та Дмитрівки¹⁸⁰.

Взагалі, подібні провали хлібо та м'ясозаготівель були дуже частими в тій місцевості, де за донесенням секретаря Зеленківського партосередку: *“увесь хутір контрреволюційно настроєн, ця хвиля передається і на останні хутора”*¹⁸¹.

Виступ у Жовтоніжках мав настільки сильний резонанс, що до підпільної організації стали приєднуватись і осередки з сусіднього Штепівського району. Але було вже запізно – 23 жовтня 1930 року розпочалися арешти. Так, стихійний виступ, що відбувся всупереч усім планам підпільної організації, загубив справу підготовки набагато масштабнішого і скоординованішого повстання. Його планам не судилося здійснитись.

Близько півроку тривало слідство а 25 травня 1931 р. з'являється *“Протокол засідання судової трійки при колегії ГПУ УРСР № 62 / 247”*. З 32^х обвинувачуваних чотирьох учасників засудили до 10 років концтаборів, ще чотирьох – до 5 років, трьох – до 8 р., одного – до 7 і ще 10 чоловік, серед яких половина носили прізвище Жовтоножко одержали 5 років висилки на Північ¹⁸².

Одним з напрямків дослідження повстанського руху 20-х – 30-х років ХХ століття має бути висвітлення біографій його учасників та організаторів на території області. Вважаємо, що наступні томи цієї серії будуть частково присвячені і біографічним дослідженням. А поки-що є можливість коротко згадати про тих земляків, хто був причетний до здійснення та організації підпільного руху Опору у всеукраїнському масштабі.

Згадка про зв'язкову штабу Армії Української Народної Республіки Настю Гудимович лише раз чи двічі зустрічається серед літератури про перші Визвольні змагання. Сім'я Гудимовичів мешкала в селі Вороніж теперішнього Шосткинського району Сумської області. Походили вони із старовинного козацького роду.

Батько Насті, Михайло Дмитрович Гудимович був кваліфікованим майстром-кравцем, обслуговував переважно місцеву інтелігенцію, сам був культурним і охайним чоловіком, одруженим з місцевою козачкою із свідомої родини – згадувала його дочка Віра Гудимович-Казанівська¹⁸³. Своїх п'ятьох доньок батьки виховали українськими патріотками, давши середню освіту. Найстарша – Настя у 1918 році була вже студенткою I курсу Київського університету ім. Святого Володимира. Разом з нею навчалася її подруга – теж родом з с. Вороніж Марія Тарасенко. Її батько – Іван Васильович Тарасенко, відомий старий український діяч, також походженням з козаків, ще в 1905 році за “мазепинство”, разом зі своїми друзями, був висланий царською владою за межі губернії. У 1917 році, зразу по національній революції в Україні Настя Гудимович і Марія Тарасенко, будучи ще гімназистками випускного класу активно включилися в громадське життя закладаючи різного роду гуртки, часто самі будучи їх “душею” і організаторами. Треба сказати, що наслідки такої роботи дівчат були дивовижні: в грізний для молоді держави час Армія Української Народної Республіки з одного тільки містечка, де попрацювали Настя і Марія збагатилася на кілька десятків національно свідомих козаків та шість старшин¹⁸⁴.

В Київському Університеті Св. Володимира дівчата-студентки включилися в уже існуючі там численні гуртки національно-свідомої молоді, що згуртувалася потім у бойовий стрілецько-козацький курінь і самовіддано взяла участь в бою під Крутами.

Звістка про трагічну загибель друзів-студентів зробила дівчат ще заятішими у бажанні помститися ворогу. Протягом двох років вони добровільно виконували обов'язки сестер-жалібниць, зв'язкових і розвідниць при українській дивізії Сірожупанників, яка дислокувалась на Конотопщині і Кролевеччині, виконуючи часом найбільш небезпечні, відповідальні завдання з ризиком для особистого життя.

Із початком другої радянсько-української війни як і вся армія УНР Сірожупанна дивізії відступила за межі своєї Батьківщини, виснажена тифом і безупинними боями з переважаючими силами ворога. Про це, як і про своїх доньок батьки дівчат довідалися, коли вони на початку 1920 року змучені холодом і голодом, пригнічені подіями, ще не зовсім одужані від тифу подолавши тисячу верст, нарешті добилися до рідних хат, після двохрічної невідомості про них...

Видужавши та трохи відпочивши дівчата приступають до ще небезпечнішої – підпільної роботи, тепер в умовах червоного окупаційного терору, який нещадно розправлявся з “петлюрівськими недобитками”.

Для координації дій повстанських загонів з урядом УНР в екзилі було створено повстанський комітет “Козача Рада” з центром у Києві. Настя Гудимович стає зв'язковою штабу. Разом з Марією Тарасенко вони підготовляли відповідних людей для великого повстання в слухний час. Як припускають деякі дослідники, дівчата були втаємничені про підготовку за кордоном Армії УНР до Другого Зимового походу^[14] в Україну для об'єднання з повстанськими загонами.

Та часто, на жаль, буває, що кількарічні героїчні зусилля перекреслюються зрадою, адже ворожа агентура теж не спала. В одну із лютневих ночей 1922 року чекісти обступили будинок № 30 по Великій Підвальній у Києві – тодішнє помешкання Тарасенка, куди саме з'їхалися члени Козачої

Ради. Удершись в будинок, вони заарештували усіх наявних там підпільників, в тому числі Настю й Марію з її 14-літнім братом і батьком¹⁸⁵. Після шестимісячного ув'язнення по чекістських льохах та тортур відбувся “суд трійки” при зачинених дверях. З арештованих 82 особи було засуджено до розстрілу, а решту до висилки й довготермінового ув'язнення. Батько Марії, Іван Тарасенко проходив ще й по справі, як діяч УАПЦ, секретар Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору (1921) та Першої Всеукраїнської Православної Ради разом з іншими 43 членами УАПЦ¹⁸⁶.

Уночі з 27 на 28 серпня 1922 року усі засуджені на смерть, на чолі із сотником Лозовиком, Коломийцем, всього 82 осіб, в тому числі й Настя Гудимович та Марія Тарасенко зі своїм батьком були розстріляні на Липках у Києві¹⁸⁷. На Шосткинщині, Глухівщині та Конотопщині були проведені арешти місцевих підпільників.

Із позасудової кримінальної справи на одного з арештованих: Резніка Михайла Івановича ми дізнаємося, що Гудимович Анастасія Михайлівна жителька с. Вороніж Шосткинського р-ну, викладач соц-економ. школи, дочка шевця “...за завданням українського контрреволюційного центру заснувала українську націоналістичну організацію...”¹⁸⁸. Була зв'язково від київського Центру і за його завданням керувала організацією в с. Вороніж. Була арештована в Києві і розстріляна разом з іншими керівниками Центру ніби-то в 1925 р. Мала сестру-Віру Михайлівну – дружину Казанівського Павла Єгоровича (після розстрілу Н. Гудимович він, імовірно, залишився керівником організації в с. Вороніж)¹⁸⁹. Так, спогади рідних про дівчат-героїнь доповнилися архівними документами. Але остаточну крапку в дослідженні цієї неординарної історії має поставити оприлюднення 20-томної справи Козачої Ради, уривки з якої подаємо в цьому виданні (документи № 135, 139, 140 та ілюстрації № 42, 43 збірника).

Нажаль, майже нічого ми не знаємо і про організаторів та координаторів повстанського руху. Тут є кілька причин. По-перше, в умовах бездержавності, коли на розвідувальні служби ворогів України працювала вся військово-політична машина країн-агресорів, робота української розвідки могла вестися тільки зусиллями винятково відданих і глибоко законспірованих людей. По-друге, родини героїв, їх друзі і, можливо, зв'язкові, залишаючись на окупованій території постійно ризикували бути викритими і знищеними. Тож, якщо по закінченню Другої Світової війни на книгах про Зорге чи Кузнецова виховували молодь, українська наука в діаспорі практично нічого не писала про наших героїв. Справжній розвідник не залишає слідів...

Одним з таких є Іван Данилович Литвиненко – людина, яка пройшла через горнило двох Визвольних змагань українського народу, але подробиці життя якого відомі настільки – наскільки вони стосуються української справи.

Народився він 17 січня 1891 року в с. Хоружівка Роменського повіту (нині Недригайлівського району)¹⁹⁰. Далі було навчання в Смілянській школі та на московських Вищих комерційних курсах. Після їх закінчення І. Литвиненко деякий час займається комерційною діяльністю. Під час першої Світової війни Іван Литвиненко – офіцер царської армії¹⁹¹. З 1917 року – в Армії Української Народної Республіки. Отримав звання полковника. Був учасником I-го Зимового походу.

Історія промовчує про те, де і за яких обставин Іван Литвиненко став професійним військовим розвідником. Як зазначає дослідник його біографії В. Сідак, Іван Данилович Литвиненко-Морозенко, залучений до роботи керівником спецслужб УНР Миколою Чеботаревим ще у 1924 р.¹⁹². Тож подальша діяльність полковника-ветерана була тісно пов'язана з контррозвідкою Державного Центру УНР в екзилі.

У червні 1927 р. Литвиненко-Морозенко був направлений Чеботаревим, який тоді ще очолював другу секцію військового міністерства, спочатку на посаду керівника розвідувального пункту у Могиляни (поблизу м. Острога), а з осені 1928 р. – у Рівне, де і закінчив свою розвідувальну діяльність у 1935 р. Потому, як стверджує В.Сідак, Литвиненко перебрався до Варшави і до січня 1936 р. перебував у розпорядженні іншого відомого контррозвідника генерала Всеволода Змієнка. Свідчень щодо його причетності до уенерівських спецслужб у пізніший період не віднайдено¹⁹³.

Причетним до розвідувальної діяльності ДЦ УНР в екзилі був, крім уже згаданих осіб, український військовий і політичний діяч Тарас Бульба-Боровець, який писав про це так: *“Полковник Іван Литвиненко мешкав тоді в Рівному. З наказу уряду УНР він керував українською розвідкою на польсько-радянському кордоні. Я одразу став його співпрацівником для виконання кур'єрних обов'язків. З наказу полковника Литвиненка наша молодь передавала на другу сторону директиви уряду УНР та літературу, а звіди отримувала різні матеріали, сов'єтську пресу та книжки. Ця наша робота була особливо пощавлена під час великого голоду на Україні 1932-1933 років. Ми приносили з-за кордону цілу масу зразків “хліба”, печеного з дерев'яної кори, листя, просяної лупи, буряків та інших складників... Ці експонати голоду в СРСР уряд УНР із меморандумами надсилав до Ліги Націй та поширював на весь світ, хоч той світ був на все глухий... Ми включились до антибільшовицької кампанії усією душею і проводили боротьбу всіма можливими засобами...”*¹⁹⁴.

Опублікований у цьому збірнику протокол допиту І.Д. Литвиненка (документ № 160 збірника) показує, що наш земляк стояв біля витоків розвідки УНР і був одним з організаторів зв'язку між нею та підпільними організаціями в Україні. На початку 1947 року його було розстріляно на території Київської тюрми за активну участь в розвідці УПА.

Документальне висвітлення повстанського руху 20-х – 30-х рр. ХХ століття на території Сумщини тільки починається. Безумовно, попереду цікаві архівні знахідки, несподівані повороти у дослідженнях. Певні надії історики та архівісти покладають на подальше залучення фондів галузевих архівів, зокрема архівів силових відомств: СБУ та МВС. Наприклад, телеграма Х. Раковського від 25 квітня 1921 року *“про вилучення архівів у отаманів повстанських загонів для оперативних цілей в дипломатичній роботі”*, може бути одним з *“ключів”* до пошуку (документ № 96 збірника). Адже саме документів повстанців нині бракує для об'єктивного висвітлення теми.

Значний, емоційно наповнений пласт інформації про отаманів та повстанців міститься в народній пам'яті, краєзнавчих дослідженнях. Всі вони мають бути ретельно опрацьовані і вивірені архівними джерелами не тільки з метою уточнення певних дат та фактів, перевірки на достовірність біо-

графічних відомостей. Краєзнавчі матеріали повинні стати тією стежкою пошуку, яка, незважаючи на втрату зв'язку покоління, виведе архівістів на нові шляхи виявлення документів; дозволить залучити до Національного архівного фонду фрагменти документальних колекцій, які раніше через свою політичну неблагонадійність та небезпеку репресій "осіли" в приватних руках.

Сторонні у цій справі не повинно бути. Архівісти і науковці, краєзнавці і музейні працівники повинні задіяти свою частку професіоналізму і ентузіазму для пошуку джерел повстанського руху ХХ століття. Мусимо всім народом повернути правду про Народну війну.

**Геннадій ІВАНУЩЕНКО,
директор ДАСО
(листопад 2010 р.)**

ПРИМІТКИ

- ¹ Мірчук П. Нарис історії ОУН. (1929-1939 роки) – К. – 2007. – 1006 с.
- ² Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. /Упор., вступ. слово, примітки, додатки, біограф. довідки Р. Ковалю. – Київ-Дрогобич. – 2008. – 432 с.
- ³ Савельев М. Экономические причины кулацких восстаний. – М. – 1919.
- ⁴ Равич-Черкасский М. Махно и махновщина. – Екатеринослав. – 1920.
- ⁵ Эйдеман Р. Борьба с кулацким и повстанческим бандитизмом. 3 изд., – Харьков. – 1921.
- ⁶ Эйдеман Р. Очаги атаманины и бандитизма – Харьков. – 1921.
- ⁷ Эйдеман Р. К вопросу о борьбе с бандитизмом – Харьков. – 1922.
- ⁸ Дукельский "ЧК на Украине. – Chalidze publications Canadian Institute of Ukrainian studies. – 1989. (Перепечатка с издания С. Дукельский. ЧК-ГПУ. Часть первая. – Государственное издательство Украины. – 1923 г.) – 150 с.
- ⁹ "Українська РСР у період громадянської війни (1917 – 1920)"
- ¹⁰ Кучер О. "Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні у 1921 – 1923 рр.": Всеукраїнська чрезвычайная комиссия (1918-1922) / Л. Н. Май-мескулов, А.И. Рогожин, В. В. Сташис; Под ред. Н.М. Голушко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х.: "Основа", 1990 – 345 с.: ил.
- ¹¹ На защите революции (Из истории Всеукраинской чрезвычайной комиссии 1917 – 1922гг. /Сборник документов и материалов./ – К.: Политиздат. – 1971. – 201с.
- ¹² Плющ В. Борьба за Украинскую державу под советской властью. – Лондон. – 1973. – 125 с.
- ¹³ Сірик Г. Вороніж та його околиці – Торонто. – 1989. – 136с.
- ¹⁴ Сірик Г. Під сонцем обездолених (Сирітськими стежками) – Торонто.: Анабазис. – 1986. – 196с.
- ¹⁵ Вербицький М. Найбільший злочин Кремля. – Лондон.: ДОБРУС. – 1952. – 111с.
- ¹⁶ Михно И. Воспоминания. 1917-1922 гг. – Терны. – 1967. – С. 1-21.
- ¹⁷ Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловах. Недостріяні. – К. – 2008. – 326 с.
- ¹⁸ Мечник С. Від оприччини до КГБ. – Мюнхен. – 1981. – 332 с.
- ¹⁹ Кук В. Колгоспне рабство. – Львів. – 2005. – 263 с.
- ²⁰ Героїзм і трагедія Холодного Яру. Збірник матеріалів і спогадів. (Під заг. ред. Р.М. Ковалю) – К. – 1996. – 315 с.
- ²¹ Коваль Р. Отамани гайдамацького краю: 33 біографії. – К.: Правда Ярославичів. – 1998. – 616 с.
- ²² Коваль Р. Багряні жнива Української революції. 100 історій і біографій учасників Визвольних змагань. – К. – 2005. – 398 с.
- ²³ Коваль Р. Отаман Орлик. – К. – 2010. – 384.
- ²⁴ Ісаков П. Зведена таблиця селянських повстанських загонів, що діяли на Сумщині та Чернігівщині в період 1919-1923 рр. // "Сіверянський літопис" – 1997. – № 3. – С. 10-25.; Ісаков П. Програми документи селянських повстанських загонів, що діяли на Лівобережній Україні в 1919 – 1921 роках: (До

80-річчя початку масового селянського антикомуністичного повстанського руху в Україні). // "Сіверянський літопис" – 1999 – № 3 – С. 47–75.; Ісаков П. Селянський антикомуністичний повстанський рух на Лівобережній Україні у 1919 році : Загальна характеристика. // "Сіверянський літопис" – 1999 – № 6. – С. 157–162.; Ісаков П. Співвідношення цін та реальних доходів громадян в українському селі на Лівобережній Україні в 1919–1920 роках як важливий чинник виникнення та розгортання селянського повстанського руху. // "Сіверянський літопис" – 1998 – № 4. – С. 132–162.

²⁵Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Сумщина в національно-визвольній боротьбі першої половини ХХ ст. Історико-документальні нариси. – Суми. – 2001. – 192 с.

²⁶Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953) Кн. 2 – К. – 1994. – 688 с.; Улянич В. Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921-1933 роках. – К. – 2004. – 84 с.

²⁷Дмитрук В. Вони боролися за волю України. (Нарис історії сірожупанної дивізії) – Луцьк. – 2004. – 286 с.; Дмитрук В. Вони боролися за волю України. (Нарис історії боротьби проти тоталітарного режиму на Україні в 1921-1939 рр.) – Луцьк. – 2005. – 382 с.

²⁸Ревегук В. За волю України. Нариси історії повстансько-партизанської боротьби на Полтавщині в 1917-1923 рр. – Полтава. – 2007. – 299 с.

²⁹Веденеєв Д., Шевченко С. Українські Соловки. – К. – 2001. – 206 с.

³⁰Подкур Р. "Сімейне заручництво", як форма державного терору: Рец. на кн.: Т Вронська. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин "ворогів народу" в Україні (1917-1953 рр.). – К.: І-нт історії України НАН України, 2009. – 486 с. // З архівів ВЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2009. – № 1 (32) – С. 281-288.

³¹Ісаков П. Чотири отаманші Марусі / Перекресток. – 2000. – 13 січня. – С. 5.

³²Коротенко В. Отаман Іван Крупський / Незборима Нація. – 1998. – грудень. – ч. 23-24 (154-155). – С. 2.

³³Піскун В. Селянські повстання в Україні на початку 20-х років ХХ ст. як засіб боротьби з більшовицькою владою. // Третя Сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція. Збірник статей. – Суми. – 1999. – С. 82-83.

³⁴Ісаков П. Зведена таблиця селянських повстанських загонів, що діяли на Сумщині та Чернігівщині в період 1919-1923 рр. // "Сіверянський літопис" – 1997. – № 3. – С. 10-25.

³⁵ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 26; 35.

³⁶ДАСО. Ф. Р. 997, оп. 2, спр. 5, арк. 165.

³⁷Там само, арк. 188.

³⁸Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – С. 116.

³⁹Діак І.В. Хто захистить наш народ і державу: КПУ чи УКП? Штрихи до історії та сьогодення Компартії України. – К., 2000. – С. 9.

⁴⁰Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – С. 121.

⁴¹Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: Собор, 2001. – С. 13.

⁴²Історія міст і сіл УРСР (Сумська область) – Харків.: УРЕ – 1973. – С. 38.

⁴³Михно І. Воспоминания. 1917-1922 гг. – Терны. – 1967. – С. 13.

⁴⁴Ленін В.І. Избранные произведения. В 4-х т. Т. 3. – М.: Политиздат, 1986. – С. 460 – 474.

⁴⁵Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т. 50 – С. 30.

⁴⁶Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т. 50 – С. 35.

⁴⁷Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: Собор, 2001. С. 16.

⁴⁸История Украинской ССР. – К., 1984. Т. 6, С. 333.

⁴⁹Гражданская война на Украине. 1918-1920. Сб. документов и материалов. – К., 1967. Т. 1, Кн. 1, С. 344.

⁵⁰Нелин А.П., Диброва Г.В. Ромны: Путеводитель. – Х.: Прапор, 1986. С. 22.

⁵¹Героїзм і трагедія Холодного Яру. Збірник матеріалів і спогадів. Під ред. Коваля Р.М. – К., 1996. С.39.

⁵²Там само. С. 40.

⁵³Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т. 38 – С. 305.

- ⁵⁴ Дяк І.В. Хто захистить наш народ і державу: КПУ чи УКП? Штрихи до історії та сьогодення Компартії України. – К., 2000. С. 121.
- ⁵⁵ Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т. 38 – С. 305.
- ⁵⁶ Сумщина від давнини до сьогодення: Науковий довідник. – Суми: Слобожанщина, 2000. С. 17-18.
- ⁵⁷ Енциклопедія українознавства. – Т. 2. – К., 1994. С. 435.
- ⁵⁸ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953) Кн. 2 – К.: “Либідь” – “Військо України”, 1994. С. 25-26.
- ⁵⁹ Дяк І.В. Хто захистить наш народ і державу: КПУ чи УКП? Штрихи до історії та сьогодення Компартії України. – К., 2000. С. 21.
- ⁶⁰ Дукельський “ЧК на Україні. – Chalidze publications Canadian Institute of Ukrainian studies. – 1989. (Перепечатка с издания С. Дукельский. ЧК-ГПУ. Часть первая. – Государственное издательство Украины. – 1923 г.) – с. 90.
- ⁶¹ ДАСО. Ф. Р. 4564, оп. 1, спр. 17, арк. 31.
- ⁶² Директивы, телегр. и выписки из телеграмм и др. м-лы. // Чорна книга України. – К., 1998. С. 239-240.
- ⁶³ На защите революции. Из истории Всероссийской Чрезвычайной комиссии. 1917-1921 гг. Сборник документов. М., 1953. С. 120-121.
- ⁶⁴ ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 12.
- ⁶⁵ ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 29.
- ⁶⁶ ДАСО. Ф. Р. 1623, оп. 1, спр. 317, арк. 159.
- ⁶⁷ Там само, арк. 67.
- ⁶⁸ ДАСО. Ф. Р. 1705, оп. 2, спр. 1, арк. 20.
- ⁶⁹ ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 20.
- ⁷⁰ ДАСО. Ф. Р. 1808, оп. 2, спр. 5, арк. 1-6.
- ⁷¹ ДАСО. Ф. Р. 1705, оп. 2, спр. 1, арк. 23.
- ⁷² ДАСО. Ф. Р. 1808, оп. 2, спр. 5, арк. 7.
- ⁷³ Білас І. Передумови червоного терору. // Військо України. – 1993. № 12.
- С. 85.
- ⁷⁴ Дяк І.В. Хто захистить наш народ і державу: КПУ чи УКП? Штрихи до історії та сьогодення Компартії України. – К., 2000. С. 23.
- ⁷⁵ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953) Кн. 2 – К.: “Либідь” – “Військо України”, 1994. С. 17.
- ⁷⁶ Там само. С. 35-36.
- ⁷⁷ Там само. С. 37.
- ⁷⁸ Ванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: Собор, 2001. – С. 37.
- ⁷⁹ ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 7, арк. 53.
- ⁸⁰ Ванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: Собор, 2001. – С. 56.
- ⁸¹ Там само. – С. 67.
- ⁸² Там само. – С. 72-73.
- ⁸³ Дяк І.В. Хто захистить наш народ і державу: КПУ чи УКП? Штрихи до історії та сьогодення Компартії України. – К., 2000. С. 31.
- ⁸⁴ ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 7, арк. 193.
- ⁸⁵ ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 22.
- ⁸⁶ Семенець В. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917-1922). – Х., 1995. С. 244.
- ⁸⁷ Героїзм і трагедія Холодного Яру. Збірник матеріалів і спогадів. Під ред. Коваля Р.М. – К., 1996 р. С. 73.
- ⁸⁸ ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 222.
- ⁸⁹ ДАСО. Ф. Р. 5579, оп. 1, спр. 16, арк. 46.
- ⁹⁰ Там само, арк. 21.
- ⁹¹ ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 280-296.
- ⁹² Там само, арк. 134.
- ⁹³ Там само, арк. 197.
- ⁹⁴ Ісаков П. Зведена таблиця селянських повстанських загонів, що діяли на Сумщині та Чернігівщині в період 1919-1923 рр. // “Сіверянський літопис” – 1997. – № 3. – С. 10-25
- ⁹⁵ Череватенко Л. Я повернувся до своєї Вітчизни. // Багрянний І. Сад Гетсиманський. – К.: Час, 1991. С. 496.
- ⁹⁶ ДАСО. Ф. Р. 1705, оп. 2, спр. 1, арк. 35.
- ⁹⁷ Там само, арк. 18.

- ⁹⁸ Там само, арк. 20.
⁹⁹ Там само, арк. 22.
¹⁰⁰ Там само, арк. 23.
¹⁰¹ Там само, арк. 30.
¹⁰² Там само, арк. 35.
¹⁰³ Там само, арк. 30.
¹⁰⁴ Мендусь Я. Поряд з розстрілами та іншими крайніми заходами. // Україна. – 1991. – № 17. – С. 28-29.
¹⁰⁵ Лизанчук В. Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо// Народна газета. – 1999. – № 10. С. 3.
¹⁰⁶ ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 315.
¹⁰⁷ Словарь иностранных слов. – М., 1986. С. 250.
¹⁰⁸ Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т. 36. С. 420.
¹⁰⁹ Там само. С. 421.
¹¹⁰ Информационные бюлетени ГПУ // Чорна книга України. – К., 1998. С. 118.
¹¹¹ Там само. С. 120.
¹¹² Там само. С. 120.
¹¹³ Ткаченко Б. Під чорним тавром. Документи, факти, спогади. – Лебедин, 1993. С. 20.
¹¹⁴ ДАСО. Ф. Р. 415, оп. 1, спр. 28, арк. 3.
¹¹⁵ ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 33.
¹¹⁶ ДАСО. Ф. Р. 415, оп. 1, спр. 28, арк. 3.
¹¹⁷ ДАСО. Ф. Р. 1808, оп. 2, спр. 4, арк. 21.
¹¹⁸ Там само, арк. 28.
¹¹⁹ ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 41-50.
¹²⁰ Там само, арк. 315.
¹²¹ Там само, арк. 7.
¹²² Там само, арк. 91.
¹²³ Там само, арк. 87.
¹²⁴ ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 7, арк. 31.
¹²⁵ Там само, арк. 53.
¹²⁶ ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 3, спр. 10, арк. 92-147.
¹²⁷ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953) Кн. 2 – К.: “Либідь” – “Військо України”, 1994. С. 163.
¹²⁸ Мартинюк Р. Герогліф свободи // Гроно. – 1998. – № 1.
¹²⁹ Там само.
¹³⁰ ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 3, спр. 10, арк. 51.
¹³¹ Там само, арк. 75.
¹³² Там само, арк. 53.
¹³³ ДАСО. Ф. Р. 4564, оп. 1, спр. 17, арк. 60.
¹³⁴ Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: Собор, 2001. С. 40.
¹³⁵ Там само.
¹³⁶ Дукельский “ЧК на Украине. – Chalidze publications Canadian Institute of Ukrainian studies. – 1989. (Перепечатка с издания С. Дукельский. ЧК-ГПУ. Часть первая. – Государственное издательство Украины. – 1923 г.) – с. 90.
¹³⁷ ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 4, арк. 26.
¹³⁸ Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: Собор, 2001. С. 60.
¹³⁹ Там само. С. 62.
¹⁴⁰ Там само. С. 159-164.
¹⁴¹ Там само.
¹⁴² Сірик Г. Вороніж та його околиці. – Торонто, Онтаріо, Канада, – 1989. С. 25.
¹⁴³ Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: Собор, 2001. С. 64.
¹⁴⁴ Героїзм і трагедія Холодного Яру. Збірник матеріалів і спогадів. Під ред. Коваля Р.М. – К., 1996 р. С. 227.
¹⁴⁵ Сергійчук В. Кризь тюрми й кордони//Пам'ять століть, Канада, – 1989. С. 58-59.
¹⁴⁶ Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: Собор, 2001. С. 42.

- ¹⁴⁷Социалистическое строительство на Сумщине, 1921 – июнь 1941; Сб. материалов. – Х.: Прапор, 1983. С. 63-64.
- ¹⁴⁸ДАСО. Ф. Р. 29, оп. 1, спр. 27, арк. 129.
- ¹⁴⁹Банди Ващенко немає // Селянські вісті. – Конотоп, 1928. – № 19. – 8 березня – С. 6.
- ¹⁵⁰Плющ В. Боротьба за українську державу під советською владою. – Лондон. – Українська Видавнича Спілка. – 1973. – С. 102.
- ¹⁵¹Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. – “Прометей”. – 1947. – С. 41-42.
- ¹⁵²Плющ В. Боротьба за українську державу під советською владою. – Лондон. – Українська Видавнича Спілка. – 1973. – С. 103.
- ¹⁵³ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 5, спр. 5.
- ¹⁵⁴ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 5, спр. 577, арк. 87.
- ¹⁵⁵Там само, арк. 87.
- ¹⁵⁶ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 5, спр. 578, арк. 45-46.
- ¹⁵⁷Там само, арк. 35.
- ¹⁵⁸Там само, арк. 33.
- ¹⁵⁹ДАСО. Ф. Р. 2671, оп. 5, спр. 567, арк. 8.
- ¹⁶⁰ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 221, арк. 51-52.
- ¹⁶¹Там само, арк. 37, 51-56.
- ¹⁶²ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 5, спр. 5, арк. 67-74.
- ¹⁶³ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 221, арк. 23
- ¹⁶⁴Архів УМВС в Сумській області, доповідні записки відділу ББ УНКВС Сумської області за 1945 рік, спр. 2, папка 1, арк. 2 зв.
- ¹⁶⁵Іванущенко Г. Хутір Жовтоніжки – історія без продовження. // Визвольний шлях. – 2004. – травень. – С. 74-79.
- ¹⁶⁶ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 5, спр. 5, арк. 58.
- ¹⁶⁷Там само, арк. 61.
- ¹⁶⁸ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 5, спр. 577, арк. 64.
- ¹⁶⁹Там само, арк. 352.
- ¹⁷⁰Там само, арк. 2 -24.
- ¹⁷¹Там само, арк. 131.
- ¹⁷²Там само, арк. 23.
- ¹⁷³Там само, арк. 72.
- ¹⁷⁴Там само, арк. 23.
- ¹⁷⁵Там само, арк. 24.
- ¹⁷⁶Там само, арк. 26.
- ¹⁷⁷Там само, арк. 28.
- ¹⁷⁸Полтава Л. Над блакитним Чорним морем. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002 – 108 с.
- ¹⁷⁹ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 556, арк. 211.
- ¹⁸⁰Там само, арк. 6.
- ¹⁸¹Там само, арк. 5.
- ¹⁸²Там само, арк. 389-389 зв.
- ¹⁸³Гудимович-Казанівська В. Дія варта, щоб її пригадати. // Дороговказ. – Торонто – 1966 – Ч. 9 (28) – С. 9.
- ¹⁸⁴Там само – С. 10.
- ¹⁸⁵Там само – С. 11.
- ¹⁸⁶<http://uk.wikipedia.org/wiki>
- ¹⁸⁷Гудимович-Казанівська В. Дія варта, щоб її пригадати. // Дороговказ. – Торонто – 1966 – Ч. 9 (28) – С. 11.
- ¹⁸⁸ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 2, стр. 521, арк. 40; 41; 42; 49 зв.
- ¹⁸⁹Там само, арк. 40; 41; 42; 49 зв.
- ¹⁹⁰ДАСО. Ф. 1188, оп. 2, спр. 26, арк. 206 зв.
- ¹⁹¹Содоль П. Українська Повстанська Армія (1943-1949) Довідник II. – Про-лог. – Нью-Йорк. – 1995. – с. 53.
- ¹⁹²ЦДАВОВУ. Ф. 4071, оп. 1, спр. 6, арк. 56-56 зв.
- ¹⁹³Інформація надана Р. Ковалем (Київ).
- ¹⁹⁴Сідак В. Особливості розвідувальної діяльності військової спецслужби Державного Центру УНР в екзилі у міжвоєнний період: www.angelfire.com/vt2/volyn/2003/3/610-2.htm

ЧАСТИНА I

ДОКУМЕНТИ ПРО ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ 20-Х – 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ НА ТЕРИТОРІЇ СУМЩИНИ

№ 1

**Витяг зі статті В. Леніна “Чи утримають більшовики державну
владу?”**

Вересень-жовтень 1917 року

(...) Хлебная монополия, хлебная карточка, всеобщая трудовая повинность являются в руках пролетарского государства, в руках полновластных Советов, самым могучим средством учета и контроля, таким средством, которое, будучи распространено на капиталистов и на богатых вообще, будучи применено к ним рабочими, даст невиданную еще в истории силу “приведения в движение” государственного аппарата, для преодоления сопротивления капиталистов, для подчинения их пролетарскому государству. Это средство контроля и принуждения к труду посильнее законов Конвента и его гильотины. Гильотина только запугивала, только славывала активное сопротивление. Нам этого мало.

Нам этого мало. Нам надо не только “запугать” капиталистов в том смысле, чтобы они чувствовали всесилие пролетарского государства и забыли думать об активном сопротивлении ему. Нам надо сломать и пассивное, несомненно, еще более опасное и вредное сопротивление.

Нам надо не только сломить какое бы то ни было сопротивление. Нам надо заставить работать в новых организационно-государственных рамках. Недостаточно “убрать вон” капиталистов, надо (убрав вон негодных, безнадежных “сопротивленцев”) поставить их на новую государственную службу. Это относится и к капиталистам, и к известному верхнему слою буржуазной интеллигенции, служащих и т. д.

И мы имеем средство для этого. Нам дало для этого средство и оружие в руки само воюющее капиталистическое государство. Это средство – хлебная монополия, хлебная карточка, всеобщая трудовая повинность. “Кто не работает, тот не должен есть” – вот основное, первейшее и главнейшее правило, которое могут ввести в жизнь и введут Советы рабочих депутатов, когда они станут властью.(...)

Ленин В.И. Избранные произведения. В 4-х т. Т. 2. – М.: Политиздат, 1986. – VI, 553 с., ил. – В надзаг.: Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – С. 446.

№ 2

Декрет Раднаркому Росії про зняття пам'ятників

14 квітня 1918 року

СОВЕТ НАРОДНЫХ КОМИССАРОВ РСФСР

ДЕКРЕТ

от 14 апреля 1918 года

**О СНЯТИИ ПАМЯТНИКОВ, ВОЗДВИГНУТЫХ В ЧЕСТЬ
ЦАРЕЙ И ИХ СЛУГ, И ВЫРАБОТКЕ ПРОЕКТОВ ПАМЯТНИКОВ
РОССИЙСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ**

В ознаменование великого переворота, преобразившего Россию, Совет Народных Комиссаров постановляет:

1) Памятники, воздвигнутые в честь царей и их слуг и не представляющие интереса ни с исторической, ни с художественной стороны, подлежат снятию с площадей и улиц и частью перенесению в склады, частью использованию утилитарного характера.

2) Особой Комиссии из Народных Комиссаров Просвещения и Имуществ Республики и Заведывающего Отделом изобразительных искусств при Народном Комиссариате Просвещения поручается, по соглашению с художественной коллегией Москвы и Петрограда, определить, какие памятники подлежат снятию.

3) Той же Комиссии поручается мобилизовать художественные силы и организовать широкий конкурс по выработке проектов памятников, долженствующих ознаменовать великие дни Российской Социалистической Революции.

4) Совет Народных Комиссаров выражает желание, чтобы в день 1-го мая были уже сняты некоторые наиболее уродливые истуканы и поставлены первые модели новых памятников на суд масс.

5) Той же Комиссии поручается спешно подготовить декорирование города в день 1-го мая и замену надписей, эмблем, названий улиц, гербов и т.п. новыми, отражающими идеи и чувства революционной трудовой России.

6) Областные и губернские Советы приступают к этому же делу, не иначе как по соглашению с вышеуказанной Комиссией.

7) По мере внесения смет и выяснения их практической надобности ассигновываются необходимые суммы.

Председатель
Совета Народных Комиссаров
В. УЛЬЯНОВ (ЛЕНИН)

Народные Комиссары
А. ЛУНАЧАРСКИЙ
СТАЛИН

Распубликован в № 74 Известий Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов от 14/1 апреля 1918 года.

ДАСО. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. – С. 391.

№ 3

Постанова РНК РСФРР про набатний дзвін

30 липня 1918 року

О набатном звоне
Постановление СНК
30 июля 1918 г.

1. Виновные в созыве населения набатным звоном, тревожными гудками, рассылкой гонцов и т[ому] п[подобными] способами с контрреволюционными целями предаются Революционному трибуналу.

2. Соучастники, пособники, подстрекатели (как-то: призывающие устно, письменно или печатно к использованию означенным в п.1 способом возбуждения тревоги и т.п.) и вообще прикосновенные лица отвечают перед Революционным трибуналом наравне с главными виновниками.

3. Покушение на совершение означенного деяния наказуется как законченное деяние.

СУ. № 57

Реабілітовані історією. Харківська область.: Книга перша. – Ч.1/ДП “Редакційно-видавнича група Харківського тому серії “Реабілітовані історією””. – К., Х.: Оригінал, 2005. – 800 с.: іл.

№ 4

Постанова Раднаркому Росії про червоний терор

5 вересня 1918 року

Постановление Совета Народных Комиссаров.
О КРАСНОМ ТЕРРОРЕ.
(Собр. Узак. № 65, стр. 710).

Совет Народных Комиссаров, заслушав доклад Председателя Всероссийской Чрезвычайной Комиссии по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлением по должности о деятельности этой Комиссии находит, что при данной ситуации обеспечение тыла путем террора является прямой необходимостью; что для усиления деятельности Всероссийской Чрезвычайной Комиссии по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлением по должности и внесения в нее большей плановости необходимо направить туда возможно большее число ответственных партийных товарищей; что необходимо обеспечить Советскую Республику от классовых врагов путем изолирования их в концентрационных лагерях, что подлежат расстрелу все лица, прикосновенные к белогвардейским организациям, заговорам и мятежам; что необходимо опубликовывать

имена всех расстрелянных, а также основания применения к ним этой меры.

Подписали:
Народный Комиссар Юстиции
Д. КУРСКИЙ
Народный Комиссар
по Внутренним Дела
Г. ПЕТРОВСКИЙ
Управляющий Делами
Совета Народных Комиссаров
В. БОНЧ – БРУЕВИЧ

5 сентября 1918 г.

Распубликовано в № 195 Известий Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов от 10 сентября 1918 года.

ДАСО. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. – С. 114.

№ 5

Протокол об'єднаної наради щодо ліквідації повстанських загонів у Кролевецькому, Конотопському, Глухівському і Путивльському повітах

27 лютого 1919 року

Протокол
об'єдинённого совещания Кролевецкого Уревкома с представителями
Кролевецкого и Конотопского Увоенкома, уполномоченного штаба 12
армии и Политкома Революционного партизанского отряда 27 декабря
1919 года.

Порядок дня

1.) Выработка плана ликвидации местных партизанских отрядов и развивающегося бандитизма в уездах: Кролевецком, Конотопском, Глуховском и Путивльском.

Совещание начато в 1 час дня

Слушали.

Выработка плана ликвидации местных партизанских отрядов и развивающегося бандитизма в уездах Кролевецком, Глуховском, Конотопском и Путивльском.

Докладчиками по данному вопросу указано на количество все партизанских отрядов, их вооружение и настроения, также указано, что борьба с партизанскими отрядами в этих уездах и бандитизмом необходима сейчас же, имея в виду, что дальнейшем отразится на возстании в этих уездах против Советской власти со стороны кулачества, что местные гарнизоны сами ликвидировать ввиду малочисельности гарнизонов не имеют возможности.

Для полной ликвидации в этих уездах бандитизма и местных партизанских отрядов необходимо просить реальную силу Армии в количестве не менее 2500 штыков пехоты, 200 штыков кавалерии при 4 орудиях и чтобы делом этим руководил один человек местные же гарнизоны 4-х уездов исполняли требования уполномоченного по ликвидации этих банд.

Тов. Дуросов указал, что насколько ему известно Глуховская уездная власть всецело идёт по данному вопросу указаний и распоряжений и исполнит все требования.

(Совещание закрыто) 3 час. дня.

ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 20.

Оригінал. Машинопис.

№ 6

Витяг з виступу В. Леніна на конференції залізничників щодо методів подолання продовольчої кризи

16 квітня 1919 року

РЕЧЬ НА КОНФЕРЕНЦИИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНИКОВ МОСКОВСКОГО УЗЛА 16 АПРЕЛЯ 1919 г.

Товарищи, мы все знаем, что сейчас наша страна переживает тяжелое время. Нам пришлось объявить мобилизацию, чтобы отразить последний натиск контрреволюции и международного империализма. В данный момент необходима действенная помощь самих трудящихся масс в деле успешного проведения этой мобилизации.

Товарищи, вы, конечно, все прекрасно понимаете, какие колоссальные трудности ставит война и каких громадных жертв она требует, тем более теперь, когда страна переживает затруднения в продовольственном деле и связанную с войной разруху транспорта. Из-за этого теперь еще более усилились те муки, которые падают на трудящиеся массы, благодаря этой войне. (...)

Конечно, наше продовольственное положение нелегкое; мы знаем – подходят еще большие трудности, но мы все-таки говорим: наше положение далеко не так плохо, как оно было в прошлом году; тогда, весной, тяжесть продовольственной разрухи и разрухи транспорта была еще более грозная.

В течение первой половины 1918 года наши продовольственные органы могли заготовить только 28 миллионов пудов хлеба, за вторую половину года – 67 миллионов. Первая половина всегда бывает более трудной и голодной, и в прошлом году, когда вся Украина была под властью немцев, когда на Дону Краснов получал от немцев десятки вагонов военного снаряжения, когда чехословаки захватили Волгу, – продовольственное положение было несравненно хуже. Теперь к Российской Социалистической Советской Республике прибавились другие. Латышская – упрочила за последнее время свое положение; среди немецких войск, наступавших так быстро, началось разложение, и немецкие солдаты говорят, что за восстановление власти баронов они воевать не пойдут. А Украина, которую

на короткое время захватили петлюровцы, от петлюровцев очищена вся, и красные войска идут на Бессарабию. Мы знаем, что международное положение Советской республики упрочивается с каждым днем, можно сказать, с каждым часом. Вы все знаете, что и в Венгрии – Советская власть, что там создалась Советская республика, что буржуазия ушла и на смену ей встали рабочие, когда обнаружилось, что союзники Хотят грабить страну. Теперь, с завоеванием Украины и с укреплением Советской власти на Дону, наша сила крепнет. Мы говорим теперь, что источники хлеба и продовольствия, возможность получить топливо из Донецкого бассейна у нас есть. Мы уверены, что, хотя и подходят самые трудные месяцы, когда продовольственный кризис обострился, когда наш транспорт изношен и разрушен, мы, тем не менее, этот кризис переживем. На Украине имеются громадные запасы, излишки хлеба, их трудно взять сразу – там до сих пор партизанщина, там крестьяне запуганы зверским господством немцев и боятся брать помещичьи земли. Первые шаги строительства на Украине трудны, как это было и у нас в тот период, когда Советская власть была в Смольном.

Мы должны не менее трех тысяч рабочих железнодорожников, частью крестьян из северной голодной России, двинуть на Украину. Украинское правительство уже провело декрет о точной разверстке того количества хлеба, которое можно взять сейчас в размере 100 миллионов пудов. В одном из округов Донецкого бассейна, по полученным сведениям, также имеется 1 миллион пудов хлеба на расстоянии не более 10 верст от железной дороги.

Вот те запасы, те ресурсы, которых в прошлом году не было, которые теперь есть. Это показывает, что если мы напряжем все силы в течение короткого времени, то через несколько месяцев мы можем окончить войну. У нас перевес на юге решающий. Союзники – французы и англичане – проиграли кампанию, обнаружили, что те ничтожные войска, которыми они полагают, вести войну против Советской республики не могут. Ложь, которую они распространяют про нас, рассеивается; сказкам, что большевики насильно свергли правительство и насильем держатся, уже не верит никто, и теперь все знают, что Советская республика крепнет с каждым днем. Мы призываем вас теперь, так как в этой мобилизации – вся судьба войны. Мы имеем все основания говорить, что она решит дело в нашу пользу, и тот мир, который мы предлагали империалистам, они вынуждены будут дать, потому что слабеют с каждым днем.

Товарищи, вот почему Советская власть решила напрячь все силы, мобилизовать преимущественно рабочих и крестьян неземледельческих губерний. Мы рассчитываем, что мобилизация, при быстром движении на фронтах, даст возможность улучшить и продовольственное положение тем, что уменьшит число едоков в неземледельческих, наиболее голодных губерниях, тем, что на фронте – а мы ведем войну в наиболее хлебобородных и сытых местностях – люди, двинутые туда десятками тысяч, получат возможность прокормиться и что, путем развития почтовых посылок, они получат возможность немедленно помочь оставшимся дома семьям, помочь не менее, чем прежде помогали полуторاپудники, а даже больше. С этой мобилизацией связана возможность быстрого окончания войны, с этой мобилизацией связаны наши надежды на то, что движение Колчака будет приостановлено и окончательно сломлено. Мы не хотим трогать

наших войск, которые на юге заканчивают победу над остатками красновских банд, чтобы обеспечить себе самые хлебные местности. Мы взяли почти всю Донскую область, а на Северном Кавказе хлеба еще больше, там запасы еще более значительны, и мы обеспечим их себе, если не ослабим Южного фронта.

Товарищи, у нас в первый раз в мире идет война, когда рабочие и крестьяне, зная, чувствуя и видя, что тяжесть войны необъятна, испытав все муки голода в стране, которую, точно осажденную крепость, окружили империалисты, понимают, что ведут войну за землю, фабрики и заводы. Никогда не победят того народа, в котором рабочие и крестьяне в большинстве своем узнали, почувствовали и увидели, что они отстаивают свою, Советскую власть – власть трудящихся, что отстаивают то дело, победа которого им и их детям обеспечит возможность пользоваться всеми благами культуры, всеми созданиями человеческого труда. И мы уверены, товарищи, что эта мобилизация пройдет несравненно лучше, чем прежние, что она встретит поддержку в вашей среде, что кроме тех агитаторов, которые выступают на собраниях, каждый из вас и каждый ваш знакомый превратится сам в агитатора, сам пойдет к своим товарищам, заводским рабочим и железнодорожникам, и объяснит им понятно, ясно, почему нужно теперь напрячь все силы и в несколько месяцев покончить с врагом. Сами массы поднимутся и, поголовно сделавшись агитаторами, создадут несокрушимую силу, которая обеспечит Советскую республику не только в России, но и во всем мире.

“Правда” № 85, 23 апреля 1919 г.

Печатается по тексту
газеты “Правда”

Ленин. В.И. ПСС. Т. 38. – С. 310-316.

№ 7

Повідомлення газети “Комуна” про ставлення населення Сумського повіту до більшовицької партії

3 травня 1919 року

Партийная жизнь
Ячейки в с. Ястребенном

Вследствие неимения на месте работников-агитаторов, которые работали бы среди крестьянства, последние к партии относятся враждебно.

Принять к сведению.

Ячейка вол. Стецковки:

Население волости относится к партии враждебно, благодаря провокации председателя местного совета, который на одном из митингов заявил, что Советская власть не тверда, об этом ячейка послала протест в Сумскую партию, но результаты неизвестны.

Немедленно расследовать.

ДАСО. Коммуна. – 3 травня 1919 р. – С. 2.

№ 8

**Наказ про оголошення м. Сум та Сумського повіту
на військовому становищі у зв'язку з активізацією
повстання під проводом отамана Григор'єва^[15]**

14 травня 1919 року

Приказ
по войскам Сумского гарнизона
14 мая 1919г., г.Сумы
№37

На основании телеграммы Харьковского Губвоенкома от 12 сего мая за № 3433 – Харьковский военный округ и в частности г. Сумы и Сумской уезд объявляются на ВОЕННОМ ПОЛОЖЕНИИ. Все граждане, незарегистрированные в книге домовых комитетов, обязаны зарегистрироваться в течение 24 часов со дня опубликования настоящего положения. За неисполнение сего виновные подвергаются аресту на три месяца или штрафу в размере трёх тысяч рублей. Всякие уличные митинги и собрания без разрешения Исполкомов – воспрещаются. Огнестрельное оружие, незарегистрированное, немедленно должно быть зарегистрировано в чрезвычайной комиссии по борьбе с контр.революцией. За сокрытие огнестрельного оружия и за пользование подложными документами виновные подвергаются немедленному расстрелу; той же участи подвергаются все грабители, бандиты, погромщики, поджигатели, взятчники и все призывающие к погрому и к ниспровержению Советской власти, как и все агенты атамана Григорьева.

Исполнение сего приказа возлагаю на начальников Сумской городской и уездной милиции, председателя уездной чрезвычайной комиссии и на коменданта г. Сум.

Начальник гарнизона, военный комиссар Мороз.
Гарнизонный адъютант Журавлёв.

ДАСО. Коммуна. – 16 травня 1919 р. – С. 1.

№ 9

**Резолюція Роменського повітового комітету КП(б)У
про розгортання червоного терору**

14 травня 1919 року

Резолюція по докладу о текущем моменте,
принятая на заседании Роменского уездного парткома КП(б)У
Полтавской губернии совместно с представителями сельских комму-
нистических ячеек и комбедов
14 мая 1919 г.

Уездный съезд представителей от коммунистических ячеек и волостных комбедов уезда и партийного комитета г. Ромны, обсуждая вопрос о текущем моменте, постановил принять следующую резолюцию: “На измену

атамана Григорьева рабоче-крестьянской власти и в уезде и Ромнах поднимающей голову контрреволюции и подрывающей власть рабочих и крестьян, наводящей панику на рабоче-крестьянские массы, мешающей выкачке хлеба и отказывающей в выдаче излишков, а также мешающей объединению деревенской бедноты, ответить беспощадным террором. Борьбу возложить на волостные исполкомы, комитеты бедноты, коммунистические ячейки и на местную уездную чрезвычайную следственную комиссию”.

Председатель Хоменко.
Секретарь Дергачева.

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – С. 79.

№ 10
Уривок зі статті в газеті “Комуна” про антибільшовицькі та антисемітські настрої учнів Сумської трудової школи

21 травня 1919 року

Григорьев и Сумские учащиеся.

Предательство авантюриста Григорьева, окрылявшее буржуазию и черносотенцев, которые признали мираж реакции за торжество “гетмана всея Украины”, переломилось довольно своеобразно (выражаясь мягко) в сознании определенной группы учащихся.

На лекции, прочитанной одним из наших товарищей (на следующий день после измены Григорьева), учащиеся второй ступени, будучи уверены в приходе, столь дорогого их сердцу, бандита (чего же в таком случае опасаться!) решили блеснуть погромной словесностью и развернуться во всю ширь “истинно русских людей”.

Не решаясь, однако, “выступать” открыто (из за угла удобнее да и безопаснее) они состряпали записки лектору, в которых злобное реакционное настроение буржуазных сынков переплеталось с диким, безудержным антисемитизмом погромных дел мастеров. Нельзя не отметить, что “чуткая”

и “гуманная” молодежь особенно интересовалась вопросом: “Когда будут бить жидов”, до ухода большевиков или после?

Надо сказать, что одна из воспитательниц трудовой школы обнаружила большую опытность и “осмотрительность” в этих делах, порекомендовала детям “быть осторожнее”.

Все это наводит на мысль, что школа, в которой воспитываются подобные экземпляры человеконенавистничества, психологически далека от идеи единой трудовой школы, воспитывающей нового человека, и до сих пор служит рассадником не просвещения, а рассадником умопомрачения, гнездом контрреволюции, и фабрикой погромщиков. (...)

ДАСО. Коммуна. – 21 травня 1919 р. – С. 1.

№ 11

**Оголошення про заборону звернень і клопотань
про долю арештованих заручників м. Суми**

24 травня 1919 року

Объявление.

В связи с арестом видных граждан города Сум, в комиссию поступает ряд ходатайств от разных организаций и лиц, занимающих ответственные посты.

Подобного рода ходатайства вносят дезорганизацию в работу Чрезвычайной Комиссии, а посему Коллегия ЧК постановляет: лица, занимающие ответственные посты, при возбуждении ими ходатайств о том, или ином из арестованных в качестве заложников немедленно исключается из должности и передается суду, частные же лица при возбуждении подобных ходатайств также предаются суду, как за действия мешающие правильному проведению в жизнь декретов и распоряжений органов Советской власти.

Председатель: Гевлич.

Члены Коллегии: Лившиц; Бабух;

ДАСО. Коммуна. – 24 травня 1919 р. – С. 1.

№ 12

Стаття в газеті “Комуна” про поведінку радянських міліціонерів

28 травня 1919 року

Жизнь деревни

Деятельность Степановской милиции

В селе Степановке милиционеры не только не исполняют своих обязанностей, но даже сами усердно поглощают самогон и стремятся лишь к тому, чтобы потуже набить себе карманы. Я сам был очевидцем того, как днем по деревне разгуливают пьяные, а милиция и не думает бороться с этим злом. Правда, привлекают к ответственности за пьянство, но только тех, кто откажется наполнить карманы этой самой “доблестной” милиции. Рядом с этим у нас в деревне живет кулак Федот Сидоренко, который круглый год гонит самогонку, уничтожил более ста пудов хлеба, собрал громадный капитал и обирает крестьян своей самогонкой. Необходимо принять самые энергичные меры к уничтожению этого самогонного гнезда, для чего нужно, в первую голову, обратить внимание на поведение наших “блюстителей порядка”.

Н. Ермак.

ДАСО. Коммуна. – 28 травня 1919 р. – С. 5.

№ 13

**З листа голови ВНК В. Леніну про стан справ
в Українській Надзвичайній комісії**

Не раніше 4 червня 1919 року

Дорогой Владимир Ильич!

Вы в своём письме настаиваете на чистке Украинских ЧК.

К этой работе я приступил с самого первого дня своей работы – с 10 апреля.

Из прилагаемого материала Вы это увидите.

Всё наше несчастье в том, что не из чего строить...

Парткомы ничего не могут дать. Сравнить с другими учреждениями, так у нас всё-таки втрое больший процент коммунистов...

Я пошел на очень большие уступки, чтобы улучшить состав чрезвычайных комиссий и избавиться от постоянных нареканий и погромов: упразднил уездчека и выбросил мелкую спекуляцию.

Ещё с первого дня мною запрещено забирать при арестах что-либо кроме вещественных доказательств.

Но наш русский человек рассуждает: я разве не заслужил тех брюк и ботинок, которые до сих пор носил буржуа. Ведь это моим трудом добыто. Значит, я беру своё. И греха тут нет.

Отсюда частые поползновения...

Сейчас послана инспекционная комиссия по всем губерниям в числе 6 человек специалистов по всем отраслям...

С товарищеским приветом Лацис.

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – С. 295.

№ 14

Спогад про приїзд Троцького в 1919 р. на станцію Смородино

Без дати

(...) На станцію Смородино навіть приїжджав своїм власним поїздом військовий нарком Л. Троцький.

Я бачив його, коли він, вийшовши з вокзалу, сів утрьох з кимось в автомобіль з кулеметами спереду й ззаду й під охороною двох автомашин поїхав, як розказували потім люди, під Охтирку (за 20 км.), до військових частин. Кажуть, там він повів себе жорстоко, когось із начальства навіть власноручно розстріляв, зробив огляд фронтів і за добу повернувся назад. Поїзд його викликав серед мешканців станції загальну цікавість: розкішні спальні міжнародні вагони, своя кухня, салон, телеграф, охорона, броньові кінцеві вагони, міцний паротяг. З моменту приїзду й до хвилини відїзду поїзд було включено в усі телеграфні дроти станції й він безпосередньо зносився з Москвою. Сам Троцький видався мені якимсь занадто

хижим: гостра, шпичкаста борідка, хижі очі, розтріпане чорне волосся під чорною кепкою, пенсне... Мов крук! (...)

Самброс Ю. Щаблі. Мій шлях до комунізму. – Сучасність. – 1988. – С.98.

№ 15

Уривок зі статті В. Леніна “Всі на боротьбу з Денікіним!”

Липень 1919 року

(...) Отметим только, что наиболее близкие к Советской власти мелкобуржуазные демократы, называющие себя, как водится, социалистами, например, некоторые из “левых” меньшевиков и т. п. особенно любят возмущаться “варварским”, по их мнению, приемом брать заложников.

Пусть себе возмущаются, но войны без этого вести нельзя, и при обострении опасности употребление этого средства необходимо, во всех смыслах, расширять и учащать. Нередко, например, меньшевистские или желтые печатники, железнодорожники из “управленцев” и тайных спекулянтов, кулаки, имущая часть городского (и сельского) населения и тому подобные элементы относятся к делу защиты от Колчака и от Деникина с бесконечно преступным и бесконечно наглым равнодушием, переходящим в саботаж. Надо составлять списки подобных групп (или принуждать их самих составлять группы с круговой порукой) и не только ставить их на окопные работы, как это иногда практикуется, но и возлагать на них самую разнообразную и всестороннюю материальную помощь Красной армии.

Поля красноармейцев будут лучше обработаны, снабжение красноармейцев пищей, махоркой и другими необходимыми предметами будет лучше поставлено, опасность гибели тысяч и тысяч рабочих и крестьян из-за отдельного заговора и т. п. будет значительно уменьшена, если мы более широко, более разносторонне и более умело будем применять этот прием. (...)

Ленин В.И. Избранные произведения. В 4-х т. Т. 3. – М.: Политиздат, 1986. – С. 474.

№ 16

Зі звіту Роменського повітового парткому

16 липня 1919 року

Из отчёта Роменского уездного Парткома КП(б)У
за период с 12 июня по 11 июля 1919 г.
16 июля 1919 г.

(...) Численность ячейки отдельной роты при ЧК сильно уменьшилась: половина членов ее уехала на фронт, из оставшихся – часть командирована на курсы красных офицеров. Предполагается создание ячейки в 23-м Советском полку, стоящем на линии железной дороги, но работа в

этом направлении крайне затруднена постоянным передвижением полка в связи с вспыхнувшими кулацкими восстаниями.

Секретарь Дергачёва.

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – С. 108.

№ 17

**3 повідомлення про розкриття української
повстанської організації в м. Києві**

23 серпня 1919 року

Из сообщения ВУЧК о раскрытии и ликвидации
в г. Киеве заговора петлюровцев
23 августа 1919 г.

Секретным отделом ВУЧК были получены сведения, что в одном из домов на Миллионной улице состоялось заседание петлюровцев, на котором был разработан подробный план захвата мостов, прилегающих к Киеву, и решено совершить внутренний переворот путём ареста членов правительства. Для этой цели петлюровцы завели знакомство с одним из советских командиров, чтобы тот пошел им навстречу, т.е. предоставил в их распоряжение достаточное количество войск, настроенных против комунны. Руководителем заседания был студент, видный петлюровец под кличкой Стодоля. Последний вел также переговоры с крестьянином деревни Веприки Гавриилом Романовичем Квасец, сообщившим, что все кулачье деревни, безусловно, будет на стороне петлюровцев. Медлить было нельзя, и Назарий Стодоля решил выехать в Жмеринку, чтобы оттуда пробраться дальше в штаб Петлюры для информирования его о создавшемся положении. Своим заместителем он оставил своего приятеля студента Политехнического института Кузьму Алексеевича Коржа. Эта организация должна была удерживать власть в своих руках до возвращения организованного “правительства” Украины. В момент переговоров вся группа была арестована. При них найдены компрометирующие их письма, полевые карты, винтовки и пр. При помощи найденных писем удалось установить всю подлую, предательскую работу наймитов Петлюры. Агенты последнего были в тесной связи с шайками бандитов Зеленого и предполагали немедленно выступить как в Киеве, так и в прилегающих к нему районах. Вся эта организация была достаточно осведомлена о малейших подробностях нашей внутренней жизни. Из обнаруженного приказа начальника петлюровского штаба на имя атамана повстанческих войск по Черниговщине Ангела видно, что эта организация совместно с представителями кулачества и других банд должна была захватить Бахмач, Круты, Гребенку и крепко их держать; захватить в то же время Чернигов, продвигаться вперед, чтобы соединиться с Киевом, в котором власть должна быть в руках организаторов.

Для успешного проведения этого плана в жизнь эти негодяи должны были войти правым крылом в связь с Соколовским, оперирующим в райо-

не Гостомель – Радомысль, а левым – с Зеленым на юге железной дороги Киев – Полтава.

В данное время их планы потерпели фиаско, так как главные участники арестованы.

Коллегия ВУЧК, рассмотрев дело некоторых участников заговора, постановила всех их расстрелять и приговор привести в исполнение в 24 часа.

Расстреляны следующие лица:

1) Квасец Гавриил Романович, 42 лет, кулак Веприковской волости, Васильковского уезда, активный член организации.

2) Тананайко Наталия Сергеевна, 24 лет, учительница, окончившая Институт благородных девиц, активный член организации.

3) Корж Кузьма Алексеевич, 32 лет, студент Политехнического института, один из главных руководителей контрреволюционного штаба.

Подробные материалы по этому делу будут опубликованы дополнительно.

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – С. 120-121.

№ 18

Повідомлення про арешт повстанцями закупочної комісії на межі Конотопського і Путивльського повітів

2 грудня 1919 року

Чернигов губвоенкому Новозыбков кавоенсовет 12 армии

Доношу на границе Конотопского и Путивльского уездов появилась деревни Бочечки банда под командованием Борисова, арестовала закупочную комиссию 9 кав. дивизии одного красного офицера* Банда сведениям триста человек вооружённая высылаю отряд около двухсот человек.

Начгарнизона тов. Толстошееву

В срочном порядке соберите максимум коммунистов для оперативных, извесных Вам заданий.

Получил. №4 2.12.19

ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 6 зв.

Оригінал. Рукопис.

* Як виявилось пізніше командира курсів “красных офицеров” – упорядн.

Витяг зі статті В. Леніна щодо постачання продуктів до Росії за рахунок України

Без дати

ЗАМЕТКИ О МЕРАХ БОРЬБЫ С ГОЛОДОМ И ОБ УСИЛЕНИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ РАБОТЫ

Если район, охваченный неурожаем и голодный, обнимает территорию с 25 миллионами населения, то не следует ли рядом мер самых революционных взять с *этого* именно района молодежь в армию в количестве около 500 тысяч штыков? (и даже может быть до 1 миллиона?). Цель: помочь населению до известной степени, ибо прокормим часть голодных, и, может быть, посылками домой хлеба поможем до известной степени голодным. Это первое. А второе: поместить эти 2 миллиона на Украине, чтобы они помогли усилению продработы, будучи сугубо заинтересованы в ней, особенно ясно сознавая и чувствуя несправедливость обжорства богатых крестьян на Украине. Урожай на Украине приблизительно определяют (Раковский) 550–650 миллионов пудов. Вычитая 150 миллионов пудов на обсеменение и 300 (15 x 20 = 300) на прокорм семьи и скота, получаем остаток (550–450 = 100; 650–450 = 200) в среднем около 150 миллионов пудов. Если поставить на Украине армию из голодных губерний, этот остаток можно бы собрать (налогом + товарообмен + особыми реквизициями с богатых на помощь голодным) *полностью*.

В голодных губерниях надо сейчас же усилить меры по сбору сырья (кожи, копыта, рога, щетина и т. д. и т. п.), поставив, между прочим, за правило не давать ни пуда помощи ни на семена, ни на продовольствие без оплаты тем или иным видом сырья или палого топлива или чего-либо подобного.

Для оживления работы губ-, у- и райэконсоветов Питера, Москвы, Иваново-Вознесенска и немногих важнейших промышленных центров не вдалеке от обеих столиц нельзя ли ввести в эти эконсоветы по 2–4 ответственных работника центральных ведомств? Эти группы, скажем, по 4 человека могли бы спеваться между собой, будучи подбираемы либо из сотрудников одного и того же центрального учреждения, либо из хорошо знающих друг друга людей, и систематически работать в этих эконсоветах, скажем, по часу в день каждый, 3–4 часа в день все вместе? Перевод, полный или частичный, работников нехозяйственных наркоматов на хоз-работу мог бы сопровождаться таким приемом: работу по своему наркомату переводимые сваливают на Ц – на /ю на третьестепенных помощников, ограничиваясь наблюдением за ними. В Москве (а затем и в других местах) мобилизовать *всех* ответственных партработников на *хозяйственную* работу в такой форме: каждый ответственный партработник нехозяйственного наркомата берет себе местную, *низовую, хозяйственную* работу, входя для этого в какой-либо фабком (или домовый или квартальный комитет), – в организацию не *выше* таковой (дабы работать с низов) и обязуясь уделять этой работе не менее двух часов ежедневно. На первую очередь поставить работу распределения продо-

вольствия, повышения данной отрасли хозяйства и топливоснабжение. Важно точное определение задания каждому работнику. (...)

Ленин. В.И. ПСС. Т. 44. – С. 67-69.

№ 20

Протокол засідання Глухівського повітового військово-революційного комітету щодо неконтрольованих партизанських загонів та переростання їх дій у повстанську боротьбу проти радянської влади

2 грудня 1919 року

ПРОТОКОЛ №

Засідання Глуховського Уездного Военно-Революційного Комітету, Представителів Упаркома, Командира и Военкома Штади 45 и представителів от Политотд. 41 див. от 2 Декабря 1919 года.-

ПРИСУТСТВОВАЛИ т.т. Шумицкий, Коваленко, Зарин, Сидорчук, Ве-лионт, Якир, Гринштейн, Рева, Барабанов, Петров, Янин, Нечмоня, За-ленский и Ильницкий

ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВОВАЛ тов. ПЕТРОВ

СЕКРЕТАРСТВОВАЛ тов. ШУМИЦКИЙ

ПОРЯДОК ДНЯ:

Доклад представителей от 41 дивизии о партизанщине в Глуховском районе /о Шубинщине/

СЛУШАЛИ:

Доклад представителя от Политотдела Дивизии т. Коваленко о парти-занщине в Глуховском районе /о Щубинщине/

ПОСТАНОВИЛИ:

Ввиду того, что партизанский отряд не исполнил боевого приказа Красной Армии и позорно ушел с оружием с фронта по домам ,что явно будет порождать бандитизм и всякаго рода преступления почему Уезд-ревкому не представляется возможности вести работу в уезде и при-нимаю во внимание что партизанщина развивает бандитизм который сам по себе распространяется и за пределы уезда на всю Украину, что может послужить разложением Рабоче-Крестьянской Красной Армии в целях недопущения всего вышеизложенного, учитывая необходимость борьбы с этим злом но не имея реальной военной силы Уревком ПОСТАНОВЛЯЕТ:

Предложить 46-ой дивизии принять активное участие в борьбе с бан-дитизмом по средствам вооруженной реальной силы.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СОБРАНИЯ
УПОЛНОМОЧЕННЫЙ ПОЛИТОТДЕЛОМ
41-ой ДИВИЗИИ
СЕКРЕТАРЬ СОБРАНИЯ

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 4-4 зв.
Копія. Машинопис.

№ 21
Повстанська листівка

Без дати

Будьте готовы!

Приближается грозное время. Враги народной революции не спят и готовят полчища наёмников, тюрьмы и расстрелы для повстанцев-крестьян, желающих строить свою жизнь на вольных началах.

Хаммунистическая партия, захватившая руками рабочих и крестьян власть, стремится упрочить своё господство над трудовым народом, для этого она штыками наёмников подавляет свободное проявление его воли, держит его сынов в Николаевских тюрьмах, на которых развеивается красное знамя, некогда знамя свободы, и всеми силами старается не допустить того, чтобы народ, проливавший свою кровь за революцию, имел в своих руках оружие.

Эта рабоче-крестьянская власть, расхитившая народные богатства и сделавшая всех трудящихся батраками своего хаммунистического государства, боится вооруженного народа, ибо страшны для всех угнетателей вооруженные рабы, восставшие против рабства в золотых цепях. Советская власть подготавливает вооруженный поход против вольного народа Украины, стремится уничтожить повстанчество, т.е. разоружить крестьян и рабочих и посадить им на шею комиссаров, которые будут распоряжаться жизнью и трудом трудящихся.

Близится час этой новой борьбы. Хаммунисты-государственники готовятся к ней и ждут только удобного момента, чтобы напасть на повстанцев-крестьян.

Будьте же и Вы, партизаны, готовы к этой борьбе с произволом Рабочее-Крестьянской власти, желающей насадить комиссарский коммунизм.

Долой поработителей народа!

Долой людей, желающих властвовать над трудящимися!

Долой борьбу партий за власть!

Да здравствует вольная федерация (союз) вольных деревень и городов!

Да здравствует революция и революционное повстанчество!

Группа партизан-безвластников!

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 29.

Оригінал. Машинопис.

№ 22

**Протокол з'їзду селянських бойових дружин
в с. Ярославець Глухівського повіту**

Без дати

ПРОТОКОЛ:

Съезда крестьянских боевых дружин состоявшегося в селе Ярославце, открыт т. Шевченко, который предложил “Избрать президиум: избраны большинством голосов: председателем тов. Криушенко, его тов. Шевченко и секретарями – Сувид и Сорбот.

ПОРЯДОК ДНЯ.

1) -й/ Утвердить или нет предложенного нам от 12-й Армии командира всех партизанских отрядов.

2-й/ Борьба с Контр-Революцией.

3-й/ Политический текущий момент.

По первому вопросу представлено слово тов. Бебутову, который объяснил свои прошлые отношения между советской властью и партизанщиной, а также и настоящая, при чем спрашивал каковы задачи крестьянских боевых дружин. Причем советовал сорганизоваться в одно целое и двинуться на общего врага, а так-же обещает предоставление возможности выбора для своих частей выборный командный состав.

После окончания речи тов. Бебутова выступает тов. Писаренко, который предлагает всем отрядам крестьянских боевых дружин не выступать никуда, до тех пор, пока у нас в тылу не будет устроено так. как желает местное население, а также предложил Съезду назначенцев от центра не принимать, а подчиняться только лишь выбранным из своей среды руководителям.

После Писаренко, говорит т. Сорбот, призывает Съезд к очищению от всяких приезжих назначенцев начальников, а по очищении от таковых организовать боевые дружины, для разгрома буржуазных гнезд хотябы и заграницей.

Тов. Прохоров представитель Глуховского вр ревкома, заявил, что травля как со стороны настоящей советской власти на партизан и последних на таковую, есть нечто иное как невыяснение разных единоличных выходов, а также призывал к дружной спайке трудового народа. В заключение своей речи приветствовал партизан от имени Глуховского ревкома.

Тов. Борис в своей речи призывал па борьбу со всякими угнетателям крестьян и рабочих, а также указал на то, что жизнь свободную для крестьян и рабочих устроить могут только они сами крестьяне и рабочие.

После речей еще нескольких ораторов подтверждающих слова Пашенко и Сорбота и др. был объявлен перерыв в 2 часа дня, для отдыха и обеда до 4-х часов дня.

После открытия Съезда было внесено предложение тов. Криушенко чтобы каждый представитель от организации высказал волю парода.

Некоторые заявили, что местное население желает власти трудового народа т.е. крестьян и рабочих и вольной организации повстанческих отрядов, а назначенца командира от 12-й Армии Бебутова не принимать.

По окончании докладов с мест вынесена резолюция следующего содержания: ввиду того, что никакого партизанского отряда Шубы не было,

а было лишь вооруженное население, и назначение командира от 12-й армии не может быть, по самому смыслу положению.

Кроме того Съезд постановил: в случае формирования отрядов, назначенцев от центра не принимать.

Резолюция Съездом принята большинством голосов с 1-м против 5-ю воздержав.

Второй вопрос борьба с Контр-Революцией.

Заслушав ряд ораторов при незначительных прениях единогласно ПОСТАНОВИЛИ:

Мы партизаны считаем Контр-Революцией все то, что угнетает нас и не дает нам свободно устраивать свою жизнь.

На борьбу с Контр-Революцией мы сплотим все свои силы и с оружием в руках будем (устраивать) отстаивать свою независимость и всех угнетенных.

Вышеупомянутая резолюция принята Съездом единогласно при 7-ми воздержавшихся. После чего был объявлен перерыв до 9-и часов утра 23-го Декабря.

По открытию Съезда докладчики с мест указывали, что в некоторых селах творятся беспорядки и всякого рода безчинства, как-то грабежи, пьянство и т д.

Выслушав доклады с мест Съезд Крестьянских боевых дружин

ПОСТАНОВИЛ: так-как всякия бесчинства подрывают общественное строительство партизан, то с этим злом нужно бороться на местах.

Для этого вменить в обязанность всем партизанским отрядам, чтобы они смотрели зорко в своем районе и приняли самые суровые меры к прекращению всякого рода безчинства. Нужно принять меры к прекращению гонки самогона так как самогон является великим злом, а также смотреть, чтобы небыло в данном районе грабежей и виновников в грабежах предавать народному суду.

Настоящая резолюция принята единогласно.

Председатель Криушенко.

Тов. Председателя Шевченко.

Секретари: Сувид и Сорбот.

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 31.

Копія. Машинопис.

№ 23

Зізнання колишнього полоненого червоноармійця Агаркова

15 грудня 1919 року

Дознание с плена из войск партизана Шубы.

1919 года декабря 15 дня опрошенный пленный, красноармеец Бронепоезда "Смерть белым" № 83 при 14 армии Михаил Агарка показал: Я ехал из Брянска и доехал до раз'езда Маково поездом и дальше до ст. Терещенская поехал пешком. Придя в Терещенскую я зашел в избу, где

купил себе молока и сел закусывать. Вошли в избу два военных и спросили у меня документы; я показал документ, где значится что я начальник (...) “Ты коммунист” – спрашивают меня, – говорю “нет”. Повели меня в штаб. Там сказали мне, что я опасный, подозрительный и что меня нужно разстрелять. Взяли у меня 7. 000 руб. деньгами, сапоги, кожаный пиджак и брюки и дали старую шинель, брюки и фуфайку и ботинки. Меня спросили согласен ли я поступить в их отряд, я видя безвыходное положение согласился и расписался. Таким образом я 13^{го} декабря вечером попал в отряд Шубы. Значала меня послали к Шкуре, то т.к. у него оружия нет, он препроводил меня к Шубе. В два часа ночи с 14 на 15 декабря я бежал из отведенного мне помещения в д. Дубовичи. Штаб Шубы находится в деревне Дубовичи, а штаб Шкуры в м. Воронеж. Охрана у них неважная. Днем никого не видно – все по квартирам, а ночью собираются, нападают на обозы и разграбливают. Собираются, если тревога, по звону колокола. Милиция у них своя. Штаб у Шубы располагается хорошо, есть канцелярия и пишущия машинки. Патрулей отдельных нет, а их заменяет милиция. Если приезжают, допустим, красноармейцы за покупкой продуктов, и если они с деньгами и вообще выгодны для Шубы, бьют набат, собираются все, а потом уже оббирают. Ночью они имеют заставы: по дороге из Терещенской в Кролевец в хуторах есть в окружающих лесах. Винтовок у них очевидно недостаточно, потому что было объявлено что сегодня должен идти обоз и они собирались (...)” Собравшись я видел у них только один ручной пулемет и штук 200 винтовок. Многие среди них пьяны. Дисциплины незаметно. Главную роль играет у них Шуба, а Шкура, очевидно, его помощник. Ходят все оборванные. Шубы не отличиш от других, есть ротные командиры и батальонные. В штабе Шубы стоит касса, а также и у Шкуры, я сам видел (...)” там много когда партизаны говорили: “что – мы не пьяны, вот у Деникина все пьют.” Казначей вынул им денег и дал, а они говорили, что “у нас до самого Конотопа по селам наши отряды. Глухов мы не занимаем, потому, что там есть еще советская власть”. Крестьяне поголовно стоят за Шубу; они говорят, что Шуба – наш спаситель. Есть ли у них орудия – не знаю. Шуба предлагал жителям с. Алтыновка примкнуть к ним, но алтыновцы отказались, тога Шуба сказал, что мы вас все равно вырежем, если не хотите примкнуть к нам. В общем силы у них мало, оружия тоже, организации и дисциплины никакой.

ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 29-29 зв.

Оригінал. Рукопис.

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

*** Нерозбірливо – упорядн.

№ 24

**Повідомлення Глухівському повітовому ревкому
про появу на території повіту загонів анархістів**

22 грудня 1919 року

Р.С.Ф.С.Р.
Глуховский уездный
Военно-Революционный комитет
Отдел Управления
Декабря 22 дня 1919 г.
№ 14
г. Глухов

**Секретно
Циркулярно
Глуховскому Ревкому**

В пределах Холопковской, Тулиголовской и Ярославевецкой волостях появились бесчинствующие банды, и уменьющие себя анархистами, кои агитируют среди населения уезда о переходе в их ряды. Отдел Управления просит принять все зависящие меры, чтобы бандиты ни в коем случае не проникали к Вам на службу и в случае если каковой окажется, немедленно арестовывать и доставлять в Отдел Управления.

Завотдуправления*
Секретарь**

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 8.
Оригінал. Машинопис.

№ 25

Протокол об'єднаного засідання Кролевецького повітового ревкому та парткому, за участю уповноваженого штабу 12 армії про відмову партизанського з'їзду виконувати розпорядження радянської влади

24 грудня 1919 року

Копия

ПРОТОКОЛ

Объединенного заседания Кролевецкого Уездного Военно-Революционного Комитета, уездного Паркома с участием Увоенкома. Увоенрука, Уполномоченного Штаба XII Армии и политкома Революционного отряда.
24 Декабря 1919 года,-

В заседание прибыли: Продуревкома т. Романец, Предупаркома т. Афанасенко, член паркома т. Шишко и Трудников, Увоенком Безуглый,

* Підпис

** Підпис

Увоєнрук – Сивак-Козлов, Уполномоченний Штаба XII Армії Бебитов и политком отряда т. Лысенко.-

Председатель – т. Романец.

Секретарь – т. Рубан”

ПОРЯДОК ДНЯ:

I/. Доклад уполномоченного Штаба XII Армии т. Бебитов о состоявшемся съезде партизанов – 23 Декабря 1919 года в мес. Ярославце, Глуховского уезда.-

Заседание начато в I час дня.

СЛУШАЛИ:

I/ Доклад Уполномоченного Штаба XII Армии т. Бебитова о состоявшемся съезде местных партизанских отрядов 23 Декабря с/г. в м. Ярославце, Глуховского уезда.

Докладчик т. Бебитов указал, что на съезд прибыли представители от 56 организаций партизанских отрядов. Съезд был в состава около 250 человек. На съезде мною было обрисовано широко положение и значение строительства Советской Власти. Собрание было возмущено действиями Шубы.

Я указал о цели и своих Полномочиях и задаче.- На собрании высказывались два анархиста, которые – просто настаивали на безвластии, в большинстве настроения съезда было против Коммунистов, комиссаров и Чека, на съезде пришлось выяснить, что в числе партизанов-революционных работников мало, в большинстве бандиты, дезертиры и возможно Контр-Революционеры.

Представители съезда, часть в частном порядке говорили; мы отряд Бебитова не тронем и ничего не сделаем, для этого отряда дадим хлеб и все, в общем к моему отряду относятся сочувственно и считаются. Из всего видно, что они никуда не пойдут, а могут лиш терроризировать население, мешают общей работе.-

На съезде постановлено: “Мы никуда не пойдём Советской Власти не доверяем, мы никого не трогаем и не трогаем, продуктов в город не дадим.” Местные партизанские отряды в большинстве вооружены винтовками и бомбами, имеется около 10 пулеметов во всех отрядах,- Из всего, что указано мной в докладе можно судить, что реальная их сила не так уж страшна,- Содокладчик т. Афанасенко обрисовал настроение и психологию отрядов указал на их организацию и возникновение и об имеющихся сведениях, что в настоящее время эти отряды расширяют круг своей деятельности чуть не по всему уезду, почему следует принять все зависящие меры для ликвидации отрядов реальной силой, ибо призывами и приказами ничего не поможет. Учитывая настроение этой массы, в большинстве не сознательная среди которых есть масса бандитов, дезертиров и сынков кулаков контрреволюционеров свободно примазавшихся к партизанским отрядам, прикрываясь именем : “ШУБИНЦЫ” Военком т. Безуглый и военрук т. Сивак-Козлов указали, что местный гарнизон весьма слаб, караульная рота не боеспособна, что может быть то это 60-70 человек Особой роты вполне надежных и если имеется отряд Бебитова в числе 100 человек, связь о уездом налажена плохо. - .

ПОСТАНОВИЛИ:

Заслушав доклад и принимая во внимание, что в прениях по докладу все почти высказались что дальнейшее существования этих отрядов те-

роризирует население и работа аппаратов Советской Власти приостанавливается что с течение времени эти отряды будут крепнуть, куда, вольется большинство кулачества, которое постарается провести свою идею и может дойти до контр-революционного возстания кулачества во всем уезде, принято предложение т. Роменца и постановлено:

1/ Созвать экстренное совещание на 27 XII с/г. – в г. Кролевец из представителей военных властей Конотопскаго, Глуховскаго Кролевецкаго и Путивльскаго уездов, для обсуждения этого вопроса, исполнение сего возложить на Кролевецкаго Увоенкома,-

2/ Поставить в известность по телеграфу Губвоенком, Губревком и Губпарком о создавшемся положении, просив принять все меры к помощи ликвидации местных партизанских отрядов и бандитизма в срочном порядке; одновременно командировать нарочнаго с докладом в Чернигов. Исполнение сего возложить на Уревком.-

3/ От имени Уезднаго Военно-Революционнаго Комитета поручить т. Бебитову сделать доклад в Штаб" XII Армии по данному вопросу и просить штаб Армии поручить т. Бебитову ликвидировать имеющиеся местные партизанские отряды и развивающийся бандитизм в уезде реальной силой

4/ Поручить Уездвоенкому в срочном порядке издать приказ, о немедленной сдаче населением имеющегося на руках оружия и о преследовании развивающагося бандитизма в уезде.

В развитие этих приказов от имени Уезднаго Военно-Революционнаго Комитета должен быть приказ отдельно.-

Заседание закрывается а 3 часа 45 минут дня.– Председатель Роменец. Секретарь Рубан.

С подлинным верно:

Секретарь*

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 9-9 зв.

Копія. Машинопис.

№ 26

Повідомлення про антикомуністичне повстання в с. Атюша Кролевецького повіту Чернігівської губернії

28 грудня 1919 року

Копія

Протокол № 3

Екстренного закрытого объединенного заседания Кролевецкого Уревкома с участием представителей Упаркома, Коллегии Райпродкома, представителя Усовнаркома и представителя 1-го советского Партизанского отряда и представителя Секретного Подотдела и Увоенкома. 28 декабря 1919г.

* Підпис

Присутствовало: гупреуревкома т. Романец, член Уревкома т. Афанасенко Петр, коллегия Райпродкома т. Гривцов и Филиповский, Увоенком Безуглый, Представитель I советского Партизанского отряда т. Лысенко, Председатель Усовнархоза В. Афанасенко, Зав. секретным Подотделом Шишко и Член Компартии тов. Решетников. Председательствует т. Романец. Секретарь т. Филиповский.

Собрание открыто в 12 часов дня.

Повестка дня.

Отношение Райпродкома с предпровождением копии протокола старшего милиционера Атюшской волости об избииении 4 уполномоченных Райпродкома и 4-х красноармейцев караульной роты командированных в с. Атюшу для реквизиции продовольствия у лиц бежавших от Советской власти с просьбой принять зависящие меры.

Слушали: Отношения Райпродкома об избииении уполномоченных и

4-х красноармейцев, - командированных в с.Атюшу для реквизиции продовольствия у лиц, бежавших от советской власти, с просьбой принять зависящие меры. Постановили: Заслушав протокол старшего милиционера Атюшской волости тов. Чепурного, собрание предложило пострадавшим уполномоченным сделать личный доклад в дополнение протокола.

Уполномоченный Лысенко дополнял, что в первый свой приезд в Атюшу он объяснил причины и цель приезда Волисполкому. Председатель сельского ревкома без разрешения Волисполкома ударил в набат и объявил собравшемуся народу, что приехали из города за хлебом, сход постановил хлеба не давать. После чего он Лысенко вернулся в Кролевец и взяв с собой еще 3-х уполномоченных и 4-х красноармейцев вторично поехал в с. Атюшу. Через полчаса после въезда в Атюшу раздался тревожный набат и со всех сторон начал сбегаться народ вооруженный кто чем попало: винтовками, револьверами, кольями и т.д. Толпа разоружив красноармейцев и избивала, поранила нас всех. Спасти жизни удалось только благодаря предволисполкома и старшего милиционера. Восстание носило явно кулацкий характер и каквидно было подготовлено, потому, что по словам служащих Ревкома как только уполномоченные въехали в село, сзади стали собираться толпы. Председатель сельисполкома не только не содействовал успокоению толпы, но напротив разжигал страсти.

Уполномоченный Козаков подтверждал протокол милиционера и доклад тов. Лысенко и дополнял, что предселькома был пьян, что по словам предволисполкома если бы он не был пьян, быть может и удалось бы избежать столь сильного волнения. И до разговора с председателем также выяснилось, что бывшие в Атюше агитаторы т. Дуда и Анищенко заявляли на сходах, что все прошлое должно быть забыто, лица бежавшие от советской власти должны быть прощены и что продовольствие нужно дать только гарнизону города и больше никому.

Уполномоченный Васильев подтвердил слова Козакова относительно агитации т. Дуды и Анищенкова.

Заслушав доклады после непродолжительного обмена мнениями, собрание постановило:

Ввиду того, что восстание явно контрреволюционно-кулацкое и заранее подготовленное, послать немедленно отряд в количестве не менее 50 человек, поручить ему во что бы то ни стало подавить контрреволюцию в

с. Атюша и разоружить кулацкое гнездо. Во главе отряда поставит члена уревкома облеченного чрезвычайными полномочиями. Предложить увоенкому дать объяснение почему были распущены из Кролевца дезертиры.

Предложить упаркому дать в отряд 4-х опытных агитаторов и расследовать деятельность т.т. Дуды и Анищенко. Начальником отряда назначить единогласно т. Афанасенко Петра. Предложить райпродкому впредь в тех случаях, когда будет сталкиваться с сопротивлением на местах, доносить об этом уревкому для принятия надлежащих мер. Обо всем случившемся донести в Губернские центры и по принадлежности.

Собрание закрыто в 1 час 40 минут дня.

Подлинное за надлежащие подписями.

С подлинным верно:

Секретарь Уревкома

/Подпись/

Настоящая копия изготовлена с протокола № 3 экстренного закрытого объединенного заседания от 28 декабря 1919 года. /Ф.Р-1731, оп. 1, д. 1, л. 28/ в связи с затуханием текста документа.

Текст прочла и сверила ст. архивист I части Е.П.Луговская

Печатала Е.П.Луговская 07. 12. 1987 г.

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 28а-28б.

Копія. Машинопис.

№ 27

Телефонограма про добровільну явку втікачів з Червоної армії

4 січня 1920 року

Телефонограма № 62

4 января 1921 г.

Замрайпродкомиссии Бацмановского района т. Смирнову

Приказываю с получением сего взять заложников по своему усмотрению, а также повсеместно обнародовать добровольную явку дезертирам в г. Ромны, причем объявив им, что больше предупреждений не будет в случае неисполнения будут приняты самые строжайшие меры вплоть до конфискации имущества и лишения всех гражданских прав

Начсобтыла*

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 279.

Оригінал. Рукопис.

* Підпис

11 лютого 1920 року

Рабочий продовольственный съезд.

Вчерашнее заседание 8 февраля было посвящено заслушиванию докладов с мест. В общей картине докладов можно было заметить одну черту, которую указал т. Ордынский, а именно: Представитель каждого уезда в большинстве случаев старался доказать, что уезд страшно нуждается во внешнем ввозе и голодает, или не имеет совершенно излишков (...) Одним словом, всеобщий плач о бедности с пресловутыми жалобами на деяния опродкомбригов, дивов и пр. (...) Общая картина по уездам получается следующая:

Кролевецкий уезд

Сам по себе уезд не беден, но сильно выкачан пребывавшими в нём частями. В настоящее время там оперирует бандит Шуба, что затрудняет перевод из более достаточных волостей (...)

Конотопский уезд

Богатства Конотопского уезда сильно преувеличены неправильной и неумелой статистикой, которая считала все группы, проходившие из других губерний через уезд. В уезде 2 крупных рабочих центра, поглощающих много продовольствия, со всем тем Конотопский уезд мог бы ещё кое-что уделить голодающим уездам при расстройстве транспорта, за которым вся остановка. Кооперация работает в контакте с продорганами. (...)

Заключительное слово т. Ордынского. (...)

Резюмируя всё сказанное, т. Ордынский находит, что излишков в Черниговщине действительно нет и ввоз безусловно необходим. Но решение вопроса о внутреннем распределении зависит от того, с какой стороны к нему подойти. Если начать учёт по норме 13 пудов, то не только нельзя будет контролировать где-либо излишков, но всюду будет недостаток, и мы ничего не добьёмся. Но если взять за норму хотя бы 68 пудов, то излишки будут. (...)

ДАСО. Ф. Р. 2663, оп. 1, спр. 1, арк. 5.

Копія. Машинопис

№ 29

**Наказ Лебединського повітового ревкому
про покарання за невиконання продрозкладки**

Лютий 1920 року

Лебединский Уездный Революционный Комитет
Приказ № 6.

Чупаховский Волревком не исполнил боевого приказа по продовольствию, неисполнение этого приказа является прямым не подчинением Советской Власти.

Неисполнение выражается в следующем: Продовольственный наряд ими был получен числа " " числа февраля 1920 г., каковой должны были выполнить 50% к 1 марта. Вместо того, чтобы приняться за скорейшее выполнение Волревком до 26/2 даже не сделал разверстки и по прибытию инструктора Упродкома, для проведения этой разверстки выяснилось, что на заседании Волревкома, каковой ему удалось собрать с трудом, ворвалась кучка граждан этой волости, которая заявила, что ваше постановление мы выполнять не будем, так как мы сами должны решать такие вопросы на сходе. На собранном сейчас же Чупаховском собрании постановили отказать от выполнения наряда, а только пусть дают те, кто желает.

Лебединский Ревком на своем заседании за отказ Ревкома и населения по выполнению наряда постановил применить к Чупаховской волости следующие меры репрессии: За неисполнение приказа Советской власти Волревком и всех лиц ворвавшихся на заседание, а также и способствующих невыполнению разверстки, арестовать и препроводить в Лебедин, для предания суду Военно-Революционного Трибунала.

За вынесенное постановление невыполнения наряда, чем выразили полностью неподчинение советской власти взять все имеющиеся в Чупаховской волости излишки, как зерновые, фуражные и скотом, не считаясь с указанием в наряде 50 % к первому марта, а взять хотя бы это выразилось больше 200 %.

Для исполнения сего вышеизложенного командировается Уревкомом и Упродкомом Заместитель Комиссара Продовольствия тов. Друянов, с особым отрядом красноармейцев, которому приказывается не останавливаясь ни перед каким ли то ни было препятствиями, привести данный приказ в исполнение в 72 часа со дня получения сего. За неисполнение сего вышеуказанного, тов. Друянов и весь отряд находящийся в его распоряжении буде передан Суду Военно-Революционного Трибунала.

Предревком Шарапов

Предупродком Кишкин

Секретарь Уревкома Коршунов

ДАСО. Ф. Р. 1363, оп. 1, спр. 6, арк.. 10.
Копія. Машинопис.

№ 30

Посвідчення, видане члену Глухівського повітового виконкому з дорученням застосування конфіскацій майна і розстрілів заручників

19 квітня 1920 року

Р.С.Ф.С.Р.
Глуховский уездный
Исполнительный комитет
Совета Раб., Крест.
и Красноармейских депутатов
Апреля 19 дня 1920 г.
г. Глухов Черниг. губ.

Удостоверение

Дано сие члену Уисполкома Василию К р и в ц у н о в у в том, что он командировается в Марчихино-Будскую и Эсманскую волость с отрядом по борьбе с бандитизмом тов. Кривцунову поручается: арестовывать бандитов, брать заложников, конфисковать их имущество, и при побеге расстреливать, что подписью с приложением печати удостоверяется.

Председатель
Секретарь

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 45.
Оригінал. Машинопис.

№ 31

**Коротка інструкція Раднаркому УСРР
щодо боротьби з повстанським рухом**

20 квітня 1920 року

Краткая инструкция по борьбе с бандитизмом и кулаческими восстаниями

Утверждена СНК УССР
20 апреля 1920 г.

I. Общие положения.

1. Борьба с бандитизмом и кулаческими восстаниями должна вестись самым беспощадным образом, имея главной целью захват во что бы то ни стало руководителей банд, их помощников, штабы и материальную часть. (...)

10. Основными задачами борьбы с бандитизмом и повстанчеством являются:

- а) Уничтожение банд и отдельных бандитов;
- б) уничтожение главарей и их помощников;

* Підпис

в) поголовное обезоруживание населения;
г) предупредительные и карательные меры по борьбе с бандитизмом и повстанчеством;

д) агентурная разведка;

е) обращение серьезного внимания на практическую работу по расчлению деревни. (...)

IV. Поголовное обезоруживание населения.

(...) 26. Отобранию у населения подлежат все виды вооружения и воинского снаряжения. (...)

28. В оповещении о сдаче оружия указывается срок и место сдачи.

29. По происшествии срока в случае неудовлетворительных результатов добровольной сдачи производится поголовный обыск. (...)

31. В районах, особенно сильно охваченных бандитизмом, подвергать селения военной блокаде, объявляя в каждом случае срок, в течение которого оружие сдается безнаказанно, после чего к лицам, у которых при обыске будет обнаружено оружие, применять самые репрессивные меры, вплоть до расстрела.

V. Предупредительные и карательные меры.

33. В целях предупреждения бандитизма и восстаний надлежит брать заложников из кулаков и из числа лиц влиятельных или подозрительных по соучастию или сочувствию бандам и повстанцам.

34) Заложники должны быть препровождены в Особые Отделы или Отделения ближайших воинских частей или учреждений ЧК.

35. Населению объявляется, что в случае ухода местного населения в бандитские шайки или участие в восстаниях или же иных враждебных действий против оперирующих в данной местности или пункте воинских частей, их начальников, учреждений и агентов Советской власти, заложники будут расстреливаемы.

36. Под круговой порукой населения возложить на все села каждого района ответственность за какое-то ни было волнение, а тем более выступление, для чего соответствующими приказами обязать население доводить до сведения начальника ближайшей воинской части или ревкома о всех подозрительных лицах, замеченных в селах; предоставить населению право самому арестовывать и задерживать лиц, агитирующих и выступающих против Советской власти с препровождением таких в местное ЧК.

37. В районах или местностях, наиболее охваченных бандитизмом или освобожденных от банд и восстаний, но являющихся очагом бандитского движения предоставить право Губвоенкомам или начальникам воинских частей по соглашению с Губвоенкомом изъять все мужское население, способное носить оружие (от 19 до 45 лет), препровождая таковое под конвоем в Окровоенкоматы для зачисления:

а) из трудового населения – в запчасти округа.

б) из нетрудового – кулаков и буржуазного – в тыловое ополчение округа.

38. В случае явно выраженной враждебности населения, укрывательства или полной невыдачи бандитов и повстанцев на данное население может быть наложена та или иная кара.

39. Таковыми карами могут быть:

а) контрибуция продуктами продовольствия,

- б) денежная.
- в) производство выселения и изъятия семейств главарей и зачинщиков восстания, конфискуя все их имущество, передавая его бедноте.
- г) обстрел селения.
- д) его полное уничтожение.

Подписи: Председ. Совнаркома Украины: Раковский
Командюгзапад: Егоров
Член Реввоенсов. Югзапфронта: Берзин
Начтыла фронта: Эйдеман
Начюгзап: Петин

ДАСО. Ф. Р. 98, оп. 2, спр. 56, арк. 229.
Копія. Машинопис.

№ 32

Листівка з закликком про добровільні пожертвування одягу, взуття і продовольства для потреб Червоної армії з попередженням про можливість примусових реквізицій

1920 рік

Граждане!

Нашей Славной Красной Армии, победоносно несущей на своих штыках освобождение от ига буржуазии и царей народам всего мира, нужно иметь все в полном достатке и не терпеть нужды в обмундировании, обуви или продовольствии. Сражавшийся на фронте красноармеец, еще с большей энергией и охотой пойдет в бой на защиту свободы, если будет сознавать, что тыл о нем заботится и, что благодаря этой поддержке и общим усилиям, борьба будет доведена до конца.

В настоящее время армия крайне нуждается в нательном и постельном белье. От Вас, граждане, зависит пополнить этот недостаток в самый короткий срок путем добровольного пожертвования белья, так как заготовка его на месте, за отсутствием материала, не возможна, и этим предотвратить возможность появления среди армии заразных заболеваний, которые равносильно будут угрожать и Вам.

С ____ сего декабря по _____ по нов. ст., Уездный Военный Комиссар назначает сбор, добровольно жертвуемого для Красной Армии гражданами белья: (рубашек, кальсон, портянок, простынь, наволок, платков, полотенец, тюфяков и проч.)

Все добровольно жертвуемые вещи будут приниматься в помещении Конотопского Уездного Комиссариата по военным делам (Роменская ул., дом бывш. Демьяненко).

В получении вещей, всякий жертвователь получит квитанцию от той комиссии, которой будет сдано белье.

Несите граждане, каждый все что может и этим самым предотвратите принудительную реквизицию белья, которая неизбежна, если путем жертвований не будет собрано крайне необходимое количество для армии белья.

Конотопский Уездный Военный Комиссар Толстошеев.
Председатель Конотопского Ревкома Д. Петровский.

ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 5.

№ 33

Витяг з Декрету РНК РФСРР про ревізії та конфіскації

8 травня 1920 року

Виписка из газеты “Известия” Народного Комиссариата по Военным делам от 8-го Мая 1920 года № 100

**ДЕКРЕТ
О РЕКВИЗИЦИЯХ И КОНФИСКАЦИЯХ**

1. Никакое имущество не может быть реквизировано или конфисковано иначе, как в порядке, предусмотренном настоящими правилами.
2. Реквизицией считается принудительное отчуждение или временное изъятие государством имущества, находящегося в обладании частных лиц и обществ за плату, определяемую подлежащими органами власти (ст. 9 и 10).
3. Конфискацией считается безвозмездное принудительное отчуждение государством имущества, находящегося в обладании частных лиц и обществ.
4. Право реквизиции продовольственных предметов в порядке заготовок их государством, а также предметов в хозяйственно-производственных для удовлетворения государственной потребности предоставляется Президиуму Высшего Совета Народного Хозяйства и Народного Комиссариата Продовольствия по принадлежности, при чем оба эти ведомства осуществляют свое право как непосредственно, так и через свои местные органы. Примечание. Право и порядок реквизиции и конфискации другими ведомствами определяются особыми декретами.
5. Право конфискации принадлежит органам власти, указанным в предыдущей статье, а также Президиуму Всероссийской Чрезвычайной Комиссии, Революционным Трибуналам и Народным Судам, применяющим эту меру, как наказание.
6. Право это осуществляется особыми постановлениями указанных органов власти, каковые постановления в письменной форме вручаются заинтересованным лицам, согласно ст. 10 настоящего декрета. Революционные Трибуналы и Народные Суды свои постановления о конфискации вносят в судебные приговоры.
7. Реквизиция и конфискация вещей домашнего обихода (мебели, одежды, обуви, посуды и пр.) – воспрещается. В случаях особо острой общественной нужды в этих вещах право реквизиции или конфискации их принадлежит Особой Комиссии в составе представителей: Губернского Исполнительного Комитета, Губернского Совета Народного Хозяйства и Губернского Продовольственного Комитета, и при условии уведомления каждый раз соответствующих центральных властей.
7. Предметы, хранение коих совершенно запрещено или допускается лишь в количестве, не превышающем известной нормы, подлежат не-

медленному аресту со стороны органа административной власти, обнаружившего их хранение.

Вопрос-же о их реквизиции или конфискации передается на разрешение учреждений, указанных в ст. 4, 5 и 6-й настоящего декрета.

8. Реквизируемое и конфискованное имущество поступает в собственность, а при временном изъятии – в распоряжение Р.С.Ф.С.Р. и передается подлежащим органам власти не позднее 3-х дней с момента отобрания. Органы, постановляющие о реквизиции и конфискации, а равно и органы, к коим поступают реквизируемые и конфискованные предметы, ведут точный им учет и инвентарные списки.

Примечание. Более подробный порядок передачи в соответственные ведомства, а также учета и оценки устанавливается инструкцией Народного Комиссариата Юстиции при участии Народного Комиссариата Продовольствия, Высшего Совета Народного Хозяйства и Народного Комиссариата Рабоче-Крестьянской Инспекции, до издания какой-либо соблюдается общий порядок, предусмотренный ст. 7 – 10 настоящего декрета.

9. Оплата реквизируемого имущества производится правительственным органом, вынесшим постановление о реквизиции, в месячный срок со дня вручения заинтересованному лицу копии реквизиционного акта.

10. При каждой реквизиции, конфискации и аресте имущества составляется в момент отобрания особый акт с точным указанием: 1) формальных оснований, по которым они производятся, и 2) реквизируемого, конфискуемого или арестуемого имущества. Владельцу реквизируемого или конфискуемого имущества выдается не позднее трех дней копия вышеозначенного акта.

11. В случае конфискации, применяемой в виде наказания, органы власти, производящие конфискацию, обязаны оставить владельцу конфискуемых предметов и членам его семьи необходимые предметы домашнего обихода и предметы профессии и производства в размерах, установленных в общем порядке, при чем жалобы на неправильные действия при приведении в исполнение такой конфискации подаются в Президиум Местного Исполнительного Комитета, который в 3-дневный срок обязан рассмотреть жалобу по существу.

12. Все прежние декреты и постановления как центральных, так и местных властей о реквизициях и конфискациях, противоречащие настоящему декрету, отменяются.

13. За нарушение настоящего декрета виновные должностные лица подлежат ответственности перед Народным Судом.

Председатель Совета Народных Комиссаров	В.УЛЬЯНОВ (ЛЕНИН)
Управляющий Делами Совета Народных Комиссаров	В.БОНЧ-БРУЕВИЧ
Секретарь	Л.ФОТИЕВА
Москва, Кремль, 16 января 1920 года.	

С полинным верно: Делопроизводитель*

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 2, арк. 2-3.
Копія. Машинопис.

* Підпис нерозбірливо – у порядн.

№ 34

**Повідомлення про бойові дії проти повстанців
на території Глухівського і Путивльського повітів**

9 червня 1920 року

9.06.20

Курск Губвоенкому Моздрову

Вчера, 8-го июня, Путивльским уездвоенкомом было получено следующее сообщение от Глуховского уездвоенкомата: Сообщаю, бандитами Кривуценко занято село Ярославец. Ярославская милиция взята в плен. Банды, численностью около 100 человек, хорошо вооружены, по сведениям бежавших, около 12 пулеметов. С Кролевцом связь имеем. Кролевецким Военкомом заняты села Быстрики и Погребки прошу Вас немедленно свой отряд и занять Калатиновка и связаться с Кролевецким отрядом Погребки выставить заставу по направлению Ярославец на перекрестке дорог хутор Горбани и Ярославец Ваша задача вести только меры охранения наступление будет поведено с Глухова со стороны Дунайца один отряд и со стороны Тулиголова на Ярославец второй отряд. Прошу ответ немедленно будет ли выполнена вами эта задача или нет. Желательно чтобы вышеуказанный пункт Вы заняли 8^{го} 6 часов утра по новейшему времени Общей пропуск для отрядов действующих в районе Ярославца Пуля – Петроград

Помош Военкома /подпись/

Военрук /подпись/ 7 июня 22 часа 192[0] г. Путивльским Уездвоенкомом был выслан отряд от отдела по борьбе с дезертирством так как это говорилось в сообщении Глуховского Уездвоенкома. Отряду заставу выставить представилось невозможным потому что место для заставы указанное Глуховским Уездвоенкомом оказалось занятым бандитами по слухам бежавших от банд начальнику отряду стало известным, что банда Кривуценко обезоружила каких то красноармейцев высланных против банды Путивльский Уездвоенком реальной силы не имеет Прошу о срочной высылке отряда из Курска силою батальон пулеметами 9 июня 1920 года № 19/с

п/п Военком Воробьев Военрук*

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 6, арк. 8.

Оригінал. Рукопис.

* Нерозбірливо – у порядн.

№ 35

**Повідомлення про розповсюдження на Глухівщині
листівок “Української повстанської ради.”**

10 червня 1920 року

Срочно Секретно*

Военком, Исполком, Парком, Отдел Управления

Сейчас по телефону старший милиционер Холопковской волости тов. Захарченко передал мне, что в ночь с 9 на 10 сего июня через Чернево и с. Баничи проехала неизвестная банда, в количестве 30 челов. Где и расклеила прокламации в которых они призывают граждан не ехать в Глухов на с'езд и если коммунисты будут подавлять большинством голосов, то немедленно дать им знать и они им помогут. У конце прокламации надпись “Украинская повстанческая рада.”

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 83.

Оригінал. Машинопис.

№ 36

**Зведення Сумського виконавчого комітету про хлібозаготівлі,
ринкові ціни на продукти та боротьбу з повстанським рухом**

Червень 1920 року

ДВУХНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА СУМИСПОЛКОМА

за период с 1-15/ 1920 года.

Изменения в личтом составе исполкома и заводделами за отчетный период.

Предисполкома тов. Тесленко – Усанов.

Где и почему были контрреволюционные выступления.

Сведения даст Политбюро. (...)

9. Дайте статистику арестованных, отправленных в концентрационный лагерь, разстрелянных, за что, по губернии ли или уезд.

По приговору Ревтрибунала разстреляно за бандитизм 3. В концентрационный лагерь оправлено 8. По амнистии были освобождены 7, за исключением одного Закорко, который был осужден за белогвардейщину. (...)

С 1 по 14 июня.

16. Как течет борьба с дезертирством. Причины дезертирства: Не достаток продовольствия и обмундирования воинских частей. Бежавших из гарнизона гор. Сумы – 420 чел., друг частей – 45, задержано в уезде Сумском – 130, добровольно явилось – 75. Процент дезертирства после мобилизации 65.

Меры борьбы: посылаются отряды только в недостаточном количестве, каковы благодарщаря своей малочисленности дают очень малые результаты, а также в районе уезда совершенно отсутствует агитацион-

* Підкреслено в тексті – у порядку.

ная сила. На все приказы и объявления уезд не обращает никакого внимания.

17. Как проводится хлебная монополия. Указать волости, выполнившие разверстку и не выполнившие. Причины невыполнения и меры, принятые к побуждению, в каком количестве по уездам выполняется разверстка и каков недобор, каково продовольствие гшгородского населения.

С 7 по 14 Степановская волость, Ястребинская, Речанская, Павловская, Терешковская, Прорубская, Белопольская, Николаевская и Хотенская выполняют. 2) Беловодская, Юнаковская, Писаревская, Куяновская, Ульяновская, Вировская, Сумская, Чернетченская слабо выполняют. Причина невыполнения – временное отсутствие вооруженной силы. Чернетченская. В.-Сыроватская, В.-Бобрисккая, Ворожбянская. Стецковская не выполняют. Причины – отсутствие зерна, ввиду незначительного количества запашной площади, согласно статистических данных имеются вооруженные прод. отряды.

С 7 по 14 получено по разверстке зерна: Сумы – 2968 пудов, кроме того, на сыпных пунктах при волостях неопределенное количество зерна установить трудно, впредь до получения оперативной сводки, которая начнет поступать с сегодняшнего дня. Осталось невыполнено по разверстке 490670 пудов.

18. Цена на муку, хлеб, сало, масло и молоко на вольном рынке.

Пуд ржаной муки 15 000 р., пшеничный хлеб 550 р. фунт, ржаной 400 р., сало свиное 2000 р., масло 1800 р. (коровье), подсолнечное 1600 р., молоко стакан 60 р.

29. Когда образованы комитеты незаможных селян, количество членов, состав президиума, социальное положение членов, и прошлая их работа.

Приступлено к организации.

Зав Информ П/отделом
Делопроизводитель**

ДАСО. Ф. Р. 415, оп. 1, спр. 28, арк. 2-3 зв.
Оригінал. Машинопис

№ 37
Телеграма Курському губвоенкому про кількість
та озброєння загону Кривущенко Марусі

11 червня 1920 року

№ 22/21.06.20

Курському губвоенкому Моздрову

Полученным сведениям границ Путивльського уезда оперирует банда более 201 человек, 12 пулеметов командой Кривущенко Маруси и одного офицера-петлюровца точка наш отряд соединен отрядом Глуховским и

* Підпис.

** Підпис.

Кролевецким уездвоенкомат точка нами занята деревня Зазирки, ведем наступление далее точка.

11 июня 1920 года
№ 20/С Военком /Воробьев/
Военрук /Локтионов/

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 6, арк. 9.
Оригінал. Рукопис.

№ 38

Телеграма Курському губвоенкому про хід боїв з повстанцями

14 червня 1920 року

Курск Губвоенкому Мазурову

Доношу зпт по занятии деревни Зазирки наш отряд отдела борьбе дезертирством занял позицию у Мацково за Кочергами зпт где должен произойти бой бандой тчк Этому отряду выслано подкрепление шестьдесят человек 126 батальона вохра тчк Отряд из Курска командой Емельянова послан Крупец зпт где полученным сведениям лесу расстоянии пяти верст Крупецкого завода появилась банда численностью 180 человек пехоты 15 конных шестью пулеметами тчк Рыльский Уездвоенком тоже выслал отряд в Крупец тчк Более реальной силы Путивльский Уездвоенком не имеет зпт кроме курсантов 12 армии, находящихся в селе Казацком которые еще не использованы Военрук Локтионов тоже выехал Крупец тчк

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 6, арк. 10-10 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 39

Рапорт про хід боїв з повстанцями в районі с. Ворожба

14 червня 1920 року

30.01.21 г. Нач. гарнизона г. Путивля.

Рапорт

Ввиду переговоров моих с Ворожкой по аппарату, мне сообщено из Ворожки, что севернее и южнее Ворожки перешли железную дорогу две банды, которыми взятое направление не установлено. От Ворожки до Путивля крейсируют 3 бронепоезда, которыми не пропущена третья банда через железную дорогу, которая засела в лесу в 12 верстах от Ворожки. К 10 часам утра сего числа прибывает поезд на станцию Путивль, в к-рый погружаюсь с отрядом вверенной мне роты для ликвидации банды, зашедшей в лесу около Ворожки.

Ввиду оставшагося малочисленного гарнизона прошу всех коммунистов города Путивля перевести на казарменное положение для охраны города и передать таковых под ведение моего помощника тов. Подлесеви-ча, который будет сегодня отрядом из Шалыгино в Путивль. О всех моих операциях Ворожбе и о полученных мною там сведениях буду ставить Вас в известность по аппарату.

Командир 4-й роты 25 стр. полка “Виус” /Качанов/

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 7, арк. 12-12 зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 40

**Оголошення в Лебединській газеті “Вісти”
про підтримку боротьби з дезертирством**

17 червня 1920 року

Почему дезертиры Аннинской вол.
добровольно являются в ряды Красной Армии.

“Мы, призывные 1896, 1897, 1895, 1899 и 1900 годов, заслушав доклады т. т. Подобина и Устименко об искоренении дезертирства, о том, что такое Советская власть и за что борется Красная армия, единогласно, постановили:

Признавая себя годными, мы обязуемся все, как один, явиться и отдать себя в распоряжение Уездвоенкома для отправления в Красную армию.

Долой дезертирство во всех Советских республиках! Оно, ведь, только на пользу нашим классовым врагам-капиталистам и кулакам.

Долой Петлюру, поляков и всех контр-революционеров, отбирающих у нас, тружеников, землю:

Да здравствует Всемирная революция и великие вожди, разбудившие нас, т.т, Ленин и Троцкий!”

Недригайловцы также поняли, что
только Советская власть есть их власть.

Дезертиры Недригайловской волости добровольно являются и просят отправить их в распоряжение Увоенкома, “Мы поняли, говорят они, что нам труженикам, нужно защищать только ту власть которая дает землю и волю. Эти блага мы получили от Советской власти. Поэтому просим отправить нас в Красную армию”.

ДАСО. Вісти. – 17 червня 1920 р. – С. 1.

№ 41

**Донесення начальника надзвичайної експедиції,
особливо уповноваженого РВР 12 армії А. Азарова
про каральні операції проти повстанців на Глухівщині**

6 липня 1920 року

Суворо таємно
Революційній Військовій Раді XII-ї армії
тов. МУРАЛОВУ

Копія Начальнику Політуправління
тов. ДЕГТЯРЬОВУ

ДОНЕСЕННЯ

А. Оперативна частина

Згідно з Вашим бойовим наказом від 25 червня ц. р. за № 03/Оп, я в той же вечір навантажився і в ніч на 26 відбув з довіреним мені загоном у 150 багнетів, 3-ма кулеметами з Конотопа у Кролевець. Комскладу, а головне командира цього загону не було, і довелося командувати загоном самому. По прибутті в Кролевець мною викликані були на ст[анцію] повітвоєнком, голова парткому і голова виконкому. Вони повідомили деякі дані про повіт і бандитів (потім виявилось, що вони не обґрунтовані й вигадані), згідно з якими банди групуються в навколишніх Кролевецьких лісах невеликими партіями. Були названі навіть деякі села.

26-го ж я зв'язався з глухівським повітвоєнкомом і підпорядкував дві надзвичайних комендатури: одну – хутір Михайлівський – Ямпіль і другу – Шостка – Воронеж, де були оголошені у стані облоги залізниця і Шосткинський пороховий завод. Був оперативно організований штаб експедиції (начальник штабу т. Панюков, воєнком т. Кремнев), який розмістився в Кролевці. Місто і повіт були оголошені у стані облоги. Надзвичайним комендантом був призначений т. Чавчавадзе, начгарнізону – кролевецький повітвоєнком тов. Петрасюк, йому ж було наказано стягнути кар[альну] роту і кавалерійський загін (12 шабель), що займались виловлюванням дезертирів по селах, в Кролевець і взяти участь в операції, яка підготовлялась. 28-го загін виступив із Кролевця під моїм командуванням пішмя порядком (провідниками були таємні співробітники Кролевецького політбюро) на села Грузьке і далі на Ретик, що на 5–6 верст північно-західніше Кролевця і на Бистрик – тракт Кролевець – Глухів). В цих селах були виловлені дезертири, взяті заложники з попередженням, що вони будуть розстріляні, якщо в тилу мого загону з'являться банди. У Бистрикові до мене приєднався загін кролевецького повітвоєнка, який ніс у мене розвідувальну службу. Вночі 27-го червня, підїжджаючи до села Тулиголового, ми почули стрілянину з гвинтівок. Оточивши село, в якому згідно з повідомленнями знаходилися банди, я з кавалерією увірвався туди кар'єром і попрямував до повітового виконкому, вимагаючи голову або воєнка. Воєнком був в непригодно-п'яному стані разом зі своїм ординарцем і навіть не міг розмовляти. Це деморалізуюче діяло на червоноармійців і було настільки нестерпним, що він був розстріляний згідно з моїм наказом. За

вказівкою ординарця розстріляного военкома я попрямував у виконком, де, за його словами, була п'ятика. У виконкомі я застав п'яного вщент голову, який прийняв нас за бандитів і став відстрілюватися від свого "комунізму". Після серйозної прочуханки, яку я йому вчинив, він відразу прийшов до тями і був мною заарештований. Всі 9 міліціонерів лежали тут же на підлозі в ряд теж в безпробудно-п'яному вигляді. Я став їх "приводити до тями" і відразу протверезив. В селі банд не виявилось, але в силу того, що Тулиголове вважається одним із центрів банд, я залишив у ньому 15 багнетів і свого коменданта. Із Тулиголового зв'язався з глухівським повітвоенкомом і дізнався від нього, що застави мої на хуторі Михайлівському – Ямпіль і на Шостці – Воронеж з одного боку і пересування моїх головних сил з другого примусили бандитів сконцентруватися в одному місці, в лісах в районі сіл: Чорториги, Землянка, Каплиця, що в 18–20 верстах північніше Тулиголового. Таким чином, бандити були оточені з усіх боків – для них залишалися щілинки тільки в напрямку Слоута (на півдорозі по залізниці Глухів – Маків), на ст. Маків і по дорозі Чорториги – Дубовичі – Бистрик – Ярославець. Тоді я наказав із Кролевця вислати загін у 50 чоловік з кулеметом на ст. Маків і перетнути всі шляхи відступу бандам і таку ж силу в Ярославець; глухівському повітвоенкому рушити на Чорториги зі своїм загonom (близько 100 брянських чекістів), а з головним силами рушити із Тулиголового в Дубовичі на підводах. У Дубовичі прибули на світанку 28 червня і о 10 годині ранку рушили підводами в Землянку. По дорозі нас зустрів кур'єр від помічника глухівського повітвоенкома з донесенням, що він учора об 11 годині ночі ввійшов в Чорториги, звідки о 10 год. вийшли бандити, тепер він наздогнав їх і вступив з ними в бій біля с. Каплиці. Там були всі великі бандитські сили, близько 150 чоловік. Швидким маршем увійшовши в с. Каплиці, ми потрапили відразу в розпал бою. За півгодини до нашого прибуття був бій, в результаті якого весь брянський чекістський загін розбігся в паніці, втративши трьох поранених і трьох убитих, а також 12 полонених, а помічник повітвоенкома тов. Павловський залишився один з 10 кавалеристами. Я наказав половині свого загону з 2-ма кулеметами йти в обхід на с. Гудки, що в 2-х верстах від села Каплиці на північ і захопити живими ватажків, а сам з 60-ма багнетами при одному кулеметі кинувся на бандитів. Бандитів було, як я вже сказав, понад 120–150 при 2-х кулеметах ("максим") і одному "люїсі". Бандити прийняли бій. У них було панівне становище і окопи; крім того, селяни повідомляли їх про всі наші пересування. Бій тривав 2 години. В самий розпал у нас зламалась затримка в кулеметі і він вийшов із ладу. Незважаючи на це, я з шеренгою кинувся в ліс і у бандитів, які не чекали нашої атаки, почалася паніка і вони стали швидко тікати на с. Гутку, але, попереджені селянами, що туди ввійшов наш загін, розсіялися по лісах поодинокі, поховавши кулемети. Тут ми захопили і штаб, і печатки, і обози. Переслідувана нами група найбільш активних бандитів втекла в район с. Слоута і сховалася на хуторі Панщина, але селяни провели нас і нам вдалося двох із бандитів розстріляти (двоє втекли), всі жінки і діти були заарештовані і відправлені у Глухів в концентраційний табір, майно конфісковане, а хутір спалено дотла. Це справило на селян хороше враження, так як вони раді були звільнитися від бандитів, що їх тероризували. В Слоуті відбулося об'єднання з маковським загonom і вся експедиція направилася у Глухів. По прибутті в Глухів були отримані відомості, що в районі Суходіл – Уланівка – Крупець

оперують банди Маслова чисельністю 150 багнетів. Мною були надіслані 2 загони на Уланів і Суходіл, які повинні були по ліквідації банд з'єднатися в Комарівці і рушити назад. Загони ці банд не виявили, крім 3-х бандитів, яким вдалося втекти, через нехлюйство командира глухівських кавалеристів, котрий, очевидно, співчував бандитизму, за що командир загону Костенко відданий мною до суду Реввійськтрибуналу і зміщений з посади. Таким чином, операція закінчилась успішно. Банди знищені, часткової їхній штаб, печатки і загалі бандити морально деморалізовані і відновлена тверда Радянська влада.

Б. Політична частина.

В політичному відношенні експедицію пророблена велика робота. По всіх селах проводилися мітинги і співбесіди з селянами і поряд з розстрілами й іншими крайніми заходами роз'яснювалась селянству шкода від лісової партизанщини і, головним чином, наголошувалося на тому, що фактично селянам доводиться утримувати банди за свій рахунок. Останній аргумент завжди справляв найсильніше враження на селян. В результаті цілеспрямованої політичної агітації другий період роботи експедиції пройшов вже за повної підтримки селян, які служили нам провідниками і порадиниками. Можна стверджувати, що ґрунт для бандитизму знищено. Селяни проклинають бандитів. Аналізуючи деталі бандитського руху, чітко видно, що джерелом виникнення банд є виключно місцева влада. Бандитизм не носить визначеного контрреволюційного або навіть петлюрівського характеру, він носить характер образи на незаконні дії місцевих властей. Ватажки банд; Кривущенко, Маруся, Маслов – це колишні члени Глухівського виконкому і парткому – комуністи. Що ж стосується самої “влади”, то згадана мас безформний і злочинний характер. Не говорячи вже про те, що ніякої певної лінії ні партком, ні виконком не мають, навіть навпаки (довго сперечалися, наприклад, як вчинити з відомим Шубою, і вирішили, що найкраще послати його на чолі загону проти банд, але коли очевидна абсурдність такої пропозиції викликала обурення повітвоєнкома і він рішуче став проти цього, то партком постановив мобілізувати його для роботи в армію), в Глухові панує щось нечуване. Так, наприклад, відповідальними працівниками були десь конфісковані золото й коштовності і поділені між собою. Коли ж якийсь тов. Блинов почав слідство у цій справі, то він був по-звірячому вбитий із-за рогу сімома пострілами в голову і порубаний шашкою, а до трупа прикладена записка: “Собаці – собача смерть”. Ховали Блинова як рядового громадянина, без будь-яких почесностей. Справа про нього затихла, але не можна залишити її без наслідків. З цього приводу слід допитати начальника кінної глухівської міліції тов. Терлецького і негайно арештувати колишнього глухівського повітвоєнкома Богачова, що знаходиться сьогодні в розпорядженні конотопського парткому – це головний винуватець. Мною заарештований комісар продовольства, начальник повітміліції Шуба й інші, які разом з матеріалами направляються в Особливий відділ армії. Ніякої влади на місцях не було й не має і слід вживати екстрених заходів. Я організував ревком і партбюро, видав про це наказ від імені РВР, але голова повітпарткому замість того, щоб підкоритися наказу, завів інтригу, поскаржився губревкому, який наказав парткому не підкорятись ні Реввійськраді, ні Політуправлінню, а тільки

йому і ЦК. Арештувати цих невдах означало б остаточно підірвати і без того слабку владу, а тому від репресій в даному випадку я утримався.

Заключна частина.

1) У Глухівському повіті – центрі бандитських виступів – знищена головна сила бандитів, що розпорошена тепер по 2-3 чоловіки, яких залишається лише виловити. Це слід зробити таким чином: через те, що глухівський караульний батальйон, який складається з 500 колишніх бандитів, не може служити опорою в боротьбі з бандами, то його слід передати на виховання Упроформу, а повітвоєнкомові терміново надіслати з Упроформа цілком підготовлених, обмундированих і озброєних 500 червоноармійців, яких повітвоєнком повинен частково розставити у вигляді волосних гарнізонів, а частково тримати наготові у Глухові як ударний кулак.

2) Розслідувати, на якій підставі всі без винятку дезертири знаходяться на обліку в Ревпаливармі, а фактично працюють під керівництвом Масло ва й інших і чому 9 відсотків розстріляних мною бандитів були працівниками лісових виробок.

3) негайно призначити у Глухів повітвоєнкома і підпорядкувати його РВР і губпарткому, ні в якому разі не із місцевих працівників.

4) Політуправлінню слід призначити нового голову парткому і партбюро, а тов. Кричевського, що дезертирував із армії і окопався у Глухові, відкликати.

5) Зробити відповідні вказівки Чернігівському губпарткому, щоб він не потурав сваркам.

6) Начтилу вислати негайно в повіти Кролевецький і Глухівський або інструкторів, або уповноважених для організації повітів тилу, бо повітвоєнкоми як у цьому, так і у всіх інших відношеннях діють виключно самі по собі.

Начальник надзвичайної експедиції
Особливо уповноважений РВР 12 армії
А. АЗАРОВ

1920 року 6/7

Мендусь Я. Поряд з розстрілами та іншими крайніми заходами. // Україна. – 1991. – № 17. – С. 28-29.

№ 42

Політичне зведення по Тулиголовській волості

9 липня 1920 року

Копія.

Президиуму Уревкома, Увоенкома, Информационно-инструкторскому
подотделу.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СВОДКА ПО ТУЛИГОЛОВСКОЙ ВОЛОСТИ

Так как политическая жизнь волости при письменном изложении не укладывается в форму указанного циркуляром уезда, Тулиголовский Волисполком доносит о положении настоящим отдельным рапортом.

Бандитские выступления в крупном масштабе не наблюдаются, есть только отдельные случаи ограбления проезжих крестьян из мельниц, что указывает на наличие скрытого бандитского движения. Вооруженные были замечены, но небольшими группами в районе Дубовичских лесов в направлении Дубовичи-Ретик, Дубовичи-Воронеж.

В последнее время очень заметны препятствия, чинящие кулаками при решении земельного вопроса. Кулацкое засилие особенно ярко выражено в селах Обложках и Щебрах; собственно дружный напор кулацкого элемента на бедноту сделал по всем селам волости, но по остальным селам беднота обнаружила некоторую сознательность и умение отстаивать свой интерес. В селе Обложках и Щебрах сельские земельные комиссии несмотря на категорические указания волости не смогли ничего сделать по упорядочению земельного вопроса.

Волостью проведена самая широкая агитация в пользу Комитетов Незаможных Селян, но контингент сознательных работников на местах очень невелик.

9 июля 1920 года

Предволисполкома Тидорев

С подлинным верно. Предволисполкома Тидорев

С подлинным верно: Делопроизводитель

Настоящая копия изготовлена с Политической сводки по Тулиголовской волости от 9 июля 1920года /Ф. Р-1731, оп.1, д. 1, л. 104/ в связи с за-
туханием текста документа.

Текст прочла и сверила ст.архивист I части Е.П.Луговская

Печатала Е.П.Луговская

08.12.1987г.

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 104 а.

Копія. Машинопис.

№ 43

Витяг з донесення заступника Бацманівського райпродкомісара Смірнова про стан повстанського загону

20 липня 1920 року

Верно!

Телефонограмма № 3
Начальнику тыла.

Мною точно установлено, что банда состояла из 16 конных, лошади рыжей масти, гривы и хвосты коротко подстрижены, вооружены винтовками, шашками и бомбами и приблизительно 100 чел. Пехоты, вооруженных отрубками и винтовками, одеты все в кожанки хорошего качества. Все в шапках и башлыках. Самое большое количество бандитов – интеллигенция, остальные разный сброд. Командир банды низкого роста, толстый, одет в черное пальто команда его и все выходки хорошо обученного военного человека подозреваю, что он офицер. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 222.
Оригінал. Рукопис.

№ 44

Стаття в газеті “Голос селянина” про оголошення терору

27 серпня 1920 року

“Крайня міра”

В зв'язку з хвилею кулацьких повстань на Україні в Роменському повіті кулацтво помітно стало ворушитись, активно себе проявляти не виконанням распоряжень центру і місцевої влади, погрозами й довлінням на бідноту – “що мов, недалеко вже наші що почнуть вас катувати”. Під впливом цих погроз неможливе селянство, ще пам'ятаючи білогвардійсько-кулацьке панування, зовсім стало ухилятися від активної допомоги своїй владі, чим гальмується будівля кращої будучини. Треба сказати, що такий стан є наслідки жалю й милости Радянської влади, яка в минулому 1919 році і до цього часу не повела рішучої боротьби з катами і гнобителями працюючих, а також і з тими, що повтикали з “грабармією” і потім повернувшись солодко живуть під охороною радянської влади, не почувши за свої знущання ні жодного ганебного слова і повсяк час маючи повну волю для зв'язків з бандітами що ховаються в лісах.

А потому – всім кулацьким повстанським вибухам в інтересах завоювань соціалістичної революції необхідно раз і назавжди положити кінець. Необхідно зімкнути міцно комуністичні ряди зарвавшимся кулакам – бандітам ріжним контрреволюціонерам – оголосити по повіту нещадний червоний терор, пам'ятаючи що з розстрілом тисячі або двох ворогів працюючих Революція не загине, а навпаки окріпне.

Необхідно щоб лозунгом сьогодняшнього дня стало :” За розстріл одного відповідального радянського робітника – розстріл 100 кулаків і контрреволюціонерів”.

Селянин Я.П.

ДІКЗ “Посулля”. Голос селянина. – 27 серпня 1920 р. – С. 2.

№ 45

Звернення Глухівського повітового ревкому до партизанів Глухівщини з закликом переходити на бік радянської влади

Жовтень 1920 року

Всем крестьянам и партизанам
Глуховского уезда.

Вот уже 3 года, как Советская Россия и Украина, разрываемая со всех сторон контрреволюционерами всех мастей, стойко выдерживает натиск врагов.

Вот уже 3 года, как русско-украинская красная армия, организованная из лучших сынов рабочих и крестьян, борется на всех фронтах, победоносно отражая натиск прекрасно обученных, хорошо вооруженных армий врага. И к концу 3-го года существования Советской власти Россия и Украина смело может сказать, что она побеждает на всех фронтах, что рабоче-крестьянская красная армия, об'единенная единым духом, духом борьбы за правду, борьбы за труд, что такая красная армия непобедима. Но если красная армия героически борется на внешнем фронте, в тылу замечается как раз противоположное. Вместо того, чтобы помогать красной армии, вместо того, чтобы налаживать тыл, мы заняты в тылу борьбой со своим внутренним врагом.

Особенно это замечается у нас на Глуховщине. Не было ни одного спокойного дня для налаживания плодотворной работы, не было ни одной спокойной минуты. Различные группы людей, называющих себя партизанами, безвластниками и т. д. не дают спокойно работать.

Мы знаем, что до данного времени не принималось почти никаких мер к безболезненной ликвидации бандитизма, партизанства у нас в уезде. Мы знаем, что это партизанство можно и должно изжить. Мы знаем, что многие из теперешних, “лесных братьев” были не так, давно Советскими работниками той же Глуховщины.

Есть много причин пребывания в лесах этих групп. Есть недовольство некоторыми личностями, которые до сих пор стояли у власти, есть недовольство некоторыми аппаратами власти. Но одно нужно сказать. Недовольства Советский властью в целом, Советской политикой нет. Всем ясно и понятно, что только своя рабоче-крестьянская Советская власть может спасти рабочего и крестьянина от тяжелого гнета помещика и фабриканта.

Принимая все это во внимание Революционный Комитет г. Глухова и его уезда обращается ко всем партизанам со следующим предложением:

в течении пяти дней со дня получения сего Обращения вернуться опять к Советской власти. Ревком гарантирует всем вернувшимся полную неприкосновенность и объявляет их полноправными гражданами Советской Республики.

Тов. Крестьяне! Объясните всем партизанам находящимся в ваших семьях необходимость помощи Советской власти. Помогайте сами Советской власти, кто чем может! Сдавайте имеющееся у Вас оружие!

Партизаны! В момент последнего натиска контрреволюции в лице барона Врангеля, Уездный Ревком зовет вас в ряды честных граждан Советской Республики. Революция не ждет. Враг не дремлет. Вашими выступлениями пользуются польские и Врангелевские шпионы, которые еще не потеряли надежды окончательно свергнуть Советскую власть.

Партизаны! Советская власть зовет в свои ряды! Помогайте ей, кто чем может помогайте оружием, имеющимся у Вас, помогите людьми для фронта, помогите работникам в тылу.

Вы не можете пройти мимо этого обращения.

В тяжелую минуту приступает Революционный Комитет к своей работе.

Он нуждается в помощи рабочих и крестьян. Он нуждается в помощи всех честных, здравомыслящих граждан.

Рабочие и крестьяне! Объединитесь все вокруг Революционного Комитета; помогите ему в его тяжелой работой объединенными силами доведите начатое дело до конца.

Все честные партизаны безусловно отзовутся на данный призыв – нечестные; останутся в лесах. Мы хотим верить, что все партизаны, все “лесные жители” вернуться в ряды Советской власти, чтобы окончательно добыть внешнего врага.

Все в ряды Советской власти! Партизаны исправьте свои ошибки помощью Советской власти, в ея рядах.

Все силы необходимо сплотить для окончательной победы. Победа не за горами.

Председатель Глуховского Уездревкома Ив. Марчук.

Члены:

Федор Жежель.

Кудров

Ив. Крумин

СОКМ. Инв. № 3893, арк. 2.

№ 46

Звернення 5-го повітового з'їзду Рад Глухівщини з закликом до боротьби з партизанами

6 жовтня 1920 року

ВОЗВАНІЕ

к трудовому крестьянству, рабочим и честным
гражданам Глуховщины.

Товарищи крестьяне, рабочие и честные граждане! В дни заседаний Глуховского С'езда Советов, в день 4 октября, в Глухове произошло кровавое столкновение гарнизона с людьми, называющими себя "партизанами" Крестьянство Глуховщины обманутое вожаками отрядов: Криушенко, Артамоновым, Масловым, Яценко и др., помогало им, не сознавая, что эти люди являются врагами рабочих и крестьян; зачастую снабжая их продовольствием, подводами для передвижения, и этим самым они не сознательно помогали польским панам и Врангелю, которые несут порабощение всему трудящемуся народу,

Тов. Крестьяне! Маслов, Артамонов, Яценко и Криушенко, которые все время обманывали Вас, что они за советскую власть, ясно показали, что они ее враги. Вместо того, чтобы сдержать свое слово, которое они дали, – отправиться на фронт и искупить свои грехи перед социальной революцией, – они открыто вели контрреволюционную агитацию. Ведя переговоры в Глухове с советской властью, они отдавали приказ другому своему отряду обезоружить красноармейцев, едущих на фронт защищать власть рабочих и крестьян, учитывая это, советская власть вынуждена была обезоружить отряд, находящийся в Глухове. Когда было предложено им сложить оружие, они открыли по красноармейцам пулеметный и ружейный огонь. Этим они показали, что они не защитники власти рабочих и крестьян.

Мы, делегаты 5-го Глуховского С'езда Советов, выбранные крестьянством и рабочими, заявляем всему тру трудящемуся населению Глуховщины, что главари "партизан" – Криушенко, Артамонов, Маслов. Яценко и др. – есть защитники кулачества деревни, защитники польской шляхты и Врангеля. Это были волки в овечьей шкуре. Они скрыто готовили нож в спину трудового крестьянства,

Настал час суровой расправы. Советская власть об'явила войну этим изменникам, и С'езд Советов призывает все трудовое крестьянство Глуховщины вести самую решительную борьбу с этими негодьями.

Ни одного крова, ни одного фунта хлеба, ни одной подводы для передвижения предателям и изменникам крестьянства. Всякий крестьянин, которому дороги интересы крестьянства, должен сообщать местопребывание банд, знайте чем скорее ликвидируем бандитизм в уезде, тем легче будет для самих себя, тем скорее наступит спокойствие в уезде.

К обманутым крестьянам, находящимся з отрядах Маслова, Артамонова и др.

Вас, сыны беднейшего крестьянства, обманули ваши атаманы! Вместо того, чтобы защищать свою рабоче-крестьянскую власть, быть в рядах

красной армии, которая освобождает человечество от ига капитала, Вы находитесь в отрядах которыми руководят враги рабочих и крестьян за-
давшимися целью уничтожить Советскую власть, Вы были накануне того
времени, когда каждый из вас должен быть солдатом красной армии, но
вашим атаманам было это невыгодно. С уходом вас они были бы одино-
ки и не могли бы принести столько вреда нежеланной для них рабоче-
крестьянской власти.

С'езд Советов Глуховщины, зная, что в отрядах есть сыны обмануто-
го крестьянства, призывает вас! Бросьте ряды изменников и предателей
трудящихся! Сложите оружие и перейдите в ряды рабоче-крестьянской
армии! Сделайте это пока не поздно! Знайте, – если вы не выполните за-
вет С'езда, беднейшее крестьян. в лице С'езда Советов, проклянет Вас.
Своими сопротивлениями вы будете наносить неисчислимы бедствия
беднейшему крестьянству деревни и этим самым на вас падет ответ-
ственность за все невинные жертвы!

Вернитесь пока не поздно!

5-й С'езд Советов Глуховщины надеется, что все трудовое крестьян-
ство уезда, рабочие города и все честные граждане откликнутся на зов
Советской власти в лице С'езда, что все поднимутся на борьбу с врагами
рабочих и крестьян.

Смерть изменникам рабочего класса!

Долой партизанщину!

Да здравствует Рабоче-Крестьянская Власть!

Да здравствует Всемирная Красная Армия!

5-й Уездный С'езд Советов Раб.,
Кр. и Красн. депутатов Глуховщины.

1920 г. Октября 6-го дня.

СОКМ. Инв. № 5891.

№ 47

Уривки з заяви жителів с. Слоута Глухівського повіту

28 жовтня 1920 року

(...) Мы – граждане села Слоут Глуховского уезда, той же волости,
Черниговской губернии были собраны на общий сельский сход по тре-
бованию Председателя Глуховского Волисполкома тов. Наймитенко,
который на собрании прочел нам постановление Начальника Тыла о
наложении на село Слоут контрибуции в сумме двух миллионов рублей
(2.000.000. р.) за, якобы, неподчинение граждан села Слоут существу-
ющей в России Советской Власти, за обнаружение в селе Слоуте около
35 человек бандитов, участвовавших в банде Артамонова и за обстрел
17 октября сего года Красноармейцев в районе Слоутских дач.

Указанные три обвинения ни на чем не основаны и являются
голословными по следующей мотивировке: Граждане села Слоут беспре-
кословно выполняют все налагаемые Советской властью требования и

повинности, как-то: разверстка на продукты, на скот, на овес, на сено, на картофель и пр., а также и гужевая повинность по доставке Властей и Красноармейцев к месту их следования, по вывозу и рубке довжиков и пр. (...)

Что же касается существующей в селе Слоуте банды, якобы в количестве около 35 человек, то и это обвинение неправильно (...) таких негодяев-бандитов оказалось не 35 человек, а может быть только лишь 3 – 4. Повторяем, что гражданам села Слоута и эти 3-4 человека не были известны (...). В семье не без урода и такое незначительное количество как 3-4 человека на все село не может ложиться тяжким бременем на всех граждан села (...) власти обвиняют граждан села в обстреле 17 октября Красноармейца (...) повторяем под честным словом, что мы ничего не знали и даже не слышали. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 146-147.

Оригінал. Рукопис.

№ 48

Донесення про акцію партизанів у с. Бистрик Кролевецького повіту

30 жовтня 1920 року

В. срочно.

Н-ку Кролевецкой Умилиции

Сегодня, 30 октября, около 5 часов вечера вошли в с. Быстрык, вооруженные из лесу числом ок. 20 чел. с пулемётом, убили Мироненко Павла, потребовали у Председателя и Секретаря исполкома вчерашний приговор сельского схода по ловле бандитов, а ночью взяли заложником председателя комнезама Степана Шкуру. На имя т. Уездвоенкома оставлен пакет, который передан по принадлежности.

Председатель*
Секретарь**

ДАСО. Ф. Р. 1623, оп. 1, спр. 317, арк. 59-59 зв.

Оригінал. Рукопис.

* Підпис

** Підпис

№ 49

Розпорядження про облік заможних селян Бацманівської волості

4 листопада 1920 року

Циркулярно. Срочно.
Секретно

Начальник тыла Ромен. уезда
4 ноября 1920 г.
№ 284
г. Ромны

Всем волвоенкомам Бацмановскому

С получением сего, предлагается Вам немедленно при помощи ком-незаможей, взять на учёт все куркульские элементы вверенной Вам волости и именные списки представить Начальнику тыла не позднее 15 ноября с.г., при чём в списках должно быть указано точно имущественное положение, количество земли, скота, возраст и количество членов семьи.

Об исполнении донести рапортом Начтыла

Начсобтыла
Начштаба

ДАСО Ф. Р. 5579, оп. 1, спр. 33, арк. 2.
Оригінал. Машинопис

№ 50

Повідомлення про військову операцію повстанців на Роменщині

10 листопада 1920 року

В инструкторско-организационный подотдел
№ 105

Бацмановской волостной исполком закладывает*, что за время с 1 по 9 ноября поступило на ссыпку хлеба разного рода 600 пудов; 3) 8 ноября было отправлено в сопровождении 2 милиционеров, 4 арестованных дезертира, в том числе один офицер, по дороге в д. Довгополовку наскочили до 30 человек бандитов, арестованные были отбиты и увезены с собой, один милиционер бежал, а другого бандиты забрали с собой, но и последний бежал с хут. Даценкового, где имели остановку бандиты, бандиты взяли оружие милиционеров и лошадь с упряжкой санями. В ночь на 9 ноября в районе с. Бацманов, в хут. Можневщина оперировала банда человек 60. Комнезаможи требуется переорганизовать.

Предвоенкома 10/XI 1920г.

ДАСО. Ф. Р. 5579. оп. 1, спр. 16, арк. 21.
Оригінал. Рукопис.

* Так в оригіналі – упорядн.

№ 51

**3 повідомлення Путивльського військового комісара
про моральний стан Новослободського виконкому**

1920 рік

(...) Новослободський волвоенком доложил:

(...) Исполком все время пьянствует и не в чем не помогает, даже пропил 80 мешков гречихи, подлежащих раздаче семьям красноармейцев. Население относится к советской власти враждебно. Дезертиров очень много, борьба с которыми невозможна, так как исполком не подает о них сведений. Выстрелы производятся. Выгонка самогона производится в больших количествах... Культурно-просветительной работы не ведется. С исполкомом контакта нет. (...)

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 28, арк. 3.
Оригінал. Рукопис.

№ 52

Рапорт про розмах повстанської боротьби в районі Глинська

4 грудня 1920 року

(...) Нач. гарнизона г.Ромны

Рапорт

Доношу, что в Глинске и его районе в последнее время развилось много бандитизма и контрреволюции и бороться с ними нет никакой возможности за неимением боевой силы. В районе Глинска оперируют банды Лапка, Кирила Вовка. Эти банды делают налеты на сельския власти... К этим бандам примыкают все больше бандитов и больше и грозят нападением на Глинск, так что Глинску в настоящее время грозит серьезная опасность от налета банд и местной контрреволюции.

Ввиду вышеизложенного прошу вашего распоряжения о назначении и высылке на Глинск отряда в количесве 150 человек по борьбе с бандитизмом и контрреволюцией

Военком

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 12.
Оригінал. Рукопис.

№ 53

Заява Роменського ревкому про боротьбу проти повстанського руху

7 грудня 1920 року

Начтыла города Ромны

Заявление от ревкома и начрайона.

Убедительно просим вашего скорейшего распоряжения о высылке 50 красноармейцев в этот район. В настоящее время в этом районе имеется отряд красноармейцев в числе 25 человек.

Принимая во внимание серьёзное положение, ибо банды кругом, но при таком количестве сделать ничего нельзя.

Также ревком просит снести с гадяцким начтылом чтобы он принял меры искоренению банд совместно с нами; банда, которая делает налёты на хутора Роменского уезда, постоянно находится в след. хуторах Гадяцкого уезда: село Лучка – это штаб бандитов, с. Русановка, с. Сергеевка, х. Качанов, Погарщина, Дибривны, Грабщина, Ягановка, Рахубош. В этих сёлах и хуторах находятся банды уже около пяти месяцев, искоренению никто не принимал мер если не связаться с Гадяцким начтылом и нашими отрядами по распоряжению Роменского начтыла, то база бандитов будет увеличиваться и разрастаться. Бандитизм и полное безвластие в этих местах, где указано, если не принять мер по искоренению таковых, то власти советской существовать не может в Перекопской волости, Бобринской, Засульской и прочих. Ибо бандиты пытались 6 декабря сего года в ночь 6 на 7 декабря сего года напасть на наш район только выехал сводный продштаб из нашего района но мы не должны только отбиваться от банд но мы должны с корнем их вырвать и силы нам всем что мы сильны из словом а делом карат врагов советской власти.

Просим выслать для искоренения банд и связаться с гадяцким начтылом.

1920 г. 7 декаб.

Нач района Филатов

Предревкома*

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 28.

Оригінал. Рукопис.

№ 54

Постанова про накладення натуральної контрибуції на волості, які були базою повстанського руху

Без дати

О наложении натуральных взысканий на волости и села в порядке борьбы с бандитизмом.

В развитие п. 20 Инструкции по борьбе с бандитизмом от 8 декабря 1920 г. о конфискации частично или полностью имущества у бандитов и лиц, причастных к бандитизму, устанавливается:

* Підпис

1. В отношении волостей и сел, являющихся очагами бандитизма или оказывающие ему активное содействие и поддержку, применить, кроме обычных репрессий военно-административного характера, взимание контрибуции продуктами сельского хозяйства и скотом сверх причитающихся в них взносов продналога.

2. Контрибуция продуктами продовольствия может быть наложена только в том случае, если селом или волостью уже окончены обязательства по взносу продналога, или же тогда, когда сумма подлежащего к взносу слишком незначительна по сравнению с зажиточностью села и наличием в нем крупных хозяев; контрибуция налагается на кулацкий элемент деревни и не должна затрагивать бедноты.

3. Контрибуция натурой налагается по постановлению губернских и уездных Постоянных Советов по борьбе с бандитизмом, а также ревтроек при истребительных отрядах. Уездсовещание должно неуклонно следить за тем, чтобы контрибуция взималась только по постановлению указанных в сем органов и в точном соответствии с правилами настоящей инструкции.

4. В постановлении губернских и уездных совещаний о наложении контрибуции продуктами продовольствия должна быть указана причина, вызвавшая применение этой меры к данному населению, а равно количество подлежащего к сдаче скота, точно определено количество и название подлежащих конфискации продуктов и весовая величина каждого из них в отдельности.

5. На все взятые в порядке контрибуции продукты составляется акт, копия которого остается в местном волисполкоме, а подлинный препровождается в уездное Постоянное совещание по борьбе с бандитизмом, которое, в свою очередь, представляет копию с акта местному продоргану. Никаких других квитанций об изъятии продукта, кроме составленного таким образом акта, не выдается.

6. Изъятые в порядке контрибуции продовольствие обращается прежде всего на довольствие воинских частей, ведущих борьбу с бандитизмом, а излишки поступают в местные продорганы при особом учете.

ЦДАВОВУ. Ф. 3204, оп. 1, спр. 20, арк. 40-41 вв.
Копія. Машинопис.

№ 55

Акт про кількість худоби, відібраної у сімей повстанців

10 грудня 1920 року

Копія

АКТ.

1920 г. Декабря 10 дня Мы нижеподписавшиеся Завед. мясным подотделом Роменского Упродкомдива И.И. Бондаренко, представитель Упродкома Н.Г. Перехатинский, пом. заведыв. бойней И.В. Куница и представитель начальника Роменского Уездсобтыла И.В. Ховторина составили настоящий акт в том, что на основании отношения начальника Роменского Уездсобтыла от 10-го декабря с/г за № № 468 принято на

бойню скота отобранного у семей бандитов в селе Хоминцах Глинской вол. следующее количество.

№	Вес		Наименование скота	Какой масти
	П.	Ф.		
342	22	30	Корова	Рябой
343	43	20	Раб. вол	Рябой
344	16	10	Телка	Рябой
345	25	-	Корова	Половой
346	19	20	Корова	Рыжей
347	13	-	Телка	Лысой
348	14	10	Корова	Рыжей
349	25	-	Корова	Гнедой
350	18	-	Телка	Рябой
351	22	20	Корова	Половой
352	25	10	Корова	Черной
353	21	10	Корова	Лысой
354	11	-	Телка	Лысой
355	25	-	Корова	Черной
356	18	-	Телка	Половой
357	33	20	Раб. вол	Рябой
358	25	30	Корова	Рябой
359	20	30	Корова	Черной
360	21	-	Корова	Рябой
361	16	10	Телка	Рыжей
362	25	30	Раб. вол	Рябой
363	30	30	Раб. вол	Рябой
364	18	20	Телка	Гнедой
365	9	-	Бычек	Рябой
	521	20		

Всего двадцать четыре головы жив. веса пятьсот двадцать один пуд 20 ф.

Заведыв. мясным подотделом /Подпись/ Бондаренко
 Представитель Упродкома Перехатинский
 Пом. заедыв. бойней КУНИЦА
 Представитель начальника Роменского Уездсобтыла Ховторин

С подлинным верно: делопроизводитель*

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 62.
 Копия. Машинопис.

* Підпис

№ 56

**Донесення про напад партизанів на продзагін
в Бацманівській волості Роменського повіту**

14 грудня 1920 року

Копия

Начтылу
В Инструкторско-Политический П/отдел
Роменского Опродкомдива 1-го запаса
Политсводка от 10/XII-1920 г.

Доношу, что в вверенном мне районе произошло следующее:

9-го сего декабря в полдень напала вооруженная банда, в числе около 70 человек и окружила дом, в котором находилось 7 человек продармейцев.

После жестокого обстрела дома, находящиеся там кр-цы были вынуждены сдаться. Бандиты уходя из хутора, забрали с собой всех кр-цев, и поведив их несколько времени с собой отпустили, раздев их всех до нага, раздетых избили их всех прикладами. Все вышеуказанное произошло в хуторе Лавирково Бацмановской волости. Красноармейцы направлены в Талалаевку, куда и выехал Райпродкомисар Чаров для производства дознания. Получены верные сведения, что банда ушла по направлению села Березовка Прилукского уезда. В настоящее время организован местный Гавриловский добровольческий отряд который приступает к выкачке оружия и хлеба у кулаков своей волости.

Политическая работа в волости не замечается, хотя есть волком`ячейка, но она очень молода и к политической работе не приступала. Принимаются энергичные меры к восстановлению политработы в волости.

Зам Райпродкомиссара /подпись/
№ 479
14/XII С подлинным верно:
Делопроизводитель*

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 114.
Копія. Рукопис.

* Підпис

№ 57

Повідомлення про склад загону по боротьбі з повстанцями

14 грудня 1920 року

Секретно

Р.С.Ф.С.Р.
КОМАНДИР
4-го Украинского Запасного Стрелкового Полка
Украинской Запасной Армии 14 декабря 1920 г.
№ 14094 г. Ромны На № 81

Начальнику Роменского Уездсобтыла

Сообщаю, что высланы отряды в Перекоповскую волость в составе 50 человек при одном пулемете в Ваше распоряжение для уничтожения появившихся отрядов бандитов. В распоряжение Упродкома находится до 220 человек при одном пулемете, в распоряжение Улескома – 23 человека и в районе Бубновской вол. для выгонки подвод по вывозке дров 48 человек под командой тов. Никонова. Сведения о местонахождении 220 человек могут быть взяты от Упродкома. (...)

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 134.
Оригінал. Машинопис.

№ 58

Звернення військово-революційного комітету хутора Артеполот

14 грудня 1920 року

(...) Сейчас в окрестностях данного района в бобрицкой волости Роменского уезда и в гадяцком уезде, где банда 13 декабря совершила налет недалеко от нашего района и изрубила двух граждан советских служащих, и банда от нашего района в 3-х верстах, и потому мы несколько раз просили с Ромна отряда, то отряды приезжали и отъезжали, а банды оставались в гадяцком уезде. В нашем районе если будет разрешен вами отряд то бандитов не будет и будет крепка соввласть.

За истекшие три недели банды в перекоповской волости зверски изрубили 15 человек разграбили домов 15 где до основания ограбили.

Все комнезаможи напуганы этими бандами и работа комнезаможа до тех пор не пойдет, пока не будут вооружены лучшие сыны революции для комнезамож. Дат оружие, значить смерть гадам портящим строительство нашей советской власти.

Военореволюционный Комитет х. Артеполот.
Предревкома Принято 1920 г. 14 дек.
Секретарь*

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 71 зв.
Оригінал. Рукопис.

* Підпис

№ 59

З протоколу засідання Роменського волвиконкому

15 грудня 1920 року

ПРОТОКОЛ №

Пленарного засідання роменського Уисполкома совместно с представителями волисполкома и волоскомнезаможей роменского уезда.(...)

2. О бандитизме.

т. Кириченко в своем информационном докладе указывает на целый ряд волостей, где бандитизм особенно свирепствует и что борьба с ним затрудняется потому что преобладающее большинство бандитов состоит из кавалерии, что дает им возможность быстро уходить от преследования, цель этих банд заключается в том, что преимущественно стараются зверски убивать как активных так и рядовых Совработников и указывал что Начтылом принимаются решительные меры, конкретно предлагает помимо борьбы с бандитизмом в необходимость об'явления кулачеству красного террора.

ПОСТАНОВИЛИ

Поручить Начтылу связаться с Лохвицким, Прилуцким и Гадячским уездом и повести борьбу по всему бандитскому фронту этих четырех уездов.

Организовать при (...) отряды самообороны из незаможных.

Организовать при Начтыла тачаночные и конные отряды из незаможных.

Поручить Начтыла произвести решительную выкачку оружия у граждан, а равно затребовать от Центра оружие для снабжения названных отрядов.

Предложить Начтылу временно оставить в Перекоповке и Глинске находящийся там отряд.-

Брать заложников кулаков и расстреливать по десяти за каждого убитого бандитами Советского работника.-

Председатель Кириченко
Секретарь**

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 210.
Оригінал. Машинопис.

№ 60

Повідомлення про застосування розстрілів та взяття заручників у с. Чеберяках Роменського повіту

15 грудня 1920 року

Сообщаю Вам донесение Начотряда т. Воронцова следующего содержания, что им взяты заложники в д. Чеберяки и арестовано совмес-

* Нерозбірливо – упорядн.

** Підпис нерозбірливо – упорядн.

но с председателем продштаба т. Шевченко 8 человек из которых 3-ое расстреляны, 5 чел. препровождены в концентрационный лагерь и 4 дезертиров при конвое 5 чел. красноармейцев вверенного мне отряда и 5 человек местной охраны, 13 часов выступили в д. Хоминцы со штабом для ареста кулацкого элемента. Скот и хлеб взяты в дер. Чеберяках передан продштабу.

Начсобтыла: (подп.)

Начштаба:
Заведующему Политбюро №187 15 декабря
Роменский Исполком №488

Командиру 4-го стрелкового полка №489
Гадяч Комполка 424/оп. 490 /исх.

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 69.
Оригінал. Рукопис.

№ 61
Уривок з чекістського оповідання
про повстанців Глухівщини

Без дати

(...) – Обстановка у нас в округе сложная, – говорил Николаю начальник окружного ГПУ Михаил Васильевич Тимофеев. – Бандиты, бывшие петлюровцы, белогвардейцы, кулачье, имея много припрятанного оружия, действуют небольшими группами. Банда Ващенко – ведущая. У него около семидесяти бандитов, тачанка и два пулемета. С ним связаны банды поменьше: Стегния, Капируля, Оселедца и других, состоящие в основном из кулаков.

– Тяжелы следы оставляют после себя бандиты по селам. Убивают партийных и советских работников, грабят магазины сельпо, поджигают сельсоветы, терроризируют население. При встрече с оперативно-чекистскими группами оказывают вооруженное сопротивление и, пользуясь знанием местности и укрытиями пособников, часто уходят безнаказанно, с небольшими потерями. Учтите также, – продолжал Тимофеев, – и особенности Глуховщины большие леса, река Десна, а на другом берегу Брянщина, тоже с большими лесами. Бандиты пользуются этим. Переправляются на другой берег и исчезают в лесах. А мы не всегда координируем свои действия с брянскими товарищами. Одним словом, поживете – увидите сами. Действуйте осторожно но решительно. Че-

рез день направляем чекистско-войсковую группу для борьбы с бандой Стегния. Возглавлять ее будет товарищ Ермаков Алексей Сергеевич, наш оперуполномоченный. Вы тоже войдете в эту группу. Кстати, познакомьтесь с данными о Стегние, – начальник положил на стол папку. (...)

Есть такой фронт. Сборник очерков. – Л., “Каменяр” – 1973. – С. 15-16.

№ 62

Повідомлення про кількість втікачів з Червоної армії, які повернулись та кількість розстріляних заручників

16 грудня 1920 року

Копія

Записка по прямому проводу
Гадяч Комполка 64.
На 571/оп

Сообщаем, что количество добровольно явившихся дезертиров в комбед 1^{го} декабря с/г 128 челов. Задержанных комбедом 28 челов. тчк. Заложников расстреляно 9 человек. тчк. Отобранных трофеев не поступало. 16/XII г. Ромны № 502/исх.

Начсобтыла
Начштаба

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 80.
Копія. Рукопис.

№ 63

Повідомлення про надзвичайні заходи боротьби у відповідь на вбивства повстанцями радянських працівників

16 грудня 1920 року

О применении чрезвычайных мер борьбы против кулацкого террора

Объявление Роменского уездного исполкома
16 декабря 1920 г.

От исполнительного комитета роменского уезда.

В ноябре и декабре в Роменском уезде усилилась деятельность бандитских отрядов. Деятельность их проявляется в систематическом терроре против советских работников. Например, убийство члена комнезаможа хутора Артеполонов т. Белосорочки, старшего милиционера Перекоповской волости Г.Г. Свистуна. Однако теперь террор в отношении советских

работников вошел в систему. Так, в ночь с 13 на 14 декабря бандитами убиты старший милиционер Хоружевской волости т. Забияка, младший милиционер т.Ф.Лаврин и третий – неизвестный человек. В 12 часов дня 4 декабря налетевшей бандой зарублены в х. Великом Коровинской волости председатель исполкома т. Скоропись, председатель комнезаможей т. Молодец и секретарь комнезаможей т. А. Молодец. 12 декабря на с.Чеберяки Глинской волости напала банда Вовка и зверски замучила 6 красноармейцев, конного милиционера и 2 продработников (между ними тт.Воронин, Новаковский и др.). В тот же день был ранен в х. Грузком Бобрицкой волости председатель Бобрицкого волисполкома т. Савела. В прошлом месяце, 20 ноября, на Перекоповский волисполком напала банда, сожгла здание и зарубила 8 человек: секретаря исполкома т. И.Д.Олейника, старшего милиционера т. Кривокуба, младших милиционеров тт. Бескоровайного и Руденко, члена исполкома т. Бугрия, делопроизводителя т. Ищенко, заведующего мельницей т. П. Боцмана и случайного посетителя гр-на А. Дидыка.

Для ликвидации бандитизма – детища озверелых кулаков – исполнительный комитет вынужден принять чрезвычайные меры.

Только одной борьбы военной силой недостаточно, чтобы ликвидировать бандитизм, дать возможность советскому работнику – незамужнему крестьянину – спокойно работать на пользу бедноте. Поэтому исполнительный комитет считает необходимым в ответ на террор кулаков ответить красным террором против кулаков – врагов бедноты, сторонников Врангеля, Петлюры и Пилсудского.

На убийство в с. Чеберяках мы ответили расстрелом трёх кулаков, помогавшим бандитам: Войтенко, Рябенского и Янцулы. Кроме того, за террор и за нападение в Перекоповской, Бацманоской и Глинской волостях расстреляны в ночь с 15 на 16 августа 6 заложников из концентрационного лагеря: Носенко П., Ищенко Иван, Ковбаса Олекса (Бацмановской волости), Скоромец Протас (Перекоповской волости) Волнянский Павел (Глинской волости), Тележенко Семен (Андреевской вол. Гадячского уезда). В концентрационном лагере сидит еще много заложников.

Уездный исполком доводит до общего сведения, что за каждое убийство советского работника, незамужника, красноармейца, которое произойдет после объявления этого сообщения, исполком ответит расстрелом десяти заложников.

ДІКЗ “Посулля”. Ф. 224, оп. 1, спр. 6, арк. 102-103.

№ 64
Телефонограма про кількісний склад
радянського карального загону

16 грудня 1920 року

Телефонограма № 4
16 декабря 1920 г. Глинск.

Начальнику собтыла г. Ромны, копия Командиру 4-го украинского полка.

Доношу, что в 9 час. сегодня отправился совместно с продштабом в с. Хоминцы для ареста кулацкого элемента и конфискации их имущества, отряд состоит из 24 кавалеристов и 46 чел. пехоты и штаб с политработником в числе 5 чел. при одном пулемете.

Начальник отряда Воронцов
Передал Губченко
Принял Моргун

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 121.
Оригінал. Рукопис.

№ 65
Телефонограма про оперативні дії проти повстанського загону
Вовка

19 грудня 1920 року

ТЕЛЕФОНОГРАММА №1
19 декабря 1920 года.

По полученным мною сведениям, 18 сего декабря 1920 г. 24 часа от заместителя у продкомиссара т. Смирнова, что в с. Артюховке, появилась банда Вовка, в количестве 100 человек пехоты и 20 человек кавалерии. Мною были приняты следующие меры: разделивши на две ударные группы одна совместно со мной, пошла по направлению Глинск, Хоминцы, Артюховка, а другая – на Глинск, Олава и Артюховка, под командой т. Воронцова по прибытии в Хоминцы, разведкой были захвачены три бандита – двое с оружием, а один так, один из них – родной брат Вовка, которые сдали оружие без всякого сопротивления; по их словам банда находится в Хоминском яру, который моим отрядом и был окружен, но там никого не оказалось, после чего мною был проведен большой митинг между селянством, где было детально разъяснено важность текущего момента и методы борьбы с разрухой в стране и в течении двух суток предложено сдать все оружие, имеющееся на руках у селян, так и бандитам от митинга, как видно, осталось хорошее впечатление у селян, что можно заключить из обещания селян по выполнению ими возложенных на них боевых задач после чего мой отряд отправился в село Артюховку, где соединился с отрядом т. Воронцова. Отрядом т. Воронцова пойманы дезертиры 4 полка 3 роты без оружия. В дальнейшем принимаются меры разведки по нахождении бандитов.

Начтыла ФЕРАПОНТОВ.
Передала Иржецкая
Подлинную подпись
Верна Начштаба.

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 132.
Оригінал. Машинопис.

№ 66

Розпорядження Глухівського повітового військово-революційного комітету про репресивні дії щодо населення повіту

20 грудня 1920 року

УССР

Глуховский уездный Военно-Революционный комитет декабря 20 дня 1920р.

Уполномоченному Глуховского Уревкома и Упарткома при экспедиционном отряде тов. Лисогорову

Все партийные т.т. которые присылаются в отряд для работы должны точно и беспрекословно выполнять распоряжения тов. Лисогорова в тех местностях, где оперирует отряд, должна вестись следующая работа:

а). Продовольственная, как только отряд вступает в село, собрать Совет, после этого сход предъявив им наложенную на их село продовольственную развёрстку, которую они должны выполнить в ближайшие дни. Одновременно с этим брать заложников с кулацкого элемента от 5-ти до 10-ти человек, которые немедленно направлять в Глухов в распоряжение Уревкома для заключения в Исправдом. Населению объявив, что заложники не будут освобождены до тех пор, пока не будет выполнена продовольственная разверстка, строго следить, чтобы разверстка выполнялась по хозяевам, чтобы не был задет бедняк. (...)

е). В тех селах, где укриваются бандиты и население способствует развитию бандитизма, а также и укривает их на кулацкий элемент накладывайте контрибуцию, контрибуция должна выражаться в следующем: зерно, скот, как рогатый, а также и лошади, теплая одежда, все это не должно входить в разверстку, в тех селах, где будет кулацкий элемент делать сопротивление, не останавливаться не перед какими мерами вплоть до расстрела представителей кулацкого элемента а также уничтожения их жилищ.

Настоящий приказ для уполномоченного Уревкома, является боевым, который должен не останавливаясь ни перед чем, проведен в жизнь.

СЕКРЕТАРЬ УПАРКОМА*
ПРЕДУРЕВКОМА**
СЕКРЕТАРЬ***

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 1, арк. 152-152 зв.
Оригінал. Машинопис.

* Підпис нерозбірливо – упорядн.

** Підпис нерозбірливо – упорядн.

*** Підпис нерозбірливо – упорядн.

№ 67

**Повідомлення про паніку серед радянських працівників
у зв'язку з діяльністю українських партизанів**

20 грудня 1920 року

В Экстренное

Засульський Волвоеноком
Декабря 20 д. 1920 г.
№ 616

В Роменский Уездвоеноком

Рапорт

Доношу, что в районе вверенной мне волости после появления банды все сельские исполкомы за исключением Аксютинского, Пустовойтовского и Герасимовского разбежались и не функционируют почему я не имею возможности нормально работать. Прошу Вашего распоряжения.

Военком'

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 134.
Оригінал. Рукопис.

№ 68

**Повідомлення про дії невідомого повстанського загону
в Хустянській волості Роменського повіту**

Грудень 1920 року

ТЕЛЕФОНОГРАММА

Роменскому Уисполкому Информационно-Инструкторскому п/отд
от Хустянского Волисполкома

Волисполком сообщает 26 декабря часов в 12 ночи налетела неизвестно какая вооруженная банда в количестве 26 человек, которая грабит хут. Романенко, напала на квартиру агента Упродкома Лабатина, которого застала на квартире, уничтожила часть списков по делам хлеба и разверстки и предупредила что бы не притеснял население в отношении хлеба и разверстки, затем с`ехала на шлях сломала телефонный столб и перерезала провода, затем напала на квартиру Милиции, где ограбила следующее: аппарат телефонный, коня милиции серого с седлом и много других вещей, затем приехали в помещение Волисполкома, где войдя в помещение во всех Отделах и п/отделах, сорвали замки в шкафах изорвали и сожгли некоторые бумаги, сняли трубку и ручку, разбили железный сундук, забрали деньги в сумме 55 474 руб, а также уничтожили некоторые документы и бумаги, затем банда не сделав никаких жертв скрылась 28/XII 20 г. Предволисполкома Шевченко,

Секретарь Шевченко передал Сухомлинов.

* Підпис

Верно: Врид Секретаря*

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 285.
Оригінал. Машинопис.

№ 69

Телефонограма про взяття заручників через невиконання гужового податку в Рогинській і Вовківській волостях Роменського повіту

22 грудня 1920 року

Телефонограмма № 50

Рогинскому и Волковскому волвоенкомам

Приказываю Вам срочнот ответить на мою телефонограмму № 46 от 20 декабря сего года, приняты ли во исполнение моего приказа Вами меры о назначении наряда для вывозки дров для психиатрической больницы и слабосильной команды, если таковые были сделаны Вами распоряжения но не приняты во исполнение взять в числе десяти человек заложников из кулацкого элемента.

22 декабря 1920 года.
Врид. Начгарнизона**

ДАСО Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 309.
Оригінал. Машинопис.

№ 70

Телефонограма про вилучення хліба та боротьбу з повстанством у Коровинській і Курманівській волостях Роменського повіту

24 грудня 1920 року

Военная-экстренно

Телефонограмма № 27/м

Ромны, уполномоченному Губ(...)**

Начсобтыла Упродкомиссару (...)**

23 вечером был дан спектакль и концерт, перед которым была прочитана лекция на тему: "Заразная болезнь и борьба с ней". Сегодня состоялось организационное собрание вновь избранного президиума Комнезаможа, где произведена фильтрация членов и распределение функций между членами Президиума. Добровольно явившихся дезертиров 39, задержан 1 бандит, благодаря которому удалось обнаружить всю банду. Экспроприация кулаков производится только на ближайших с Коровинцами хуторах, вследствие отсутствия достаточной вооруженной силы.

* Підпис нерозбірливо – упорядн.

** Підпис.

*** Нерозбірливо – упорядн.

**** Нерозбірливо – упорядн.

Продработа проходит очень успешно. Вывезено к ссыпным пунктам Коровинской волости до 4000 с лишним пудов разного зернового хлеба. Пришлите немедленно мешков для ссыпки зерна. Отряд Улескома предполагает выехать из Коровинцов, остается только 10 штыков. Сделайте распоряжение, чтобы отряд остался в распоряжение штаба, а также пришлите еще 50 штыков при одном пулемете. Отзыв меня на съезд, где я должен пробыть не менее 3-х дней усугубит работу как в Коровинской так и в Курмановской волостях. Сделайте распоряжение чтобы меня не отзывали из Коровинцов на съезд.

Жду ответа
Начштаба Шевченко
24/XII 20 г.

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 207.
Копія. Машинопис.

№ 71

Стаття в газеті “Голос селянина” про взяття заручників

28 грудня 1920 року

Кулаки-заложники.

В связи с бандитскими налётами на волисполкомы и комнезамы с волостей наиболее пораженных бандитизмом взяты заложники.

Из Глинской, Перекоповской, Смелянской и Талалаевской вол. в город доставлено 37 заложников.

ДІКЗ “Посулля”. Голос селянина. – 28 грудня 1920 р. – С. 2.

№ 72

Донесення про вороже ставлення сільського населення до представників радянської влади

31 грудня 1920 року

Сверхсрочно*
Телефонограма №5

Начальнику тыла. Сообщаю что я вступил в село Мокиевку, где и встретил полный саботаж.

Отряд мой стал по квартирам и им не дали ничего покушать. Отношение к советской власти враждебное. Мною принимаются строгие меры по отношению к лицам, отказывающимся отряду в питании и выполнении государственной разверстки. Дезертиры есть. Приняты меры к выяснению их местонахождения посредством разверстки.

31 декабря 1920 г.

* Вгорі від руки дописана резолюція: “Сообщить. Взять заложников по усмотрению его. Дезертирам об’явить добровольную явку в Ромны”.

Замрайпродкомисии Бацмановского района Смирнов

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 13, арк. 264.
Оригінал. Машинопис.

№ 73

**Повідомлення про виконання контрибуції,
накладеної на Верхньо-Сироватську волость**

6 січня 1921 року

Телеграмма
Харьков, штаб. 24.

К пр. 807 доношу дополнительно, выделенный отряд Н. Сыроватскую волость под командой Задержихина 4 сего января вернулся. Выполненная контрибуция следующим размере: 5708718 руб., мяса 103 пуд. 17 S фунт., кур 332, весом куры 103 пуд., подушек 209, одеял 31, рядно 67, матрасов 45, наволочек 11, чувалов 9, овес 1182 пуда 20 ф., ячмень 48 пуд. 27 ф., просо 222 пуд. 11 ф., гречиха 12 пуд. 26 фун., смеси 3 п. 39 ф., пшено 7 ф., 5 коров живого веса 119 п. 30 ф. пр. 830.

6 января 1921г.

Подлинное подписали.
Вр. Председателя Сумуезда: Перас
За Секретаря: Торус

ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 202.
Оригінал. Рукопис.

№ 74

Наказ про каральну політику органів ЧК

8 січня 1921 року

(...) Разгрузить тюрьмы – работа более простая, труднее предупредить их новое переполнение. Между тем Советская власть и слишком крепка, и слишком бедна, чтобы строить новые лагеря для случайных людей, против которых нет никаких улик и которых держать сейчас в заключении нет никакого смысла.

(...) 4. Принять меры к изоляции в местах заключения буржуазии от арестованных рабочих и крестьян.

5. Создать для буржуазии особые концентрационные лагеря.

Председатель ВЧК
Ф.Дзержинский

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – С. 210-214.

№ 75

Наказ про розвідувальні і запобіжні заходи щодо появи повстанців

26 січня 1921 року

Приказ

по Роменському уездсобтылу

26 января 1921г. г. Ромны

§1

Несмотря на все мои приказы, мною неоднократно замечено, что волвоенкомы очень халатно относятся к исполнению своих обязанностей, совершенно не обеспечивают свой волостной тыл, не установлено скрытой разведки, не сообщается своевременно о появлении в той или иной местности банд разных тёмных элементов, агитирующих против соввласти, даже при появлении банд Махно некоторые волвоенкомы зная о месте нахождения противника не постарались приложить максимум энергии для проявления той или иной деятельности для принятия своевременных мер, когда это очень легко представлялось возможным сделать и не только знать местонахождение противника, но и знать его силы и дальнейшее направление, а посему впредь приказываю точно и неуклонно руководствоваться моими приказами и распоряжениями и не давать прихвостням Петлюры, Махно и другим простираť свои грязные руки на святое начатое дело – строительство Советской власти. Строго преследовать всех таких лиц и немедленно арестовывать на месте как изменников Советской власти. За всякое происшествие в районе волости как контрреволюционное движение, агитация, бандитизм, дезертирство и т.д. мною будут караться волвоенкомы самыми беспощадными суровыми мерами, вплоть до ареста с преданием суду Реввоентрибунала и никаких отговорок приниматься во внимание не будет.

§2

Ежедневно 2 раза в день давать мне оперсводки к 10 часам утра и к 20 часам вечера, за несвоевременную дачу таковых волвоенкомы будут смещены с должности с арестом и преданием суду. Сводки должны даваться ясно и правильно, детально проверенные, а не ложные, за что тоже будут строго отвечать волвоенкомы.

§3

Установить скрытую разведку из надёжных селян в каждой местности, которая бы своевременно доносила о всех подозрительных лицах и укрывающих оружие и появление бандитов.

§4

По ночам обязательно выставлять сторожевые посты по дорогам и задерживать подозрительных лиц, если они окажутся вооруженными, то немедленно сообщать нарочным в волость куда они поехали, сколько подвод, чем вооружены и их численность, для чего должны быть дежурные подводы или верховые лошади, приспособленные под верховую езду, для посылки нарочного в волость.

Подлинный подписали:
Начтыла Ферাপонтов
вр. и д. Начштаба Спевак*

ДАСО. Ф. Р. 5579, оп. 1 спр. 33, арк. 8.

Оригінал. Машинопис.

* Підпис

№ 76

Постанова Раднаркому України про боротьбу проти повстанського руху

29 січня 1921 року

Всем губернским совещаниям по борьбе с бандитизмом

(...) в) К воздействию на укрывающихся бандитов привлекать местное население, объявляя прощение вины всем рядовым участникам банды при условии их добровольной явки, сдачи ими оружия и выдачи главарей. Эту меру применять лишь в районах, достаточно насыщенных войсками.

г) Во всех наиболее бандитских районах усилить аппараты работы органов ЧК и особых отделов.

д) Пособников и укрывателей бандитов, а также всех тех, кто снабжает их оружием, продовольствием, тачанками и лошадьми, карать наравне с активными участниками банды.

е) К участию в разоружении кулацких элементов деревни обязательно привлекать комитеты незаможных селян.

ж) При разборе материалов, касающихся бандитского движения, обращать особое внимание на материалы, подчеркивающие связь украинского бандитизма с его зарубежными штабами, немедленно направляя эти материалы в постоянное совещание при командующем всеми вооружёнными силами на Украине. (...)

Председатель Совета Народных Комиссаров

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – с. 220-222.

№ 77

Витяг зі звіту Центрального управління Надзвичайних комісій при Раднаркомі України

1921 рік

(...) Но было бы ошибочно думать, что анархисты являются единственными “идеологами” махновщины. Рядом с ними выступают и другие “бунтующие” мыслители, у которых анархизм прекрасно уживается с петлюровщиной. Так, в полтавской газете “Анархист-повстанец” некто “Дьявол чёрный” пишет: “Как известно, анархо-махновское движение в Украине является движением самобытным, национальным, т.е. самостийным.”

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – с. 244-245.

№ 78

**Повідомлення про придушення повстання
в селах Новгород-Сіверського повіту**

Не раніше лютого 1921 року

Новгород-Сіверск
Отдел Управления

Сообщаю, что с 1-го Февраля с/г. образован горисполком, в который вошли: Председатель Бородулин, тов. председателя Д.Е. Гончаров и завотуправ. Секретарь Селезнев. Продотдел: А. Шевелев, Королев. Ж-Земхоз: Сивцов, Заплаткин. Экономический, Биржатруд: Осипов, Сенченко. Народное образование: Бернацкий. Здравоохранение место свободное ожидаем с уезда.

К работам уже приступлено. Сообщите как быть с милицией, производить ли реорганизацию и до которого количества можно ее довести. За последнее время в окрестных деревнях поднимаются частые возстания как например: 3-го февраля в Березке куда пришлось послать отряд в 10 человек милиционеров и все было сделано. 6-го Февраля в Голубовке кулацкое возстание на почве ареста участковыми милиционерами пяти бандитов среди которых были и кулаки. Возстание приняло большие размеры, в виду чего пришлось послать отряд милиционеров в 25 чел. при содействии военного контроля, который также дал пять человек и пулемет с Бородулиным и Шевелевым во главе. Возстание подавлено. Арестовано 10 чел. зачинщиков которые с протоколом будут к вам препровождены. При чем есть арестованный контрреволюционер, уже пятый день, требуется срочное разледование. Вам уже телеграммой было сообщено о немедленной высылке следователя Финкельштейна. Ибо время не ждет но до сих пор его нет. Я бы его препроводил на Новгород-Северск но ввиду важности преступления требуется разледование на месте. При сем сообщите как быть зав. телефонной сетью Бойханскому, или он будет считаться как уездный или Середино-Будский? Например он сам не знает где ему быть. Линии стали за последнее время часто рваться, материала для починки ни какого нет, при чем при выезде в Новгород-Северск захватили печати отдела управления, я думаю они вам не нужны и я бы просил вас прислать их в отдел управления я могу их приспособить к Середино-Будскому городскому (вырезав уездный) и тем избавить от излишних расходов. Пришлите указание и штаты, а так же присылайте все распоряжения и хотя бы несколько комплектов декретов ибо совершенно не в чем руководствоваться. При чем сообщить что начальником Середино-Будской Городской Милицией избран от партий Александр Борзаковский. О всем изложенном прошу сообщить.

Завотуправ. Середино-Будскаго горисполкома Гончаров

ДАСО. Ф. Р. 1809, оп. 2, спр. 1, арк. 10.
Оригінал. Машинопис.

№ 79

**Роз'яснення щодо застосування збройних загонів
для репресивних дій щодо населення**

9 лютого 1921 року

Сумкомтруд

На № 398 сообщая, что отряды высылаются не для выгонки подвод, а для принятия репрессивных мер по отношению к тем лицам, которые не выполнили наряды на подводы.

Нач. тыла Сумской
Секретарь

ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 72.
Оригінал. Рукопис

№ 80

**Витяг з бюлетеня V губернського з'їзду Рад Полтавщини
про допомогу голодуючим Поволжя**

Без дати

(...) Надо признаться – результаты невелики. Мы и на 30% не выполнили заданий Центра. Один Роменский у. оказался на передовом посту в деле помощи голодающим. Он дал 25 вагонов хлеба выше нормы, остальные уезды далеко отстали'.

Правда, мы проделали другую, более колоссальную работу, которая задержала развитие работы помощи голодающим. Это сбор продналога. Но и в этой работе Ромны были не на последнем месте. Ромны одни из первых выполнили продналог и всё-таки первыми идут в деле помощи голодающим. Надо взять пример с Красного Роменского уезда. Надо подтянуться другим, осознать важность, мировую важность этого дела (...) Дробнис.

Голод 1921-23 років в Україні. – К.: “Наукова думка” – 1993. – С. 54; 219.

* Згодом надійшло ще 18 вагонів зерна з Роменщини та 22 вагони з Глухівського повіту – упорядн.

№ 81

**З донесення про кількість та озброєння повстанського загону
“Червоних кустарів” на території Конотопського повіту**

14 лютого 1921 року

(...) Рапорт

Ввиду появления банды в с. Хижках Конотопского уезда Черниговской губернии находящейся в разстоянии от Козацкого в 7 верстах в числе 150 человек хорошо вооруженных как бомбами и пулеметами их специальной пехоты и кавалерии по донесению граждан пострадавших от банды таковая находится под руководством Высоцкого банда в Хижки появилась 13/II в 9 ч. вечера и оперировала до 9 час. утра и выбыла из Хижек через Сейм в лес дальнейшего направления невыяснили; пострадавшими пока оказались три сотрудника Конотопского Упродкома (...)

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 7, арк. 51.
Оригінал. Рукопис.

№ 82

**Розпорядження про конфіскацію коней у населення
за невиконання нарядів**

19 лютого 1921 року

Верхне-Сыроватский волвоенкомат. Копию командиру отряда Грибову.

Подвозка дров из урочища Захаревщина почти прекратилась, так, за 17, 18 и 19 за каждый день выражается от 3 до 4 тыс. пудов, такое отношение гр-н. к исполнению своего долга считаю преступным. ПРИКАЗЫВАЮ немедленно приступить к безвозвратной конфискации лошадей, повозок и упряжи у гр-н. невыполняющих наряды в первую очередь у кулацкого элемента. При конфискации лошадей обязательно конфисковать и фураж не менее как на ДЕСЯТЬ суток овса и сена – Конфискованные лошади с* направлять в Сумвоенкомат

19 февраля 1921 р. Нач. гарнизона и военком**
Вр. Секретаря***

ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 100.
Оригінал. Рукопис

* Нерозбірливо – упорядн.

** Підпис

*** Підпис

№ 83

**Донесення про дії повстанського загону
під проводом отамана Буховецького**

19 лютого 1921 року

Нач. гарнизона Путивля 19. 02. 21 г.

Сообщаю, что по частным сведениям южнее Недригайлова под руководством бывшего городского учителя Буховского^{*} находилась в первой половине февраля м-ца банда численностью до 150 человек, преимущественно дезертиров. Движения этой банды неизвестны.

Нач. уездмилиции^{**}

Секретарь^{***}

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 7, арк. 53.

Оригінал. Рукопис.

№ 84

**Витяг з протоколу засідання Роменського повітового
продовольчого комітету**

1921 рік

ПРОТОКОЛ №

Заседания коллегии Роменского Уездпродкома от ... 1921 г.

Присутствовали: уполномоченный по проведению продмесяца (...)**** Предупродком т. КОМПАНИЕЦ, запредупродкома т. УСТИНОВИЧ, комполка 48 т. Андреев, член коллегии т. КРАВЧЕНКО, начсоцснаб т. ГЛЕТЧЕР, предрайфилии т. НЕДОЛЯ, завупродинспекцией т. ВЕТРИШТЕЙН при секретаре т. РУССАКОВСКОМ.

СЛУШАЛИ: Ударное проведение продмесяца.

ПОСТАНОВИЛИ: выделить р-н из 8 волостей из Гриневского райпродкома Гриневскую, Хоружевскую, Краснослободскую, Коровинскую, Курмановскую, из Бацмановского райпродкома Глинскую и Талалаевскую, из Хмеловского Хмеловскую. По окончании работ в некоторых из указанных волостей заготовку перебросить в другие волости, где предварительно проводит подготовительную работу.

Установить железнодорожный заградпункт на ст. Ромны, гужевые в Чернечьей Слободе, Хоружевке и Красной Слободе. В виду того, что Хоружевская и Краснослободская волости входят в ударный район, продработы в этих волостях возложить на продотряды. В Чернечьей Слободе выставить заградотряд в зависимости от наличия вооружённой силы.

ДАСО. Ф. Р.1241, оп. 2, спр. 6, арк. 29.

Копія. Машинопис

* Правильно Буховецького Федора – упорядн.

** Підпис

*** Підпис

**** Нерозбірливо – упорядн.

Не пізніше лютого 1921 року

(...) Петлюровський бандитизм

Из всех раскрытых в течение отчетного периода контрреволюционных петлюровских организаций устанавливается следующее: повстанчество и бандитизм находились под верховным руководством Центрального повстанческого комитета, так называемого Цупкома, который поручал ведение боевых операций специальным атаманам. По распоряжению Цупкома повстанческие банды то выступают самостоятельно, то вливаются в регулярные части петлюровской армии, то даже подчиняются польскому командованию.

На местах Цупком ведет работу через окружные повстанческие комитеты, для характеристики которых приведено дело Полтавского повстанческого комитета. Окружной Полтавский повстанческий комитет был организован приехавшим из Галиции Михайлом Гаврилкой. Первоначально в организацию входили петлюровские офицеры: Воинов, Бородай и др. Комитет поддерживал связь с Тютюнником через своего члена Кованько. Когда организация была раскрыта, руководители её, в том числе профессор Прийма (председатель “Комітету визволення України”) были арестованы. Гаврилка сделал попытку получить амнистию при переходе на сторону Советской власти. Организация ликвидирована Полтавской губчека совместно с Особым отделом Юго-Западного фронта.

В Лохвицком уезде членами повстанческого комитета были: студент Приходько, член партии УКП, Калиниченко Семен и Козуха (Сирко). Организация ставила себе целью “идейное” руководство восстаниями и вербовала членов, преимущественно из интеллигенции.

Такою же работу проводила и Криворожская повстанческая организация в составе: председатель комитета – Скияр, кличка Веснянский или Богмета, секретарь Власенко, члены Михайленко, кличка Бурлак, Власенко и Федор Ткаченко, кличка Коршун. Уездный военный штаб помещался в с. Гуровке. Там же находились и отряды контрразведки. По существу однородные петлюровские организации были ликвидированы в Лубнах, Конотопском и Екатеринославском уездах.

Крупная организация под названием Повстанкома Херсона и Екатеринославщины объединяла под своим руководством более 12000 бандитов во главе с главнокомандующим этого отряда – Пастушка*. Когда отряд Пастушка был разбит проходящими на врангелевский фронт красными войсками, главари этой банды были арестованы сотрудниками особой группы Екатеринославской губернской ЧК.

Как общее правило – мелкие банды, находившиеся под руководством повстанческих комитетов, имели во главе бывших гетманских и денкинских офицеров, иногда и учителей. Так во главе банды, ликвидированной в июле 1919 года в Григорьеве Конотопского уезда, стоял бывший офицер Козачинский. Бандой ликвидированной в Черниговской губернии, руководили офицер бывшей царской армии – Петренко и кулак Репко.

* Правильно – Пестушка К. Пестушко – Кость Блакитний – отаман Степової дивізії. 3 вересня 1920р. головний отаман Холодного яру – упорядн.

Одной из сильнейших банд Полтавской губернии руководил бывший поручик кавалерии Левченко, который после Октябрьской революции служил в Кобелякском уездвоенкомате.

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – С. 239-240.

№ 86

**Донесення начальника повітової міліції Глухівщини
про розмах повстанського руху в повіті**

Без дати

У.С.С.Р.
НАЧАЛЬНИК
Глуховской
УЕЗДНОЙ СОВЕТСКОЙ
Рабоче-Крестьянской
МИЛИЦИИ

В отдел Управления при Глуховском Исполкоме

Доклад.

За последнее время Глуховский уезд, в особенности районы: Ярославцевой и Улановской волостей кишат бандитами, при чем 7 июня 7 часов утра (по ст. времени) банда в числе 60 человек не более вооруженная винтовками, револьверами с пулеметами двух “максима”, трех “люкса” и двух “Жорж” окружили канцелярию 4-го района, тут же и помещение милиции указанного района и потребовали сдачи всего оружия, перерезали провода телефона и сообщили письмом, что за один хотя-бы выстрел пощады никому не будет. Милиционеров при р-онном н-ке находилось 11 человек.

В виду угрожающего положения от окружающей банды решено было сдатьсь. Сдано было 20 винтовок, 1500 патронов, наган при ремнях с саблей, две бомбы “Новицкаго”, одна бутылочная и другая четырехгранная. С милиционеров р-нного Ис...я т. Костенко снята одежда и обувь. Отобраны документы и распущены, а некоторые сбежали от расстрела... сего забраны все дела, книги и переписка. По донесению граждан при нападении на указанную Милицию бандитов находилось около 150 человек. Оперирующие 7-го июня между (...) – Литвиновичи – и Ярославцев в лесу “Великие Клинцы” возле хутора Покровского. Указанными бандитами было также сделано нападение на политработника Хилобок Петра – последний же, не желая попадать в их руки, застрелился – банды же продолжили совершать грабежи среди некоторых граждан, вести усиленную агитацию против Советской Власти.

* *Нерозбірливо – упорядн.*

К поимке бандитов Милицией при помощи местных воинских властей принимаются самые решительные меры. Заготовка (...) и формирование конного резерва заканчиваются. Делаются распоряжения об очистке города от грязи и мусора. В общем внутренняя работа Милиции поставлена хорошо – наружная-же тормозится выступлением бандитов.

Нач. Уезд-Милиции**
Секретарь***

ДАСО. Ф. Р. 1705, оп. 2, спр. 1, арк. 29.
Оригінал. Рукопис.

№ 87
Донесення інструктора 6-го району Абрамітова
про політичне становище в Сумському повіті

3 березня 1921 року

На подлинном резолюция укродкомиссара:
общий – донести Военкому на предмет
принятия мер к бандитизму
дезертирству – Кишкин – 3/III-21.
От 3/III– 21.Копия № 1782.

В Сумуопродком.
Инструктора Стрелкового
Гребениковского Райпродкома
тов. АБРАМИТОВА.
ПОЛИТСВОДКА.

За время с 20 февраля по 1 Марта с. г.

Указываю в своей сводке за три волости В-Сыроватская, Н-Сыроватская и В-Бобриковская (...)**** Бандитизм является очень часто во всех волостях, дезертиры также появляются и очень много, лес расхищается, Продовольственный вопрос в натянутых, отношениях с кулацким элементом, в настоящее время немного налаживается, на местную Власть надежды нет чтобы была помощь в защите продовольственного вопроса на митенгах граждане заявляют у нас берете но нам ничего не даете. Комнезаможные во ввернном мне районе даже не позаботились сделать распоряжение населению чтобы было видно сколько Кулаков Середников и бедняков, книги не заведены личных счетов и спрашивать нечего. На Исполком и Комнезаможных надежды нету и на местную власть, чтобы была помощь революции.

Инструктор 6-го Района от Упродкома АБРАМИТОВ.

28/21 года

С подлинным верно: / Секретарь.

ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 126.
Копія. Машинопис.

* Нерозбірливо – упорядн.

** Підпис

*** Підпис

**** Нерозбірливо – упорядн.

№ 88

**Зі зведення відділу пропаганди
Особливої наради білогвардійських військ**

10 березня 1921 року

**СВОДКА ОТДЕЛА ПРОПАГАНДЫ ОСОБОГО СОВЕЩАНИЯ
ПРИ ГЛАВНОКОМАНДУЮЩЕМ ВООРУЖЕННЫМИ СИЛАМИ ЮГА РОССИИ**

СВОДКА № 6

Положение на Украине к 10 марта 1921 г.

Уже с декабря прошлого года Советская власть учитывая последствия повстанческого движения на Украине, начала предпринимать ряд мер к усилению гарнизонов в Киеве, Чернигове, Полтаве и Харькове.

Из переведенных на Украину частей, по распоряжению Подвойского, были выделены особые отряды, в составе коих выбирался особо надежный элемент, пригодный к борьбе с повстанцами. (...)

В частях Красной Армии наблюдается недовольство коммунистами и комиссарами. Ведется сильная агитация о переходе к повстанцам, и сильно развито дезертирство, которое с наступлением тепла должно принять очень большие размеры. В частях развит шпионаж. Хранение и распространение прокламаций карается смертной казнью. (...)

Украинцы, пользуясь каждым удобным случаем, с оружием в руках бегут к повстанцам. Советской властью арестовывается даже в деревнях интеллигенция и отправляется в лагеря на север.

Отношение к великороссам в большинстве отрицательное, т. к. в каждом русском населении видит большевика. (...)

Во главе крестьянского движения в Полтавской и Харьковской губерниях стоит известный укр. эсэр Аркадий Степаненко. По полученным от него сведениям, Гадяч и Лубны в Полтавской губ. и Лебедин в Харьковской губ. заняты крестьянскими отрядами. В Батуристине Черниговской губ. вспыхнуло восстание крестьян, завершившееся убийством местного комиссара продовольствия. Из присланного для усмирения военного отряда в составе 100 человек осталось в живых только 18, повстанцы угрожают Конотопу. (...)

Среди всех повстанцев обнаруживается стремление связаться в центральный совет для общего руководства движением. (...)

Повстанческое движение, все более развивающееся на Украине, представляет для большевиков грозную опасность. Фактически, за исключением городов и узлов ж. д., вся территория Украины находится в руках восставшего народа. (...)

Положение советской власти осложняется явлением уже анархического порядка, состоящего в том, что под влиянием нестерпимого голода в Великороссии северные части Черниговской и Харьковской губерний переполнены пришлыми из Советской России вооруженными толпами крестьян, кочующих с места на место с женами и детьми и грабящими население Украины.

№ 89

**Витяг зі звіту Бацманівського волосного виконкому
про розмір продрозкладки та опір населення**

Не раніше квітня 1921 року

Отчеть

О деятельности Бацмановского Волостного Исполкома за 1920 годь.

Волостной исполком организован съ 1 апреля. До этого времени волость была в ведении волостного ревкома, но все же и тут ревкомом были организованы следующие отделы: (...)

Кроме того несвоевременность выполнения зависела еще о от переживаемого времени, бывшего военного фронта а также нападения бандь. Нападений было в районе волости 4; одной из них, было освобождено из под ареста 4 дезертира, в том числе одинь офицер; другой – кража соли из центрального СПО; третьей – нападение на Лавирков и избиеение служащих Исполкома и Комнезаможа; и Четвертой – нападение на селение Бубны, где был взят телефон и сожжены все документы Сельского Исполкома. По прибытии в район волости Особого Сводного отряда и после проведения плановой кампании – банд больше не было; сводным отрядом было конфисковано имущество у 30 кулаковъ, взято было заложниками 20 кулаковъ, имущества часть была взята въ г. Ромны, а часть была передана Комнезаможам, что было взято и что оставлено, сведений такихъ Волостному Исполкому не оставлено. (...)

На 1920 год на волость была наложена Государственная развёрстка: хльба разного рода 149700 пудов, скота 250, овец 440, свиней 400, гусей 710, утокъ 280, курь 2700, сена 2820 п., соломы 8070 п., развёрстка непосильная благодаря плохого урожая хльба, до 1 января поступило хльба до 20 000 тысячъ пудов, было поступление скота и другихъ продуктов, но такие не учтены. Для удовольствия беднейшего населения было выдано только 10 % отчисление до 2000 пудов, но такового недостаточно (...), в члены Комнезаможа беднота незаписывается, благодаря разным провокационным слухамъ; но штабомъ Сводного Отряда в Ноябре м-це беднота в большинствъ (...)” вошла в члены Комнезаможа и были из нихъ организованы президиумы, были организованы отряды въ с. Бацманахъ и Гавриловке, но таковыя будучи отозваны в г. Ромны разоружены, после чего работа Комнезаможа (...)””, большинство членовъ вошло лишь с той целью, дабы получить что либо въ первую очередь (...).

ДАСО. Ф. Р. 5579, оп. 1, спр. 16, арк. 42-43 зв.
Оригінал. Рукопис.

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

*** Нерозбірливо – упорядн.

№ 90

Наказ про оперативні дії проти повстанців
на території Роменського повіту

9 квітня 1921 року

секретно-оперативно

Приказ № 66
по Роменскому событыу
9 апреля 1921 г., гор.Ромны

§1

По имеющимся у меня точным сведениям, в Хмеловской волости, в одном из хуторов появилась банда от 3 до 4 человек, которая терроризирует мирное население, а потому приказываю хмеловскому волвоенному установить скрытую агентурную разведку и обнаружить указанную банду, главарём которой является Ливодный. Ликвидацию банды произвести в самый кратчайший срок.

В случае потребуется вооружённая сила, обратиться за содействием в м.Смелое к комбату 7-го 487 полка.

О ходе операций доносить мне ежедневно 2 раза – к 10 и к 20 ч.

§2

Моему помощнику начуездучастка (комполка 437) т.Андрееву сделать соответствующее распоряжение вверенной ему части, расквартированной в мес. Смелое, оказывать полное всемерное содействие в борьбе с бандитизмом по первому требованию волвоенкомов.

§3

Волвоенному держать с комбатом I-м, расквартированным в м. Смелом тесную связь.

§4

Широко оповестить поселение, что если оно будет замечено в сочувствии к развивающемуся бандитизму, то будут браться заложники, у которых будет конфисковаться имущество и скот, а главное – у покровителей и способствующих всячески бандитам, как то: предоставление подвод, продовольствия и т.д. Все такие лица будут считаться врагами совласти и против них будут приниматься суровые репрессивные меры.

§5

Всех пойманных бандитов ни в коем случае не оставлять при волости, а направлять немедленно в штаб тыла. При попытке бежать расстреливать на месте. При отправке пойманных бандитов расстреливать на месте. При отправке пойманных бандитов в штаб тыла, необходимо строго принимать во внимание, чтобы таковые не бежали, а потому их необходимо связывать.

Подлинная подпись начсобытыла Ферাপонтов

Нач. тыла Спевак

С подлинным верно: начштаба*

ДАСО. Ф. Р. 5579, оп. 1 спр. 33 арк. 14.

Оригінал. Машинопис.

* Підпис

№ 91

Наказ про посилення боротьби з повстанським рухом на Роменщині

9 квітня 1921 року

Приказ № 67

по Роменському Уездсобтылу 9 апреля 1921 г. город Ромны.

За последнее время мною все чаще и чаще стало наблюдаться, что в Глинской и Хмеловской волостях снова, с приходом весны, стал развиваться бандитизм. Все это происходит благодаря халатному и простому отношению к своим обязанностям волвоенкомов. Не смотря на неоднократные мои предупреждения, все-таки это не учитывалось и не принималось во внимание, благодаря чему не было принято своевременных мер к полной ликвидации банды, которую можно было сделать еще во время зимы, а не теперь, как уже через 15-20 дней будут уже на деревьях листья и кончить с бандитизмом очень трудно, бандам легче будет укрываться в лесах, а посему предупреждаю в последн., что за халатное и преступное отношение к своим обязанностям. Военкомов буду смещать с должностей с преданием суду Ревтребунала. Предлагаю проявить максимум энергии и использовать средства и силы для водворения полного порядка на территории. Проявить как можно больше инициативы в своей деятельности, проснуться от той спячки, которая наблюдается в данный момент.

О получении настоящего приказа мне донести телефоном.

Подлинный подписали: начсобтыла Ферапонтов.

С подлинным верно:

Начштаба`

ДАСО. Ф. Р. 5579, оп. 1, спр. 33, арк. 13.

Оригінал. Машинопис.

№ 92

Телеграма начальника відділу ВУЧК по боротьбі з бандитизмом в Чернігівську ГУБЧК про ситуацію в Кролевецькому повіті

17 квітня 1921 року

17 апреля 1921 г.

Чернигов. ПредГУБЧК.

В Кролевецком уезде деревенскими кулаками ведется антисоветская агитация и делаются угрозы поджигать незаможных. Примите срочные меры по обезвреживанию кулацких контрреволюционных элементов и охране жизни и имущества незаможных.

О принятых мерах донести.

Начальник отдела ВУЧК по борьбе с бандитизмом

Дукельский

На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. – К.: 1971. – с. 284.

* Підпис

№ 93

**Витяг з телеграми про конфіскацію продуктів та утримання
в концтаборі жителів Полтавської губернії за невиконання
продрозкладки**

23 квітня 1921 року

Передаем две записки, полученные нами из Харькова две точки кавычки в Виду невыполнения разверстки вашей губернией и исключительно огромного значения их для снабжения армий Донбасса и Центра по постановлению особкома при Совнаркоме категорически воспрещается в[ъ]езд в губернию всем, кроме служебных командировок так и всякую закупку и обмен впредь до выполнения разверстки, установив тесный кордон вокруг границы. Издайте обязательное постановление об указанных положениях предупредить, что неисполнение повлечет конфискацию обнаруженного продовольствия преданию суду и заключению в концлагерь как покупателей так и продавцов.

Для согласования работы образуйте совещание председательством Предгубчека составе Предопродком (...) Предгубисполкома (...) как в губернии так и в уезде привлекая указанной работе комнезамов широко опубликуйте запрещение покупки обмена до окончания разверстки примите самые решительные меры недопущению мешочников.

Получении принятых мерах донести прямому проводу в У.Ч.К. ответственность твозлагается на Предгубчека, Предгубисполкома. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 48-49 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 94

**З донесення про оперативні дії більшовиків
проти загону Чуся і Савонова**

23 квітня 1921 року

Командиру 3 роты 54 стрелк полка т. Височину

Начштаба из Ромны, Полтавок губ. Сообщает, что банда Чуся и Савонова сегодня утром выступила из местечка Недригайлова, 30 верст северо-восточнее Ромен, по направлению м. Терны. Численность банды 400 человек (непроверено) одеты в чер.- черкаское обмундирование и буденовскими шапками с красными флагами ВЧК. Банду преследуют первый и третий батальоны 487 полка с юга со стороны Ромен и из г. Сумы в д. Ульянова, что 30 верст вост. Тернов числен 150 курсантов при 2х кулеметах и остода же на Терны оправлено по псел дороге 50 штыков из Белополя и должен бать выслан Кав заслон в дер Анино 10 верст восточнее Тернов. (...)

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 7, арк. 120.
Оригінал. Рукопис.

* Нерозбірливо – упорядн.

№ 95

Положення про допомогу голодаючим

Без дати

Один Голодный паек равен 1 ф. хлеба в день или 22 ¹/₂ ф. муки в месяц.

Положение о плановой работе помощи голодающим среди крестьян.

1) Уколпомголод, получив разверстку от Губкомпомголода, сообразуясь, как с количеством населения данной волости, так и со степенью урожайности ее, выясняет количество пайков, причитающееся с каждой волости, за выделением причитающегося на город.

2) Для проведения раскладки в жизнь Укомпомголод командирует в каждую волость по одному Уполномоченному по оказанию помощи голодающим, снабдив его инструкциями и учетно-контрольными книжками (голодными паспортами).

3) Волуполномоченный входит в состав Волкомиссии.

Проведение в жизнь сбора с крестьян на месте.

1) Волуполномоченный по оказанию помощи голодающим, получив сведения в Волисполкоме о количественном составе данного села и степени его урожайности, выезжает на село и совместно с Предсельсоветом и Предкомнезамом созывает сход, на котором путем агитации проводит в жизнь обязательное постановление о приеме на свое иждивение известного количества голодающих, исходя из расчета, что от 10 до 20 челов. содержат одного голодающего. Паек голодающего в месяц равняется 22¹/₂ фунта муки или других нескоропортящихся продуктов по эквивалентной замене (но не деньгами).

Примечание I. Обложению подлежат плательщики продналога натурой.

Примечание II. Граждане, живущие в данном селе и не пользующиеся земельным наделом, а также не облагавшиеся продналогом, могут быть обложены деньгами.

2) На сходе избирается один товарищ, который является Уполномоченным по оказанию помощи, который является Уполномоченным по оказанию помощи голодающим, а следовательно, и является членом селькомиссии в целом.

3) Ответственность по сбору и за правильность раскладки от коллектива данного села лежит на Уполномоченном его, а также на селькомиссии в целом.

4) Для скорейшего выполнения раскладки и своевременного получения причитающихся пайков, село или деревня может быть разбита Компомголодом на сотни и десятки.

Учет взносов и порядок сдачи их.

Для учета правильности выполнения взносов волостью, селом, деревней и т. д., вводятся на каждое из них учетно-контрольное свидетельство (голодный паспорт).

Голодный паспорт составляется в двух экземплярах: один остается у Селькомиссии, а другой, заверенный Селькомиссией и

Волуполномоченным (который проводил это собрание или сход и участвовал в нем) передается в Волкомиссию.

Голодный паспорт данной волости составляется на основании данных от деревень, сел также в двух экземплярах; один заверенный остается в Волкомпомголоде, а второй передается в Укомпомголод.

Сдача собранного данным селом производится, раз в месяц не позднее 2-го каждого месяца,

5) Избранный на сходе и входящий в состав Селькомпомголод или другой член комиссии, собрав все пайки, вместе с голодным паспортом сведениями о количестве переселенцев голодающих мест, живущих в их селе, отвозит в Волкомиссию.

6) Не позднее 6-го каждого месяца Волкомиссия, получив весь, сбор от своих деревень и сел отвозит в Укомиссию, предъявив там голодный паспорт для отметки, а также представив сводку о количестве переселенцев голодающих мест, живущих в настоящее время в их волости.

Ц. К. П. Г.

1-я Госуд. типография. Зак. № 3814.2000 экз.

ДАСО. Ф. Р. 693, оп. 1, спр. 115, арк. 10-10 зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 96

Телеграма Х. Раковского про вилучення архівів у отаманів повстанських загонів для оперативних цілей в дипломатичній роботі

25 квітня 1921 року

Телеграма

Ромны – Усовещание Копия

Телеграма Харькова Совнаркома пр. 1435.9.7 26/4 15.13

Наблюдаются случаи, кода архивы документов и прочие материалы имеющиеся у атаманов и бандитов нередко попадают в частные руки уничтожаются и используются ввиду этого совещание при СНК постановило предложить всем Губсовещаниям что все документы архивы и материалы имеющиеся у бандитов или взятые при обыске и имеющие общеполитическое значение в частности международное и уличающие правительства соседних и других стран в частности организации банд зпт. заговоров и прочее об`являются общегосударственным имуществом и должны направляться по ведомственным линиям тчк. Дайте об этом указание всем подведомственным Губсовещанию учреждениям и лицам тчк.

25 апреля нр 827

Предсовещания /Раковский/ Зампредгубисполкома /Луценко/
Верно: Делопроизводитель`

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 41.
Копія. Машинопис.

* Підпис нерозбірливо – у порядн.

№ 97

**Телеграма Х. Раковського про можливість реабілітації
атаманів та учасників повстанських загонів**

25 квітня 1921 року

Телеграма
Ромны – Усовещание Копия
Телеграма Харькова Совнаркома пр. 1459/1166 2/4 15

Совещание при Совнаркоме предлагает принять к руководству следующий порядок направления и использования сдавшихся атаманов и бандитов двтчк. Добровольно сдавшимися бандитам занимавшимся ранее хлебопашеством дать возможность снова приступить к мирной работе возвратив наделы если они были конфискованы тчк. Если у них наделов не было дать им таковые из государственного земельного фонда тчк. Те которые подлежат призывному возрасту должны отбывать воинскую повинность после краткосрочного отпуска чтобы устроить свои дела а затем направлять в соответствующие военкоматы тчк. Для дальнейшего воздействия на бандитов вернувшихся мирной жизни взять их на учет следить за поведением тчк. Если в течение шести месяцев бывшие бандиты ни в чем себя не запятнают принимать их в незаможники если по своему общественному положению они могут быть членами этих комитетов тчк. Атаманы и вожди банды дающие достаточные доказательства своей преданности Советской власти могут быть использованы для Советских поручений а позже они своим поведением реабилитируются могут быть допущены и в военные учебные заведения тчк.

29 апреля нр 829

Предсовещания /Раковский/ Зампредгубисполкома /Луценко/
Верно: Делопроизводитель

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 42.

Копія. Машинопис.

№ 98

**Стенограма телефонної розмови про стан хлібозаготівель
для Москви та методи їх проведення у Роменському повіті**

Не раніше травня 1921 року

Только что вернулись из ВЦИК. Положение с прод. в обеих республиках катастроф. Все взоры Москвы и Харькова направлены на Полтавскую. Исключительно лично т. Ленин ежедневно 12 часов получает сводку из Полтавской. Вся остальная работа должна быть отброшена в сторону. Никакие жертвы не должны быть дороги. Не страшно, чтобы вся остальная Советская работа стала. Но разверстка в продмесяце должна быть выполнена во что бы то ни стало. Это – ультимативное требование ЦИК.

* Підпис нерозбірливо – у порядн.

Сейчас должны сообщить Москве. Для работы Вам дается батальон 58-го полка исключительно для продрабoты.

(...) Все подготовит. работы сделаны. Моб. членов исполкома, коммунистов и профраб произведены. Намечены 8 удар. кр. волостей. Была выработана дислокация 487 полка. Связи с бандитизмом полк выступил Гадяч и задержан. Второй запасн. полк расформирован. Нашем распор. ни одного полка. Связи бандитизмом, террором (...) мешочнич[ество] принимает грандиозные размеры. Высылаемый батальон 158 полка 150 чел. (...) не дает. Уездсовещание просит об оставлении 487 полка [Б]ез достаточной вооруженных силы, которая должна принять участие в борьбе с кулацким элементом и укреплении аппарата Соввласти продрабoта не возможна.

Кроме того необходимо выставить на границе Черн. Губ. и жел. станциях и на кордонах уезда большие продотряды.

Отв. Силы больше чем ба-н дать не можем. Мобилизуйте всю милицию, комнезаможи [.] Задача должна быть выполнена во что бы то нистало, бывают моменты, когда вы не должны знать препятствий именно для нас этот момент наступил не знайте же пощады ни к себе ни к другим имейте в виду, сейчас все [по]ставлено на карту от нашей работы буквально зависят судьбы республик дайте ответ что справитесь с задачей дабы я мог донести сейчас [в] Москву.

Вопр. Время агитаций прошло в особенности для нас. Агитацией сделать ничего нельзя, можно взять лишь только вооруженной силой. На милицию и комнезаможей рассчитывать не приходится. С задачей справимся и оправдаем надежды Ильича если будет возвращен 487 пол.[к] или равнозначущая единица.

Отв. Да [.] агитация вещь очень слабая но вы должны знать насколько сериозно момент достаточно сказать что сюда по распоряжению приехал Эйдеман дал максимум того что мог, нельзя же строить все исключительно на вооруженной силе. Это значит отрицать всю советскую партийную работу которую вы проделали на съезде. Задача должна быть во что бы то нистало и несмотря на всю тяжесть обстановки выполнена, мне говорили что есть моменты, когда мы не должны знать никаких препятстви[й] для нас этот момент наступил.

Кир. Серьезность момента мы понимаем но сейчас необходимо на 90 % метод инициативы и на 10 % убеждения.

С своей стороны мобилизуем все имеющ в нашем распор. силы примите меры чтобы скорей был направлен б-н 88 полка и еще раз заявляю, что без достаточной вооруженной силы при настоящем положении в Роменском уезде продрабoта не даст нам максимум результатов[.]

Отв. Сейчас будем разговаривать с Москвой что передать Ей бутет ли Вами выполнена разверстка при условиях в каких вы находитесь.

Кир. В тех условиях в каких мы находимся и ставится по разверстке миллион пудов выполнить не удастся.

Отв. Сколько сможете вы взять баталионом?

Кир. Смотря по его численности!

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

*** Нерозбірливо – упорядн.

**** Тут і далі підкреслено в тексті – упорядн.

***** Батальйон – упорядн.

Отв. Штыков до 300 –

Кир. При таком наличии вооруж. силы мы не рассчит. взять более 100 тыс. пудов. Имея в своём распоряжении полк, мы рассчитываем при интенсивной работе взять 300/т. пудов.

Ответ. Вещь совершенно недопустимая. Видно Вы не понимаете серьезности обстановки!

Кир. Понимать мало. От теорит. разрешения вопроса до практич. осуществления дистанция огромного размера. Нужно принять во внимание условия махн. террора, неподгот. комнезаможей к борьбе с бандитизмом, убийство почти в полном составе Волисполкомов, мешочничество, спекуляция.

Отв. Но этим кормить Москву не можем. Ультимативное требование ЦИКа должно быть выполнено.

Кир. Как солдаты революции приказ принят к исполнению.
Досвидания.

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 30-38 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 99

Телефонограма про застосування збройної сили та мобілізацію комуністів для продробіт в Роменському повіті

11 травня 1921 року

Записка прямому проводу
Полтава Губвоенсовещанию

Заседании Уездсовещания сего числа постановлено для проведения продмесяца просить комполка 2^а Украинского выделить 200 человек для продработы. терполку выделить 50 человек надежных красноармейцев. Милиции выделить 25 конных милиционеров. Просить парком мобилизовать все коммунистов Роменской организации и принять к исполнению и широко оповестить телеграмму Совнаркома об использовании сдавшихся бандитов. 11 мая № 52

Подписал Предуездсовещания*

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 39-39 зв.
Оригінал. Рукопис.

* Підпис нерозбірливо – у порядн.

№ 100

**Телефонограма голови Роменського виконкому Кириченка
з наказом про взяття заручників і розстріли мирного
населення за невиконання і опір плану хлібоздачі**

16 травня 1921 року

Гриневка т. Рабиновичу
Бацманы т. Неделе
Хмелов т. Козлову

Положение в центре продовольствием катастрофическое. Примите решительные меры не останавливаясь ни перед чем к усилению заготовок, доведя цифру ежедневного поступления до 20. 000. – Будьте беспощадны в (...) в борьбе с кулачеством. Берите заложников, экспроприируйте кулаков, расстреливайте сопротивляющихся, объявив их врагами рабоче-крестьянской власти.

Возможность для доведения ссыпки до максимальной цифры Вам дана.

Вооруженной силы, политработников и профработников у Вас более чем достаточно. Несете личную ответственность за невыполнение данного Вам боевого задания. Информировать ежедневно о ходе работы. Получение телефонограммы подтверждайте.

Предисполкома Кириченко
Упродкомиссар**

Бацманы принял дежурный писарь Зозуля.
Гриневка писарь Пенченко
Хмелов деж. писарь Левандовский

Передан 16/V 10-10
Дежурный член исполкома***

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 44-44 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 101

**Витяг з телеграми про відсутність потрібної кількості збройної
сили на Полтавщині для проведення продовольчої роботи**

18 травня 1921 року

На телеграмме вашей о высылке батальона для продработ нач. див. 7 наложив резолюцию СКБ совершенно потеряли головы да где же взять части СКБ [!] Уездсовещание думает что батальоны на Полтавщине растут как грибы начрайучастка комполка 58 т. Байдалинову использовать бата-

* Нерозбірливо – упорядн.

** Підпис нерозбірливо – упорядн.

*** Підпис нерозбірливо – упорядн.

льон 58 полка для продроботи и без надобности заслоны не высылат[ь]. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 58-58 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 102

Постанова повітової військової наради Роменщини

19 травня 1921 року

Роменський Повітовий Виконавчий комітет
Повітова Військова Нарада

Постанова.

Ввиду збільшившихся за останній час на території Роменщини випадків вбивств радянських робітників, членів комнезаможів, міліціонерів, комуністів, що з'являється наслідком прояву куркульського білого терору, Повітова Військова Нарада оповіщає населення, що за вбивство одного радянського робітника підлягає негайному розстрілу 10 куркулів. Приналежність особи до куркульських елементів посвідчується комнезаможами при потвердженні Волвиконкомів після чого постанова може бути приведена до виконання.

19/V 1921 Голова Повітової Військової Наради
Кириченко

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 57.
Оригінал. Рукопис.

№ 103

Витяг з протоколу військової наради

30 травня 1921 року

(...) І. а/ Информацию принять к сведению.

б/Просить Особком К.В.О. о предоставлении материалов, необходимых для восстановления разрушенных бандитскими налетами телеграфных и телефонных линий. (...)

2. б/Предложить Зеньковскому Уисполкому немедленно выполнить постановление Губвоенсовета о выделении людей пр. для; отряда и прислать их в Полтаву.

в/Предложить Начдиву 7 по мере получения винтовок снабдить Комнезаможный отряд, т. Легкому оговориться с т. Бахтиным относительно пулеметов.

г/Обратиться к КВО с ходатайством о выдаче возможного количества винтовок для вооружения сил на Полтавщине.

д/Предложить всем уисполкомам собрать с каждого уезда по 25 сабель взяв у пеших милиционеров. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 81.
Оригінал. Машинопис.

№ 104
Телеграма з описом оперативних дій
радянських військ проти загонів Н. Махна

4 червня 1921 року

Ромны – Гадяча № 83 – 311 сл. 3/6 23-30

Ромны принимает и для ст. Лохвицы
командиру отряда 528 Ахтырку и Лебедина
Зеньков начрайона комполка 488 зпт. Лохвица

Начтыла зпт. командиру отряда 528 полка ст. Лохвица ст. Ромны
Ахтырка Лебедин Миргород. Уисполкому политбюро военкомату и упрод-
комиссару только Гадяч.

Срочно Секретно оперсводка к 24 часам 3/6 21 а. На участке уезда
спокойно тчк. Банда Махно в ноч[ь] на 3 июня ночевала на хуторе Вос-
кобойникова и Сулемен что 12 верст южнее Борки Зеньковского уезда
после чего передвинулась через Романовку на Борки где вступила в бой
с 3 батальоном 488 полка тчк. Преследующими части банды как то 2 ба-
тальон 488 полка занимает Романовку что 10 верст югозападнее Борки 58
полка Загруновку, 3 батальон 487 полка в 11 часов выступил из Лютенки
на Лютенские Будища и поступил в опер. подчинение комполка 488 тчк.
1 батальон 487 полка из Борки что севернее Гадяча перешол в Гадяч
тчк. После 3 часового боя под Борками банда продвигается в направ-
лении Трояновка (...) что 10 верст западнее и 8 верст южнее Зенькова
в 14 часов 3 батальон 487 полка по приказанию комполка 488 из Лю-
тенского Будища перешол в Трояновку и Дейкаловку тчк. По сообщению
начтыла (...) банда подойдя полевыми дорогами быстро прошла город и
к 21 часам сего числа занимает (...) В. Павловку, Тарасовку ти Камыши
что на севере от Зенькова тчк. В 22 часа 1 батальон 487 полка из Гадяча
выходит на Кнышовку, что 10 тире 12 верст восточнее Гадяча 2 батальон
487 полка переходит в г. Гадяч и 3 батальон из Зеньковского уезда пере-
ходит в Монастырския Будища.

№ 730/оп/1608

Начуездучастком Комполка 487 Андреев
Военком Кононов
Начштаба Сахаров

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 71-72.
Оригінал. Рукопис.

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

*** Нерозбірливо – упорядн.

№ 105

**Повідомлення про паніку серед радянських
працівників у зв'язку з діями загонів Н. Махна**

5 червня 1921 року

(...) Р.С.Ф.С.Р.
Н.К.С.
Заведывающий
Череповским Почтовым
Отделением
Курской губернии
№ 121.
Июня 5 дня 1921 г.
с. Череповка, Курской г.
Путивльского уезда

Срочно Секретно
В Курский губернский Отдел Нарсвязи

В окрестностях вверенного мне отделения свирепствует банда Махно, делающая частые набеги, например ближайшее учреждение Терны, Харьковской, находящееся на расстоянии 8 верст, в течении весны уже три раза ограблялась названными бандами, напугиванием работников. О изложенном, доношу на распоряжение, так как служить здесь опасно, никакого оружия нет, местные Политработники и Волработники при таких случаях исчезают, как дым, как поступать в таких случаях по тем работникам, которые должны входить в контакт с местными исполкомами.

Заведывающий отделением Волков. С подлинным верно:

Зав. Секретно-Опер. Отделением КУР Губотделу правления /подпись/
(...)

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 7, арк. 193.
Копія. Машинопис.

№ 106

**Витяг з протоколу військової наради про рейди загонів під
командуванням Н. Махна на території Полтавщини**

8 червня 1921 року

(...) 1. а/ Інформацію прийняти к сведению.
б/Для розслідування операцій в Миргородском уезді составить Комісію из:
1/ т. Трубникова от 7 дивизии.
2/ Бысина Политотдела.
3/ Вепримскаго Губчека.
4/Нефоростнаго
Губ. и Мирг. Упаркому т. Бахтину немедленно созвать Комісію и выслать в уезд. Военоовещание признает необходимым организацию

еще одного истреботоряда для чего Начдиву 7 войти с докладом в Губвоенсовещание к Военному Командованию обо всем необходимым.

г/ Предложить Губначтылу совместно с Губ чека принять решительные меры по отношению к организациям и отдельным лицам не проявляющим в должной мере настойчивости и халатно относящихся к своим обязанностям в деле борьбы с бандитизмом искореняя ложные донесения-одновременно отмечая тех из товарищей, которые проявят себя достойными награды,

д/ Губначтылу совместно с Губчека предлагаемся в недельный срок изучить все рейды Махно на территории Полтавщины наметить опорные пункты для сосредоточения в них ячеек, заодно проверяя состав местных властей и милиции

е/ Напомнить всем Уездным Военным Совещаниям о необходимости введения по одному лицу из Упаркома в оперирующие части в пределах уезда .

ж/Зав.Отд.по борьбе с бандитизмом при Губчека т. Герасимову вменяется в обязанность поддерживать контакт со Штабом 7-й дивизии путем информации введя своего представителя,

з/ Губпаркому совместно с Губчека выработать план по ликвидации местных бандитских гнезд, каковой представить Губвоенсовещанию через 10 дней. (...)

а/Предложить Начдиву 7 отпустить отряду 150 винтовок,

б/ Просить тов. Эйдемана дать наряд на 300 винтовок и 6 пулеметов,

в/ Предложить Зеньковскому Уисполкому и Усовещанию оказывать всяческое содействие отряду при его формировании,

г/ Формирование отряда разрешить в Зеньковском уезде и районах – Кириловка и Йордановки. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 81.

Оригінал. Машинопис.

№ 107

Витяз з доповідної записки про босездатність вартової роти

Без дати

Курскому губвоенкому(срочно-секретно)

Доклад

(...) Развал и я бы добавил вакханалия и недопустимость в Карроте следующее: людей всего по спискам насчитывается 206 человек, на лицо при опросе претензий и жалоб оказалось всего.... человек, где остальные люди правильных и точных ответов получить было невозможно и никто их дать не мог, потому что как было видно по выражениям лиц исполняющих должность Увоенкома тов. Воробьёва и военрука Лактионова, названная рота никогда ими не проверялась и никакого надзора и учёта якобы небыло, не говоря уже о какой-то культурно-просветительской работе

среди красноармейцев, они даже не могли ответить на мои вопросы: сколько в роте людей?, кто командир роты? (...)

В здании роты, когда я зашёл, то увидел грязные и голые нары, в то время я нашёл отсутствие даже воздуха, который говорил за то, что там живут красноармейцы (...)

Уездвоенком.

ДАСО. Ф. Р. 3098, оп. 1, спр. 6, арк. 13-14.
Оригінал. Рукопис.

№ 108

Донесення про дії невідомого повстанського загону

10 червня 1921 року

Телефонограмма

Оперативно – разведывательная.

К 15 часам.

Банда силою около 200 всадников появилась у хутора Тарасенков двигавшаяся из Капустинец в направлении на Слободовку подойдя к которому открыла кратковременный пулемётный огонь, пройдя Слободовку банда направилась на с. Каменное, у противника заметно преобладающее число лошадей серой масти. Обоза и тачанок при этом отряде не замечаю.

18 ч. 10. 06. 21 г. № 010

комконвзвода уездмилиции Шевченко.

ДАСО. Ф. Р. 98, оп. 2, спр. 20, арк. 275.
Копія. Машинопис.

№ 109

Телефонограма про оперативні дії при наближенні повстанських загонів

10 червня 1921 року

Начрайону комполка 488 копия Лебедин Начт. № 584/1652
из 487 полка Гадяч Срочно – вне очереди.

19 ч. 45 мин. 10. 06. 21 г. Нач. губучастка (...) приказал немедленно уничтожить переправы через р. Псел у Каменного. Передайте в срочном порядке начтыла Лебедин, так как у нас связь с Лебедином прервана также уничтожить переправу у с. Бобрика и держать таковую с тылами Лебединского гарнизона до прихода частей из Гадяча.

Начуездучастка комполка 487 Андреев
передал Салпухов.

ДАСО. Ф. Р. 98, оп. 2, спр. 20, арк. 278.
Копія. Машинопис.

№ 110

**Супровідна записка до спеціальної інструкції
по боротьбі з загонами Н. Махна**

1921 рік

Секретно

Начальнику Уездучастка

При сем препровождається інструкція боротьби з бандами Махно утверджена губвоенсовещанием для снятия копії, которую по снятии прошу возвратить.

Зампредуездвоенсовещания Сибиряк

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 133.
Оригінал. Машинопис.

№ 111

Інструкція по боротьбі проти повстанської армії Нестора Махна

21 червня 1921 року

С. Секретно

**РЕЙДЫ БАНДЫ МАХНО
И БОРЬБА С НИМИ.**

1. В 1921 году банда Махно не похожа на тот могучий партизанский отряд состоявший из трех родов оружия и имевший достаточное количество боевых огнеприпасов, который представлял довольно сильную угрозу тылам республики в 20-м и 19-м годах. Теперь с прекращением внешней войны когда оказалось много свободных войск – это жалкие остатки, которые держатся только прежней своей славой и той быстротой с которой они уходят от столкновения с нашими частями.

2. Численность банды колеблется от 2-х до 3-х тысяч бойцов в зависимости от того, сколько сильно она преследуется воинскими частями. Тек напр.: месяц тому назад при вступлении в Полтавскую губернию банда насчитывала около 800 сабель и 700 человек пехоты при обозе около 600 подвод теперь же после месячного беганья она ушла почти совсем распыленная насчитывая не более 300-100 бойцов.

3. Вооружение банды состоит из винтовок, пулеметов, и автоматических ружей патронов весьма недостаточное количество т. к. патроны только трофейные.

4. Укомплектование состоит из разношерстного сброда который надо отдать ему справедливость отличается большой спаянностью и выносливостью. Конский состав постоянно меняется по пути следования на более или менее продолжительных стоянках а зачастую и на ходу.

5. Преимущество банды перед нашими частями заключается:

а/ в быстроте с которой банда уходит принимая бой лишь с мелкими частями которые не смогут оказать ей достаточного сопротивления.

б/ в отношении местного кулацкого населения которое сочувствует в большинстве случаев махновцам.

в/ у уходящего много дорог а у преследующего только одна.

г/ у банды один закон диктуемый ей начальником, который может использовать все местные средства для передвижения наши же преследующие отряды недостаточно правомочны, что тормозит преследование и без того заторможенное тем что всех лучших лошадей банда забирает с собой.

Итак главное условие, при котором банда может существовать это ее быстрое и непрерывное движение, которое необходимо парализовать.

II

До сих пор борьба с бандой сводилась к тому чтобы достигнуть тактического ее окружения и бросать внутрь кольца истребительные отряды, должностовавшие ее уничтожить, нагнав на какую либо из окружающих ее частей но вследствие растянутости кольца по причине быстрого передвижения банды и ее подвижности достигнутые результаты не приводили к полному разгрому банды.

III.

Решено приступить к новым методам борьбы:

1. [З]амечено что банда каждый раз делает рейды если не по определенному маршруту, то во всяком случае неоднократно проходит определенные пункты в которых по-видимому находятся ее базы пополнения людским и конским составом а также осведомительные и разведывательные органы. Эти пункты /см. пункт 1 приказа НР 192 /с/151/губ./ необходимо обезвредить

а/ Поставив там надежные и достаточно сильные гарнизоны и опорные пункты.

б/ Начальников опорных пунктов снабдить особо выработанными инструкциями и полномочиями подчинять в оперативной отношении Милицию и отряды Комнезамов в районе своего расположения.

в/ Связать опорные пункты как между собой так и о уездными технической а живой связью.

г/ Информировать о местонахождении и направлении банды в каком бы расстоянии они не были, словом Начальник не теряет банду из виду.

д/ Войсковая разведка ведется непрерывно в целях обнаружения новых формирований и скоплений мелких банд.

2. При опорных пунктах агенты Особотдела и Чека расторопные/ энергичные предприимчивые, особо на этот случай инструктированные.

3. При опорных пунктах политработника с особовыработанных инструкциями /выработать Губпаркому с Подивом 7/.

4. При опорных пунктах базы наших истребительных отрядов как продовольственные безпррипасные, так и людского и конского состава дежурство достаточное чтобы подняв гарнизон опорного пункта, количество постоянное свежих обывательских подвод.

5. В районах предполагаемых Махновских баз полное изъятие лошадей кавалерийского типа взамен обывательских – рабочие.

6. Два отряда достаточной численности и подвижности достаточных с задачей действовать параллельно попеременно преследовать банду, имея с ней соприкосновение охранительным и разведывательными органами не давая ей ни на минуту остановиться до полного (...). Задача взять банду измором. Отряды преследуют банду не (...) получив однажды задачу. Отряды должны вполне соответствовать своему назначению т.е.:

а/ Командир и комиссар отряда назначаются опытные, энергичные с большой долей гражданского мужества и инициативой.

б/ людской состав из добровольцев и партийных хорошо снаряженных и обмундированных.

в/ конский состав вполне пригодный освежающийся, заводные лошади обязательно.

г/ пехота отряда на казенных и в крайнем случае обывательских подводах.

д/ информируется и держат связь через опорные пункты и (...)***, схему расположения которых Начистреботряда имеет при себе.

IV.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ; ведение борьбы с бандами указанным способом может быть в случае соблюдения всех приведенных условий.

Банду можно уничтожить:

а/ измором – лишая ее подвижности.

б/ умелым маневрированием нагнав ее на сильную воинскую часть.

в/ случайной встречей заставив ее принять бой.

V.

Установить в пунктах наиболее посещаемых Махно при его рейдах постоянную агентурную разведку вменяя ей и обязанность раскрытие подпольных организаций Махно в данном пункте; сбор сведений о Махно его ожидаемом приходе в данный пункт, о численности бандсостава и предполагаемом пути следования и предполагаемых действиях банды и т.д.

VI.

Вменить в обязанность начальникам истреботорядов преследующих Махно и выставленным как заслон, при встрече отряда с отрядом, приближении к какому либо отряду выбрасывать на определенное время не менее 3-х раз с разными промежутками какой либо условный для Красных частей знак или сигнал. Напр. для кавалерии белый квадратный флаг с красным Андреевским крестом с обеих сторон. для пехоты такой же оранжевый /желтый/ флаг с белым прямым крестом с обеих сторон.

VII.

Заменить в истреботорядах обывательские подводы для переброса пехоты на короткое расстояние авто-грузовиками, имея одни из (...)**** с запасом горючего материала для машин.

VIII.

Взамен конно-артиллерийских взводов придать к истреботорядам бронемашину с машиной для возки запасов горючего материала для машин.

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

*** Нерозбірливо – упорядн.

**** Нерозбірливо – упорядн.

ІХ

Желательно применение аэропланов снабженным достаточным количеством бомб для участия в бою против банды в то время когда банда [ввяжет]ся в бой с нашим отрядом. Для этого необходимо выслать в район дислоцирования истреботорядов для их освещения два или несколько аэропланов.

Х.

Снабжать всех действующих против банды Махно отрядов, в данном (...)*

23/VI-21года-. НАЧШТАБУЧАСТКА ПОЛТАВСКАГО
НАЧДИВ ВЛАДИМИРСКОЙ /А. БАХТИН/
г. ПОЛТАВА ВОЕНКОМДИВ 7 /РОГАЛЕВ/

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 196.
Оригінал. Машинопис.

№ 112

Донесення про зв'язки з отаманом Левадним

1921 рік

В. Срочно
С-Секретно

Полтавской Г.Ч .К .

По имеющимся сведениям агент ГУБЧЕКА Василий ДЕМЧЕНКО, во время пребывания его в Ромнах, имел связь с бандитом Левадным, в виду чего Уездвоенсовещание просит ГУБЧЕКА об аресте Демченка и препровождении в Ромны для производства расследования.

Председатель Уездвоенсовещания

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 155.
Оригінал. Машинопис.

№ 113

Наказ комісара продовольства Савельєва про правила контролю за помолом на млинах і круподерках

Без дати

ПРИКАЗЪ № 18

Всьмь сельскимъ Ревкомамъ и Уъзднымъ Комиссаріатамъ Продовольства.

1. Никто не въ праве доставлять зерно на мельницы и крупорушки для переработки безъ соответствующихъ удостоверений.

* *Нерозбірливо – упорядн.*

2. Удостоверения на право перемола и крупорушения для собственных нужд хозяйств выдаются въ городахъ Уезднымъ Комиссаріатомъ Продовольствія или городскими отдалами, где таковыя образованы, а въ селахъ сельскими Ревкомами.

3. Въ удостовереніи должно быть указано кому выдано оно, мѣстожительство этого лица, какое зерно разрешено къ переработке, въ какомъ количестве пудовъ, месяцъ, число и подпись лица выдавашаго удостоверение.

4. Удостоверение действительно только на одинъ разъ и погашается отметкой администрации мельницы или крупорушки на обороте удостоверения. Въ отметке этой мельница свидетельствует, что согласно настоящаго удостоверения она произвела помоль и выпустила такое-то количество муки или крупы. Отметка подписывается администраціей мельницы и выдается обратно помолщику. Удостоверение съ отметкой о помоле служить провознымъ свидетельствомъ и никто не имеетъ права задержать подводу съ мукой или крупой, хозяинъ которой представитъ указанное удостовѣреніе.

5. На мельницахъ и крупорушкахъ должны вестись книги переработокъ, куда заносятся все случаи помоловъ и крупорушеній со ссылкой на удостоверение, по которому они совершены.

6. Всякій сортовой помоль пшеницы запрещается; разрешается только одинъ простой помоль. Сортовой помоль могутъ производить только Уездкомпроды съ разрешешя Губкомпрода.

7. Все владельцы мельницъ и крупорушекъ обязываются производить помоль за отсыпъ, а не за деньги, а именно: вместо промольной платы мельница или крупорушка удерживаетъ съ cadaго пуда зерна 4 фунта муки или 3 фунта крупы.

8. Всю муку или крупу, полученную взаменъ платы за переработку, мельница или крупорушка обязана еженедельно сдавать въ городахъ Уездному Компроду, въ селахъ – Сельскимъ ревкомамъ.

9. Полученную съ мельницъ и крупорушекъ муку и крупу сельревкомы немедленно доставляютъ Уездкомпроду который расплачивается съ ними по твердой цене и сверхъ того оплачиваетъ доставку.

10. С. Р. К-ты изъ полученныхъ денегъ уплачиваютъ твердую цену (безъ доставки) администрации мельницы или крупорушки, удерживая въ свою пользу по 5 коп. съ cadaго рубля.

11. Въ городахъ мельники и крупорушники получаютъ полную твердую цену и оплату подводу за доставленную муку и крупу.

Комиссаръ Продовольствія Савельевъ.

ДАЧО. Ф. Р. 49, оп. 1, спр. 1, арк. 34.
Оригінал. Машинопис.

№ 114

Наказ з оголошенням інструкції про боротьбу з повстанським рухом

23 липня 1921 року

Приказ
по Роменскому уездучастку
23 июля 1921 года № 120 г. Ромны
§1

Объявляю для сведения, точного и неуклонного исполнения инструкцию Волисполкомам и Волвоенкомам, объявленную телеграммой Штабгубучастка Полтавского за № 161/сек 120/губ. и телеграммой Райучастка № 034/оп. от 5/VI 21 г. Вторично объявляю указанную инструкцию по Роменскому уездучастку: Командвойск Украины приказал местным властям категорическое воспрещение под страхом расправы бросать свои посты по одним слухам о приближении банды, до последней минуты оставаться в селе и при действительном подходе вплотную банды, извещать по телефону соседнюю станцию, обязательно прятать аппарат, из надёжных и сознательных товарищей организовать наблюдение за бандой во время ее нахождения в селе, знать направление ухода и тотчас же подробно ориентировать наши подходящие части и одновременно о всём замеченном сообщать в штаб Уездучастка по телефону или живой связью.

§2

Всем предисполкомам и волвоенкомам приказываю в точности выполнять настоящий приказ во всех его деталях. Неисполнение сего или малейшее уклонение будет караться самым строгим образом по законам революционного времени.

О получении сего донести.
Начуездучасток Роменского Вр Комполка 58 Малышев
Вр Военкома Шарапов
Начштаба

ДАСО. Ф. Р. 5579, оп. 1, спр. 33, арк. 16.
Оригінал. Рукопис.

№ 115

**Розпорядження про розстріл заручників
у відповідь на дії повстанського загону Левадного**

5 серпня 1921 року

Записка по прямому проводу.
Полтава Губвоенсовещание

Принимая во внимание, что в районе Хмеловской волости бандит Левадный продолжает терроризировать население, убивает членов Комнезаможа (...) основываясь на постановлении сель и волкомнезаможа приметить в.м.н., расстрелять заложников: Ярицу Никифора, Анцибора Иллариона, Гонтаревского Михаила, Свергуна Кузьму и Самсоненко Пе-

тра. Оставить заложниками: Ярицу Анастасию, Кузьменко Марфу, Тютюника Кирилла, Андрущенко Григория, Нечипая Архипа, Безписько Ивана. Освободить Лесина Антона и Балгору Василя, взять заложниками следующих: Демченко Василя, Хуторного Петра, Кривопяжого Ивана, Стрижаченко Афанасия, Костенко Кузьму, Гонгаревского Фому, Сидоренко Романа. Постановление в отношении расстрела привести в исполнение поручается Политбюро в течении 24 часов ...

5 августа 1921 г.

Зам. преудездсовещания Сибиряк

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 6, арк. 136.

Оригінал. Машинопис.

№ 116

Повідомлення про паніку серед радянських установ Сумського повіту у зв'язку з появою повстанців

Без дати

Копия

Телефонограмма № 6.

Сумуопродком.

Сообщаю Вам, что по Б-Чернетченской волости носятся слухи, что в ночь с 17 на 18 и с 18 на 19 проехала чья-то кавалерия и сейчас у нас по Б-Чернетчинской волости настоящая паника, что замедляет ход продработы. Мы в неизвестности и просим Сумуопродком как можно скорее проверить таковые слухи и сообщить нам, что по этому поводу известно.

Уполномоченный Сумуопродкомиссии Зеленский
Волинструктор Зайцев

ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 190.

Копія. Машинопис.

№ 117

Витяг з протоколу засідання військової наради щодо озброєння продармійців

18 серпня 1921 року

ПРОТОКОЛ №

Заседания военного Совещания от 18/8 21 года.

Присутствуют т. т. Дробнис, Гольдберг, Линде, Тарнагородский, Бахтин, Роголёв, Шумский. (...)

7 (а) Предложить начдиву немедленно дать 80 винтовок для работников, отправляющихся на продработы.

б) Предложить Губчека и Особому отделу в недельный срок заменить винтовки револьверами.

в) Вопрос перенести в Президиум Горисполкома. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 9, арк. 128.

Оригінал. Машинопис

№ 118

Звіт про трудові мобілізації в Бацманівській волості Роменського повіту

23 вересня 1921 року

УССР

Бацмановский волоструд

№ 448

23 сентября 1921г.

Отчёт

О деятельности волоструда за время с 1 сентября по 31 сентября 1921г. Взято на учёт квалифицированных рабочих мужчин 156 чел. и неквалифицированных 450 чел. Мобилизовано в порядке трудовой повинности 327 чел. рабочих: 300 человек на разъезд № 39 казарма № 43-221 верста на 10 суток по 30 человек ежедневно для изготовления плетней для снеговой защиты и постановка щитов. 25 человек для исправления дороги (тракт) и 1 плотник и 1 столяр для ремонта помещения вол. Милиции.

Кроме того, мобилизовано в порядке трудовой повинности 989 подвод: 300 подвод для перевозки табака 6000 пудов из села Гавриловки в г. Ромны, 300 подвод для перевозки 20 куб. саж. дров из леса быв. Сварики в г. Ромны. Дежурных подвод до райпродкома и волисполкома 201 подвода, 3 подводы для подвоза телефонных столбов по исправлении линии Бацманы – Довгополовка и 174 подводы для перевозки командирующихся красноармейцев и служащих.

Всего мобилизовано рабочих 327 человек и 989 подвод.

Заведволоструда

Секретарь*

ДАСО. Ф. Р. 5579, оп. 1, спр. 16, арк. 99.

Оригінал. Машинопис

* Підпис нерозбірливо – у порядн.

№ 119

**Заява заручниці – дружини отамана Юхима Левадного до голови
Роменського виконкому з проханням розібратися в її справі**

Вересень 1921 року

Роменського Председателя
Виконавчого Комітету
т. Гвоздецькому
Заява Левадної

Ввиду того, що сама я сиджу у в'язниці уже чотири місяці, а діти мої по людях чужих. Діла ніяк не в'ясяють і хто і коли його в'яснить мені сказано що моє діло у Вас, то прошу Вашої милости дозволити мені лично з Вами побалакати.

Просительниця Параскева Левадная
(...) вересня 1921 року.

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 196.
Оригінал. Машинопис.

№ 120

Доповідь про повстанський рух в Охтирському повіті

Не пізніше жовтня 1921 року

Губ совещанию

Доклад о состоянии бандитизма в Ахтырском уезде
к 1 ноября 1921 года.

В 1921 году местный бандитизм в Ахтырском уезде начал проявляться в более или менее резкой форме собственно после прохождения банды Махно.

Несомненно, что последняя сыграла значительную роль в развитии местного бандитизма как в материальном, так и в моральном отношении. До мая м-ца т.е. до первого появления банды Махно (18/IV с.г.) выступлений местных бандитов не замечалось; тем более не приходилось говорить об организованных бандах. С начала же июня физиономия уезда начинает меняться. Появляются случаи нападений на отдельных лиц, и, даже, налетом на деревни. В начале своего появления бандитизм носил исключительно одиночный характер; в пределах уезда организованных банд не было, но в уездах, граничащих с Ахтырским, начали появляться повидимому организованные группы, совершавшие налеты и в пределы Ахтырского уезда. Так было в Котелевской волости, главным образом в районе с. Деревки, что 35 черств южнее Ахтырки, не спокойно было также по западной границе уезда, граничащей с Лебединским уездом. Южной

* Нерозбірливо – упорядн.

части уезда угрожала, как в последствии выяснилось, действительно организованная группа^{*}, имевшая свой штаб в Зеньковском уезде Полтавской губ. и находившаяся под начальством Кундия; западные же части уезда почти на самой границе с Лебединским уездом нередко страдали от бандитов Зайца, обитавших в Лебединском уезде. В пределах же Ахтырского уезда вплоть до Августа м-ца организованных банд не наблюдалось. С Августа же м-ца в Тростянецкой и Бельчанской волости начинает оперировать небольшая банда с 6-8 человек под руководством некоего Смияна, приурочившая свой штаб к урочищу “Макевлек”, что 25 верст севернее Ахтырки.

Кроме этого в Бельчанской волости на границе с Лебединским уездом в конце сентября м-ца от времени до времени появляются небольшие группы в 5-6 человек, очевидно пришлых, не местных бандитов. Действие всех выше указанных банд выражались в грабежах, нападениях на проезжавших совработников и, изредка, в налетах на деревни (напр. Деревки, Журавное).

Таким образом, в августе м-це сложилась более или менее определенная обстановка в отношении бандитизма, выдвинувшая перед уездсовета и штабом уездучастка соответствующие задачи, сводившиеся конкретно к следующему: 1) ликвидация местной банды Смияна; 2) ликвидация банд оперировавших в Зеньковском и Лебединском уездах т.е. Кундия (6-8 ч.) и Зайца – до 8 чел. 3) борьба с местным одиночным бандитизмом, центрами которой должны были служить штабы райкомендантов и нач. военучастков, как военно-оперативных организаций на местах.

Громадную роль в проведении начавшихся в сентябре м-це операций против указанных выше банд, сыграл факт сформирования 1-го Истреботоряда Незам. Сел. Харьк. губ., как военной силы, приспособленной для этой цели.

29./IX с.г. Была начата операция против банд Кундия посылкой в пределы Зеньковского уезда взвода Истреботоряда под командой Саливонова. В результате этой операции Кундий вместе с 7 бандитами сдались в м. Грунь Зеньковского уезда и направлены в Полтавскую губернию. В сентябре же была начата операция против банды Смияна. Операция была проведена местными силами Тростянецкой и Бельчанской милиции под руководством начуездчастка т. Васильченка, и дала вполне положительные результаты, именно: 1 бандит убит, 1 захвачен, установлено местопребывание бандитов, их происхождение и родственные связи, что позволило применить заложничество – взять 2 заложников, отца главаря Смияна и отца бандита Кравченко.

7/X с.г. была проведена вторая операция против банды Смияна и одновременно против банды Зайца, оперировавшей в части Лебединского уезда, прилегающей к западной и северо-западной границе Ахтырского уезда. Для этой цели был послан 2-й эскадрон истреботоряда под командой тов. Лазаренко по маршруту: Бубликов хутор – Новопостроенное – Мащанка – Белка – Тучное. Около с. Мащанка в 18-20 верстах сев.–зап. Ахтырки частями 2-го эскадрона удалось накрыть банду Смияна, засевшую в сторожке леса. Одного бандита удалось убить, остальные, пользуясь густотой леса, скрылись. Немедленно по горячим следам была произведена выкачка бандитского элемента, в результате которой захва-

* Тут і далі підкреслено в тексті – упорядн.

чено 20 человек с несомненными данными, устанавливающими принадлежность к бандитизму в той или иной мере. Все задержанные переданы в распоряжение особнаследователя около этого же времени была проведена операция в районе Стара-Ивановки, что 10-12 верст западнее Ахтырки. Операция имела цель ликвидацию участвовавшего в этом районе одиночного бандитизма, и выразилась в посылке отряда под командой т. Лазаренка. В результате удалось установить личность бандита Олейника, захватить 2 соратников, вернее укрывателей, и взять 3-х заложников – родственников Олейника.

После вышеизложенных операций активность и наглость бандитов значительно понизилось. В данное время, напр., о банде Смияна ничего не слышно; Кундий сдался; одиночный бандитизм также значительно ослабел. Видно бандиты всех оттенков теряют почву и уверенность в своей безопасности. Что касается общей характеристики бандитизма в уезде, то имеющиеся данные позволяют сказать следующее: характер бандитизма почти исключительно уголовный; некоторое сомнение представляет банда Смяяна, как бывш. члена УКП; можно думать, что она не лишена некоторого оттенка Петлюровщины, организованной политической работы со стороны бандитов в виде издания газет, листовок, устройства митингов – не замечено. Организованной связи с белогвардейщиной также не установлено, и, если такая имеется, то носит, по видимому, следственный характер как напр. установленное в банде Смяяна присутствие бывшего деникинского офицера. Отношение населения к бандитизму таково: беднота, и отчасти, середняки не сочувствуют, кулачье же, естественно, возлагает на бандитизм свои надежды. Интеллигентный элемент держаться лояльно, настроение совработников спокойное. Фактическую борьбу с бандитизмом ведет Штабуездучастка, как военный центр, при содействии УполитБюро и милиции; на местах борьба сосредоточена по волостям под военно-оперативным руководством райкомендантов и начволучастков. Общее руководство принадлежит Увоенносовещанию.

План работы по борьбе с бандитизмом таков:

а) центральный военный оперативный орган уезда – Штабуездучастка, б) непосредственно подчиненными ему органами являются райкомендатуры, которых в уезде 4: Ахтырка, Котельва, Тростянец, Славгород. Через райкомендантов проходят все приказы и распоряжения штаба и уездсовещания; в) на местах оперативными органами, подчиненными непосредственно райкомендантам, служат начальники военучастков в лице Завволенотделов.

Начвоенучастков дают ежедневные донесения райкомендантам о состоянии волости, эти последние так же ежедневно дают оперативки в штаб Уездучастка.

Таким образом создается преимущественная связь уездного центра с перифериями и получается тот материал, на основании которого штаб уездучастка принимает те или иные меры.

В заключение надлежит сказать тоже, что упоминалось во всех очередных информационных сводках: периферии, в лице волостей, имеют слабые вооруженные силы, как качественно, так и количественно, что в данный момент, с перенесением центра тяжести на охрану ссыпунктов особенно важно.

В волости, наместе, должен быть надежный подвижной военный аппарат, в помощь которого можно было бы быстро и решительно предупредить и пресекать попытки бандитского элемента к выступлениям.

Предуездсовещания.*

Секретарь.**

ДАХО. Ф. Р. 203, оп. 1, спр. 373, арк. 86-92.

Копія. Машинопис.

№ 121

Витяз з розпорядження про особливості ведення переговорів з повстанськими отаманами

1921 рік

(...) Полтава Харьковкаркома
Вручить Политкому только Полтава

Губвоенсовещание, Винница Губвоенсовещание, Житомир Губвоенсовещание. Чернигов Губвоенсовещание, Киев тов. ЗАТОНСКОМУ, Николаев Губвоенсовещание, Кременчуг Губвоенсовещание.

Постоянное Совещание при СНК констатирует, что достигнутый некоторых районах бандитизмом и укрепление Соввласти в силе привели к полному разложению целого ряда бандитских групп, склонных передаться в руки Соввласти при условии их амнистирования.

Одновременно наблюдается, что переговоры с бандами и атаманами на предмет сдачи и амнистирования таковых ведутся самочинные отдельными лицами и учреждениями, никем на то не уполномоченными. Имели место случаи когда один и тот же атаман получал предложение с нескольких сторон, что давало ему возможность вести своеобразный дипломатический торг чем поднималась самоуверенность даже у разбитых банд отмечая, что подобные явления дискредитируют авторитет Советской Власти.

Постоянное Совещание при Совнаркоме УССР напоминает, что переговоры с бандами и атаманами на предмет их амнистирования могут производиться на местах лишь с разрешения Губвоенсовещания при обязательном участии в переговорах соответствующих органов. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 167.

Оригінал. Машинопис.

* Підпис

** Підпис

№ 122

**Телеграма з проханням надати статистику
про розстріляних за допомогу партизанам**

31 жовтня 1921 року

Телеграма
уездвоенсовещание

На основании постановления губвоенсовещания предлагается в семидневный срок представить губчека нарочным подробный список всех разстрелянных по постановлениям увоенсовещания по обвинению в бандитизме с первого января сего года форма 1/фамилия имя отчество 2/возраст 3/имущественное положение 4/семейное положение 5/какой волости, села запятая хутора 7/за что разстрелян 8/кому передано имущество тчк вместе со списком прислать все имеющиеся письменные материалы тчк.

н.р. 15/X-21 г.

Предгубчека ЛИНДЭ

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 272.

Оригінал. Машинопис.

№ 123

**Список граждан, розстріляних згідно постанови Роменської
повітової військової наради по звинуваченню в бандитизмі**

Не раніше листопада 1921 року

СПИСОК

Разстрелянных по постановлению Роменского Уездвоенсовещания по обвинению в бандитизме

№ по порядку	Фамилия имя и отчество	Возраст	Имущественное положение	Семейное положение	Откуда происходит	За что разстрелян
1.	ГОРДЕЙКО Иван Емельян	68	Кулак	Жена и 2 сына	х. Казенный Хмеловской в. Роменского у.	Как заложники родственники бандита Ефима Левадного в виду продолжающихся убийств и поджогов.
2.	МОСКАЛЕНКО Ефим	39	Бедняк	Жена и 6 детей	х. Заклимок Хмеловской в. Роменского у.	
3.	ЛЕВАДНАЯ Параскева	46	Жена кулака бандита	Муж и сын	м. Хмелов	
4.	ОЛЕФИР Федор Ефим	49	Кулак	Жена и 4 сына	м. Хмелов	

5. 6. 7. 8.	4 пленных Махновца.					Как бандиты махновцы. / На заседании присутствовал помкоманд- войск Украины Эйдеман/.
9.	ВЕНГЕР					За соучастие в бандитизме и пособничество бандитам.
10.	НАПРАСНИ- КОВ Архип Семен	33	5 дес. земли	Холост	х. Омель- ченковский Гриневской волости.	Как Махновец бандит.
11.	ТРОФИ- МЕНКО Яков Иванов	20				Бандиты рецидивисты все время занимавши- еся убийствами, грабежами, разно- характерными кражами, терро- ризовавшие население.
12.	ЯНОВСКИЙ Максим Никол	20				
13.	КАБАЧЕК Тарас Трофи- мов	27				
14.	ИВАЩЕНКО Василий Степан	27				
15.	ЧЕРНОБУК					Известный в уезде бандит за которым числится много убийств Со- вработников.

ПРЕДУЕЗДВОЕНСОВЕЩАНИЯ Легкий

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 270.
Оригінал. Машинопис.

№ 124

**Лист керівника повстанської групи Тидня на адресу
Глухівського комітету незаможних селян**

3 листопада 1921 року

(...) Група партизан, борючихся против насилия.

Уездному председателю Комитета неимущих крестьян.

Названная группа, работавшая до сих пор в подполье желает спросить председателя уездкомнезаможных селян можно ли открыть свою то есть работу группы совместно с незаможными селянами.

Группа берет на себя обязанность организовать комитеты бедноты по селам, где таковых нет, хотя и есть, но находятся под давлением кулаков, как например в селе Черторигах, а в Слоуте совсем нет комитета незаможных селян.

Группа также берет на себя обязанность организовать союз или артели трудящихся, в виду того, что на весну нужно пустить производство, культурного хозяйства. С получением сего, просим председателя комнезаможных селян дать ответ через исполком села Слоута на имя подписанных.

Руководитель группы Тыдень (он же Оса), член группы М. Буслов.
3 ноября 1921 года.

ДАЧО. Ф. Р. 183, оп. 61, спр. 19, арк. 1.
Оригінал. Рукопис.

№ 125

Інструкція про призначення відповідальних в селах, які знаходяться поблизу залізниць

1 грудня 1921 року

ІНСТРУКЦІЯ

к приказу о намечении ответчиков,
прилегающих к желдорге районам.

1/ Назначение ответчика производится весьма осторожно на основании предварительных агентурных сведений, собранных в местных Комнезамах /негласно/. Тщательно избегать привлечения в число ответчиков людей лояльных по отношению к Соввласти, особенно родственников, находящихся в армии красноармейцев, из числа деревенской интеллигенции, избегать возложения ответственности на священников и на учителей, привлекая их лишь персонально, если, будет доказана их вина. Совершенно недопустимо взятие ответчиков малосостоятельных крестьян, хотя бы подозрительных по бандитизму. Комиссия отвечает за правильность назначения ответчиков в том смысле, чтобы в число последних не попали Представители беднейшего крестьянства и безобидные середняки при наличности кулацкого элемента.

2/ Ответчики намечаются примерно один – 20 хат, но не меньше 2 на выселках более 10 хат, и не меньше 1 на хуторах.

3/ Иметь в виду, что главной целью создания института ответчиков является отнюдь не немедленный разгром бандитизма путем репрессий, что не осуществимо, а внесение раздора и расслоения в село создания атмосферы когда бандит будет бояться, что его выдадут, ответчик, опасаясь репрессий будет при случае выдавать бандитов, а затем, опасаясь мести с их стороны может быть использован, как старательный осведомитель.

Раздачей конфискованного имущества и штрафов незаможам и мерам политического воздействия следует создать в селе обстановку, ког-

да бандит и ответчик будут бояться доносов с их стороны. Незамоги же будут заинтересованы в выдаче тех или иных лиц. При этом тайна сообщений незаможей должна соблюдаться полностью. Вознаграждение, давшее сведения должны идти путем общего увеличения фонда комнезама, куда поступает по приказу половина конфискованного либо секретно-премиального фонда.

4/ Приказ распространяется обязательно на украинском языке.

5/ В местностях, где приказ об'явлен и намечены ответчики губернским Чека озаботиться усилением агентурного аппарата и специальных участков уполномоченных, куда могли бы ответчики давать сведения, о чем их точно известить.

6/ На ответчиков, как таковых ни в коем случае не возлагать ответственности за выполнение повинностей, не связанных с борьбой с бандитизмом.

7/ Для получения желательного результата необходимо возможно более конкретизировать на месте в селе задачи ответчиков и остальной части населения, несущего повинность по охране путей. Участок пути, поручаемого данному населению должен быть точно указан в натуре, причем величина участка определяется численностью населения и расстоянием, т. е. села дальше отстоящие от путей получают при одинаковой численности населения относительно меньший участок, с таким расчетом, чтобы тяготы по охране определялись по возможности равномерно и более длинный путь от села до участка компенсировался меньшей величиной последнего.

ПРИМЕЧАНИЕ: Села расположенные на краю 30-ти верстной полосы

15 верст в каждую сторону, если есть возможность распределить участки пути между более близкими селениями, следует освобождать от ответственности за определенный участок пути возлагая на них лишь обязанности своевременного предупреждения более близких к полотну и имеющих свои участки сел. В этих селах объявляется приказ форма № 2.

8/ Также конкретно должен быть установлен порядок охраны пути /патрули, караулы, наемные сторожа /количество тех или других,/ обязательство ответчиков по обмундированию и др. видами снабжения караульщиков, при чем для караульщиков должны быть выработаны определенные инструкции: 1/ зачем они должны следить /куда и кому доносить, 2/ какие меры предупреждения принимать в случае обнаружения порчи пути, чтобы была возможность во время предотвратить крушение. Также объявляется и проставляется в приказе форма № 1 – прим. 2 § 2 тот орган транспортной ЧК, какой будет налагать наказание за трудедзертирство.

ПРИМЕЧАНИЕ I: Числом патрулей или караульщиков не следует увлекаться, принимая во внимание обычные крестьянские работы и другие общегосударственные повинности, почему ограничиваться минимальным количеством в наиболее нужных местах, 2: Также обратить внимание, чтобы сход под влиянием кулаков не переложил всю тяжесть повинности исключительно на беднейшее население и не спровоцировал этим широкие массы.

9/ Ответчикам должно быть указано точно, что от них требуется и явствует по приказам форма № 1 или 2 а именно: куда направляются донесения в нормальном случае, пункты в обе стороны полотна, куда следует направлять сведения в случае захвата основного пункта бандами. Также

должны быть установлены с ответчиками способы донесений /конными, нарочными и т.п./ Указаны способы передачи секретных донесений, например на случай занятия села бандитами и т.д.

10/ Комиссия обязана вести точный дневник и протоколы своих работ отмечая, как происходит проведение института ответчиков и караульщиков, чем приходится руководствоваться при назначении ответчиков, какие встречаются на практике непредвиденные вопросы и затруднения и как они Комиссией разрешались. Какие вообще стоящие внимания факты, хотя бы и не имеющие прямого отношения к охране желдором, обнаружены Комиссией в районе ее деятельности.

При сем прилагается текст приказа форма № I и 2.

Предокрсовещения, Член Президиума ВУЦИК, Член РВС КВО /Затонский/

Верно: Секретарь Р. В. С. Губерт.

Делопроизводитель*

Исх 16568 1/ХII 21 г.

Ромны Начосовещанию. Препровождается копия инструкции об ответчиках и 3 форма приказа.**

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 284-284 зв.

Копія. Машинопис.

№ 126

Наказ про репресивні дії щодо населення за перебування в районі партизанів, або руйнування залізничних ліній

Без дати

ПРИКАЗ форма № 1

Для успешной борьбы с хозяйственной разрухой и ликвидации в неурожайных местностях необходима правильная работа транспорта в особенности желдором, ввиду того, что враги трудящихся поставили своей целью разрушением транспорта задушить революцию и вернуть старые порядки – Рабоче-крестьянская власть призывает все население к охране железнодорожных путей и сооружений.

1/ На село, местечко, хутор возлагается охрана железнодорожных путей и находящихся на данном участке сооружений.

2/ Охрана осуществляет при помощи патрулей отсторожей, согласно постановленного схода Сельского Совета.

ПРИМЕЧАНИЕ: организация охранной службы и наблюдение за правильным ее выполнением возлагается на Председателя Совета.

* Підпис

** Дописано від руки – упорядн.

ПРИМЕЧ. 2: Лица уклоняющиеся от указанной общественной повинности надлежат аресту и отправке на принудительные работы сроком от 2-х недель до 6 месяцев решением.

3/ Ввиду того, что работа бандитов в борьбе с Рабоче-крестьянской властью, ведется в интересах кулачества, которым до сих пор прямо или косвенно поддерживалась, наиболее зажиточную часть населения возлагается особо-суровая ответственность за малейший ущерб народным интересам, в особенности за порчу железнодороги

ВО ИСПОЛНЕНИЕ ПОСТАНОВЛЕНИЯ СОВЕЩАНИЯ ПО БОРЬБЕ С БАНДИТИЗМОМ ПРИ СОВЕТЕ НАРОДНЫХ КОМИССАРОВ УКРАИНЫ, ГРАЖДАНЕ ПО УПОЛНОМОЧИЮ ГУБСОВЕЩАНИЯ НАЗНАЧАЮТСЯ ОТВЕТЧИКАМИ /відповідальними/.

НАЗНАЧАЮТСЯ КАНДИДАТАМИ

4/ Ответчики обязаны: а/ следить за мерами охранения отведенного селу, местечку.

ПРИМЕЧАНИЕ: В случае надобности озаботиться снабжением патрулей в холодное время теплой одеждой и обувью, а неимущих граждан и продовольствием на время патрулирования или караула.

б/ Следить за появлением в их районе бандитских отрядов и отдельных подозрительных лиц

ПРИМЕЧАНИЕ: В случае появления банды в районе /сел, лесов, урочищ/ ответчики обязаны своевременно предупредить.

ПРИМЕЧ. 2: При появлении банды в селе или отведенном для охраны участке ответчики обязаны не ограничиваясь предупреждением принять все зависящие от них меры к недопущению порчи путей.

ПРИМЕЧ. 3: В случае обнаружения в селе или на своем участке железнодороги подозрительных лиц или мелких групп, также как случая обнаружения среди своих односельчан лиц причастных к бандитизму ответчики обязаны таковых задерживать и передавать ближайшим властям вместе с заключением местного Комнезама или Совета.

в/ В случае обнаружения порчи пути на отведенном участке своевременно предупреждают принимают меры к обстановке непредупрежденных поездов на достаточном расстоянии от места порчи пути.

ПРИМЕЧАНИЕ: Если бандой захвачен пункт, куда надлежало давать сведения ответчики обязаны сообщить немедленно.

5/ В случае, если на отведенном селу, местечку участке в следствие злоумышленной порчи пути произойдет крушение по отношению к ответчикам принимаются меры взысканию включительно до РАССТРЕЛА.

ПРИМЕЧАНИЕ: Если крушение сопровождалось человеческими жертвами, наказание соответственно увеличивается.

6/ В случае нахождения в селе бандита, принимавшего участие а порче железнодорожного пути или других бандитских действий, хотя бы за пределами отведенного селу, местечку участка, если бандит обнаружен без помощи кого-либо из ответчиков, по отношению к ответчикам принимаются те же меры, что в случае крушения поезда.

7/ В случае порчи на отведенном участке средств телеграфной и телефонной связи на ответчиков возлагается штраф примерно: две лошади или коровы, за спиленный столб, одну штуку скота за перерезанную проволоку.

ПРИМЕЧАНИЕ: В случае систематической порчи связи после соответствующего предупреждения размер наказания увеличивается.

ПРИМЕЧ. 2: Починка испорченных средств связи производится за счет ответчиков.

8/ Кроме охраны путей и средств технической связи на ответчиков возлагается обязанность противодействовать проявлению бандитизма в других его формах. Ни один случай проявления бандитизма не должен оставаться безнаказанным. В случае убийства или ранения в селе бандитами представителя Соввласти красноармейца или члена Комнезаможа расстреливается (...) из ответчиков по /постановлению Губкомиссии/. В случае укрытия тел убитых кара увеличивается. Если убийство произошло между населенными пунктами отвечают ответчики прилегающих селений. Имущество скрывшихся ответчиков конфискуется.

9/ Граждане по недоразумению попавшие в число ответчиков если по своему классовому положению и прошлой деятельности они принадлежат к числу друзей Соввласти имеют право обжаловать действия колмиссии Губвоенсовещания через Уедсовещание /которое обязано в кратчайший срок рассмотреть ходатайство при чем до утверждения или отмены решения комиссии Губвоенсовещанием подавшие ходатайство от ответственности не освобождаются.

10/ Наравне с ответчиками отвечают граждане, домах которых находили приют бандиты. Поэтому предлагается всем и каждому известных им бандитов или неизвестных в дом к себе без извещений об этом председателя Совета или ближайшего ответчика не принимать. Лиц подозрительных задерживать.

11/ Имущество семейств, члены которых находятся в бандах конфискуется постановлением губкомиссии.

12/ Конфискованное имущество, а также штрафы поступают половина в распоряжение местного Комнезама, половина в уездный фонд борьбы с бандитизмом.

13/ Ответчик имеет право отлучиться из села не иначе, как с разрешения местного Комнезама /Председателя Совета/, причем его заступает очередной кандидат.

ПРИМЕЧАНИЕ: Выезд в поле, или по обычным хозяйственным надобностям отлучкой не считается и от ответственности за происшедшее в их отсутствии из села не освобождается.

ПРИМЕЧ. 2 В случае безызвестной отлучки ответчика, если в это время будет иметь место один из вышеуказанных фактов имущество ответчика конфискуется, сам же он подлежит аресту и передаче.

14/ Ответчик показавший услуги Соввласти в борьбе с бандитизмом и засвидетельствовавший свою преданность революции может быть переведен в кандидаты, в особо-важных случаях вовсе исключен из списка ответчиков.

15/ Настоящий приказ должен быть об'явлен на сходе Председателем местного совета и вывешен в помещении Сельского Совета, причем ответственность за его сохранность возлагается на председателя Совета.

16/ Действие настоящего приказа входит в силу со дня его опубликования.

* *Нерозбірливо – упорядн.*

Председатель Губкомиссии по Охране Участка
Член Губкомиссии
Верно: Секретарь /подпись/
Верно: делопроизводитель

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 285-285 зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 127

Витяг з наказу про способи покарання відповідальних за появу на території їх сіл партизанів

Без дати

Приказ форма № 2

(...) 4) В случае нахождения в селе бандита принимавшего участие в порче железнодорожного пути или других бандитских действиях, если бандит обнаружен без помощи кого-либо из ответчиков по отношению к ответчикам принимаются те же меры, что в случае крушения поезда.

5) В случае порчи на отведенном участке средств телеграфной или телефонной связи на ответчиков возлагается штраф примерно: две лошади, или две коровы за спиленный столб, одну штуку скота за перерезанную проволоку.

6) На ответчиков возлагается обязанность противодействовать к появлению бандитизма в других его формах. Ни один случай появления бандитизма не должен оставаться безнаказанным. В случае убийства или ранения в селе бандитами представителя соввласти, красноармейца или члена Комнезама растреливается один из ответчиков, /по постановлению Губкомиссии/. В случае укрытия тел убитых отвечают ответчики прилегающих селений. Имущество скрывшихся ответчиков конфискуется.

(...) 9) Имущество семейств, члены которых находятся в бандах, конфискуется постановлением Губкомиссии.

10). Конфискованное имущество, а также штрафы поступают полностью в распоряжение местного комнезама, половина в уездный фонд борьбы с бандитизмом.

11) Ответчики имеют право отлучаться из села не иначе, как с разрешения местного комнезама /Председателя Совета/ причем его заступает очередной кандидат.

Председатель госкомиссии по охране
Участка железнодорожного пути.

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 26.
Оригінал. Машинопис.

* Підпис

№ 128

Наказ про репресивні дії щодо населення за появу в районі проживання партизанів, або руйнування залізничних ліній

Без дати

Копия

ПРИКАЗ № 3

В развитие постановления Постоянного совещания при Совнарком Украины от 22 октября за № 978 о возложении охраны железнодорожных путей и средств связи на местное население со введением Института ответчиков предлагается Губсовещаниям немедленно приступить к проведению указанных мероприятий в жизнь пользуясь указаниями Киевского Окружного Совещания, изложенными в приказах форма № 1 или форма № 2 и объяснительная к ним инструкция

При рассмотрении вопросов, связанных с охраной железной дороги Губвоенсовещание пополняется представителями транспортной ЧК и войск железнодорожной охраны.

Губвоенсовещанию, подобного состава, вырабатывает план проведения указанных мероприятий в жизнь, а именно; назначает в какой последовательности в зависимости от значения /того или иного участка желдороги и степени развития бандитизма, должна поручаться охрана пути местному населению.

В зависимости от этого, а также от наличия сил, определяется количество Комиссий, которым поручается объезд железнодорожной линии и проведение вышеуказанных Мероприятий на местах. При этом Губсовещание должно иметь в виду, что Комиссии, назначающие ответчиков должны быть по возможности более авторитетными.

Проведение в жизнь института ответчиков должно сопровождаться серьезной политической работой и правильным освещением местному населению цели и смысла проводимых мероприятий. Поэтому Председателем должно быть обязательно лицо, уполномоченное совещанием я имеющее право "вето" / т.е. право отмены постановления Комиссии, если бы большинство Комиссии приняло решение, на его взгляд, принципиально неправильное/

Членами Комиссии должны быть представители Транспортной ЧК и командования желдорог.

ПРИМЕЧАНИЕ: Указанные Комиссии по проведению Института ответчиков возможно и даже желательно связать с уездсовещанием, по утверждению Председателя и ответственность за деятельность Комиссии; а также за своевременное проведение этой меры, начиная с наиболее опасных пунктов всецело остается на Губсовещании.

Комиссии должны быть точно инструктированы, во избежание разнобоя и возможности недорозумений при проведении столь серьезного мероприятия.

О деятельности Комиссии Губсовещание обязано представлять еженедельную сводку Киевскому Окрсовещанию.

В случае на участке желдороги или в селении, где уже проведен институт ответчиков произойдет инцидент, предусмотренный в §§ 5; 6 и № 7 и 8 приказов Форма № 1 и §§ 4, 5 и 6 приказ, форма № 2, Губсовещание обязано отправлять на место Чрезвычайную Тройку, обычного состава, т.е. из представителя ЧК, в данном случае транспортной и военного командования желдорог или Начгуб или Уездучастка, в зависимости от обстоятельств, под председательством Уполномоченного Губсовещанием. Данной чрезвычайной Тройке даются указания неуклонно продвигать в жизнь Положение об ответчиках не уклоняясь в сторону судебного разбирательства и памятуя что институт ответчиков есть институт круговой поруки, определенного слоя населения, а потому в случае того или иного проявления бандитизма, предусмотренного в соответствующих §§ приказов отнюдь не надо искать персональной вины, того или иного ответчика и обязательно проводить объявление угрозы в жизнь доводя дело до расстрела.

Вопрос о том, кто именно из ответчиков подлежит расстрелу, в порядке террора, решаются Комиссией на месте т.е. в зависимости от обстоятельств/.

Само собой разумеется в первую очередь должны пострадать наиболее враждебные и вредоносные элементы.

Однако установление заранее, каким бы то ни было путем, очередности ответственности ответчиков – недопустимо. Ответчики должны чувствовать угрозу все одинаково и постоянно.

Бегство того или иного ответчика или группы последних, не освобождает от ответственности и, если придется – расстрела – остальных.

Конфискацией имущества следует пользоваться весьма осторожно, вследствие чего право конфискации и наложения штрафов предоставляется я лишь Губскомиссиям. Особенно следить, чтобы на этой почве не было злоупотреблений со стороны безответственных агентов транспортной ЧК или желдор. охраны т.к. не исключена возможность, например, порчи средств связи с целью шантажа ответчиков.

Если в районе желдороги или поблизости от нее находятся ссыпные пункты заводы или иные государственные сооружения и предприятия, нуждающиеся в особой охране, следует использовать поездку Комиссии для проведения подобного принципа охраны по отношению к ним.

Данный принцип предлагается также осуществить в применении к ссыпным пунктам и заводам вообще, для чего в Губсовещании должна быть Особая Комиссия обычного состава, с выработанными для них, а также для населения, коему поручается охрана, соответствующими инструкциями и приказами, аналогичными формам № 1 и № 2.

Меры террора по отношению к ответчикам примерно, должны быть следующие:

В случае крушения расстреливается один ответчик, если были человеческие жертвы, количество расстреливаемых соответственно увеличивается и также производится расстрел одного из ответчиков в случае поимки, в данном селении, более или менее видного бандита из числа местных жителей.

В других случаях можно ограничиться более или менее крупным штрафом предоставляя ответчикам выполнить последний по принципу круговой поруки.

Борьба с труддезертирством § 2, примечание 2 приказа, форма № 1 возлагается на органы транспортной ЧК.

Председатель Сопещения Член РВС. КВО – Член президиума
ВУЦИК Затонский.

Члены: Командвойск КВО Шонин. Начособотдела: КВО Воронцов.
Верно: Секретарь РВС Губерт.

Делопроизводитель*

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 6, арк. 287-287 зв.
Копія. Машинопис.

№ 129

Список секретных агентов по Глухівській волосній дільниці**

Без дати

- с. Береза
1. Шевченко Захар Иосифов.
 2. Шевченко Дмитрий Васильев.
- с. Слоут
3. Фесенко Тимофей Иоанов.
 4. Черноус Игнат Карпов.
 5. Лобко Никита Иоанов.
- с. Годуновка
6. Остапенко Даниил Петров.
 7. Мирошниченко Филипп Филиппов.
- хутор Москаленков
8. Москаленко Иван Назаров.
 9. Москаленко Григорий Иванов.
- х. Старовиндов
10. Ащаулов Ефим Грогорьев.
 11. Зайцев Антон Иванов.
- х. Фрейгольтов
12. Невеселов Антон Сергеев.
- дер. Новая Гребля
13. Морозов Павел Николаев.

* Підпис

** В наступному документі "Список лиц взятых на учет..." згадуються ті ж самі села: с. Береза – 18 чол.; с. Нова Гребля – 6 чол.; с. Некрасов – 6 чол.; с. Сліпород – 2 чол.; с. Полошки – 8 чол.; с. Богданівка – 1 чол.; с. Годунівка – 4 чол.; с. Слоут – 11 чол. Всього-56 чоловік.
Вина "неблагодійних" різна: хто служив в армії при Гетьмані Скоропадському, або симпатизував йому, як наприклад вчитель Лежай Терентій Савелійович, "середняк" Лук'яненко Леонід Федорович, Бирюк Микола, хто брав участь у повстанських загонах, як Голтака Степан, а виною багатьох було "куркульське", "дворянське" чи "попівське" походження. (ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 4, арк. 27; 28.)

14. Круги Григорий Семенов.
с. Полошки
15. Бирюк Яков Моисеев.
16. Захарченко Иван Павлов.
дер. Богданов
17. Ткаченко Никита Степанов.
18. Картавий Никита Кузьмич.
с. Некрасов
19. Шрамченко Петр Павлов.
20. Сенченко Василий

Предволвоеносовещания Глуховского*
Секретарь**

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 4, арк. 26-26 зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 130

Выписка з доповідної записки про розбої червоноармійців корпусу Котовського

Без дати

Выписка из доклада командира отряда
по выкачке разграбленного сахара тов. Деревянко:

(...) и добавляю, что, работая по выкачке сахара, мне пришлось встречаться с разъездами корпуса Котовского, которые разъезжая по хуторам Сумской волости хут. Гриценково и другим хуторам Николаевской волости хут. Марьевка, Короливщина, Севериновка, где кавалеристы отбирая сахар у крестьян меняли тут же на самогонку и делая самочинные обыски и грабили крестьян и переменяли лошадей. Мне пришлось арестовывать и обезоружить несколько к-цев, но они угрожая говорят, что мы приехали в тыл делать чистку и бить жидов и разоряя деревни и делая всевозможные бесчинства, я считаю это недопустимым для этого должны приняты меры.

Начотряда Деревянко
Верно ад'ютант Л. Иванов.

ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 33.
Оригінал. Рукопис.

* Підпис
** Підпис

№ 131

Інструкція про відповідачів та заручників

Лютий 1922 року

1. В целях предупреждения выступления банд и прочей антисоветской работы отдельных лиц и групп в районах, где обширного бандитизма нет, но где по своему прошлому эти районы вновь стали неблагонадежными в отношении бандитизма, вместо круговой поруки и изъятия заложников (...) институты ответчиков, каковой (...) комбинировать с (...) пятихатников, выбирая из числа последнего элемента указанный в пункте 3 настоящей инструкции.

2. Каждый уезд, в зависимости от активности бандитизма, разбивается на соответственное количество районов, в коих и вводится институт ответчиков.

3. Ответчики главным образом должны назначаться из лиц сочувствующих бандитизму, преимущественно из кулацкого элемента, влиятельных и пользующихся авторитетом среди местного населения, а также и из родственников бандитов.

4. Институт ответчиков в указанных районах вводится согласно постановления увоенсовещания, причем для проведения данного мероприятия обязательно увоенсовещанием назначается особоуполномоченный, которому вменяется обязанность при проведении возложенного на него поручения широко информировать местное население о назначении в данном районе института ответчиков.

5. Институт ответчиков, введенный в районе данной местности, является как перед деревней, так и перед советской властью поручителем за революционный порядок и за нарушение мирно-трудовой жизни деревни, в чем от них и отбирается информация.

6. Для сохранения революционного порядка в мирно-трудовой жизни деревни ответчики обязаны своевременно предупреждать органы соввласти или уполномоченных на то отдельных лиц о следующем:

а) о всех подозрительных лицах, возвращающихся во вверенный ему район;

б) о появлении банд или отдельных бандитов;

в) о противосоветской контрреволюционной агитации, а также и о всех ложных, провокационных слухах, распускаемых среди селян и призывающих как к подрыву, так и к свержению соввласти целиком или отдельных ее органов и должностных лиц;

г) о всех состоявшихся и предполагаемых контрреволюционных заговорах;

д) о контактах отдельных селян с группами или отдельными лицами, деятельность коих преследуется соввластью;

е) о хранении оружия без надлежащего разрешения, военного снаряжения и всякой контрреволюционной литературы (...)

ж) о преступном поведении всех ранее амнистированных соввластью бандитов, проживающих в данном районе.

7. Помимо обязанностей, изложенных в пункте 6, ответчик обязан выполнять и все другие требования, в коих по местным условиям встретится необходимость и кои на него будут наложены соввластью.

8. За невыполнение хотя бы одного из указанных пунктов данной инструкции ответчик немедленно арестовывается и рассматривается как заложник.

Предгубвоенсовещания Петровский*
Секретарь Пупченко**

ДАДО. Ф. Р. 3371, оп.1, спр.8, арк. 4.
Копія. Машинопис.

№ 132

Наказ про репресивні дії щодо населення за невиконання повинностей

28 лютого 1922 року

ПРИКАЗ № 17

Уездной Чрезвычайной Тройки по выполнению гужного
28-го февраля 1922 года.

В целях своевременной вывозки из урочища, заготовленных дров и лесоматериала к линиям железных дорог до начала распутицы, а невыполнение сего создав катастрофическое положение на Сумском участке жел. дорог, а также в целях предоставления отдыха живому крестьянскому инвентарю на время распутицы – Уездная Чрезвычайная Тройка ПРИКАЗЫВАЕТ: Всем уполномоченным волисполкомам принять все меры к полному выполнению гужного всеми гражданами.

1. Выделенным Тройкам под руководством: Губвоенкома т. Вороб'ева Секретаря Сумисполкома т. Шумилевича и т. Билибина немедленно приступить к исполнению своих обязанностей, мобилизовав весь Советский аппарат в волостях соответствующих районов

2. Граждан, невыполняющих гужного подвергать взысканиям налога на неисправных штраф в размере 20 проц. с общего количества причитающегося.

Если гражданин в течении всего года должен был вывести 200 пуд. – после наложения штрафа – он обязан вывести 240 пудов.

3. Злостно уклоняющихся от выполнения арестовывать, а лошадей арестованных – граждан конфисковать составив о всем акт подписанный представителями местной власти и направить на распоряжение Уездной Чрезвычайной Тройки.

4. Граждане невыполняющие задание данного им Волостным Исполнительным Комитетом и Уполномоченных Сумской, Уездной Тройки – несут ответственность согласно 2 и 8 пунктов приказа в зависимости от вины.

5. Всякая расхлябанность со стороны кого бы то ни было, должна быть покарана со всей строгостью.

* Підпис

** Підпис

6. Каждый уполномоченный обязан выполнить в своем районе задание в ближайший срок, памятуя скорое наступление распутицы, когда живой инвентарь крестьянства должен отдохнуть.

7. Одновременно с работами по гужналогу вменяется в обязанность Тройкам закончить работы по продналогу и самообложению.

8. Все лица, срывающие проведение в жизнь данного приказа или злостно уклоняющиеся от выполнения данных заданий должны быть преданы суду особой Сессии Трибунала направлены со всеми материалами в распоряжение Уездной Чрезвычайной Тройки.

9. Действие приказа распространить с момента прибытия на места Троек.

Предчрезтройки – Преисполкома ХВЫЛЯ. Секретарь – МАРКИН.

ДАСО. Ф. Р. 693, оп. 1, спр. 115, арк. 5.

Оригінал. Машинопис.

№ 133

Розпорядження про підготовку до появи повстанських загонів

Без дати

Секретно

Лохвица уездвоенсовета.

Приближающаяся весна, дефицит продовольствия в некоторых уездах Полтавщины создаёт благоприятные условия для организации новых бандитских шаек, а равно для активных действий со стороны уже организованных, но бездействующих до сих пор.

Необходимо принять срочные меры в смысле дачи распоряжений по линии Чека и милиции о своевременном предотвращении организации новых шаек и ликвидации уже организованных.

Протоколы совещаний просьба присылать аккуратно.

Зампредгубвоенсовета /Слинько/
Секретарь /Фарбер/

ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 6.

Копія. Машинопис.

№ 134

Витяг з протоколу засідання Чернігівської губернської військової наради

6 березня 1922 року

(...) СЛУШАЛИнформация о состоянии бандитизма в губернии.

Нужно отметить, что активно проявляющего себя бандитизма на политической подкладке в губернии в данное время нет. Замечается опе-

рирование голодных бандитов численностью 2-3 человека, с которыми борьба ведется самая решительная. Кроме этого по ряду имеющихся данных в Губчека отмечено, что на Черниговщине в 5 пунктах замечаются зародыши повстанческих комитетов, организовывающихся из разгромленных банд Тютюнника, которые имеют связь с другими губерниями, в частности с Киевщиной. Численность данных организаций насчитывается до ... последние активно себя пока не проявляют, но несмотря на это со стороны Губчека все возможные меры приняты, и в случае необходимости таковые немедленно будут изъяты. В деревне последнее время замечается значительный приток дезертирствующих из частей красноармейцев. Были случаи появления воззваний с призывом к борьбе, с анархическим лозунгом. (...)

ДАСО. Ф. Р. 4564, оп. 1, спр. 17, арк. 31.
Оригінал. Машинопис.

№ 135

Протокол допиту Гудимович Анастасії Михайлівни у справі “Козачої Ради”

8 березня 1922 року

ДОПРОС ГУДИМОВИЧ 8-III. 22 г.

Меня Микола* в Полтаву посылал. Явки я не помню. Пароля также не помню. Он мне поручил проинформировать – но его не помню.

В. Вы в Цупкоме с Миколой работали.

О. Нет.

В. Микола Вам передавал видозви для перепечатания.

О. Раз мне дал Музыченко.

В. Вы говорили, что нельзя печатать много видозв.

О. Да, я это говорила, даже сказала, что есть одна особа, которая боится печатать, – особа и учреждение были вымышлены.

В. Кто должен был приехать из Радомишля.

О. Там есть Владимир. Он ко мне проиходил раз с Лозовиком а раз сам.

В. Кто приезжал к Вам из Черниговщины.

О. Из Воронежа приезжал Казановский.

В. Трохименко знаете.

О. Лозовик говорил, что это провокатор.

В. Вы просили, чтобы его убрали.

О. Нет. Музыченко мне говорил, что его хотели убрать.

В. Сколько раз Вы переходили кордон.

О. В 1919 г. переходила от поляков – больше никогда.

В. Чепилко Вы знали.

О. По рассказам знаю про него и Наконечного.

В. Лободовского Вы знаете.

О. Про него мне говорил Лозовик. Лозовик дал Лободовскому в Харькове мой адрес в Киеве. Вдасенков между Караваевским и Безаковским мостом терника не знаю.

* Микола Лозовик – один з засновників і керівників Козачої Ради – упорядн.

- В. Кто к Вам привозил бланки.
О. Казановский.
В. Вы на Соломенке жили.
О. Нет.
В. Какие связи у Вас есть в Политехникуме.
О. Связей там не имею.
В. Коломейца Вы знаете.
О. Знаю обоих один учится в Политехникуме.
В. Присяжнюка знаете.
О. Не помню.
В. Какой земляк у Вас бежал из концлагеря.
О. Доценко я знаю, что его освободили оттуда.
В. Кто такой Туул-Святненко.
О. Встречала его в 1918 году на кв. Маруся Тарасенко. Это ея товарищ.
В. Вы хлопотали о получении документов для Доценко.
О. Да, ибо у него не было документов.
В. Они жаловались, что на Черниговщине нет работы.
О. да, я подразумевала культурную работу.
В. Где Вы там работали.
О. В Воронежской “Просвите” была секретарем а затем членом.
В. Кого имеете в Прилуцком уезде.
О. В селе Николаевке есть Михайленко Павло знаю его по дивизии где служила.
В. Какой к нему пароль.
О. Не помню кажется 78. 000.
В. Какой пароль к Казановскому.
О. пароль: “есть ли у Вас алгебра Португалова и история Ефремова.”
В. Про Трохименко слышали.
О. Он был у меня с Миколой – приходила к Тарасенкам полковник из-за Кордона. – с Полтавской губ. Организацией связи не имела.
В. Что Вы боялись Трохименко?
О. Лозовик говорил, что провокатор он.
В. Чего они боялись провокаторов, и зачем Вас об этом предупреждали.
О. Была организация, в которой была [я], а потому меня о них предупредили. В эту организацию я пошла работать честно – поскольку я в силах.
В. Почему Вам Микола доверился.
О. Он знал, что я его не выдам, ибо знает меня с Петлюровской Армии, где мы служили в серой Дивизии. В Цупкоме он также работал по его словам. Если бы я много работала в организации и приносила там пользу – мне было бы приятно похвастаться.

Записано верно, в чем собственноручно и подписуюсь.

8-III 1922 года

ГДА СБ України. – Спр. 74554 фп. – Т. 6. – Арк. 30-32.
Копія. Машинопис.

№ 136

Донесення голови Волвоєнкому Данова про невдалу операцію проти повстанців отамана Пилипа Ващенка на території Шосткинщини

25 травня 1922 року

Доношу, що 25 мая с/г (1922) в р-не х. Новенького Клишковской волости мною с шестью человеками волкомнезама и красноармейцами военкомата проводилась облава на бандитов, скрывающихся в названном урочище мною же в 2 часа ночи был встречен бандит с. Клишек Ващенко, последний не подпуская до себя скомандовал мне: “ни с места”, с угрозой наганом и назвал своё имя после чего вся организация прибывшая со мной и вооружённая винтовками в панике разбежались по лесу, оставив меня одного под наганом бандита.

Не знаю чем объяснить, что бандитом не было произведено в меня ни одного выстрела. Я же отпрыгнул в несколько шагов от него произвёл три выстрела из нагана но в темноте не мог попасть.

При чём также нужно заметить, что заведывающий волвоеноотделом присланный уенвоенокоматом не пошел на облаву несмотря на то, что совместно с последним было условлено и назначен час сбора и выхода.

ДАСО. Ф. Р. 1730, оп. 3, спр. 3, арк. 62.

Оригінал. Рукопис.

№ 137

Наказ коменданта Холоповської бойової дільниці про взяття заручників та застосування розстрілу за допомогу повстанському рухові

23 червня 1922 року

ПРИКАЗ №1

КОМЕНДАНТА ХОЛОПКОВСКОГО БОЕВОГО УЧАСТКА

23 июня 1922 года.

§1

Виду появления бандитизма в районе сел Уздица, Викторов, Кубарово, Кочерги, Волокитино и Семеновка, объявляю, вышеуказанный район подозрительным участком.

§2

За последнее нападение вооруженных на члена Комнезаможа хутора Кубарова в ночь с 18-го на 19-е июня с.г. в целях предупреждения подобных нападений в будущем из хутора Кубарова беру 5 человек заложников.

§3

В случае повторения нападения, а также могущей быть смерти от нападения хотя бы одного члена Комнезама или бедняка заложники будут преданы в распоряжение Губчека.

§4

Предупреждаю всех граждан, что за малейшее подсобничество, укрывательство бандитизма а также не принятия участия в борьбе с ними, буду карать самым суровым образом.

§5

Объявляю всем имеющим оружие на руках частным лицам и неимеющим права на ношение такового, в 24 часа сдать в Волвоенсовещание, после чего все, у которых будет обнаружено оружие будут подвергнуты самымы суровым наказаниям вплоть до высшей меры наказания

§6

Объявляю всем бандитам добровольную явку в 48 часов за что понесут более мягкие наказания, и после истечения 48 часов всем вооруженным попавшим в руки властей пощады не будет.

КОМЕНДАНТ ХОЛОПКОВСКОГО УЧАСТКА БУБЛИК

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 4, арк. 20.
Оригінал. Машинопис.

№ 138

Витяги з бюлетня про огляд повстанського руху в Україні

10 липня 1922 року

Сов. Секретно.

Лично тов. Яроменко.

Бюллетень.

Секретно-информационного отдела Черниговского губотупроса
№ 2 10 июля 1922 года Лист № 1.

ОБЗОР БАНДИТИЗМА НА УКРАИНЕ.

(...) В Киевской губернии после разгрома банды ОРЛИКА, нет крупных банд но продолжают себя проявлять ряд атаманов, отмеченных еще в прошлом году. Так, по последним еще не проверенным данным из за границы явился СТРУК, действующий южнее Малина. Из группировок Мордалевича-Орлика уцелел Бондарчук с 15 штыками, а также ТРЕЙКО и Кравченко. (...)

Второй по неблагополучию в КВО является Кременчуцкая губерния. Если здесь нет сейчас серьезных группировок, то в этом сказался разгром ХОЛОДНОГО ЯРА центрального объединяющего аппарата, который всегда существовал в Кременчуцкой губернии. Сейчас по видимому такого аппарата нет. Банды действуют вразброд, несогласованно. Наиболее активной из них является банда ЗАГОРОДНЕГО-ЖЕЛЕЗНЯКА /петлюровского толка/, действующая мелкими группами в 5-6 человек и имеющая связь с другими бандами (...)

Полтавская губерния характеризуется рядом мелких банд в 20-25 человек появляющихся неожиданно. Благодаря этому одной из этих банд удалось захватить от одной части ЧОН пулемет. (...)

ЗА КОРДОНОМ
/По данным Разведупра Штаба ВСУ/.

(...) Интересно отметить поддержку с французской стороны таких организаций, как Политический Комитет Национальной Украины, который является ничем иным, как органом французской активной разведки на нашей территории. Если сравнить воззвание, которое распространяется в нашей приграничной полосе, с воззваниями, напечатанными в издающейся в Вене на французские деньги украинской газете, то они являются совершенно одинаковыми.

Руководителями ее являются: СТРУК, ГРЕКОВ и САГАЙДАЧНЫЙ. Эта газета существует на деньги Франции и Польши и является проповедником тесного военного и политического союза Франции и Польши.

В Галиции замечается сильное революционное движение национального свойства. Возникли подпольные организации. В противовес им Польша решила использовать петлюровцев, насаждая ячейки под руководством КОНОВАЛЬЦЕВА*. Такие ячейки имеются в Тарнополе и Станиславове. КОНОВАЛЕЦ думает в будущем развернуться и на нашей территории. (...)

ИЗ ДОКЛАДОВ ГУБВОЕНСОВЕЩАНИЯ
/Бандитизм/
НА ЧЕРНИГОВЩИНЕ

(...) Уничтоженный на поверхности бандитизм и почти не затронутый остался внутри села, что подтверждается открытием ряда повстанкомов в Черниговском, Городнянском, Конотопском, Нежинском, Козелецком и Остерском уездах. Общее количество арестованных членов повстанкомов достигает пока до 150 человек, из них 80% петлюровцев, интеллигенции, учительство, студенчество, бывшие офицеры. Остальная часть кулацкий элемент. У арестованных обнаружено значительное количество оружия и патронов. Организация эта несомненно петлюровской окраски, имела связь с другими губерниями и за кордоном. Существование этих повстанкомов можно отнести к широкой поддержке и сочувствию бандитизму со стороны значительной части кулацкого населения, у которого еще не вышиблена охота поддерживать бандитов.

В данное время на Черниговщине банд с политической окраской 4, в Н.-Северском уезде банда МУРАВЬЕВЦЕВ – 12 человек, Козелецком уезде ХИЖНЯКА – 14 человек при 4 пулеметах, Черниговском ВАСИЛЬЧЕНКО – 12 человек и Городнянском – ЮЩЕНКО – 20 человек, из коих 7 кавалеристов. Банда муравьевцева появилась недавно и проявляет себя активно. Банда Васильченко проявляющая активность теперь разбита, причем два бандита захвачены. Банда ЮЩЕНКО-ХИЖНЯКА себя не проявляет и держится в ожидательной линии скрываясь по хатам своих селлах.

* Так в тексті – у порядк.

Рядом принятых мероприятий, высылкой ударных экспедиционных отрядов и организации отрядов самообороны на местах Губвоенсовета поставило своей целью, в ближайшем будущем окончательно очистить Черниговщину от организованных активных политических банд.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ЛЕВОБЕРЕЖЬЯ
/За период с 20 апреля по 20 мая 1922 года/
ХАРЬКОВСКАЯ ГУБЕРНИЯ

Еще в середине апреля среди рабочих государственных предприятий Харькова начало проявляться недовольство, вызывающееся дороговизной, уменьшением пайка и натурпремии, и особенно – контрастов в экономическом положении рабочих государственных предприятий. К концу месяца недовольство это, несколько разреженное выдачей праздничного пайка, вновь усилилось, принимая кое-где формы забастовочного брожения /заводы бр. Гельферих-Саде, Лейтнера/. Наблюдавшееся ранее возрастание интереса к политическим событиям прекратилось, все внимание рабочих было поглощено политическими нуждами. Такое же положение наблюдалось в большинстве уездов; однако в общем настроение рабочих в последние дни перед 1 маем должно быть признано спокойным. Празднование 1-го мая и Красная присяга прошли торжественно, при сознательном отношении со стороны широких масс. В Харькове в день 1-го мая проявили оживленную деятельность антисоветские подпольные организации, есеры и меньшевики, вообще мало активные. Ими расклеивались на улицах прокламации и велась устная агитация против Соввласти и коммунистической партии. После 1-го мая настроение рабочих масс в губернии вновь резко ухудшилось, особенно на крупных заводах, – ВКЭ, Паровозном, Мильгозе.

Наиболее активно проявилось брожение, недовольство на заводах металлургической промышленности. На заводе Мельгозе произошла кратковременная забастовка, вызванная крайне тяжелым материальным положением рабочих, частичная забастовка была объявлена также на заводе ВКЭ, а 15 мая забастовка паровозостроительного завод.

Характерным для настроения рабочих Харькова и уездов в конце отчетного периода было и отрицательное отношение к НЭПу, возмущения против спекулянтов, вздувших цены, а также крайне натянутые отношения с администрацией предприятий.

(...) Таким образом Козловский является одновременно членом партии, председателем профсоюза Макаровской волости, секретарем “Просвіта”, уполномоченным уездревкома по проведению разверстки в Андреевке, уполномоченным статбюро по проведению переписи и в то же время начальником контрразведки Северного повстанческого фронта.

Я больше не буду приводить из показаний Козловского имен учителей, кооператоров, членов “Просвіт”, которые калейдоскопически проходят перед нашими глазами. То, что было сказано до сих пор достаточно характеризует теперешнее состояние украинской деревни, в частности на правобережьи, где естественной средой развития бандитизма является националистическая агитация, проводимая частью учительством и “Просвитами”, которые дают подпольные “тройки”, атаманов, как кадры и даже состав повстанческих банд. В советском аппарате на местах полу-

чається преступное кровосмешение между советской властью и бандитизмом, между коммунистической партией и всякими националистическими организациями. Очевидно, что пока будет проведена резкая черта размежевания и пока каждый не будет поставлен на своем месте, бороться с бандитизмом нам будет трудно.

Вышеприведенные факты еще лучше подтверждают, что организаторами восстания является даже не кулацкое крестьянство, а контрреволюционная националистическая русская и украинская интеллигенция.

(...) В этом видно только повторение очевидного факта, что контрреволюционеры белогвардейцы и желтоблакитные стараются проникнуть в военные организации, где они могут узнавать не только военные тайны, но и срывать военные операции и организовывать вооруженные выступления. Между прочим в показаниях Козловского имеются данные относительно того, что петлюровская подпольная организация, центром которой является какой-то местный распорядитель, успела ввести своих агентов даже в полк незаможных селян. (...)

ДАСО. Ф. Р. 4564, оп. 1, спр. 17, арк. 55-60.
Оригінал. Машинопис.

№ 139

Витяг з постанови про закінчення слідства у справі участі Гудимович Анастасії Михайлівни в підпільній організації “Козача Рада”

22 серпня 1922 року

(...) Гудимович вполне изобличен[а] в том, что добровольно вступила в 1919 г. в петлюровскую серую дивизию, что будучи знакомой с Лозовиком была осведомлена о его работе в Всеукр. Цупкоме, что в сентябре 1921 г. вступила в “Каз. Раду”, что состоя в “Каз. Раде”, предоставила свою квартиру под место явок членов организации, что взяла на себя обязанность печатать воззвания для “Каз. Рады”, что взяла на себя обязанность связать “Каз. Раду”, с Черниг. губ. и Полт. губ., что способствовала налаживанию связи между Харьков. губ. и “Каз. Радой”.

ГДА СБ України. – Спр. 74554 фп. – Т. 6. – Арк. 48.
Оригінал. Рукопис.

№ 140

Витяг з постанови про закінчення слідства у справі участі Тарасенко Марії Іванівни в підпільній організації “Козача Рада”

22 серпня 1922 року

(...) Тарасенко вполне изобличен[а] в том, что в 1919 г. добровольно вступила в петлюр. армию, что в октябре 1921 г. вступила в Каз. Раду,

что предоставила свою квартиру под место явок членов организации, что связала Николая Лозовика с членами Харьк. организации, что принимала у себя на квартире прибывших в подполье из Румынии, что исполняла задания члена Рады Лозовика.

ГДА СБ України. – Спр. 74554 фп. – Т. 6. – Арк. 62.
Оригінал. Рукопис.

№ 141

Уривок з історичної розвідки про отамана Левка Христового

Без дати

У серпні 1922 року за чекістськими повідомленнями в загонах Крупського і Тяла на території Гадяцького повіту перебувало 22 чоловіки.

Сюди з Лохвицького повіту часто навідувався повстанський загін, яким командував селянин із села Яхники – Клітка. Він у своїх політичних поглядах домагався встановлення на Україні незалежного республіканського правління.

Після того, як ряди його загону поріділи, став чинити поодинокі терористичні акції проти радянської влади.

Одного разу, коли вночі Клітка перепливав через річку Хорол, його схопили червоні. Вони довгий час тримали отамана в Гадяцькій тюрмі. Потім був суд.

На суді Клітка поводився незалежно. Він сидів, закинувши ногу за ногу, курив і зрідка кидав в`їдливі репліки на адресу суддів.

- Конокрад Клітка! Це правда, що ви добивалися відновлення УНР? – запитували судді.

- Пізно ви про правду згадали! – відповідав він.

- Клітка, не опирайтесь! Ви ж у наших руках, – злився суддя.

- То ще побачимо! – не здавався отаман.

Того ж дня Клітку присудили до розстрілу. Із зали суду до приміщення міліції, вишикувавшись чотирикутником з оголеними шаблями, його вели чотири кавалеристи. В середині був Клітка. Арештованого супроводили вулицею мимо базару і соборного майдану. Того дня там було багатолюдно.

Конвоїри покрикували в натовп, пробиваючи собі дорогу.

Там, де найбільше скупчилося людей, арештант несподівано пірнув під коня вершника, що їхав ліворуч. Червоноармієць рубонув шаблею. Вона пройшла в повітрі, але Клітки не зачепила. Він швидко чкурнув у натовп. Там знайти його не змогли. Втікач довго переховувався на глухому хуторі в одинокій вдові.

Одного разу до неї забрів німецький старець.

- Дайте милостиню слабому і хворому, – благав він.

- Чим багаті, тим і раді, – метушилася біля нього хазяйка.

- Дай Бог вам здоров'я! – дякував той.

- Спасибі.

- А чи не можна у вас заночувати, бо вже сил нема? – попросив старець.

- Я ось хазяїна запитаю, – мовила господиня і вибігла.

Клітка вийшов з хатини. Старий саме вкладав у великій торбі милосерддя. Він глянув на хазяїна – і раптом з торби пролунало кілька пострілів. Отаман навіть не встиг скрикнути – упав на долівку, скошений кулями. Так червоні виконали оголошений йому вирок.

Пізніше вони вислідили і схопили Олександра Ковалю. Зглянувшись на те, що він був українським комуністом, його не стратили, а посадили на кілька годин до тюрми.

Після того, як Коваль повернувся додому, жити в Гадяцькому повіті і навіть в Україні йому не дозволили. Олександра Ковалю заслали на Далекий Схід.

- Ось там і будуй свою незалежну Україну, – порадили йому чекісти.

Чайка І. Дзвони над Лютенькою. – Гадяч. – 2001. – С. 433.

№ 142

Донесення про кількість та матеріальне становище секретних співробітників ГПУ по Глухівському повіту

8 листопада 1922 року

Секретно

Секретарю Упаркома т. ОСАДЧЕМУ*

Довожу до Вашого сведения, что в моем распоряжении имеется 10 гласных и 15 секрет. сотруд. из них 4 комун. и 5 членов КСМУ. Все сотрудники очень плохо обезпечиваются из центра, секретные не получали за 5 мес. жалованья, поучаемый паек 1 пуд. муки не хватает на жизнь, жалованья 1800 руб. в месяц не своевременно выплачиваются, обмундирование, обуви и топлива совершенно не отпускают. На все запросы Губернский орган ГПУ отвечает, средств нет, просите поддержки от Уисполкома. Вследствии тяжелого материального положения среди сотрудников развелись поборы продуктов от крестьянства и учреждений, что страшно влияет на ход работы. Кроме этого в настоящее время имею два случая взяточничества, моими сотрудниками. Если будет такое положение дальше, работа будет волочиться кое-как и не ручаюсь за будущее, что некоторые коммунисты и члены КСМУ будут продолжать поборы и перейдут к взяточничеству. В целях предотвращения взяточничества и поднятия работы по преследованию преступного элемента, прошу Вашего содействия в оказании единовременной помощи для улучшения быта моих сотрудников. Например: уголовному розыску было отпущено на обмундирование сотрудников 300 пуд., а когда Мы обращались за помощью в ЭКОСО, то Нам говорят, что Вы состоите не на местном снабжении, а на Государственном обезпечении по нарядам Центра, но Центр нам дать не может, т.к. он также находится вряде всевозможных недостатков. В последних проэктах по сокращению Государственного аппарата имеется в проэкте, что органы ГПУ будут переведены на местное снабжение и будут

* На документі резолюція: "Отпущено 300 пуд. ржи".

** Тут і далі підкреслено в тексті – упорядн.

Уполномоченный находится в ведении отдела Управления. Вопрос этот по видимому был поднят по причинам, чтобы сократить штат ввиду того, что Центр не в состоянии снабдить места необходимым.

УПОЛГОГПУ*

ДАСО. Ф. Р. 1731, оп. 2, спр. 4, арк. 44-44 зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 143
Телеграма Центральної виборчої комісії

10 листопада 1922 року

По Центральной Избирательной Комиссии
(...) Всем Губизбиркомам, копия Губуправам.

На основании опыта мест в работе по текущим перевыборам Советов Центризбирком предлагает:

Не допускать образования Хуторных Советов, а где таковые образовались, немедленно их распустить.

Обратить исключительное внимание на случаи опротестования перевыборов, так как опротестование перевыборов часто исходит от кулацких элементов.

Более подробно освещать в недельных сводках политическую обстановку выборов, и отмечать наиболее характерные моменты в ходе перевыборов Сельсоветов, Вос'ездов и Волисполкомов, следя за своевременным заполнением карточек о составе Волостных с'ездов Советов.

Предцентризбиркома Ермощенко
Замнаркомвнудел Черлюнчакевич

ДАСО. Ф. Р. 4651, оп. 1, спр. 7, арк. 2.
Копія. Машинопис.

№ 144
Повідомлення ДПУ про затримання кобзарів за антирадянські пісні

25 липня 1926 року

Июля 23 1926 г.
68763 г.Сумы

Начальнику Сумокрмилиции
Краткое содержание:
Сообщите о нищих бродягах

Сумская ГПУ ставит Вас в известность, что в ряде районов округа в последнее время участились случаи бродяжничества разных лиц под

* Підпис

аккомпонемент скрипки кобзы и других инструментов, распивающих контрреволюционные песни. Начальниками районных милиций по отношению к указанным лицам никаких мер не принимается и как это было в селе Н.Сыроватка 30/5 и в селе Межирич 4/6 – некоторые из них были задержаны, но вскоре же без всяких опросов их были освобождены.

Для предупреждения указанных выше ненормальностей Сумокротдел ГПУ просит сделать по районам соответствующее распоряжение о немедленном задержании бродяг, нищих, производство на месте дознательских действий с обязательным воспроизведением контр-революционных песен и препровождении задержанных к нам. О сделанных распоряжениях просьба поставить в известность.

Нач. Сумокротдела ГПУ /Лея/
Врид Уполномоченного СОГ** /Назаров/
Секретар*** /Барут/

ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 33, арк. 275.
Оригінал. Машинопис.

№ 145

Повідомлення Роменського окрпарткому до ЦК КП(б)У про повстанський рух на території округу

13 березня 1930 року

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!****

Комуністична партія (більшовиків) України.
Роменський Округовий комітет.

відділ Таємний
13 березня 1930 року Ч/110 Т.

м. Ромен, вул. III Комінтерну.

ТАЄМНО

До ЦК КП(б)У – /Таємний відділ/.

ПОЛІТЗБІРКА СЕКРЕТАРЯ РОМЕНСЬКОГО ОК КП(б)У.

В ніч з 12 на 13 березня в окрузі появились в двох районах бандитської групи, а саме: в НЕДРИГАЙЛІВСЬКОМУ районі, село САКУНИХА, в 6 год вечора до сельРади з'явилася банда, в кількості 6 чоловік, зіпсували телефонний апарат та обшукали райагронома, який в той час був у сельРаді й поїхали на підводі у село Червона-Слобода. Агроном повідомив РайВиконком, який негайно вислав райміліцію і виїхав районів партактив в погоню за бандою.

В Червоні-Слободі банда ограбила споживчу кооперацію, попсувала телефонний апарат і побили одного комсомольця. Причому, по відомостям секретаря НЕДРИГАЙЛІВСЬКОГО РПК кількість банди в Червоній Сло-

* Підпис

** Підпис

*** Підпис

**** Тут і далі підкреслено в тексті – упорядн.

боді доходила до 15 чолов. Одержавши такі відомости, округ вислав туди загін з округи на чолі з Начальником Розшуку, в кількості 10 чолов.

З Червоної Слободи банда напрямувала на село КОЗЕЛЬНОЕ, Сумської округи. В 3 години ночі ця-ж сама банда вже в складі 25 чолов. Напала в терені Сумської округи на СИНІВСЬКУ райміліцію. Забила одного міліціонера, а останні 4 покидали зброю і повтікали. Банда забрала зброю і п'ять штук міліцейських коней і в 6 годин ранку переїхала в село ПОДІЛЬКИ. В с. ПОДІЛЬКАХ запалили сельбуд. Від якого загорілись сусідні будівлі і згоріло 20 будівель. Утром сьогодні банда, за одержаними відомостями, скривається на хуторах САІВСЬКОЇ і КАПУСТЯНСЬКОЇ Сельрад СИНІВСЬКОГО району. За відомостями СИНІВСЬКОГО РВК, на чолі банди стоїть відомий уголовний бандит, який тівав де-кілько раз з БОПРУ – КЛІТКА, а сама банда в більшості з куркулів СУМСЬКОЇ округи й є частина між ними карного елементу. СУМСЬКА округа в 12 год. ночі повідомила нас, що висилає загін міліції до ВІЛЬШАНСЬКОГО району /СУМСЬКОЇ округи/, звідкіля по відомостям банда і вийшла, а утром сьогодні повідомляють СУМИ, що із-за відсутности людей – загону не може вислати.

Нами прийнята низка заходів до того, аби спіймать банду. Крім міліцейських загонів, мобілізовано 13 відповідних робітників для боротьби з бандою й політичної роботи.

СЕКРЕТАР ОК КП(б)У –

/СТОВБУН/.

Н-2

ДАСО. Ф. П. 443, оп. 1, спр. 1260, арк. 41.
Копія. Машинопис.

№ 146

**Витяг зі звинувачення у справі української повстанської організації,
яка діяла на території Роменської і Прилуцької округ**

23 вересня 1930 року

К СЛЕДДЕЛУ № 497*

ОБВИНТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

ПО ДЕЛУ КОНТРЕВОЛЮЦИОННОЙ
ПОВСТАНЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

(по обвинению ГАЛАЙКО А,С., КРУГЛИКА А,К,
РУДЕНКО Г,А., НУДЬГУ Т,В, и др. по ст. 54-11 и 54-2 УК УССР)

В июне – июле 1930 года на территории быв. Роменского и Прилуцкого округов органами ГПУ вскрыта и ликвидирована крупная кулацкая повстанческая организация, охватывавшая 6 административных районов и насчитывавшая до 300 участников.

* Туг і далі підкреслення по тексту – у порядн.

Организация оформилась в начале этого года и начала активно себя проявлять, особенно, в связи с решительным наступлением на кулачество и социалистической реконструкцией сельского хозяйства.

Из числа 168 участников организации, привлекаемых по данному делу к ответственности, кулаков – 78, середняков – 69, бедняков – 17 и служащих – 4.

Быстрому росту и высокой активности организации способствовал целый ряд субъективных для данного района предпосылок, к числу которых нужно отнести засоренность района быв. участниками известной кулацкой банды ГРЕСЯ, преобладание Столыпинской хуторской системы землепользования, засоренность низового советского аппарата антисоветским, кулацким и бандитским элементом и т.п.

Совокупностью этих причин и объясняется то, что ликвидированная организация по числу участников, кулацкому своему составу, широте охвата, степени активности его вооружения – превосходит большинство повстанческих организаций, ликвидированных на Украине за последние годы.

Экономика районов, пораженных организацией, характеризуется чрезвычайно высоким процентом кулачества, вследствие хуторской системы землепользования и особой экономической его мощности.

Преобладание хуторской системы тормозило классовое расслоение в предыдущие годы и создавало неблагоприятное соотношение социальных прослоек деревни к моменту проведения коллективизации и раскулачивания.

Бедняцко-средняцкая часть села находилась в ряде (...) в прямой экономической зависимости от кулака-хуторянина и попадала под сильное его политическое влияние. КНС в этих районах отличается необычайной организационной слабостью и пассивностью.

В силу вышеизложенных причин последние мероприятия проходили в ненормальных условиях слабости бедняцко-средняцкого актива. Раскулачивание проходило без массовой разъяснительной работы и в некоторых селах носило характер голого администрирования.

Активность кулачества против последних мероприятий Советской власти, выражавшаяся некоторое время в антиколхозной агитации, распространении антисоветских листовок и т.п. нашла (...) выражение в создании повстанческой организации для вооруженного восстания против Соввласти под флагом борьбы за экономические и политические чаяния кулачества (собственность на землю, свобода торговли, отделение Украины от Москвы и т.д.)

Политическая программа организации поэтому четко отражает типичные экономические и политические лозунги кулачества.

На всех собраниях и совещаниях организации и при (...) участников выдвигались лозунги борьбы против коллективизации, за частную собственность на землю, за свободную торговлю, отделение Украины от “Москвы” и восстановление “Украинской Народной Республики”.

Выступая на одном из конспиративных собраний организации главарь ее атаман КЛИТКА заявил:

* *Нерозбірливо – упорядн.*

** *Нерозбірливо – упорядн.*

*** *Нерозбірливо – упорядн.*

“С программой вы хорошо знакомы. Она говорит о выкупе земли чрез банк до 12 дес. отделение Украины в “Независимую Украинскую республику” и т.п.

Для того, чтобы сохранить единоличные хозяйства, мы должны стремиться к восстановлению собственности на землю с ограничением не выше 12 дес. на хозяйство, восстановить полностью свободу торговли и обеспечить равенство всех граждан.

Соввласть необходимо свергнуть вооруженным путем и восстановить петлюровскую. Восстание мы должны начать своими силами, а потом его поддержит Польша и успех дела буде обеспечен”. /л. д. 686, 1134. П. 149/

Руководящей верхушкой организации 25 Июня с.г. было поручено члену организации СОКОЛИКУ составить программу организации, положив в основу ее 4-й Универсал Петлюры.

По этому вопросу СОКОЛИК показывает:

“Мне лично на собрании было дано поручение следующего характера: написать для организации ко дню выступления лозунги и обращения к трудовому народу, о том, чтобы трудящиеся нас не боялись, так как мы не банда, а украинская организация, преследующая защиту интересов крестьянства, и борющаяся за восстановление демократической республики. Второе поручение заключалось в том, что я должен был отправиться к учителю Глинской керамической школы ЗИНОВЬЕВУ Сергею Митрофановичу и от имени организации просить составить для нашей организации программу.

Предложение САВЧЕНКО было такое, чтобы в основу программы был положен 4-й Универсал Петлюры. Все присутствовавшие с этим согласились”. /л.д. 48/р/

Свое начало организация берет с Января 1930 года, когда в Березовском районе, бывш. Роменского Округа появился разыскиваемый органами ГПУ атаман КЛИТКА Лука Михайлович – бывш. участник кулацкой банды ГРЕСЯ.

КЛИТКА – сын крупного кулака, уроженец с. Яхники, Лохвицкого района, бывш. Роменского Округа, в 1928 году, будучи осужден, ЧС Роменского Округного Суда к расстрелу, бежал из-под стражи.

В Березовском районе КЛИТКА появился, в связи с выселением его родных – крупных кулаков для проведения активной работы по подготовке к восстанию “Народ кличе”. – как выразился КЛИТКА. В другом месте КЛИТКА прямо заявил, что мол “поскольку идет сильный нажим на сельянство, идет раскулачивание, этот момент нужно использовать и организовывать сельян против Соввласти”. /л.д. 11. 1127 и 1158 (...)

К моменту появления атамана КЛИТКИ в Березовском районе, существовало кулацкое и бандитское подполье, в составе оставшихся раскулаченных ПРИХОДЬКО Остапа, ПРИХОДЬКО Григория, ДАНИЛЕЙКО Павла, СПИВАКА Василия, МИЛЬКО Сидора, КУРКОВИЧА Николая, ГУБА-РЯ Григория и др. С ними связался КЛИТКА через старого своего знакомого кулака КУЧМУ Емельяна и повел через них вербовку недовольных Соввластью лиц в повстанческую организацию.

Кулацкое и бандитское подполье было возглавлено, главным образом, КЛИТКОЙ сыграло наиболее активную роль в повстанческой организации, вооружалось и возрастало по мере численного роста организации,

* Нерозбірливо – упорядк.

вылившись в последствии в партизанское. В подготовительной деятельности организации партизанское подполье использовалось для активных действий и охраны собраний организации.

Так называемый “штаб” руководящей верхушки организации был организован на хут. Шевченковом Березовского района, у родственника КУЧМЫ Емельяна, кулака Галайко Адама. В дальнейшем дом ГАЛАЙКО был центром притяжения всех повстанческих ячеек, как созданных КЛИТКОИ, так равно и тех /Артюховская, Грицовская/, которые выросли самостоятельно и, впоследствии связались с основной организацией и подчинились ее руководству.

По поручению КЛИТКИ, скрывавшимися кулаками ПРИХОДЬКО Григорием, КУЧМОЙ Емельяном и др. была проведена широкая вербовка в повстанческую организацию на хуторах Березовского района, причем круг вербовок быстро расширился, захватив целый ряд других смежных с Березовским районом.

В первой стадии работы вербовки проводились по принципу “пятерок”, но впоследствии этот принцип был нарушен вследствие быстрого роста организации и активности завербованных.

Каждая вербовка в организацию сопровождалась тщательной политической обработкой вербуемых, которым в свою очередь поручалось, помимо дальнейших вербовок, проводить осторожную агитацию против коллективизации за вооруженное восстание, подбирать оружие и т.п.

Численный рост организации проходил в двух основных направлениях: по линии территориального охвата населенных пунктов за счет создания новых ячеек и по линии укрепления этих ячеек, причем первый процесс проходил значительно быстрее.

К моменту ликвидации организацией было охвачено свыше 40 населенных пунктов, преимущественно хуторов в 6 административных районах: в Березовском, Глинском, Велико-Бубновском, Сребрянском, Лохвицком и Перекоповском. Наиболее сильно были поражены районы: Березовский, Глинский, Велико-Бубновский и Сребрянский. Слабее – Лохвицкий и Перекоповский.

Вербовочная работа в организации проводилась в основном через так называемых районных и сельских организаторов, которые о своей работе отчитывались на регулярных конспиративных собраниях организации.

Кроме районных и сельских организаторов, хорошо известных главарям, на собрание сначала допускались и рядовые участники при обязательном, однако условии поручительства за них не менее двух проверенных членов организации. На одном из собраний был убит участниками организации пришедший на собрание местный крестьянин ПЕЛЕЦУК, заподозренный организацией в сотрудничестве с нашими органами. После случая с ПЕЛЕЦУКОМ было принято решение сократить в целях конспирации число участников собраний, переназначить районных организаторов и дать им клички.

Все собрания уходили на обсуждение вопросов вербовки, добычи оружия, изготовление воззваний к моменту выступления, установление связи с частями Красной Армии и т.п. Другими словами вся деятельность была подчинена основной задаче – подготовке к немедленному выступлению.

Вопрос о проведении работы в Красной Армии стоял в центре внимания организации на протяжении всего периода ее деятельности.

По заданию организации ездил в Батурин в лагери 21-го полка ближайший помощник КЛИТКИ – ПРИХОДЬКО и завербовал там терармейца БУРКУ. БУРКА не успел провести работу в терчастях, так как вскорости был нами арестован.

Один из участников организации СПИВАК В.С. по этому вопросу дает следующие показания:

“В текущих делах стоял вопрос о положении и связи с Армией. Учитель и ПРИХОДЬКО выступали по этому вопросу и говорили, что в армии тоже большие недовольства и она нас поддержит. Один из присутствовавших, не знаю из какого района, сделал предложение напасть на лагерь, уверяя присутствовавших, что это будет легко сделать, если нападающие пойдут с криками “не стреляйте, это отцы и братья идут вас освободить”. При этом он сослался на то, что обстановка Батуринских лагерей ему хорошо знакома, так как он служил в дивизии и его выбросили как сына куркуля. /л.д. 831 об/р./

Терармеец БУРКА при допросе показал:

“ПРИХОДЬКО говорил с красноармейцами об урожае, о налогах и о том, что в селе стало неспокойно. Потому что крестьяне недовольны своим положением и бунтуют против власти. Из наших односельчан присутствовали при этом МЯСУРА Афанасий, остальные же красноармейцы все время подходили и уходили. Когда я прошел провожать ПРИХОДЬКО на ст. Бахмач, он стал расспрашивать меня, есть ли среди красноармейцев недовольства на службу в Красной Армии, ан пищу, на дисциплину и т.п. Я сказал, что нет. Тогда он сказал, что на Роменщине сейчас восстание в селах против Соввласти и что у них есть много организаций. Он просил меня, чтобы он узнал ему несколько надежных хлопцев из красноармейцев, на которых можно было бы положиться. Я ему ответил, [ч]то таких не знаю. О своем приезде в лагерь он сказал, что его интересовало настроение красноармейцев и он приехал посмотреть каково положение в армии. Прощаясь со мной, предупредил, чтобы я никому не говорил о том, что он говорил мне, так за это их организация меня убьет.” /л.д. 670 об/р./

Другие участники организации, кроме ПРИХОДЬКО, также имели задание вербовать терармейцев через родственников.

При обсуждении плана восстания одним из участников организации было внесено предложение выпустить к моменту выступления специальное воззвание к красноармейцам “не стрелять в своих отцов и братьев, а присоединяться к восставшим”.

Организацией в основном был намечен следующий план восстания: выпустить обращение к крестьянам и красноармейцам, с изложением задач восстания и призывом поддержать его, обезоружить одновременно в нескольких районах местный парт. и сов. актив крестьян, которые бы отказались присоединиться к восставшим – принудить к этому под силой оружия. Разгромить Березовский и Сребрянский райцентры с целью отвлечения воинских сил на районы и напасть на Ромны.

Успешность восстания по расчетам организации должна была зависеть от степени поддержки его терчастями 21-го полка. В случае, если бы достаточная поддержка не была оказана – прорваться в Польшу.

Военное руководство восстанием должен был взять на себя один из руководителей организации, быв. петлюровский офицер САВЧЕНКО Иван. /л.д. 227, 228, 511/.

Основные наиболее мощные ячейки повстанческой организации разбивались в следующем порядке:

а/ АЛЕКСИНСКАЯ ПОВСТАНЧЕСКАЯ ЯЧЕЙКА.

Повстанческая ячейка по селу Алексинцы Сребрянского района быв. Прилукского округа выросла и оформилась из активной кулацкой группировки, существовавшей еще с января 1930 года.

Активность группировки проходила первоначально по линии антиколхозной деятельности. Отражением этой деятельности являлись слухи о готовящейся на 1 апреля “Варфоломеевской ночи” против колхозников. Слухами был охвачен в марте месяце весь Сребрянский район. /л.д. 81, 717, 919/.

В конце марта главарь кулацкой группировки КРУГЛИК Антон Кириллович – быв. петлюровец предлагает ОНИЩЕНКО Федоту выкрасть и уничтожить табельную книгу Алексинского колхоза с целью его подрыва. /л.д. 912/.

В апреле мес. КРУГЛИКОМ Антоном, ОНИЩЕНКО Федотом и ЩЕРБИНОЙ Родионом обсуждался вопрос о налете на Алексинский колхоз с целью его поджога и обстрела активистов. Налет был назначен на 1-е мая. /л.д. 913/.

ОНИЩЕНКО Федот завербовал ДУДКУ Прокофия, предложил принять участие в налете 1-е мая и получил от него револьвер “наган”. /л.д. 509/.

Другой участник кулацкой группы НАУМЕНКО Иван Поликарпович добыл винтовку для налета у кулака СОВЫ Каленика. /л.д. 809 и 914/.

Налет на колхоз не состоялся.

В начале мая Алексинская кулацкая группа связалась через КРУГЛИКА Антона, ЩЕРБИНУ Родиона и скрывавшегося кулака – дезертировавшего из Красной Армии ЛИСОВЕЦКОГО Михаила с атаманом КЛИТКОЙ и оформилась в повстанческую ячейку. С этого момента начались, по указаниям КЛИТКИ, конспиративные совещания участников организации, широкая вербовка людей и прямая подготовка к вооруженному выступлению.

Указания ШЕРБИНЕ Родиону были даны КЛИТКОЙ в начале (...) м-ца на хут. Шевченково у ГАЛАЙКО Адама.

В конце Мая, по инициативе ШЕРБИНЫ Родиона, в с. Алексинцах, в сарае участника организации Кириченко Андрона состоялось первое собрание Алексинской повстанческой ячейки. На нем присутствовали: НАУМЕНКО Иван Поликарпович, ОНИЩЕНКО Федот Данилович, ПОБОЧИЙ Иван Артемович, КИРИЧЕНКО Андрон и ЩЕРБИНА Родион. Собрание постановило усилить вербовку новых членов и подготовиться к восстанию. /л.д. 792, 824 и 1033/.

В первых числах Июня Алексинской к.- р. ячейкой в селе была вывешена листовка антисоветского характера.

12-го Июня состоялось второе собрание во дворе ДМИТРУКА Кондрата, на котором участвовали: ШЕРБИНА Родион Григорьевич, БОРИСЕНКО Матвей Назарович, ОНИЩЕНКО Федот Данилович, НАУМЕНКО Иван По-

* *Нерозбірливо – у порядку.*

ликарпович, ПОБОЧИЙ Иван Артемович, СОВА Петр Кондратович, ЩЕРБИНА Петр Андреевич, ГУМЕННЫЙ Трофим Андреевич, МАЗИЛО Степан Семенович, КИРИЧЕНКО Андрон Иванович и ДМИТРУК Кондрат Михайлович /л.д. 508, 509, 714, 786, 822, 1029, 1030 и 1074/.

ЩЕРБИНА Родион информировал о состоявшемся собрании организации в лесу “Хомовщина” на котором ему КЛИТКОЙ поручено было усилить работу по подготовке к восстанию, ЩЕРБИНА заявил: “Организация называется “СВУ”, ставит своей целью свержение Соввласти, путем восстания и восстановления УНР, программа предусматривает собственность на землю и свободную торговлю”.

Выступавший БОРИСЕНКО Матвей требовал указать срок выступления, на что ЩЕРБИНА ответил, что этот вопрос разрешиться (...) Июня на межрайонном собрании организации и что очередной задачей ячейки является подготовка к восстанию. Здесь на собрании приступили к проверке оружия. ЩЕРБИНА Петр заявил, что имеет “наган” и обрез, СОВА Петр – винтовку, ДМИТРИЮК Кондрат – винтовку, ОНИЩЕНКО Федот – револьвер, ГУМЕННЫЙ Трофим – винтовку и НАУМЕНКО Иван – револьвер /л.д. 509, 519, 711, (...)” 808/.

В конце совещания ЩЕРБИНА Родион задал вопрос – кто из присутствующих членов организации добровольно выступит против Соввласти. Все дали свое согласие. /л.д. 508, 787, 809, и 824/.

18 Июня 1930 г. Щербиной Родионом было создано три собрания Алексинской ячейки за селом Алексинцы на поляне. На собраниях участвовали: ЩЕРБИНА Родион Григорьевич, БОРИСЕНКО Матвей Назарович, МАЗИЛО Степан Семенович, ОНИЩЕНКО Федот Данилович, ЩЕРБИНА Денис, ДУДКА Петр, ПОБОЧИЙ Иван Артемович, и ДМИТРИЮК Кондрат Михайлович. На собрании было решено усилить агитационно-пропагандистскую работу и установить связь с другими селами, для чего были выделены уполномоченные организации: по селу Березовка – ОНИЩЕНКО Федот Данилович, по селу Никоновке – ЩЕРБИНА Родион Иванович, по хут. Семешко – ДУДКА Петр и по г. Ромнам – БОРИСЕНКО Матвей Назарович /л.д. 507, 714, 787, 886, 968, и 1025/.

На межрайонном собрании организации у ГАЛАЙКО Адама представителями от Алексинской ячейки были 21/VI – ЩЕРБИНА Родион и МОСКАЛЕВ Александр, 25/VI – ЩЕРБИНА Родион и МАСЛОВСКИЙ Михаил. (...)

в/ АРТЮХОВСКО-ГЛИНСКАЯ ПОВСТАНЧЕСКАЯ ЯЧЕЙКА.

Артюховская ячейка повстанческой организации была создана в марте мес. 1930 года быв. секретарем Сельсовета РУДЕНКО, осужденным на 2 года лишения свободы за должностные преступления. Первыми участниками повстанческой ячейки были: НУДЬГА Трофим Васильевич – быв. участник политбанды СВИ(...)“БОЯ, ГУК Андрей Иванович, и КИВЕЦ Василий Афанасьевич.

Впоследствии в организацию был завербован СОКОЛИК Михаил Филиппович – быв. коммунист, исключенный из партии в (...)“ за связь с кулачеством.

* Нерозбірливо – у порядн.

** Нерозбірливо – у порядн.

*** Нерозбірливо – у порядн.

**** Нерозбірливо – у порядн.

В средних числах мая мес. 1930 года, после того, когда в результате деятельности РУДЕНКО и НУДЬГИ Трофима в организацию было завербовано до 20 участников, НУДЬГОЙ Трофимом было созвано первое совещание, на котором присутствовали: РУДЕНКО Г.А., НУДЬГА Т.В., ДЕСЯТКА Л.П., СТЕПАНЕНКО И.К. – из с. АРТЮХОВКИ, ОНИЩЕНКО Андрей и ОНИЩЕНКО Петр – из с. Глинска.

На совещании РУДЕНКО проинформировал собравшихся о задачах организации и предложить меры к тому, чтобы достать оружие и связаться с каким либо вышестоящим контрреволюционным центром. ОНИЩЕНКО Андрею было поручено активизировать вербовку по с. Глинску /л.д. 177 и 320/.

29-го Мая 1930 года, в квартире МИЛЬКО Сидора, в селе Глинске состоялось 2-е совещание, с участием от – Глинска МИЛЬКО Сидора, ДРОБЯЗКО Ивана, ОНИЩЕНКО Андрея, ШМАРИГИ Виктора и БЕНЬКО Ивана, от Артюховки – РУДЕНКО Григория и КИБЦА Василия Афанасьевича.

На этом собрании произошло организационное объединение Артюховской и Глинской к. – р. ячеек при чем руководство перешло от РУДЕНКО к МИЛЬКО Сидору – бывш. участнику политбанды ВОВКА. В своем выступлении МИЛЬКО Сидор, характеризуя задачи организации, заявил – “Так жить нельзя, селяне стали бесправными, надо поднимать восстание и построить жизнь по иному. Необходимо восстановить Украинскую Демократическую Республику, отделив ее от России”.

Совещание постановило командировать МИЛЬКО в Донбасс для выяснения настроения рабочих и ДРОБЯЗКА Ивана – на Киевщину в район Холодного Яра для установления связи с бывш. участниками Холодноярского Повстанкома. /л.д. 95, 114, 1173, 323, 417/.

В первых числах Июня м-ца Артюховско-Глинская ячейка связалась через КИБЦА Василия Давыдовича со “штабом” организации в лице ближайшего помощника КЛИТКИ – ПРИХОДЬКО Григория и в доме НУДЬГИ Трофима было устроено совещание участников организации, куда был приглашен ПРИХОДЬКО Григорий.

На совещании присутствовали: от Глинска – МИЛЬКО Сидор и ОНИЩЕНКО Андрей, от Артюховки – РУДЕНКО Г.А., СОКОЛИК Н.Ф., НУДЬГА Т.В., СТЕПАНЕНКО И.К., КИБЕЦ В.А., ДЕСЯТКА Л.П., КЛИМЕНКО П.И. и КИБЕЦ Василий Давыдович, прибывший на совещание вместе с представителями “штаба” ПРИХОДЬКО Григорием и НОСЕНКО Афанасием.

ПРИХОДЬКО проинформировал о состоянии Березовской организации и пообещал прибыть на очередное собрание, вместе с главарем организации КЛИТКОЙ /л.д. 96, 97, 178, 204, 543, 544/.

После этого совещания Артюховско-Глинская ячейка, долго искавшая центра, считала этот вопрос разрешенным и в дальнейшем ориентировалась в своей работе на “штаб” КЛИТКИ.

15-го Июня в доме участника организации ДЕСЯТКИ Леонида Прокофьевича состоялось межсельское собрание повстанческих ячеек, на которое прибыло до 30 чел.: от Глинска – МИЛЬКО Сидор и ОНИЩЕНКО Андрей, от Артюховкии прилегающих хуторов – РУДЕНКО Г.А., НУДЬГА Т.В., ДЕСЯТКА Л.П., НУДЬГА Г., ГУК А.И., КИБЕЦ В.А., СТЕПАНЕНКО И.К., КЛИМЕНКО П.А. БРАТАШ С.Б., ТИЩЕНКО Д.И. От Новой Гребли – САВЧЕНКО Иван, от Ярмолинец – БУГАЙ и БАЙДАК.

Представителями от “штаба” были – КЛИТКА Лука Михайлович, ПРИХОДЬКО Григорий, НОСЕНКО Афанасий и 6 чел. вооруженной охраны КЛИТКИ.

Собранием руководил КЛИТКА, который выступив с докладом о программе организации, сказал – “Программа организации петлюровская. Организация ставит своей целью борьбу за “Вільну Україну” с допущением частной собственности на землю до 12 десятин. В организацию должны быть втянуты в первую очередь раскулаченные”.

Строго кулацкая установка “штаба” организации вызвала возражение со стороны руководителя Артюховской ячейки РУДЕНКО, который пытался доказать целесообразность привлечения в организацию, на ряду с кулаками, бедняков и середняков. КЛИТКА обещал РУДЕНКО этот вопрос уладить с ним наедине, чтобы не вызвать на собрании излишних споров.

В заключении КЛИТКА предложил участникам собрания в трехдневный срок произвести точный учет завербованных и учет оружия (л.д. 110, 111, 117, 118, 133, 146, 178, 179, 180, 326, 387, 416, 545, 546).

По поручению КЛИТКИ 18-го июня, в доме НУДЬГИ Трофима, в Артюховке было создано об'единенное собрание повстанческих ячеек, на которое прибыли: от Глинска – МИЛЬКО С., от Артюховки – РУДЕНКО Г.А., КИБЕЦ В.А., КИБЕЦ В.Д., СТЕПАНЕНКО И.К., ДЕСЯТКА Л.П., от Ярмолинец – БАЙДЫК и БУГАЙ.

На собрание, однако, ни КЛИТКА, ни его представители не явились, в связи с чем совещание не состоялось. (Л.д. 112, 177, 853). РУДЕНКО сообщил собравшимся о том, что уезжает для отбытия терсборов в 21 полк и берет на себя обязанность провести работу среди красноармейцев (л.д. 523/Р.)

25 июня участники организации СОКОЛИК и САВЧЕНКО – быв. петлюровский офицер, направляясь на межрайонное собрание организации к ГАЛАЙКО Адаму, по пути зашли на хут. Галка к участнику организации ЧАСНИКУ Николаю, где САВЧЕНКО познакомил СОКОЛИКА с КЛИТКОЙ. Здесь в доме ЧАСНИКА Н. было составлено под редакцией СОКОЛИКА, обращение к колхозникам с. Новая Гребля, приблизительно следующего содержания:

“Коллективисты не бойтесь нас, мы не банда, а организация, состоящая из освободителей Украины таких же трудящихся как и вы и что ваши права при желании останутся и в дальнейшем за Вами” (л.д. 53)

От ЧАСНИКА Н. КЛИТКА, САВЧЕНКО и СОКОЛИК перешли к МАТВИЕНКО Илье Гавриловичу, где к тому времени собрались участники организации: НАУМЕНКО Дмитрий Карпович, ЧАСНИК Пантелей Иванович, БОЖЕНКО Степан Иванович, ФЕДОРКО Андрей Кириллович, ЩЕРБИНА Иван, УСЕНКО Яков, КОРОВНИК Николай и др. Почти все собравшиеся были вооружены.

Получив сведения о том, что, якобы, из Ромен в с. Новую Греблю направляется кооперативная подвода с оружием для колхоза, участники организации выделили из числа собравшихся группу в составе: ЧАСНИКА Пантелея Ивановича, ФЕДОРКО Андрея Кирилловича, НАУМЕНКО Дмитрия Карповича и ЧАСНИКА Ильи Александровича для совершения налета на подводу. Группа отправившаяся для совершения налета была вооружена винтовками и обрезами.

Вечером, в лесу были остановлены две подводы Ново-Гребельской кооперации, но оружия там не оказалось. Товар кооперации был забран и на подводе МАТВИЕНКО Моисея доставлен в дом МАТВИЕНКО Ильи. (л.д. 912, 914. 972. 973, 969, 970, 997, 123).

После ограбления кооперативных подвод СОКОЛИК вместе с КЛИТКОЙ и другими участниками организации направился на хут. Шевченков на межрайонное собрание.

г/ СИЛЬЧЕНКОВСКАЯ ПОВСТАНЧЕСКАЯ ЯЧЕЙКА.

Сильченковская ячейка организации была создана в начале июня 1930 года, кулаком КУРКОВИЧЕМ Николаем по прямому заданию КЛИТКИ и ПРИХОДЬКО Григория. Сам же КУРКОВИЧ был завербован КЛИТКОЙ через ПРИХОДЬКО, в мае мес.

В Сильченковскую ячейку входили: БАРАБИЦКИЙ В.К., РУДЯК В.А., ЛУЦЕНКО А.Д., ГУБАРЬ Г., ЛАЗЕБНЫЙ Д., ВАРЕХА Г., БЕСПАЛЬЧИЙ А.В., ЗАХАРОВ В.П., ДРОЗД Д. и др. в числе 15 чел.

Сельских собраний Сильченковской ячейки основных было четыре:

- 1/ 14 июня на хут. Бобровица у ЛАЗЕБНОГО Дмитрия,
- 2/ 14 июня в с. Сильченково у КУРКОВИЧА Николая,
- 3/ 24 июня “–”
- 4/ 5 июля на лугу возле хут. Варехи.

На собраниях обсуждались вопросы вербовки людей, вооружения и подготовки к выступлению.

Представителями Сильченковской повстанческой ячейки на межрайонном собрании у ГАЛАЙКО Адама и ХАРЧЕНКО Иосифа были: КУРКОВИЧ Николай Алексеевич, БОГУТА Борис Константинович и МАРЧЕНКО Афанасий Тихонович.

д/ ВЕЛИКО-БУБНОВСКАЯ ПОВСТАНЧЕСКАЯ ЯЧЕЙКА.

Велико-Бубновская ячейка организации была создана в конце мая мес. 1930 года, ЛИТВИНЕНКО Мефодием Акимовичем – быв. казачьим офицером, раскулаченным весной этого года.

ЛИТВИНЕНКО М.А. в свою очередь был завербован в организацию, по всем данным, районным организатором, быв. помещиком, БАЖАНОВЫМ Прокофием.

В состав Велико-Бубновской ячейки входили: ЛИТВИНЕНКО Н.Н., БОЙКО И.А, СИМОНЕНКО Г.Т., ЛИТВИНЕНКО В.В., БАШТА П.И., ЖЕРЕБКО Л.И. и др. в числе 8-ми чел.

Велико-Бубновская ячейка состояла из разнородных элементов, в том числе уголовников.

Членами Велико-Бубновской повстанческой ячейки, неоднократно предпринимались активные попытки к приобретению оружия и пишущей машинки для изготовления антиколхозных воззваний, дважды обсуждался вопрос о поджоге колхоза в с. Великих Бубнах, изготовлялось петлюровское знамя с изображением “Тризуба” и т.п.

В связи с быстрой ликвидацией Велико-Бубновской ячейки широкой работы провести ей не удалось. Представители этой ячейки, в частности, не были ни на одном их межрайонных собраний у ГАЛАЙКО Адама.

е/ ШТАБ ПОВСТАНЧЕСКОЙ ЯЧЕЙКИ.

В начале мая мес. 1930 года для проверки деятельности оформившихся ячеек организации КЛИТКОЙ было созвано на хут. Шевченкове, Березовского района у ГАЛАЙКО Адама межрайонное собрание участников организации, на котором присутствовали: КЛИТКА, ГАЛАЙКО Адам, ПРИХОДЬКО Григорий, КУЧМА Емельян и представители Алексинской ячейки – ЩЕРБИНА Родион и КИРИЧЕНКО Андрон. Определенного решения на собрании принято не было за неявкой некоторых представителей сельских ячеек. /л.д. 792, 793, 1042 П/.

В средних числах мая, в лесу “Хомовщина” состоялось межрайонное собрание под руководством КЛИТКИ и ПРИХОДЬКО Григория, на котором были заслушаны доклады сельских ячеек о подготовке к восстанию, обсуждались программные вопросы организации и т.п. Сельским организаторам были даны задания усилить вербовку и добыть насильственным путем оружие у населения.

Кроме КЛИТКИ и ПРИХОДЬКО на собрании присутствовали ЩЕРБИНА Родион, КИРИЧЕНКО Андрей, КУЧМА Емельян, ДАНИЛЕЙКО Павел, братья СПИВАКИ, ЛАВРИНЕНКО Даниил и др. общим числом до 20 чел. /л.д. 792, 793, 1042 П/.

Во второй половине мая, на хут. Дубина, Глинского района, в хате ОНИЩЕНКО Ивана состоялось совещание с участием КЛИТКИ, МУСИЕНКО Гавриила, ДАНИЛЕЙКО Павла, СПИВАКА Григория Митрофановича, КРИВИ, КУЧМЫ Емельяна, ПРИХОДЬКО Григория, КУРКОВИЧА Александра Яковлевича и ЧАСНИКА Николая /л.д. 687/.

20-го июня на совещании в хате ГАЛАЙКО Адама обсуждался вопрос о проведении работы среди терармейцев в 21-м полку. На совещании присутствовали: КЛИТКА, ПРИХОДЬКО Григорий, КУРКОВИЧ Николай, ДАНИЛЕЙКО Павел и КУЧМА Дмитрий. На совещании было поручено ПРИХОДЬКО Григорию поехать в Батурин и завербовать в организацию терармейцев.

Через несколько дней при отъезде КУЧМЫ Дмитрия на терсборы, КЛИТКА дал ему задание выяснить политическое состояние частей и возможности добычи оружия /л.д. 1347, 1514, 1516/.

21 июня, в доме ГАЛАЙКО было созвано межрайонное собрание организации, на которое явились: ПРИХОДЬКО Григорий, КУРКОВИЧ Николай, МАКАРЕНКО Прокофий, МУСИЕНКО Гавриил, ГАЛАЙКО Адам, ДАНИЛЕЙКО Павел, ГУБАРЬ Григорий, ДИТЮК, ДУБИННЫЙ Василий, ЯКОВЕНКО, ЩЕРБИНА Родион, МАРТИЯН, БУТЕЙКО Иван, МОСКАЛЕВ Александр, МОСТОВОЙ Кузьма, СПИВАК Василий Григорьевич, МЕДВЕДЬ Иван, МЕДВЕДЬ Николай, и др. – общим числом до 40 чел.

Один из явившихся на собрание представителей Алексинской ячейки на вопрос КЛИТКИ – “кто они?” – ответил, что они явились на совещание “шукать порятунку”, так как коллективы не дают им жить и поэтому нужно “снять верхушку села”. КЛИТКА, открывая собрание, заявил –

“С программой мы хорошо знакомы. Она говорит о выкупе земли через банк до 12 дес., отделение Украины в “Независимую Украинскую Республику” и т.п.

Для того, чтобы сохранить единоличные хозяйства, мы должны стремиться к восстановлению собственности на землю, с ограничением не

свыше 12 дес. на хозяйство, восстановить полностью свободу торговли и обеспечить равенство всех граждан.

Соввласть необходимо свергнуть вооруженным путем и восстановить петлюровскую. Восстание мы должны начать своими силами, а потом его поддержит Польша и успех дела будет обеспечен". /л.д. 686, 1134 П, 149/.

После выступления член организации ГУБАРЬ, доложивший, что в с. Сильченково завербовано 50 чел., которые все, по словам ГУБАРЯ, активно выступят. На вопрос ГУБАРЯ имеются ли люди военные, способные руководить восстанием, КЛИТКА ответил – “люди имеются, но о них нельзя говорить, когда придет время, они найдутся”. ГУБАРЬ внес предложение проверить состояние воинских частей в Ромнах, вооружение Милиции и охрану ДОПР’а, с целью выяснения возможности совершения налета на Ромны. Ему было поручено собранием связаться с воинскими частями в Ромнах и здесь не подтверждено решение предыдущего совещания организации о командировке ПРИХОДЬКО Григория в Батурин для проведения работы в 21-м полку /л.д. 686, 687, 827/.

Участники собрания настаивали на немедленном активном выступлении, говоря, что –

“Дальнейшее оттягивание выступления приведет к провалу организации и аресту ее участников и что при такой медлительности не надо было и начинать организовывать людей”.

На это КЛИТКА ответил:

“Выступать сейчас нельзя, т.к. организация к этому еще не подготовлена: не установлена связь с Киевом и закордонном, кроме того вообще недостаточно людей и оружия” /л.д. 685, 686/.

Далее КЛИТКА выдвинул вопрос об изготовлении и распространении от имени организации листовок, в которых излагались бы цели и задачи организации, с призывом всего населения к вооруженному восстанию. Это предложение было отвергнуто возражением некоторых участников организации, заявивших, что на поддержку всего населения организация рассчитывать не может. /л.д. 686/.

КЛИТКОЙ было объявлено, что следующее собрание организации состоится 25 июня в доме ГАЛАЙКО.

В назначенный день 25 июня, вечером к ГАЛАЙКО Адаму явились на межрайонное собрание организации: ПРИХОДЬКО Григорий, КУРКОВИЧ Николай, НОСЕНКО Афанасий, СОКОЛИК, МАКАРЕНКО Прокофий, братья СПИВАКИ, ЛЯШЕНКО, МАСЛОВСКИЙ Максим, ХАРЧЕНКО Иосиф, ЧАСНЫК Николай и др. общим числом до 40 чел.

Когда в дом зашел гр. хут. Медвежьего, ПЕЛЕЩУК Тимофей, о приходе которого КЛИТКА был поставлен в известность Марией ГАЛАЙКО, КЛИТКА стал избивать ПЕЛЕЩУКА, упрекая его в сотрудничестве с органами ГПУ. ПЕЛЕЩУК обратился за поддержкой к присутствующим, но все отказались поручиться за него. МАКАРЕНКО Прокофий, в частности, заявил: “Я знаю, что ты ездил с нач. милиции ловить КЛИТКУ”. /л.д. 999 и 1147/п/.

ПЕЛЕЩУК был задушен в хате ГАЛАЙКО КЛИТКОЙ, КУРКОВИЧЕМ Николаем и МУСИЕНКО Гаврилом и труп его отвезен ГАЛАЙКО Марией в поле /л.д. 999 и 1148/п/.

После убийства ПЕЛЕЩУКА собрание было перенесено на хут. Березовец к ХАРЧЕНКО ИОСИФУ, куда направились все участники собрания.

Собранием руководил КЛИТКА и СОКОЛИК. Приведя пример с ПЕЛЕЩУКОМ, КЛИТКА указал на необходимость более осторожного проведения работы и предложил в дальнейшем не созывать широких собраний организации, а ограничиться совещаниями районных и сельских уполномоченных. За основу была принята следующая структура организации: руководящая тройка, районные уполномоченные и сельские уполномоченные.

В руководящую тройку организации здесь на собрании были избраны: КЛИТКА Лука Михайлович, САВЧЕНКО Иван Алексеевич – быв. петлюровский офицер и МИЛЬКО Сидор – быв. участник политбанды ВОВКА.

Районным и сельским уполномоченным были даны клички, как то: “козак Нечай”, “ЗАЛІЗНЯК”, “ЛИД” и т.п.

СОКОЛИКУ было поручено написать программу организации, положив в основу ее – 4-Универсал Петлюры и заготовить к моменту восстания лозунги и обращение к сельянству.

На второй день, т.е. 26 июня 1930 года основная масса участников повстанческой организации была ликвидирована, главным образом, скрывавшиеся, постепенно арестовывались в первой половине июля.

Скрывшийся от ареста МИЛЬКО Сидор, 28 июня явился на хут. Лисковщину, к КИБЦУ Василию Давидовичу, рассказал о произведенных арестах и вместе с ним направился на хут. Глушиха к ТИЩЕНКО Даниилу, куда также явились скрывшиеся от (...) участники организации ПРИХОДЬКО Григорий и КУЧМА Емельян. Здесь на совещании было решено собрать оставшихся не арестованными участников организации, завербовать новых и произвести налет на с. Срибное, где в то время содержались арестованные участники организации с целью освобождения арестованных и поднятия восстания.

Днем выступления было назначено 4 июля, сборным пунктом – Лесное Урочище “Дума”. Паролем “Дуб” – , отзывом – “В(...)”тер”.

4 июля, вечером, в условленное место – в лес собрались КЛИТКА со своим партизанским ядром в 10 чел., МИЛЬКО Сидор, ДЕСЯТКА Леонтий, КИБЕЦ Василий Афанасьевич, НУДЬГА Трофим Васильевич, СТЕПАНЕНКО Иван Кузьмич, КИБЕЦ Василий Давидович, НУДЬГА Петр Семенович, НУДЬГА Михаил Данилович, и НУДЬГА Григорий Ефимович.

Налет на Срибное не состоялся, в связи с малочисленностью собравшихся, так как остальные ячейки организации, на которые рассчитывал КЛИТКА, были ликвидированы /л.д. 182, 183, 227, 228, 536, 546, 547. 569, 570, 598, 599, 866, 937, 938, 1073, 1074, 1207/.

Участник организации САВЧЕНКО Иван Алексеевич независимо от этого пытался организовать налет на Лохвицкую милицию, с целью освобождения арестованного СОКОЛИКА. Налет не состоялся из-за перевода СОКОЛИКА в Роменский ДОПР /л.д. 712, 947, 1272/.

При последующей ликвидации отдельных повстанческих групп отряды ГПУ и Милиции имели несколько вооруженных стычек с повстанцами:

1/ В ночь на 20 Июля в лесу на хут. Глушиха убит ад’ютант КЛИТКИ – КУЧМА Емельян ранен Ярехта Иван и отбита винтовка /л.д. 349/а Р/.

* Нерозбірливо – у порядн.

** Нерозбірливо – у порядн.

2/ В ночь на 24 Июля, вблизи с Ярошевки – с нашей стороны убиты в перестрелке с повстанцами местные партийцы КИЯШКО Василий Иванович и СИМОНЕНКО Григорий Прокофьевич и тяжело ранен инспектор Милиции – ВАСЮЧЕНКО. У повстанцев отбито обрез и охотничье ружье. /л.д. 454/а, 855, 856/р/.

3/ В ночь на 3 Августа, вблизи хут. Березовского убиты участники организации МАРЧЕНКО Евмен и КИРИЧЕНКО Иван у которых отобран “маузер” /л.д. 999/а Р/.

Всего же при ликвидации организации отобрано и отбито во время перестрелок 69 единиц оружия.

На основании вышеизложенного:

1. ГАЛАЙКО Адам Степанович: родился в 1880 г. в хут. Шевченко, Харьковецкого Сельсовета, Березовского района, где и проживает, кулак, до революции имел 20 дес. земли, в настоящее время 4,5 дес. земли на 2 едока, налогу платил в 1929-30 году 20 р. 72 коп., план хлебозаготовок доводился до двора, платил 1609 пуд., бывш. член “Союза Хлеборобов Собственников”, грамотный, женат, в 1929 г. судим за спекуляцию земель, присужден к 1-му году принудительных работ, избирательными правами пользуется.

Обвиняется в том, что:

а) Состоял одним из ближайших помощников КЛИТКИ в деле создания к.– р. организации в Березовском районе.

б) С Апреля м-ца с. г. у него постоянно скрывался КЛИТКА и впоследствии его дом являлся “штабом” КЛИТКИ, где систематически проводились межрайонные совещания к.– р. Организации.

в) В Мае м-це по заданию КЛИТКИ ездил на хут. Макаре(...)* с целью создания там к.– р. ячейки, где завербовал ЯКОВЕНКО Ивана, привез его к себе домой и связал с КЛИТКОЙ.

г) 20-го Июня, по заданию КЛИТКИ, ездил в село Березовка, завербовал в организацию ДУБИННОГО Василия, которого привез его к себе домой, связал с клиткой и пригласил на межрайонное собрание к.– р. организации.

д) 21-го Июня у него в клуне состоялось межрайонное собрание к.– р. Организации, на котором присутствовало до 40 представителей сельских ячеек. Сам участвовал на собрании и дал поручительство за ДУБИННОГО Василия.

е) 26-го Июня во время собрания к.– р. Организации у него в доме был задушен КЛИТКОЙ, заподозренный в связи с ГПУ ПЕЛЕСЬУК Тимофей /л.д. 55, 108, 120, 814, 827, 252, 927, 928, 926, 1046, 1085, 929, 962, 963, 1044, 1177/, что предусмотрено ст. 54-11, применительно к статье 54-2 УК УССР.

Виновным себя признал /л.д. 327, 926, 929. 962, 963. 1044/.

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

* *Нерозбірливо – упорядн.*

2. МАКАРЕНКО Прокоп Семенович, родился в 1887 г. в с. Березовка того же района, где и проживает (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

3. КОНДРАТЕНКО Константин Николаевич, родился в 1891 г. в хут. Тищенко-Блотницкого сельсовета Березовского района, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

4. СЕМЕШКО Александр Харитонович, родился в 1905 г. в с. Березовка того же сельсовета и района, (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

5. МУСИЕНКО Гавриил Лазаревич, родился в 1900 г. в с. Грициевке Сребрянского района, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

6. КУЧМА Дмитрий Арсеньевич, родился в 1907 г. в с. Хоминцах Глинского района, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

7. МАКАРЕНКО Григорий Андреевич, родился в 1882 г. в хуторе Макаренко Хуторско-Березовского сельсовета Березовского района, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

8. КОНДРАТЕНКО Николай Федорович, родился в 1884 г. в хут. Обухов Блотницкого сельсовета Березовского района, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

9. БОГУТА Борис Константинович, родился в 1907 г. в хут. Жовтневий квіт Шокотьковского сельсовета В-Бубновского района, (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

10. ВАРЕХА Федор Гаврилович, родился в 1901 г. в хут. Вареха Шокотьковского сельсовета В-Бубновского района, где и проживал (...)

в) 4-го Июня участвовал на ячеековом собрании к.- р. Организации возле Варехиной-Копанки, куда привел представителей из Конотопского округа.

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

11. РУДЯК Василий Андреевич, родился в 1906 г. в селе Сильченково, Березовского р-на, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

12. ВАРЕХА Михаил Иванович, родился в 1909 г. в хут. Бобровица, Шокотьковского сельсовета В-Бубновского р-на, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

13. БАРАБИЦКИЙ Василий Кузьмич, родился в 1907 г. в хут. Ново-Петровском, Сильченковского сельсовета Березовского р-на, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

14. ОПРИШКО Петр Степанович, родился в 1904 г. в селе Алексинцы, Сребрянского р-на, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

15. ПОБОЧИЙ Иван Артемович, родился в 1809 г. в селе Алексинцы, Сребрянского р-на, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

16. СОВА Петр Кондратьевич, родился в 1901 г. в селе Алексинцы, Сребрянского р-на, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

17. СОКОЛИК Николай Филиппович, родился в 1899 г. в селе Новая Гребля Глинского района, из крестьян-бедняков, со средним образованием, учитель, заведовал Артюховской трудшколой, член союза Робос, женат, беспартийный, бывший член ВКП/б/, исключенный за связь [с] кулачеством при чистке партии в 1929 г., не судим (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

18. НУДЬГА Трофим Васильевич, родился в 1890 г. в селе Артюховка Глинского района, (...) принимал участие в политбанде СВИНОБОЯ (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

19. КИБЕЦ Василий Давидович, родился в 1908 г. в хут. Лисковщина, Артюховского Сельсовета Глинского р-на, где и проживал (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ.

20. ЛАВРЕНЕНКО Степан Корнеевич, родился в 1894 г. в с. Харитоновка, Березовского района, проживал на хут. Васюков, Брицковского Сельсовета Сребрянского района, (...)

Считаю необходимым – РАССТРЕЛЯТЬ. (...)*

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 7, спр. 131, арк. 2-21 зв.

Копія. Машинопис.

* Всього у звинуваченні 26 осіб засуджено до розстрілу, 33 особи до 10 років концтабору, 10 осіб до 8 років концтабору, 3 особи на 7 років концтабору, решта 96 учасників до різних термінів покарання (від 6 до 3 років концтабору). Крім 168 основних звинувачуваних ще 104 учасники до відповідальності не притягалися через "класовий підхід" (як середняки і бідняки) – упорядн.

№ 147

Супровідна записка до листівки від імені товариства “Вибух”

Вересень 1932 року

По одержанню. Негайно ж вивісити по черзі по одному екземпляру що дня на видному місці всі відозви для розгляду масси. Т-во Вас має на увазі. За невиконання Ви механічно вибуваєте з обліку живих як ворог Країни.

ВИБУХ.

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 576, арк. 24.
Копія. Машинопис.

№ 148

Листівка з наказом про заборону вивезення хліба з України, яку розповсюджували від імені товариства “Вибух” на Роменщині

Вересень 1932 року

НАКАЗ № 1

Згідно розпорядження Товариства ВИБУХ наказується всім головам: сельрад, колгоспів, радгоспів, споживчим, ударникам і всім активним і керівничим органам села негайно припинити хлібозаготівлю і всі інші заготівлі живности. Ні одного кіла хліба з України для жидівських спекуляцій не маєте справа дати. Він увесь лишається на місцях. За невиконання для винних у цьому карний присуд Народнього Суду розстріл як за зраду маси.

ВИБУХ.

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 576, арк. 25.
Копія. Машинопис.

№ 149

Листівка товариства “Вибух”, яку розповсюджували на Роменщині

Вересень 1932 року

УСІМ БРАТАМ РІДНОЇ КРАЇНИ.

Наша комуністична банда завжди має наготові свій багнет проти закордонних держав. Заряже свої гармати хлібом, м'ясом, сахаром і всіма скарбами цієї країни и стріляє за кордон. Багнети ж ударним більшовицьким, темпом виконують великий і реальний плян хлібозаготівлі. Обдертий люд в жидівських пазурях. Розплющ ти очі и поглянь на цю країну.

Хто є твій ворог. Чи ми діти в яке ганебне ти ярмо повзеш. Як міцно тиснуть жидівські ланцюги ти ж скутий сном, мовчиш. Кістки в могилах наші здригаються від тих проклять якими вкриють наші діти, внуки й правнуки за ту неволю яку мовчанням ми своїм для їх дамо. О лицарі країни прокльон своїх нащадків, своїх дітей камінням він на груди упаде і міцніше стисни і впече від пекельних всіх вогнів. Хто скажуть посміє що безсилий ти. Ганьба і сором. Український люд це велетень. Історія хай скаже. Він лиш спить а гай проснись, розправ свої могутні груди Український люд. Не вкриймо ж ми ганьбою велетенські запоріжські січі прадиців. І звір і птиця відбивається від ката коли в неї відбірають право на життя. А люди. Ех спалахни. Від сорому нехай палена кров вогненим вихором промчить ся по всій твоїй істоті і вибухне пекельним гнівом на голови катів. Чужої крові ми не хочемо, а власне ми боронимо життя. До помсти ж кличе нас сльозами залита Україна. Кому дорога Україна й важкі жидівські ланцюги, до помсти всі. Ганебним деркачем виметем це кубло жидівських наймитів народних кровопійців за порог нашої нової України, за відродження нашої прекрасної України і за волю її люду повстаньмо всі і як рожевий ранок травня розцвіте, наша країна а в їй і наші діти.

ВИБУХ.

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 576, арк. 26.
Копія. Машинопис.

№ 150

Віршована листівка, яку розповсюджували в с. Рогинці Велико-Бубнівського району на Роменщині від імені товариства “Вибух”

Вересень 1932 року

ДО ЛЮДУ УКРАЇНИ.

Сини степів сини країн
Хай не гримить кайданів дзвін.
Тут волю богом нарекли
Орлы. І люди як орлы...
Моя ж важніє голова
Тут люди вьються мов черва.
Тут хижий голод звір реве
Тут брат у брата горло рве.
Борці за волю світову
Тюрму збудовують нову
Царі землі, борці богів
Рабами стали у жидів.
О чом тоді як вся земля
Свої ім скарби наділя
За повний гною хліба шмат
Іде з ножем на брата брат.
О чом тюрма тісних домів

Миліша ім ніж ширь степів
Невже ж сирий цвілий куток
Миліший пахощів квіток
Хіба для того кровью мивсь
І сотні літ уперто бивсь
За волю й сонце козацький рід
Щоб ліз у тюрми його плід.
Але що сльози там де навіть крові мало
Стогнуть брати наші в тюрмах проклятих
Грати залізнi рвучі
Тихо з повіток плуги витягайте
Куйте в проваллях мечі
Міцно і солодко кровью упившись
Сплять комунари в ночі
Тихо і грізно до їх підкрадайтесь
І кровью обмийте мечі.

ВИБУХ

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 576, арк. 29-29 зв.
Копія. Машинопис.

№ 151

З повідомлення про характеристику політичних настроїв працівників транспорту ст. Конотоп та ст. Ворожба

Без дати

(...) О том же сообщил и начальник ОДТООГПУ ст. Конотоп Раков: общая характеристика настроений отрицательная, среди транспортников масса нареканий, созрела почва для антисоветских выступлений. Урезаны нормы хлеба и сахара, в столовых нет круп, макарон, картофеля, только супчик из капусты. Старший стрелочник ст. Ворожба Кузьма Москаленко публично заявил: "Коммунисты на словах чужим горбом строят социализм, но при такой жизни их стройка скоро кончится". Инструктор ФЗУ Кирилл Компаниец призвал к забастовке, но тщетно.(...)

Шкварчук В. Голодомор 1932-33 годов на Черниговщине. (историко – публицистическое исследование). – Чернигов. – 2000. – "Нова хвиля". – С. 15.

Листівка, яку розповсюджував Трохим Голуб від імені повстанської організації по селах Конотопського району

1932-1933 рік

Копія з копії.*

ШАНОВНІ ТОВАРИШІ Й ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ.

Закликаю Вас всіх взяти участь у здобутку кращої долі для українського народу, не чекаючи того мента, щоб хтось визволить нашу Україну з під гніту ворожих для нас чужаків, з'єднавшись і полюбивши друг друга, а також і свою любиму неньку Україну і її пронадвишно** славу. Хто бажає позбутися вічного рабства, яке панує над нами, не щадя своїм життям, яка в'яне як трава підкошена на сонці, не щадя своїм злиденним майном, яке в дійсності не наше, й переконавшись у тому, що ми дійсно добули самостійність України і в цьому кращої долі своїм дітям. Єдиним фронтом, міцними своїми, бувше уславленими козацькими силами – виступимо проти ворожих до нас гнобителів, проти тих гнобителів, які поїдають увесь труд хлібороба, залишив йому одне повітря, якого взять не можна.

Ще раз звертаюсь до Вас, любі брати й сестри з великою просьбою й закликаю усіх стати в ряди для визволення України.

Шановні товариші, де-які громадяни подумують, що тоді буде м[ш]єніє класи на класу, не вірте цьому, бо мщеніє класу на класу – це є розвал влади, який веде до загибелі. Так що мщеніє друг на друга де, а буде забутий, нехай між українським народом буде любов і братство, як казав Т.Г. ШЕВЧЕНКО, нехай ще раз усміхнеться заплакана мати.

Тепер побажаю я всьому українському народу добуть собі вільну українську хату, у якій весь нарід нашої України був вільний і керував-би всіма богатствами свого рідного краю.

УСІХ СВІДОМИХ СИНІВ УКРАЇНИ ЗАКЛИКАЮ ПРАЦЮВАТИ ЗА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ, В ЖОДНИЙ МОМЕНТ БУДЬ ГОТОВ ЗІ ЗБРОЄЮ.

ПЕВНО: Уповноважений ОО /ЗИБРАК/

ВЕРНО:***

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп.1. спр. 633. арк. 92.
Копія. Машинопис.

* Підкреслено в тексті – упорядн.

** Прадавнішно – упорядн.

*** Підпис

№ 153

З оглядової довідки про політичне становище Кролевецького району

Без дати

Села Дубовичи и Ярославец в период гражданской войны долго не признавали советской власти, где образовали свою “республику и министерство”. Для подавления сопротивления специально высылалась 7-я дивизия.

Со слов Коломийца у них была масса оружия вплоть до 3-х дюймовых орудий, которые закопано в Дубовичских лесах.

В разговоре часто упоминал руководителя банды ШУБУ.

Необходимо отметить, что после гражданской войны в этих местах долго оперировали банды ИВАЩЕНКО и “МАРУСИ” т.к. Дубовичи были базой для снабжения банд оружием

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 1, спр. 934, арк. 29.

Копія. Машинопис.

№ 154

З протоколу допиту учасника повстанського руху

Без дати

(...) Что я действительно с 1929 по 1932 год являлся активным участником политбанды “Союз Освобождения Украины” оперировавшей на территории Роменского, Недригайловского и Смеловского районов бывшей Полтавской области.

Будучи в банде я лично принимал участие в налетах на сельские советы, колхозы и совхозы, и в конце 1932 года органами ГПУ банда была полностью ликвидирована, а я был осужден к 10 годам лишения свободы, и впоследствии был направлен в штрафную часть. (...)

Архів УМВС в Сумській області, доповідні записки відділу ББ УНКВС за 1945 рік, спр. 2, папка 1, арк. 2 зв.

Копія. Машинопис.

№ 155

З повідомлення про хід хлібозаготівельної кампанії в Чернігівській області

Березень 1933 року

(...) Последующие заготовки, идущие весьма неравномерно, свидетельствовали, что цифры плана извлекались преимущественно с по толка. К примеру, проса в области к 5 февраля наскребли аж на 198%, пшеницы – 83,5%, ячменя – 77%, овса – 54%, гречихи – 71%, кукурузы –

8%, бобовых – 24%, вики – 85,7%, что составило в целом 63%. Причем в изъятии из районов вилка тоже вышла большая. Например, если в Остерском районе “изыскали” 121% зерновых, то в Нежинском только 40%. Следующая пятидневка показала, что в отношении проса область еще не истощена. По состоянию на 10 февраля цифры заготовки выглядели так: всего засыпано 462857 тонн (или 68,8%); по культурам: пшеницы – 31800 т. (84%), ячменя – 73189 т. (81%), овса – 146136 т. (58%), проса – 13501 т. (200,9%), гречихи – 99394 т. (75,2%), бобовых – 25649 т. (24,2%), вики – 70914 т. (85%), изъятие тоже было неравномерным: если с Островского района извлекли 4661 т., то с Олишевского – 12223 т. Нежинский же район, заготовивший всего 13086 т. (39%), был упомянут в конце сводки как безнадежно отстающий. Не в лучшем положении оказались районы: Носовский (42,5%), Прилукский (37,3%), Роменский (41,6%), Бурынский (44,7%), руководителем которых следовало сделать надлежащие выводы. (...)

Шкварчук В. Голодомор 1932-33 годов на Черниговщине. (историко – публицистическое исследование). – Чернигов. – 2000. – “Нова хвиля”. – С. 42.

№ 156

З донесення про факти голоду в Чернігівській і Полтавській областях

1933 рік

(...) Со всех сторон давили нехорошие слухи. В Конотопе на базаре поймали женщину, торговавшую человечинной. Не зря массово пропадают дети. В Харькове за одну ночь пропало 200 учеников, всех порезали на мясо. Приехавший из Конотопа в с. Плески кузнец Турчин Семен Кириллович рассказал собравшимся: в Конотопе ГПУ собрало всех обессиленных от голода, отправило по железной дороге до речки Сейм и там потопило. Вернувшийся из ссылки в Бахмач Рывданский Самийло Родионович вздыхал: “Сошел я с поезда в Лубнах, прошел более ста верст. Везде вымершие села, на хатах висят черные флаги, а людей не видно. Созрел хороший хлеб, но убирать некому”. (...)

Шкварчук В. Голодомор 1932-33 годов на Черниговщине. (историко – публицистическое исследование). – Чернигов. – 2000. – “Нова хвиля”. – С. 59

№ 157

Вірш І. Піонтковського*

Без дати

“У світлий час, коли всміхалось
Нам самостійнеє життя
З півночі хмара наближалась
Во ім'я волі і меча
То братства братнього ішла
Московська армія червона
Щоб нам закони дарувать...
Була це пісня нам не нова:
Москва і царська і радянська,
Москаль буржуй і пролетар
Україну лише за свій край;
І завжди знайде він причину
Щоб нас узяти за чуприну
І нам сказати не кричить
Та з ласки нашої живіть
У нас братерство – воля є
І право наше через се...”

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 163, арк. 221 зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 158

Постанова по звинуваченню Софії Филонович за участь в армії УНР

10 грудня 1940 року

ПОСТАНОВЛЕНИЕ**.

1940 года декабря 10 дня г. Сумы.

Зам. Облпрокурора по спецделам ШОРОХОВ, рассмотрев архивно-следственное дело по обвинению ФИЛОНОВИЧ Софии Васильевны, –

НАШЕЛ:

3 февраля 1938 г. Особым Совещанием при НКВД СССР ФИЛОНОВИЧ София Васильевна рожд. 1896 г., уроженка с. Ичня, Глуховского р-на, Сумской области, по соц-происхождению из дворян, дочь б. станового пристава, за службу в Петлюры лишалась избирательных прав, – осуждена на 10 лет ИТЛ.

Мать осужденной ФИЛОНОВИЧ Мария Гавриловна на имя Прокурора СССР и Прокурора Сумской области, подала жалобу в которой просит

* Иван Михайлович Піонтковський, 1882 р.н., учитель.

Уродж. с. Козляничі Корюківського повіту на Чернігівщині, розстріляний за постановою Чернігівського обласного управління НКВС від 9 травня 1938 року – упорядн.

** Підкреслено в тексті – упорядн.

пересмотреть дело ее дочери ФИЛОНОВИЧ Софии Васильевны по мотивам, что она ни в каких к-р группах участия не принимала и что осуждена по ложному доносу.

Материалами дела установлено:

1. Из справки Дубовицкого С/Исполкома от 5/Х-37 г. видно, что ФИЛОНОВИЧ С.В. является дочерью помещика бывшего станового пристава. Отец имел в с. Дубовичи свою дачу и водяную мельницу, ее брат Юрий Васильевич за связь с бандой “Маруся” в 1920 г. штабом 7-й дивизии был расстрелян, сестра Надежда находится в эмиграции с которой поддерживается связь, сама ФИЛОНОВИЧ София В. за службу в Петлюры лишалась избирательных прав. /л.д. 6/.

2. Свидетель К* Иван Григорьевич допрошен 29/Х-37 г. показал, что в период пребывания петлюровских банд на Украине ФИЛОНОВИЧ София Вас. служила в штабе командующего петлюровскими бандитами “Ливобережная Украина” Палия, принимала активное участие а мобилизации населения в Глуховском, Конотопском, Кролевецком и др. районах для войск Петлюры, а также проводила агитацию среди крестьян и призывала для борьбы с большевиками. /л.д. 15/.

3. Свидетель В** Иван Афанасьевич допрошен 26/Х-37 г. показал, что во время пребывания Петлюровской банды ФИЛОНОВИЧ С.В. выехала в Киев к своему зятю петлюровскому офицеру и при отступлении петлюровцев, совместно с зятем эмигрировала в Польшу и возвратилась лишь в 1921 году нелегально. /л.д. 14/.

Будучи недовольной за свое снятие с пед-работы ФИЛОНОВИЧ говорила: “Советская власть не развивает науку и культуру, а наоборот разваливает ее, интеллегенции не дает развиваться.” Об Украине она говорила: “Украина является колонией Москвы.” во время демонстрации Октябрьских торжеств 1936 г. и похода на могилу партизан зверски убитых бандами ФИЛОНОВИЧ заявила “пусть идут. Сколько бы не ходили все равно не поможет, скоро они все подохнут как мыши.”

На основании вышеизложенного и принимая во внимание, что а/с деятельность со стороны ФИЛОНОВИЧ доказана полностью материалами дела, свидетельскими показаниями и что оснований для удовлетворения жалоб нет, –

ПОСТАНОВИЛ:

Наблюдательное производство по жалобе ФИЛОНОВИЧ М.Г. прекратить, жалобу оставить без удовлетворения, о чем сообщить жалобщику. Дело в Сум. Обл. НКВД для хранения в архив.

ЗАМ ОБЛПРОКУРОРА
ПО СПЕЦДЕЛАМ***

ШОРОХОВ

“СОГЛАСЕН” ПРОКУРОР
СУМСКОЙ ОБЛАСТИ****

ЧЕТКИН

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 1, спр. 298, арк. 25, 25 зв.
Оригінал. Машинопис.

* З етичних міркувань прізвище не вказується – упорядн.

** З етичних міркувань прізвище не вказується – упорядн.

*** Підпис

**** Підпис

№ 159

Стаття в газеті “Сумський вісник”
про діяльність Сумської тюрми в 1930-х роках

18 березня 1942 року

ЗАСТІНОК СМЕРТІ

Сумська тюрма при більшовиках колись звалася бупром (тобто будинок поправного ув'язнення) і ми, не знаючи майже нічого про це “поправне” ув'язнення, вірили, що громадяни відбувають, скажемо, поправні трудові роботи (жидо – більшовики займаються тут “перевихованням” людей).

Нам, справді, до 10 жовтня не було відомо, що твориться у жидівських застінках. Начальник тюрми п. Лучанінов натрапив на одну камеру, що дуже ретельно була замаскована. Про неї ніхто, навіть тюремні працівники не знали.

Чи може відразу наш читач уявити про цей застінок смерті?

Слухайте ж! Хай ваші серця ще більше сповнюються ненавистю, гнів клекоче до сталінської зграї, яка відродила ці “поправні замки”.

...З важким скреготом відчинилися масивні металеві двері з двома за-сувнями. З камери повіяло чимсь тяжким, гнітучим. І ми, хоча і не були свідками неймовірних знущань, все ж ніби бачимо перед собою кістяк смерті, що ось-ось схопить нас за душу і потягне у мокрючий куток цього застінку.

Справді, у вологій куток, бо, як і він, вся камера наповнена теж важкою вологою. Даремно ми шукали чогось подібного до пічки. Її ніколи тут не було.

Щоб оглянути цю камеру, нам доводилося по черзі увиходити до неї, згинаючись, проходячи боком. Занадто тісна вона.

Тут у півметра завширшки цементове ліжко, споряджене великими ланцюгами і замком. Над дверима – один отвір. Це, очевидно, місце для вітродува. Жидівські кати включали його, щоб створити протяг. Тут маленький жолобок для наповнення камери водою.

Тільки два чоловіки мали вміститися: один – стояти, а другий лежати на цьому цементовому ліжку.

Тепер уявіть, в якому тяжкому стані були в'язні, що потрапляли сюди. Більшість з них не поверталися звідти. Сталінські кати увірвали життя багатьох громадян.

На стінках ще й досі видно сліди крові. Це ще один доказ звірячого знущання. Тут залишились сліди “цівок”, відтиски обрубаних пальців.

Не зважаючи на свій стан, в'язні намагалися залишити хоча які небудь сліди свого існування. Вони записували свої прізвища на стінах камери. Добре приглянувшись, можна прочитати напис “Іуда – Сталін”. Він так глибоко був вирізаний, що прислужникам НКВС не вдалося цілком знищити його.

Мало хто повертався з описаного нами застінку. Ті, кому чудом пощастило повернутися, свідчать про жахи сталінської інквізиції.

Ф.В. Кузнецов – в минулому політичний в'язень за контрреволюційну діяльність – таке розповідає:

– Після побоїв і всіляких знущань таких як я вкидали в камеру смерті. А тут ще жакливіше знущалися і надриваючи здоров'я невинних людей. В'язнів примушували скидати весь одяг і потім лягати на цементове ліжко. Інший повинен був босими ногами простоювати по кілька годин на цементовій підлозі у воді.

Існував вітродув. Через 15 – 20 хвилин його дії люди, що були у камері дельбшого втрачали свідомість і гинули ...

І. Богущ.

ДАСО. Сумський вісник. – 18 березня 1942 р. – С. 4.

№ 160

Стенограма допиту уродженця Сумщини – полковника Литвиненка І.Д. про його діяльність, як начальника розвідки УНР на Волині по засиланню агентури в УСРР для підсилення повстанського руху

15 червня 1946 року

Стенограма

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА.

обвиняемого ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО Івана Даниловича, он же СОЛОНЧАК Данил Константинович.

От 15 июня 1946 года

ВОПРОС: Назовите агентуру, которую Вы, как начальник разведки УНР на Волины, забросили на территорию Советского Союза.

ОТВЕТ: Безусловно, назвать всех лиц, причастных к агентуре разведки УНР, я не смогу, так как ввиду давности я некоторых уже не помню. Но тех лиц, которых в настоящее время я помню, я назову.

Еще в то время, когда фактически в разведке УНР я не работал, в апреле 1927 года, находясь в городе Ровно, я встретился со своим знакомым – МИХАЛЬЧУК Василием. МИХАЛЬЧУК Василий уроженец и житель одного из сел, вблизи Межерич, Ровенской области, названия села не помню. Там же проживали его родные. С его слов мне известно, что он состоял членом КПЗУ. Обращаясь во мне МИХАЛЬЧУК просил посоветовать, как ему попасть на территорию Советского Союза с целью поступить там в ВУЗ и продолжать учебу, к чему он имел большое стремление.

В то время я уже знал, что разведка УНР, в частности ЧЕБОТАРЕВ, как руководитель этой разведки, забрасывает на территорию Советского Союза агентуру.

Исходя из этого яо посоветовал МИХАЛЬЧУКУ переговорить с ЧЕБОТАРЕВЫМ. В свою очередь о намерениях МИХАЛЬЧУКА попасть в Советский Союз, я рассказал ЧЕБОТАРЕВУ.

ЧЕБОТАРЕВ, воспользовавшись желанием МИХАЛЬЧУКА. попасть в СССР на протяжении нескольких дней разговаривал с ним и как видно завербовал его в качестве агента разведки УНР и с заданием разведки УНР, по указанию ЧЕБОТАРЕВА, я вместе с МИХАЛЬЧУКОМ выехал в Лановцы, где передал его ГАЛЬЧЕВСКОМУ – работнику разведки УНР, одновременно

но работал в Польской разведке, ГАЛЬЧЕВСКИМ. МИХАЛЬЧУК был перебросен через границу на территорию Советского Союза.

Приблизительно через год, уже в го время, когда я работал начальником разведывательного пункта разведки УНР в Могилянах, МИХАЛЬЧУК возвратился с территории Советской Украины вместе с одним студентом по фамилии КОГУТ или же КОВТУН, точно не знаю. Советско-польскую границу они перешли в районе Могилян и явились ко мне.

В связи с тем, что у нас существовал порядок, согласно которого принимать возвратившегося агента мог только тот, кто посылал его, я с МИХАЛЬЧУКОМ подробно о выполнении заданий ЧЕБОТАРЕВА, не разговаривал. Его и прибывшего с ним студента направил в Варшаву, где они были приняты начальником разведывательного отдела УНР – ЗМИЕНКО.

ЧЕБОТАРЕВ к тому времени с работы разведки УНР ушел.

Хотя я с МИХАЛЬЧУКОМ не разговаривал о выполнении им заданий на территории Советского Союза, мне было известно, что он ЧЕБОТАРЕВЫМ на территорию СССР был направлен, как агент-вербовщик. Это было видно хотя-бы из того, что возвращаясь из территории Советского Союза, он привел с собой студента по фамилии КОГУТ или КОВТУН, о нем я расскажу ниже, а впоследствии к нам приходили еще два человека которых, как они сами мне говорили, для работы в р-ке УНР за вербовал МИХАЛЬЧУК.

ВОПРОС: Сколько раз МИХАЛЬЧУК направлял на территорию Советской Украины с заданиями разведки УНР?

ОТВЕТ: Кроме указанного выше случая МИХАЛЬЧУК на территорию Советского Союза с заданием разведки УНР был направлен еще раз в этот раз он там находился сравнительно не долго – около месяца, после чего опять возвратился обратно в Варшаву и больше на территорию СССР не направлялся.

Возвращаясь из территории УССР второй раз, МИХАЛЬЧУК привел с собой одного из студентов, завербованного им для работы в УНР по фамилии этого студента я не помню.

После того, как МИХАЛЬЧУК отчитался за вторую ходку на территорию УССР, ЗМИЕНКО направил его на учебу в педагогический институт в гор. Прага /Чехословакия/. В Праге МИХАЛЬЧУК находился на учебе около 3-х лет.

Как работник разведки УНР и, как видно, по заданию ЗМИЕНКО он вел работу против ОУН а в 1931 году куда-то исчез. Среди петлюровцев говорили, что его уничтожили оуновцы, другие говорили, что через советское консульство в Чехословакии он выехал в Советский Союз. Какие из этих данных будут правдивы – сказать не могу.

ВОПРОС: Назовите известную Вам агентуру, завербованную МИХАЛЬЧУКОМ.

ОТВЕТ: МИХАЛЬЧУК, находясь на территории Советского Союза, как агент-вербовщик разведки УНР, вербовал агентуру из числа студентов. Мне лично было известно 3 человека завербованных им для работы в разведке УНР.

Один из них КОВТУН или же КОГУТ – уроженец из Полтавщины, а двух других фамилии не помню вовсе. Знаю, что один происходил из Уманщины, а второй из Винничины, но учился на Одещине.

КОГУТ или же КОВТУН, а также студент из Уманьщины приходили с территории Советской Украины и отчитывались о выполнении заданий разведки УНР перед ЗМИЕНКО дважды.

Третий студент приходил один раз. Все они перебрасывались на территорию Советской Украины через разведывательный пункт в Могилянах, которым руководил я. Из территории Советского Союза они также переходили в районы этого пункта и являлись ко мне.

Подробных докладов я от них не принимал, так не имел права на это. Однако, из разговоров, которые у меня с ними были, я установил, что они имели задание проводить антисоветскую работу, создавать повстанческое подполье среди студентов ВУЗ'ов, вербовать людей для работы в разведке УНР.

Все три студента последний раз были направлены на территорию Советского Союза в 1929 году и больше для отчета о выполняемых заданиях не приходили.

Приблизительно в 1930 году, разговаривая с ЗМИЕНКО я поставил ему вопрос: почему не приходят студенты, которые нами направлены на территорию УССР? Он ответил мне, что по сведениях, которые он получил от МИХАЛЬЧУКА, все они в 1929 году арестованы советскими органами.

Как видно, МИХАЛЬЧУК, находясь в Праге, имел переписку с кем-то из завербованных им в качестве агентов.

ВОПРОС: Продолжайте свои показания об агентуре, направленной Вами на территорию Советской Украины в период работы в разведке УНР на Волыни.

ОТВЕТ: Я уже указал на предыдущих допросах, что на работу в качестве начальника разведывательного пункта в Могилянах приступил приблизительно в июне 1927 года. В августе или же в сентябре 1927 года мной был направлен первый агент на территорию Советской Украины. Им был ШКРЯБИЙ, имени не помню.

ШКРЯБИЙ уроженец и житель села Мощеницы, вблизи Острога. На территории Советской Украины он имел каких-то родственников, которые проживали в Аннопольском районе в 7-8 километрах от советско-польской границы.

По прибытию в Могиляны мне стало известно, что ШКРЯБИЙ занимается контрабандой, с разного рода товарами переходит границу через своих родственников продает их на территории Советского Союза. Поэтому я решил воспользоваться этим и привлечь Шкрябий для выполнения заданий разведки УНР.

Через некоторое время мне удалось познакомиться со ШРЯБИЕМ и завербовать его в качестве агента. На вербовку он пошел охотно, так как его работа в разведке УНР способствовала его контрабандистской деятельности.

После вербовки перед ШКРЯБИЕМ мной было поставлено задание завербовать для работы в разведке УНР своего родственника, к которому он ходил на территорию УССР и вместе с ним явиться ко мне.

Задание ШКРЯБИЙ выполнил. Сразу же в первую ходку через границу на территорию Советской Украины, он завербовал человека для работы в разведке УНР и через 2 дня возвратился вместе со своим родственником по фамилии ЛУЦЕК.

ЛУЦЕК – бывший учитель и дьяк, но в то же время был болен и нигде не работал.

Несмотря на то, что ЛУЦЕК был болен, я завербовал его для работы в разведке УНР и поставил перед ним задачу – направить на территорию Советской Украины кого-либо из своих знакомых или родственников, который смог бы выполнять наши задания.

Через 2-3 дня ЛУЦЕВ вместе со ШКРЯБИЕМ направился обратно на территорию УССР. Вскоре из территории Советской Украины ШКРЯБИЙ возвратился один.

Через несколько дней, совершая очередную ходку через границу, ШКРЯБИЙ из территории УССР явился с родственником ЛУЦЕКА /братом жены ЛУЦЕКА/ по имени ТИМОФЕЙ, фамилии его не помню. ТИМОФЕЙ ко мне для работы в разведку УНР был направлен ЛУЦЕКОМ. ЛУЦЕК, как мне стало известно от ТИМОФЕЯ и ШКРЯБИЯ, через месяца два умер.

ВОПРОС: Для выполнения каких заданий Вы завербовали ТИМОФЕЯ?

ОТВЕТ: так, как в то время я работу УНР только начинал, для меня важно было чем больше приобрести агентуры на территории УССР.

Исходя из этого, я перед ТИМОФЕЕМ поставил задачу: прислать ко мне кого-либо из своих знакомых или родственника, причем из числа интеллигенции, с тем, чтобы они могли работать в разведке УНР.

Действительно, после возвращения на территорию УССР, ТИМОФЕЙ завербовал там для работы в разведке УНР БОНДАРЕНКО Леонида и вместе с ним в 1928 году нелегально перешел советско-польскую границу и прибыл ко мне.

БОНДАРЕНКО Леонид, как мне известно с его слов, в 1916 году учился на последнем курсе Киевского университета, в 1928 году, когда он прибыл ко мне, он где-то работал, где не помню, но перед уходом за границу был уволен, как неблагонадежный. Рассказывая о себе, БОНДАРЕНКО говорил мне, что кто-то из его родственников, если не ошибаюсь, двоюродный брат работал на ответственной работе в Совнаркоме УССР или в ЦК КП/б/У, точно не помню.

ВОПРОС: Как Вами использовался Бондаренко?

ОТВЕТ: Когда БОНДАРЕНКО вместе с ТИМОФЕЕМ ко мне пришел, я завербовал его для работы в разведку УНР и поставил перед ним задачу: организовать на территории Советского Союза, в частности в Киеве, подпольную повстанческую ячейку, которая-бы одновременно являлась резидентурой разведки УНР. Это задание БОНДАРЕНКО принял неохотно, так как по его словам он, якобы, преследовался на территории УССР, поэтому заняться созданием резидентуры у него не было возможностей, однако обещал задание выполнить.

Вскоре он был переброшен на территорию УССР, пробыл там месяц и возвратился ко мне. Как говорил БОНДАРЕНКО, резидентуру ему создать не удалось, так как будучи на территории УССР он все время находился на нелегальном положении в связи с тем, что его разыскивают, но кому-то он поручил заняться вербовкой агентуры для работы в пользу разведки УНР. Фамилии этого лица я не помню и связи с ним не устанавливал.

БОНДАРЕНКО отказался вторично итти на территорию УССР и около 7 месяцев проживал в гор. Луцк у своего знакомого чеха по национальности, фамилии его не помню.

В 1929 году БОНДАРЕНКО явился ко мне и попросил направить его на территорию УССР, что мною было сделано.

Направляя БОНДАРЕНКО на территорию УССР, я опять поставил перед ним задачу создать резидентуру для работы в пользу разведки УНР, что он обещал сделать. Но больше из территории Советского Союза он не возвратился. Впоследствии я считал, что БОНДАРЕНКО одновременно работал в пользу советской разведки, так как вскоре после его ухода на территорию УССР ТИМОФЕЙ был арестован советскими органами.

Через несколько дней на территорию УССР к ТИМОФЕЮ направился ШКРЯБИЙ, но также больше оттуда не возвратился. Я считал, что как ТИМОФЕЙ, так и ШКРЯБИЙ арестованы с помощью БОНДАРЕНКО.

ВОПРОС: Продолжайте свои показания.

ОТВЕТ: Следующей моей вербовкой для работы в пользу разведки УНР была вербовка железнодорожного рабочего, проживавшего в селе Волосковец вблизи Острога, КОЛОМИЙЧУКА или КОЛОМИЕЦ, точно не помню.

В 1927 году после того, как для работы в разведке УНР мной был привлечен ШКРЯБИЙ, ко мне обратился один железнодорожный рабочий, фамилии его не помню, который заявил, что он знает человека, желающего пойти на территорию СССР. Железнодорожник познакомил меня с этим человеком, который оказался КОЛОМИЙЧУКОМ или КОЛОМИЙЦЕМ. (...)

Осенью 1927 года из Варшавы у Могиляны ко мне, как начальнику разведывательного пункта, прибыл человек с письмом от ЧЕБОТАРЕВА. В своем письме ЧЕБОТАРЕВ писал: пред'явителя письма переправить через границу на территорию УССР. Для каких целей или же с какими заданиями этот человек направлялся на территорию УССР мне известно не было.

Прибывший от ЧЕБОТАРЕВА человек имел советский паспорт на русскую фамилию /, назвать сейчас ее не могу, так как не знаю. В разговоре со мной рассказывал, что он сам из Харькова, на территорию Польши приходил с целью установить связь с генералом ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО*, который месяц тому из Харькова выехал в Польшу.

ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО, якобы, являлся руководителем националистического подполья в Харькове и этот человек, как представитель руководимого им подполья, с целью получить указания о дальнейшей работе и должен был с ним связаться. Однако, ему с генералом ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО связаться не удалось и с тем он возвратился в Харьков.

Выполняя указание ЧЕБОТАРЕВА, этого человека я переправил на территорию УССР в районе Могилян. Перед самым уходом через границу, этот человек говорил, что больше он на территорию Польши не придет, а направит второго человека, что в действительности и было.

В январе 1928 года через границу в районе Могиляны из территории УССР перешел фельдшер, фамилии его не помню. Явившись ко мне он сказал, что до перехода границы он работал фельдшером в госпитале в городе Харьков. На территорию Польши прибыл с целью установить связь с генералом ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО.

* Зіпсований текст – упорядн.

** Можливо, допитуваний свідомо перекручує прізвище відомого отамана Андрія Гулого-Гуленка (генерал-хорунжого Армії УНР, командира Першої повстанської групи, що діяла на Півдні України) – упорядн.

Вместе этим фельдшером я уехал в Варшаву, где передал его ЗМИЕНКО. После короткого разговора с ним, ЗМИЕНКО обещал разыскать ему генерала ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО.

Позже ЗМИЕНКО мне говорил, что когда он доложил ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО, что к нему прибыл человек из Харькова, последний заявил, что в Харькове он никого не знает и ни с кем встречаться не хочет. Однако, ЗМИЕНКО сказал фельдшеру, что ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО из Варшавы куда-то уехал и будет через несколько месяцев.

Фельдшер в Варшаве пробыл 2-3 дня, после чего мной в районе Могиляны был переброшен на территорию УССР.

Получил ли он какое-либо задание от ЗМИЕНКО мне не известно. Я этому человеку заданий по работе в пользу разведки УНР не давал никаких и больше я его не встречал.

ВОПРОС: Кто такой ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО?

ОТВЕТ: ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО генерал петлюровской армии. До 1921 года, т.е. до разгрома петлюровцев Красной Армией, являлся командиром дивизии петлюровских войск. В 1921 году – во время бегства петлюровцев в Польшу, ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО остался на территории УССР в районе Харькова для продолжения борьбы против Советской власти, как петлюровец-повстанец, где и находился до 1926-1927 года.

В 1926-27 год у какими-то путями ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО оказался на территории Польши, раз'езжал по разным городам, где выступал с докладами о жизни в СССР.

В 1928 году ГУЛЕМ-ГУЛЕНКО был арестован польскими властями якобы за работу в пользу советской разведки.

Какова его дальнейшая судьба не знаю

Протокол с моих слов записан правильно, мною прочитан, в чем и расписываюсь.

ДОПРОСИЛ: СТ СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДЧАСТИ МГБ УССР
Капитан ЛИМАРЧЕНКО
Стенографировала
Мертвяченко**

2-ад

ГДА СБ України. – Спр. 10418. – Арк. 40-49.
Оригінал. Машинопис.

№ 161

Спогади більшовика І. Міхна про роки встановлення радянської влади в Тернах та боротьбу проти повстанських загонів

1967 рік

В 1915 г. меня командировали из энской воинской части, как специалиста-котельщика, на Киевский военный завод "Арсенал". Казарму

* Підпис

** Підпис

сменил на вольную квартиру, месячная зарплата солдата – 75 коп. – стала дневной оплатой.

Наступил период Февральской революции 1917 г. На первом собрании в сборочном цехе выступил Андрей Иванов. Он предложил почтить память павших борцов за свободу. Собрание выдвинуло требования правительству: немедленно освободить политзаключённых, установить восьмичасовой рабочий день, повысить зарплату, создать красную рабочую гвардию “Арсенала”. Запись в гвардию производилась сразу же после собрания.

Рабочие состояли в различных партиях: большевиков, меньшевиков, эсеров, украинских националистов и других. Каждый из выступающих, агитируя, раздавал листовки с программой своей партии.

Во время общегородской демонстрации офицеры завода, в том числе и генерал, шли в одних рядах с рабочими. Призывы “Долой царское самодержавие!” разносились над движущейся колонной. Было много различных знамён. Я стал под то, на котором было написано: “Пролетарии всех стран, соединяйтесь!” Под ним шли большевики. Людской поток устремился на Крещатик. У Городской Думы был митинг. Выступал какой-то генерал, восхваляя Временное правительство. Здесь же подобрался человек 12 из толпы. Мы забрались на крышу Городской Думы и сбросили двухглавого орла на тротуар. Нашему примеру последовали другие. Вывески аптек, магазинов и других учреждений полетели на дорогу. Женщины и дети подбирали их обломки на топливо. По дороге домой в Печерский район я сбросил ещё одного двухглавого орла с аптеки. Хозяин поднял шум. Собрался народ. Все смотрели растерянно на происходящее. Митинги и демонстрации шли по всему городу. В партию большевиков записывались без всяких рекомендаций. Списки составлялись прямо на улице.

При беседе с Ивановым я поинтересовался, почему большевики спорят с меньшевиками? Он их обругал и заявил, что они ничего не делают, только говорят. И дал ответ на мой вопрос: какая партия скорей постреляет помещиков, капиталистов, князей?.. Здесь же он заявил, что цель большевиков – организовать народ и взять власть в свои руки. Вот тогда мы завладеем фабриками, заводами, землёй. После беседы с Ивановым я написал заявление о вступлении в партию. Иванов вписал меня в свой список и через некоторое время я получил партбилет в партийном комитете во дворце царицы (видимо, в Екатерининском дворце). Его мне вручил Григорий Железнодорожный – член комитета партии большевиков. Здесь выяснили мою устойчивость. Я рассказал им свою биографию до 1917 г.

Знакомство с Леонидом Пятаковым определило моё занятие: распространять газету “Большевицкий пролетарий”. На пятитысячном митинге рабочих я выступил первый раз во дворе “Арсенала”. Моя смелость помогла добиться слова, хотя мне его не давали. Говорил о наболевшем. Помещиков нужно уничтожать, фабрики, заводы, землю взять в свои руки, буржуазии объявить войну, власть передать Советам.

Старые большевики после окончания моей речи признали во мне смелого революционера. После этого я стал часто выступать на митингах, особенно среди солдат Печерского района. С нами занимались опытные лекторы – Пятаков и Затонский. Статьи, которые появлялись в газетах,

мне приходилось по ночам заучивать наизусть, чтобы потом их повторить на митинге. Жажда быть оратором рождала упорство. Но знаний не хватало. Однажды я спутал Маркса с Мартовым. Что Маркса нет в живых, я тоже не знал. Большевики меня осмеяли. Это был хороший урок для меня.

Пятаков иногда устраивал для большевиков прогулки по Днепру на пароходе. Набиралось человек четыреста. Почти все были рабочие-арсенальцы, часть – солдаты. Выезжали километров за десять от города. Там открывали митинг, на котором выступал Пятаков с докладом. После него брали слово и другие. Ораторы высказывались против войны, за переход власти Советам. Выступал и я. Разоблачал произвол, царивший на сахарных заводах Терещенко, где приходилось мне работать. Андрей Иванов в своей речи призывал вести борьбу за социалистическую революцию, за переход власти Советам.

После митинга разбивались на компании. Пили и ели то, что с собой привезли из города. У каждого было своё оружие, и мы стали пристреливать его, используя деревья как мишени. На этом заканчивалась наша гулянка. Пятаков в трюме теплохода из возвращающихся сколотил фракцию большевиков.

Когда вернулись в Киев, нас стали фотографировать юнкера. Мы у них отнимали фотоаппараты, а владельцев их бросали в воду. Противники большевиков стали покидать причал.

В мае 1917 г. я ушёл в отпуск на двадцать дней и уехал на родину – в Терны. Из Тернов ездил в Лебедин. При посещении его я обнаружил, что там нет ни одного большевика. Уездная власть была в руках эсеров и меньшевиков. На митинге в театре я выступил от имени большевиков и изложил их требование: отстранить от власти Временное правительство и передать её Советам, объявить войну помещикам, князьям и буржуазии, отобрать засеянные земли и разделить их крестьянам, конфисковать дворцы и разгромить имения, не ожидая учредительного собрания. За это выступление меня хотели арестовать эсеры. Но здесь были отпускные солдаты и дезертиры царской армии, которым моё выступление понравилось. Они заступились за меня. Среди них я нашёл друзей и завербовал их в партию. Обещал им выдать партбилеты.

Из Лебедина я поехал в Белополье и заказал в типографии сто штук партбилетов, уплатил собственные деньги. Когда я вернулся в Терны, председатель волостного комитета собрал сходку, чтобы решить некоторые вопросы жизни села. Собралось более четырёх тысяч человек. Я воспользовался моментом и выступил на митинге от имени большевиков. В своём выступлении я призвал немедленно разгромить дворец, а самого князя Щербатова убить, отобрать и разделить его земли и посева, начать войну против буржуазии. В это время из Лебедина на сходку приехало уездное руководство на автомашине: Шкарбатов, Владимир Недогарко, Никулин. Они выступили против меня, объявив большевиков и Ленина шпионами. Говорили, что Ленин в запломбированном вагоне из Германии через Финляндию прислан в Россию. Здесь он разослал по стране своих шпионов, чтобы в государстве сделать анархию. Я доказывал, что это сыны кулаков, что всё они врут и стараются восстанавить монархию. Крестьяне моё выступление не приняли и не поняли.

После меня выступил поп Василий, заявив, что большевики хотят грабить народ и тем самым строить свой социализм.

Митинговали часа четыре. Уездные власти предложили меня арестовать. Из толпы кричали, что меня надо убить, что я предатель и шпион, и проголосовали за мой арест. Я оказался под охраной. Когда меня вели, бабы плевали на меня. Но я всем доказывал, что и сам буду громить имение князя Щербатова, а земли его раздавать крестьянам. Никто мне не верил, ругали, обзывали меня дураком, и моего отца Марка и деда. “Яке коріння, таке й насіння”. “Придумал людей вести грабить князя”. Уезжая, уездные власти оставили меня в Тернах, у начальника милиции. Перед тем как посадить в подвал под охрану, никто меня не обыскивал. У меня остался за поясом револьвер. Сидя в подвале, я попросил у охранника Якова Гусака закурить. Когда он открыл дверь, я направил на него свой револьвер. Отобрав оружие, отправил его домой, повелев ему передать начальнику, что если он будет меня искать, то я вместе со своими партийцами его захватим, и я его пристрелю.

Выйдя из-под ареста, я уехал в Белополье, получил в типографии партбилеты, отпечатанные по моему киевскому образцу, и вернулся в Терны. Ночью собрал своих близких и друзей, которые были согласны с большевиками и одобряли их программу, занёс их фамилии в список и выдал им партбилеты. Их было шесть человек: Максимович Василий, Пересадыко Николай, Дзус Антон, Бондарь Емельян, Близнюк Яков, Троян Иван. Так была организована первая ячейка большевиков в Тернах 9 мая 1918 г., а сам я уехал в Киев, на “Арсенал”. На “Арсенале” в этот период многие из активных большевиков уже не работали – ушли на партийную работу. Мастера цехов не контролировали выход рабочих на смену, хотя зарплата была повышенная. Производительность труда падала. В цехах велись непрерывные споры между партиями. Стронники меньшевиков защищали Керенского. Мастер моего ремонтного цеха алкоголик Квашко любил пить ханжу. Глаза у него всегда были красные, и он стал плохо видеть. В политику никогда невмешивался. Туда, где стояли рабочие и спорили о политике, он никогда не подходил и не интересовался, почему они спорят, а не работают. Он постоянно дрожал с перепоя и искал себе собутельников, чтобы опохмелиться. При разговоре с Ивановым я рассказал, что со мной было во время отпуска. Рассказал ему и историю с партийными билетами. Он посмеялся и сказал, что я неправильно это сделал, но потом всё поправим: партбилеты заменим настоящими. После разговора со мной он пошёл в партийный комитет и рассказал, что делается в сёлах и уездах, что эсеры и меньшевики захватили власть, что большевиков в провинции не найти. В конце разговора мне рекомендовали продолжить распространение партийной газеты и активнее выступать на митингах в городе.

В Малом театре в Купеческом саду проходило собрание фронтовиков под лозунгом: “Война до победного конца!” Туда отправлялась группа большевиков. Я был с ними. Мне поручили выступить. Перед выходом на трибуну меня должен был проконсультировать Пятаков. Я согласился, так как выступить на митинге для меня было самым большим удовольствием. Я стремился стать оратором и организатором людей.

Леонид Пятаков однажды мне сказал, что во время выступления я должен быть убеждён в том, что я умнее и храбрее всех присутствующих

на митинге, и должен чувствовать, что масса людей, находящихся передо мной, ничего не стоит по сравнению со мной. Это даст мне уверенность и спокойствие в речи, ноги не будут дрожать. Я Пятакову ответил, что, выступая, я буду представлять, что передо мною находятся не люди, а “мухи”, “жучки”. Он посмеялся, заметив, что это очень грубо, но для меня, в принципе, верно. Только просил об этом никому не рассказывать. Когда я пришёл в театр, увидел своих товарищей по партии. Здесь было много солдат. Пробриться до Пятакова через толпу было очень трудно. Он сказал, чтобы я выступал не от партии большевиков, а от рабочих “Арсенала”. За Дарданеллы нам воевать нечего, пусть за них идёт в окопы и воюет буржуазия. На мне был синий рабочий костюм, что лишний раз доказывало, кто я такой. Попросив слово от рабочих “Арсенала”, я его получил. В президиуме сидели вооружённые офицеры. Они надеялись, что я поддержу их идею войны до победного конца. Но с первых слов своего выступления я стал громить их лозунг. Я сказал, что рабочим Дарданеллы, за которые здесь ратуют, не нужны. В них нуждается буржуазия и купечество. Вот и пусть они идут на фронт, в окопы, чтобы за них воевать. А мы будем воевать с буржуазией за власть Советов. “Долой войну!” Да здравствует братание на фронте! Чтобы добиться мира, нам, рабочим, необходимо вместе с немецкими рабочими превратить империалистическую войну в гражданскую. Меня начали стягивать с трибуны. Кто-то требовал моего ареста, некоторые обзывали меня государственным предателем, третьи требовали документ, удостоверяющий меня как рабочего “Арсенала”. Меня схватили черкесы. Я показал пропуск. Да и арсенальцы, которые были здесь, заявили, что я из “Арсенала”. В зале кричали: “Свобода слова! Кто имеет право нарушать закон?” Меня довели до выхода. Здесь рабочие и солдаты оттеснили охрану и не выпустили её на улицу. Я ушёл.

На второй день Пятаков похвалил меня за выступление и сказал, чтобы впредь я выступал от имени арсенальских рабочих. Когда в Киев приехал Керенский, его встречал весь город. По Крещатику он ехал в открытой машине. Когда снял фуражку, все увидели, что у него короткая стрижка “под ёжик”. Ему лет сорок. Одет в серый костюм и красные гамачи. Возле Государственной Думы от машины до трибуны его пронесли на руках эсеры и меньшевики. Тогда он ещё имел большой авторитет. В театре было собрание актива города. Я с товарищами тоже туда пробрался. Керенский выступал с докладом о положении в России и на фронте. В нём он отстаивал идею войны до победного конца, иначе революция погибнет. Если немцев не разбить, они вернут монархию. Большевики – предатели. На трибуне стал плакать, доказывая свою преданность родине. Когда он заговорил о большевиках, мы стали свистеть и выкрикивать лозунги: “Долой войну!”, “Да здравствует братание на фронте!”, “Долой Временное правительство!”, “Превратим войну империалистическую в гражданскую против своей буржуазии. Мы этого требуем!” Зал был набит. В партере находились горожане, на галёрках – рабочие и солдаты. При таком скоплении народа нельзя было понять, кто свистит, кто кричит и где. Керенский не ожидал, что его будут провожать со свистом. На глазах всех киевлян он уехал из театра очень недовольный.

Собрался Первый Украинский съезд Рад. Руководил работой съезда Грушевский и украинские националисты. Из Москвы в Киев приехал представитель ЦК большевиков. Выступление большевистских ораторо-

ров встречали свистом, криком, возгласами: “Долой большевиков!” Мы в свою очередь кричали, что такая постанова дела неверна, что большевикам не дают говорить, что все партии должны иметь одинаковые права.

Грушевский объявил, что не нужно нас из Москвы учить, как горшки бить. В своей хате как захочем, так и разобьём. Мы, большевики, кричали, что сами бить не умеете и нам не даёте, что защищаете буржуазию. Мы кричали, что Украинская Центральная Рада должна быть из рабочих и крестьян, а не из буржуазии. Мы стали свистом срывать выступление Грушевского.” Да здравствуют большевики” – кричали мы. Но как бы красноречиво большевики не говорили, их выступления были освистаны националистами. Они кричали: “Приехали жидаы из Москвы учить нас. Долой их!” Грушевский не очень хотел наводить порядок в зале, а поощрял крики против большевистских ораторов. После съезда начали формировать украинские полки. Я выступал в них. Часть хлопцев поверила большевикам и ушла из национальных воинских формирований.

Грушевский разъезжал по всем воинским частям, агитируя солдат “за рідну Країну, за самостійність”. С каждым днём борьба всё усиливалась. 3 июня 1917 г. большевики организовали демонстрацию. К ним присоединились солдаты и некоторые рабочие. Через весь Крещатик до “Арсенала” пронесли транспаранты с лозунгами: “Долой войну!”, “Пролетарии всех стран, соединяйтесь!”, “За власть Советов!”, “Долой министров-капиталистов!”, “Да здравствует братание на фронте!”

Возле заставы Столыпина на Крещатике выступал Леонид Пятаков. Митинги возникали стихийно и всё чаще. На них мы старались выступать один за другим, чтобы не дать слова ораторам других партий. Стали появляться на трибуне офицеры с фронта. Они выступали в защиту Временного правительства, требовали вести войну до победного конца. 6 июня в помощь Пятакову я выступил возле Думы, где было самое большое скопление народа. Офицеры тянули меня с трибуны. Один фронтовик выхватил револьвер, выстрелил вверх, грозил меня застрелить. Солдаты-большевики разогнали офицеров, которые хотели сорвать митинг. Я своим громким голосом выкрикивал большевистские лозунги. Борьба дошла до отдельных схваток солдат с офицерами, меньшевиков с большевиками.

Ночью Леонид Пятаков и многие другие активисты большевиков были арестованы. Меня схватили юнкера возле военного училища, когда я шёл на Наводницкую улицу Печерского района. Но так как не было доказательств, что я большевик, на второй день меня выпустили. Главарей, в том числе и Леонида Пятакова, расстреляли кадеты и бросили в Днепр.

Я перестал ходить на работу, но продолжал распространять большевистские газеты, выступать в понтонной и в горной артиллерии батальона. Состоял в рабочей вооружённой Красной Гвардии “Арсенала”.

Я везде спорил, отстаивал большевиков. За это меня не раз вышвыривали из трамвая курсанты военной школы. Особо отличались в этом плане курсанты военных училищ, где учились преимущественно дети дворян. Митинги и собрания проходили каждый день. Я не помню такого дня, чтобы их не было. Горком большевиков отобрал десять человек из своих активистов, чтобы командировать на фронт под Варшаву. Фамилии некоторых из них я ещё помню. Это были Павленко, Григорьев, Карпенко. В их число попал и я. Задачей нашей поездки было распространить

газеты, выступить среди фронтовиков, узнать настроение солдат после московского совещания Корнилова и введения смертной казни на фронте. Жену я оставил в Киеве и уехал под Варшаву. Прибыли в Ивангородскую крепость. Настроение у солдат было не лучшее, чем у солдат в Киеве. Часто они митинговали. Мы им объявили, что все десять человек из Киева, из “Арсенала”, что все солдаты Киевского гарнизона выступают против войны, за братание, против буржуазного правительства, за власть Советов. Поляки поддержали солдат.

Возле Ивангородской крепости стоял туркменский кавалерийский полк с кривыми саблями. Мы вдвоём с товарищем пошли к ним. Угостили ребят папиросами, разговорились. Зашла речь о Корнилове, о том, что он захотел поставить у власти царя. Смертной казнью он собирается задушить свободу, не дать решить национальный вопрос. Многие нас поддерживали. В пехотных полках уже были большевики. Они организовали наши выступления как рабочих “Арсенала”. Выступая, я говорил о том, что в Киеве все солдаты и рабочие на стороне большевиков и выступают против войны, за братание, что мы против временного буржуазного правительства, но за власть Советов. Мы им говорили, что все они должны поддерживать Киевский гарнизон. Здесь мы пробыли десять дней, побывали в Варшаве, говорили с рабочими, которые кроме картошки, ничего больше не ели, так как ничего больше не было. Продукты, которые мы брали с собой, были на исходе.

Мы вернулись в Киев. По прибытии доложили в комитет нашей партии о проделанной работе. На собрании большевиков я выступил с докладом о поездке на фронт и в Варшаву, подробно изложив, какое настроение у солдат. В конце августа 1917 г. я отправил жену из Киева в с. Терны, снял для неё квартиру. Устроив её, в начале сентября уехал в Киев. Находясь в Тернах, я объехал все близлежащие сёла, выступал на митингах. В выступлениях призывал разделить землю, урожай убрать, чтоб ничего не досталось помещикам и князьям. Часть крестьян соглашалась со мной. Другая часть не решалась это делать. Я доказывал, что больше помещики владеть землёй не будут. Выступая, мне удалось выявить и завербовать сторонников большевиков. Началась делёжка полей и уборка урожая. Каждый старался для себя. Первыми к уборке приступили терновчане на княжеских землях. Раздел урожая происходил и в других населённых пунктах: Бежевка, Анновка, Толстая, Деркачёвка, Иваница, Хоружевка, Бобрик, Тучное, Гринёвка, Супруновка, Череповка, Сагаривка, Суховерковка, Сергеевка, Ольшана, Недригайлов, Будки, Степановка, Кошары, Ворожба, Белополье, Виры, Ульяновка, Николаевка, Бурынь, Жуковка, Смелое, Чемодановка, Москаленково, Куяновка.

Владельцы земель в это время находились в своих поместьях. Через местную интеллигенцию они вели активную пропаганду против раздела и захвата земель. Они доказывали, что земли нельзя трогать до открытия Учредительного собрания, которое собирает Временное правительство. Но стихийный захват посевов набрал такой размах, что его не остановить. Сначала хлеб убирали по ночам, но потом стали это делать и днём. Бедняки днём косили хлеб, а кулаки ночами увозили (воровали) его к себе. Тогда те, кто не имел транспорта, начали на месте вести обмолот и с трудом доставлять хлеб к себе в дом. Середняки, оставаясь дома, как владельцы хозяйств, посылали в поле жён и детей. В некоторых

населённых пунктах стали убирать хлеб без всякого раздела. Кто сколько захватит. Среди крестьян ходили слухи, что приедут казаки и будут отбирать хлеб. Некоторых это остановило. Остальные пользовались моментом, особенно дезертиры с фронта. У них было оружие, поэтому они диктовали свои права. Комитеты, созданные в населённых пунктах вместо старшин и старост, которые потеряли своё влияние на крестьян, становились государственными учреждениями на месте.

В милицию, созданную Временным правительством, на общих сходах нередко выбирали тех же дезертиров. Это способствовало разложению и упадку дисциплины. Часть людей вернулась из тюрем. Я старался, в первую очередь, завербовать их в актив, чтобы сделать из них зачинщиков погромов помещичьих усадеб, раздела их имущества. Они должны были повести за собой крестьян. В то время никто не спрашивал у тюремщиков, за что они сидели: уголовник он или политический. Надо было сформировать отряды активистов, которые могли бы повести за собой остальных на разгром помещичьих усадеб. Их можно было использовать для решения задач, которые были не каждому известны.

Большевики использовали их для выступления на сходах с тем, чтобы подбивать людей на раздел имущества зажиточных: лошадей, коров, быков раздать бедным и многодетным, свиней порезать и мясо разделить. Птицу – курей, индеек, гусей, уток – разделить на каждый бедняцкий двор. Князей и помещиков перебить, дворцы сжечь, внутреннее убранство их разграбить, а убранство придворных церквей перенести в церкви приходов и придворные храмы сжечь. Было решено большевикам вести такую агитацию в народе. Сахар, хлеб в закромах оставить для рабочих, которые делают революцию в городах и ведут войну с капиталистами, чтобы установить власть Советов. Эти директивы свыше распространялись везде по сёлам. По большевистской программе всё отобранное у помещиков и капиталистов должно было стать государственным достоянием. Но набожные крестьяне отказывались это делать, боясь греха. Сельскую молодёжь, проживающую в городе, быстро обработали, сделав её атеистами, способными убивать кого угодно и отбирать что угодно. Она и направляется партией в деревню для реализации партийных замыслов. Раздел земли обсуждался на деревенских сходах и митингах, чтобы как-то повернуть к революции крестьян, заинтересовать их, заручиться их поддержкой.

Эсеры обещали разделить землю крестьянам, но не раньше завершения работы Учредительного собрания. Этим они подорвали свой авторитет в глазах крестьян. Они вместе с меньшевиками установили контроль в помещичьих имениях. Избранные на сходах народные контролёры никакого веса не имели. Хозяйствами по-прежнему управляли директора, управляющие, чиновники, которые защищали интересы хозяев. Но с каждым днём в населённых пунктах дезертиров добавлялось. Некоторые из них приносили с собой в село и дух большевизма. Хотя и с трудом, всё же наши идеи пускали корни.

20 сентября 1917 г. я уехал в Киев, набрав ящик сала и домашней колбасы. Прибыл на старую квартиру, находящуюся по улице Наводницкой в Печерском районе. На «Арсенале» мне мастер заявил, что я больше не работаю, так как буду служить в рабочей гвардии, распространять газеты и выступать на митингах. После разговора с мастером я пошёл

к Андрею Иванову и рассказал ему о своих делах в деревне. Он послал меня в партийный комитет. Там я рассказал о работе, которую проделал в селе, о том, что организовал партячейки и вручил партбилеты. Представил списки, кого сагитировал в партию. Здесь я получил поручение распространять газеты и собирать деньги на их издание, выступать на митингах. За дело я взялся с охотой. Старался не пропустить ни одной лекции, которые нам читали наши вожаки.

Приближались октябрьские события. Нас, рабочих-арсенальцев, послали в воинские части. Мне по-прежнему достался понтонный батальон, а со мной Бурлаенко, Павленко и ещё пять человек. Из вооружения у меня были полевой немецкий маузер и старая винтовка. В период решающих октябрьских схваток большевиков и контрреволюционеров в Мариинском саду было убито человек семьсот офицеров. Впоследствии было объявлено, что их погибло 400 человек, но цифра эта занижена. Те из них, что остались живые, прятались по квартирам. Мы их начали вылавливать, отбирать оружие у населения. Ни один из пленных не дал согласия на переход на сторону большевиков. Они утверждали, что власти одной партии большевиков в своих руках не удержать. Власть того же дня перешла к Военно-революционному комитету. Я и со мной 15 человек осуществляли ночной караул в Печерском районе. Город был объявлен на военном положении. Было приказано всем, кто имеет оружие, сдать его. Многие не подчинились приказу, иные выбросили его на улицы и в мусорки, а также и свою офицерскую одежду. Многих офицеров, не подчинившихся приказу, расстреляли на месте. Три дня каждый отряд, как сам хотел, так и расправлялся с белыми офицерами. Только беспощадным обращением их можно было заставить разоружиться и не сопротивляться.

Много белых офицеров сбежало из города в провинцию. Там они выступали на митингах и называли большевиков бандой, говорили, что в Киеве они взяли власть и теперь грабят банки и народ. За три дня в городе не осталось ни одного офицера. Были только те, что случайно попали в Киев и не знали положения в городе.

Период самовольства каждого отряда закончился. По приказу ревкома стали судить контрреволюционеров и вводить революционный порядок. В конце ноября большевиков направляли в провинцию для проведения революционной работы. Я изъявил желание ехать в Харьковскую губернию. По пути в Харьков я заехал в Терны. Здесь я встретился со своим другом Прядкой Егором Прокофьевичем. Собрали митинг. Площадь заполнилась тысячной толпой. В это время в слободе Терны проживало 13 тысяч населения. Здесь был сахарный завод, 3 крупчатно-крупорошечных частных мельницы, 3 церкви, крупное имение князя Щербатова, его конный завод. Вокруг Тернов он имел 2 тысячи десятин пахотной земли. Леса, луга, реки – всё было его. В Тернах было 20 частных магазинов.

На митинге мы с Прядкой рассказали собравшимся о социалистической революции, которая произошла в России, об установлении советской власти в городах. Здесь же предложили направить Ленину благодарственную телеграмму. После того, как её зачитали, народ одобрил наше предложение. Мы предложили создать Красную Гвардию. Запись проводили после принятия решения. Записывали всех желающих.

На второй день мы с Прядкой поехали в Харьков. Получили оружие на первую в Лебединском уезде терновскую Красную Гвардию в коли-

честве 50 человек. Её задачей было устанавливать в уезде советскую власть 10 февраля 1918 г. отряд Красной Гвардии, стоявший в Тернах, заставил крестьян окрестных сёл и Тернов свезти помещицкий хлеб на станцию для отправки в Москву. Вскоре отряд получил приказ перебазируется под Полтаву для борьбы с наступающими немцами. Киев уже был взят ими. Центральная Рада с немцами заключила договор об очищении Украины от большевиков. Теперь они наступали со стороны Бахмача. Все красногвардейские отряды отступали по направлению Полтавы и по южной дороге по направлению ст. Ворожба. В это время из Донбасса прибыл отряд красногвардейцев из 500 человек. Им командовали К. Ворошилов и А. Пархоменко. Немцы в этом направлении бросили кайзеровскую дивизию – 10 тысяч штыков, вооружённую до зубов. После упорных боёв красногвардейские отряды отступили. Мы получили приказ эвакуировать помещицкий скот в Россию. Там, где это сделать было невозможно, раздать крестьянам-беднякам. Были назначены уполномоченные по имениям помещиков для эвакуации. В большинстве случаев уполномоченными оказались эсеры или националисты, которые старались задержать эвакуацию и оставить скот для Центральной Рады Украины. Когда немцы приближались к населённым пунктам, жители громили имения, разбирали скот, резали свиней, рабочие оставляли работу.

Немцы заняли Бахмач, Конотоп, Полтаву, Ромны и наступали на Харьков, Путивль, Шостку, Глухов. Отряды Красной Гвардии не могли сломать натиск противника по всему фронту и отступили. В это время шли переговоры о перемирии в Брест-Литовске, а в Москве созван Четвёртый чрезвычайный съезд Советов, на котором решался вопрос заключения договора с Германией.

В то время, когда наш отряд отступал от Ворожбы через Белополье на Коренево, был подписан мирный договор с немцами. Украина перешла в руки немцев и Центральной Рады. Демаркационная линия проходила через станцию Жолобовка Курской железной дороги.

Все отряды Красной Гвардии были отозваны в Курск, Воронеж, Москву для формирования полков Красной Армии. Теперь выборы командиров в отрядах отменялись. Их стали назначать из офицеров царской армии, которые перешли на сторону революции, и организаторов красногвардейских отрядов. Часть офицеров старой армии перешла на сторону Центральной Рады, в гайдамацкие полки, другие бежали на Дон и Дальний Восток, третьи затаились по домам и выжидали, кто победит. На установленной границе было свободное передвижение: одни шли к немцам, другие – в Россию. Только на заставах при переходе границы отбирали оружие и золото.

Приехав в Курск, я встретил Андрея Иванова. В это время он был председателем губкома партии большевиков. На собрании командиров отрядов Красной Гвардии, отступивших с Украины, он зачитал закон, изданный 28 февраля, о создании Красной Армии. После зачитания приказа начали из отрядов отбирать добровольцев для организации партизанских отрядов в немецком тылу на Украине, для работы по разложению вражеской армии. Каждому большевику, давшему согласие работать в тылу, отводился определённый уезд. Я получил задание действовать в Сумском, Лебединском и Путивльском уездах. В мой отряд записалось 30 человек добровольцев. Всё это были красногвардейцы из ближних сёл:

Тернов, Хоружовки, Иваницы, Деркачѣвки, Череповки, Виров, Ворожбы, Белополя. Товарищ Иванов выписал 40 винтовок, бомбы, динамит. Всё это получили на станции Жолобовка КВЖД, недалеко от станции Коренево. Начальник заставы Бочкин был из Сум. Он дал нам адреса и фамилии, указав, где и с кем в Сумах можно встретиться, где можно организовать штаб-квартиру для подпольной работы. Получили в своё распоряжение лошадей, два мешка листовок, напечатанных на правой стороне на немецком языке, а на левой – на русском, газеты и литературу на немецком языке. Нам предстояло всё это распространить в тылу. Предупредили, что печатная продукция даст пользы больше, чем оружие. Революция в Германии неизбежна. В наши обязанности входило громить немецкие отряды, гайдамак, вартовых Центральной Рады, разъяснять населению политику большевиков и распространять литературу, разоблачавшую планы Центральной Рады. Ежедневно мы должны были присылать своих людей за газетами на станцию Жолобовка, Льгов или Курск. Кроме всего, получили приказ действовать так, чтобы повести за собой бедняков и середняков в революцию. Тогда легче будет освободить Украину от немцев и Центральной Рады.

Ночью мы отправились в путь. Шли глухими малопроезжими дорогами. Наша разведка наскочила на заставу немцев из 5 человек, двое из них были русские. Когда их перестреляли, нам пришлось отклониться в сторону. Всё же за ночь мы добрались до Белополя, разбились на группы. Литературу, газеты, листовки, бомбы разделили по группам, динамит я забрал с собой, а винтовки замаскировали в подводах коноплей, которую мы захватили с собой. В горстку конопли вкладывали карабин. Одна группа отправилась в Сумы, в назначенную квартиру по улице Добровольной, 121, к вдове Максименко Ольге Ильиничне. Стены в её доме были завешаны иконами. Её нанимали плакать по покойникам и приговаривать (вопить). Отсюда и название – вопленица. За это она получала рубль. Её в Сумах знали как верующую. Она была способна провести разведку, распространить литературу. Искусственно могла плакать. Если нужно было, могла на улицах танцевать по-цыгански, с припевками. Была предана советской власти. Своего сына Петра Платоновича Максименко воспитала убеждённым членом партии большевиков, который впоследствии стал работником ГПУ. Её дети могли строго соблюдать секреты. Впоследствии это семейство было репрессировано немцами и денкикинцами. Вторая группа осталась в Белополе. Укрыл её матрос-железнодорожник большевик Николай Беловол. С остальными я прибыл в Терновские леса. Штаб-квартира была в Караване, у лесника Александра Антонова. В начале апреля в Терны прибыл батальон немцев и остановился в имении князя Щербатова, где был раньше штаб красногвардейского отряда. Немцы сразу узнали, что в районе Тернов есть партизаны.

В первый же день прибытия мы их засыпали листовками на немецком языке, газетами и брошюрами. Офицеры стали поговаривать, что это им грозит большой опасностью. Начались аресты. Взяли 70 человек подозрительных. Им удалось узнать мою фамилию – Михно. Сразу же арестовали моих братьев. Собрались даже арестовать богатеев Михно, но попы отстояли. Отряду немцев из 30 человек удалось напасть на след партизана Нестора Прокофьевича Прядки. Когда он ночевал у родных, их дом окружили. Взяли его сонным. Одевался он под дулом пистолета.

Когда оделся, удачным ударом выбил пистолет из рук офицера и убежал. Открылась стрельба. Но он благополучно ушёл от преследователей живым и здоровым.

В то время, когда Красная Гвардия отступала, немцы наступали по линии железной дороги со станции Бахмач. Дивизия разбилась на две группы. Одна наступала через Ромны на Полтаву, а вторая – через Конотоп на Ворожбу. Отступающие отряды, не могли эвакуировать из помещичьих имений скот, птицу, хлеб. Объявили крестьянам о разделе помещичьего имущества по дворам. Клич “Грабь награбленное!” привёл в движение крестьянскую массу. Были разграблены экономии князей Щербатовых, Галицкой, графа Капниста, барона Коровинского, графа Константиновского и другие хозяйства. Все имения были расположены в радиусе 100 км. от Сум. В этом кольце в то время никакой власти не было. Немцы, минув эту территорию, преследовали Красную Гвардию в направлении на Харьков, Курск. По сёлам, используя безвластие, разбирали крупные хозяйства, тянули, кто что мог.

Немцы разогнали Центральную Раду и поставили гетмана Скоропадского, объявили его диктатуру. Петлюру арестовали вместе с его директорией. Грушевского как профессора не трогали, так как он подписал договор с немцами на ликвидацию большевистской власти. Был назначен съезд хлеборобов. Его участники – кулаки и помещики – решили по предложению Скоропадского и немцев сохранить кулацкую и помещичью собственность. Там, где имения разграбили, восстановить, наложить на крестьян контрибуцию.

Из пленных в Германии организовалась армия гетмана Скоропадского. Одеты они были в синие жупаны с красными поясами, широкие шаровары с очурами и в шапки с красным верхом. Часть гайдамаков поняли, что их обманули, что их организовали для восстановления власти помещиков и кулаков, и дезертировали в своих жупанах, примкнув к партизанам. Но кулацкие сынки служили Скоропадскому, приняв присягу на верность гетману Украины. Они возвращали в имения скот, отбирая у крестьян, а там, где его уже съели, забирали шкуры. От птицы не осталось и перья. Назначенные управляющие потребовали от крестьян возмещения убытков. Началось избиение не только тех, кто что-то брал в имениях, но и сторонников Петлюры и Директории. Крестьяне стали искать убежище от произвола, уходя в партизаны и Красную Армию.

Началось уничтожение помещичьих имений, экономии. К гетманцам росла ненависть с каждым днём. На ярмарках их били, кто чем мог: оглоблями, горшками, кирпичами, палками. Партизаны взялись расстреливать членов Союза хлеборобов и гайдамаков. Немцы к этим расстрелам были безразличны. Они организовывали карательные экспедиции против крестьян, если убивали немца. Так, Павленко, рабочий “Арсенала”, руководил группой партизан. Сделали налёт на охрану моста через Сейм и перебили ее, взорвали мост. Немцы свою злобу возмещали на населении близлежащих сёл. Поэтому был взят курс на уничтожение гайдамаков, как главных врагов революции.

Мы уничтожали помещичьи дворцы – барские гнёзда, чтобы их владельцам некуда было возвратиться. Гайдамаки охраняли имения, экономии, силой заставляли людей работать на помещиков, чем вызвали большое недовольство народа. Многие крестьяне бросали свои хаты и

скрывались в лесах, примкнув к партизанам. Очень часто совершались убийства господских стражей: их считали врагами народа.

В Тернах мужики кольями убили гайдамаку Чубука, а второго – Типтюка (Чеберяка) застрелили партизаны. Остальные гайдамаки и вартовые были из Подольской и Житомирской областей.

Каждый месяц я ездил в Курск и информировал штаб большевиков о положении в немецком тылу.

В августе 1918 года для подавления партизан прибыл отряд немцев в количестве 700 человек. Мы обстреляли их штаб, но своими действиями сделали хуже для себя. Обозлённые оккупанты стали арестовывать невинных крестьян. Нам пришлось оставить свою территорию и перебазироваться в другие места. Они в полном прибывшем составе искали наши отряды по Ольшанским и Будянским лесам. Прочесали до кустика и леса вокруг Тернов. Но поиски их были безрезультатны. А мы их обстреляли там, где они и не ожидали, и ушли от преследования. Возле хутора Холодного у реки Терн мы сделали ночной привал. Заснув на сырой холодной земле, я получил крупозное воспаление лёгких и не смог подняться. Товарищи меня подняли и отнесли в хутор. Ставили банки, делали массаж, на горячую печь настелили сена, поливали его водой и на нём парили меня. Ничего не помогло. Боли в груди были очень сильные. Я хотел застрелиться, но товарищи отобрали пистолет.

В хуторе оставаться было опасно, и мы переселились в лес. Немцы, узнав расположение отряда, оцепили лес. Я бредил. Хлопцы перенесли меня из леса в поле и где-то за километр от него спрятали в некошеном просе. Со мной оставили жену и партизана Адаменко. Он был сильнее меня и удерживал, когда я хотел подняться и бежать неизвестно куда. Поднялся ураган. Ливень со снегом и градом немножко облегчил моё состояние. Бред приостановился. Немцы ушли в глубь леса. А ночью товарищи параконкой, заложенной в фазетон, увезли меня в Сумы. За шесть часов добрались в город. Товарищи, охранявшие меня, переоделись и скрылись в городе. Меня доставили в квартиру суздалки Максименко. Лошади находились в другом месте, подальше от её квартиры. В дом заходили с огорода. В городе какой-то вартовой наскочил на рассеянную группу партизан. Адаменко с налёта схватил его за голову, хорошо тряхнув, сломал ему шейный позвонок и бросил через плечо. Забрали оружие и оставили на нём записку: “Всем, кто будет преследовать партизан, открутим головы, а детей и жён их уничтожим”.

На утро поднялась в городе паника среди вартовых. Дом, где я находился, был вне подозрения. На второй день меня повезли к профессору Ермолаеву. Старик лет семидесяти принял меня в приёмной. Я лежал на диване. Неизвестные офицеры пришли к сыну профессора и рассказали, что бандит Михно убит, отряд уничтожен. Адаменко выходил из себя, сожалел, что я в тяжёлом состоянии. Он бы их передал, как кот мышей. Хлопцы отдали профессору десять рублей золотом за приём. Он внимательно выслушал и сделал назначения. Прощаясь, высказал удивление, как я мог выдержать такой острый процесс крупозного воспаления лёгких. Вернулись мы на квартиру, где я пролежал двадцать дней до выздоровления. За это время я сильно ослаб, похудел.

Ко мне вернулся аппетит, но я строго выдерживал диету. Когда окреп, прибыл в Белопольский отряд. По дороге заехал к своему другу-

арсенальцю Павленко. Провели совещание с партизанами. Приняли решение громить дворцы и бить вартовых гайдамак.

При нападении на с. Бобрик Адаменко и его хлопцы выбили из него отряд гайдамак, помещик был тяжело ранен, а его сыновья-офицеры расстреляны, имение уничтожено. С этого и начали громить дворцы и жечь имения, разбирать инвентарь. К нам примкнули некоторые середняки и кулаки.

В имении капитана Бродского в селе Супруновка был сахарный завод, в котором хранились четыреста тысяч пудов сахара. Немцы хотели вывезти его в Германию, подняли мужиков с подводами, чтобы перевезти на станцию для погрузки в вагоны. Но партизаны подводы вместе с сахаром возвращали по домам. На завод за ним ехали и шли со всех сторон. Женщины падали под тяжестью ноши.

Немцы и гайдамаки подожгли завод. Партизанам был дан строгий приказ сберечь заводы. Поэтому они их охраняли и никого к ним не подпускали. Так удалось сохранить Бурынский, Терновской, Куяновский и Вировской заводы. На территории между Ромнами, Сумами, Конотопом, Путивлем, Лебедином, Гадячем, Белопольем немцы и гайдамаки подожгли все дворцы помещиков в одну ночь. Горели имения баронов Коровинского и Константиновского, княгини Левенши, графа Капниста, княгини Цаплицы, князя Щербатова, помещиков Жукова, Шолохова, Черепова, Харитоненко, Терещенко. Дворцы горели дней 5-10. Обстановку из них растаскивали по домам: портреты, картины, подушки, персидские ковры, рояли, пианино. Книги из библиотек брали в основном на курево. В большинстве случаев все тащили кулаки, так как у них был транспорт. Бедняки несли на плечах. Позолоченные рамы картин ломали на дрова. Обстановка дворца князя Щербатова стоила пять миллионов. Дворец имел 60 комнат. Три комнаты из них занимала коллекция старинного оружия, шесть комнат – библиотека, накопленная за тысячу лет существования рода. Картины занимали десять комнат. Он платил за них очень дорого. Картина “Египтянка” трёхметровой высоты была куплена в Париже за 10 тысяч рублей. Картину вытащили из дворца. Стали решать, кому и за чем эта барыня нужна. Раму сломали на части и растащили по домам, а холст бросили под ноги и затоптали. Многие бесценные вещи погибли от накопившейся в народе злости и ненависти к помещикам. Настолько люди были обозлены, что на митинге постановили: так как господа не допускали молиться Богу в свою церковь, забрать из неё иконы и хоругви и перенести их в общественные церкви, а здание сжечь. Пусть оно идёт в жертву Богу.

Когда стали разбирать утварь, ничего из неё в общественные церкви не попало: всё разнесли по домам. За позолоченную чашу из серебра, из которой причащали говеющих, в храме учинили свалку. Постройка была срублена из сосновых брёвен высотой до 16 метров. Когда её подожгли в ночное время, пламя поднялось метров на сорок. Его было видно во всех близлежащих сёлах. Ни немцы, ни гайдамаки уже не могли защитить помещиков. Они настолько разложились морально, что начали продавать оружие или менять его на продукты.

Обозлённый народ находил оружие всюду и наводил страх на гетманские части. Но всё же они были большой опасностью. По своей чрезмерной уверенности и неосторожности я попал впросак. Зашёл в селе,

где стояло 500 немецких солдат и вартовых, к родственникам жены. Не прошло и часа, как 50 человек окружили двор. Против окон выставили пулеметы. Деваться некуда. Я заскочил на печь, разбросал всё тряпье, а двоих детей – 2 и 3 года, посадил на край. Комын был с выступом на 40 см. Да и сидящие дети затеняли собой выступ. С маузером и гранатами прижался за ним. На столе стояли свежие пироги и сметана. Немцы с вартовыми вскочили в хату и стали искать. Везде заглянули и на печку тоже. С земли не заметили меня. Если бы кто из них стал на полати, безусловно, меня бы обнаружили. Хозяйка и моя жена их угощали пирогами. Обыск в хате прекратился. На улице обшарили и мышиные норы, но безрезультатно. Хозяйка им говорила, что я был у неё, но, как только сообщали, что собираетесь к нам с обыском, он ушёл. Жену мою арестовали, забрали листовки, которые я занёс с собою в дом. Они были напечатаны на немецком языке. В этой операции участвовал вартовый Типтюк Иван. Впоследствии он был пойман в Лебедине и расстрелян. Фесун Макар, бывший егерь князя, и Чубук Иван были также пойманы и убиты. Я не надеялся остаться в живых на печи. Всё приготовил для защиты: взвёл маузер, в гранаты вложил взрыватели. Решалась судьба хозяйки, её детей и хаты.

В октябре 1918 г. вспыхнула революция в Германии. Кайзера свергли. Дисциплина у немцев упала. Армия отказалась воевать с большевиками. Я, Павленко и Адаменко выехали в Курск. По пути заехали на станцию Жолобовка. Вместе с нами поехал и командир заставы Иван Бочкин. На совещании в Курске были Дыбенко, Лакоташ, Сиверс, которые формировали дивизии. Нам предложили направить партизан в формирующиеся полки регулярной Красной Армии. Когда закончилось совещание, мы разъехались по своим участкам. Сразу же начали мобилизацию добровольцев. 170 человек с оружием из Сум, Белополя, Лебедина, Михайловки, Ольшаны, Тернов, Недригайлова, Череповки, Деркачёвки, Бобрика, Анновки, Хоружевки и других сёл отправились во Льгов, где были распределены в 7-ой Украинский и 5-й Суджанский полки. Седьмым Украинским полком командовал Бочкин.

Революция в Германии помогла ослабить сопротивление немецкого корпуса на Украине. Происходило разложение армии: немецкие солдаты отказывались подчиняться, бросали оружие, митинговали. В армии сложилась такая ситуация, какая была у нас в начале Февральской революции. Офицеров, которые были за кайзера, разоружили. Этим хотели воспользоваться войска гетмана Скоропадского, чтобы укрепить свою власть на Украине. Скоропадский перебросил свои войска на Восток Украины, чтобы дать решающий бой большевикам и укрепить границы. Но в Германии из тюрьмы был выпущен Петлюра. Он быстро сформировал на Украине Директорию, назначил своих вожаков командирами и вновь организованную армию двинул против Скоропадского. Согласно выдвинутой Петлюрой программе землю у помещиков отбирали за выкуп, оставляя им 50 десятин. Тютюник, Терпило (Зелёный), Яковенко, Волох и многие другие стали формировать свои армии. Между Петлюровскими войсками и гетманскими разгорелась война за власть. На востоке Украины шли бои между Петлюрой и Скоропадским. Немцы уходили, бросая оружие.

Тогда Красная Армия пошла в наступление по всему фронту. В это время моя жена Ксения Михно сидела под арестом. Её вызвали в не-

мецкий штаб и заявили: “Идите до большевиков. Мы тоже кайцера долой. У нас революция. Ваш Ленин хорош, наш кайцер нехорош”. Батальон Лыпыха Украинского полка наступал в направлении на Сумы, Лебедин, Гадяч, Ромадан. Бочкин с остальными двигался на Полтаву, Лакоташ и Сиверс наступали на Харьков. Петлюровский отряд дошёл до станции Ворожба, но партизаны их оттуда выбили. Командующий петлюровскими войсками прислал ко мне парламентариев – националистов Волошенко и Разгона, служащих князя Щербатова и одного из петлюровцев для переговоров, чтобы я с партизанами присоединился к войскам Директории. Я отказал им в своей поддержке, так как был уверен, что весь простой люд против Директории. Потребовал от парламентарёв, чтобы через два часа войска Петлюры сложили оружие и освободили завод и станцию Бурны. Если же они останутся на месте, то мы их разоружим. После ухода парламентариев ударил набат. Вооружённый народ собрался на площади. Я рассказал собравшимся, чего приходили парламентарии, и тут же приказал разоружить кавалерийский отряд Петлюры.

Часть кавалерийского отряда разоружили, остальная часть ушла. Харитон Фролов действовал со своим отрядом по направлению на Гадяч. В это время регулярные части Красной Армии под командованием Щорса и Боженко заняли Рылск, Суджу, наступали на Чернигов, Глухов, Путивль. Петлюровцы в основном вели бои с гайдамаками. Под напором Красной Армии они отступали без боя на Киев. В армии Петлюры и Скоропадского никто не хотел идти. Наоборот, петлюровцы стали переходить на сторону Красной Армии. Были случаи их дезертирства – уход из армии домой. Алексей Васильченко и Михаил Лазаренко со своими отрядами гнали петлюровцев вдоль реки Ворсклы. На освобождённых территориях сторонники большевиков шли в добровольные ополчения. За счёт их Красная Армия увеличивалась.

Совет народных комиссаров издал указ, согласно которому все местные руководители должны организовать народ на борьбу с разрухой, восстанавливать хозяйство в деревне. Революционные власти должны были вести борьбу за хлеб, спасти город от голода. На членов партии была возложена задача создавать по волостям партийные ячейки. Были созданы специальные отряды, чтобы отбирать излишки хлеба. Они выкачивали его в первую очередь у помещиков, кулаков, у которых немцы не успели отобрать и вывезти в Германию. Кулакам это не понравилось, они стали сопротивляться. У кулаков отбирали инвентарь, который они забрали у помещиков, и передавали в организованные коммуны и кооперативы. Помещицкую землю раздавали бедноте и середнякам. Националисты, эсеры и меньшевики поднялись, организовывали банды и восстания. В селе велась агитация, что большевики – это жидовская власть. Для неё и берут хлеб. Призыв “Бей жидов, спасай Россию!” прокатился по всей Украине. Весна 1919 года была трудным временем для вывозки хлеба. Восстания охватили значительные районы. Кулацкие сынки нападали на продотрядовцев, убивали их, разрезали им животы и насыпали в них зерно, вырезали пятиконечные звёзды на лбу, груди, спине.

Убивали членов партии и их семьи, жгли их хаты. В с. Межирич оставшие убили председателя ревкома Лисянского, его жену и детей, сожгли хату. Лебединский уездный ревком постановил расстрелять на пе-

пелище злостных кулаков, а их имущество конфисковать. Сорок человек расстреляли. После этого кулаки сами стали охранять квартиры комиссаров и председателей ревкомов.

В заштатном городишке Недригайлове кулаки разгромили штаб отряда ревкома, председателем которого был Феоктист Даниленко. Для острастки за сделанное выпороли шомполами десятка три кулаков. В селе Деркачѣвка за подобные действия расстреляли трёх главарей. Так приходилось утихомиривать кулацкие заговоры и ликвидировать банды, которые встречали по дорогам транспорты с хлебом и возвращали его обратно. Мы расстреливали виновных на месте, но хлеб всё-таки вывозили.

В это время генерал Краснов организовал на Кубани и Дону белую армию под лозунгом “Единая неделимая Россия!” Сынки помещиков, купцов и кулаков стекались на Дон для борьбы с Советской властью. Дон и Кубань планировалось сделать отдельной республикой. Белогвардейцы в это время пели: “Мы в бой пойдём за Русь святую”, Красная Армия: “Мы в бой пойдём за власть Советов”. Мотив был один, но люди, что их пели, были разные. Борьба велась не на жизнь, а на смерть.

Организованные прототряды сыграли колоссальную роль в деле борьбы за хлеб и укрепление власти на местах. Не все понимали значение созданных комбедов. Их презирали. К примеру, назову Антона Дударя с Иваницы. Во время митинга председатель комбеда зачитал список тех, кто занесён в него. В сёлах обыкновенно люди назывались по-уличному: Крыва Параска, Безухий Петро, Тригубый Семён. Среди них был и Антон Дудар. Своё прозвище он получил за то, что часто играл на свадьбах на сопилке. Он возмущился тем, что его имя записано рядом “с нищими”, хотя сам был беднее бедного. Таких примеров было много.

В начале 1919 г., чтобы провести мобилизацию в Красную Армию, нужна была большая агитационная работа, чтобы человек шёл на смерть не за деньги, а добровольно, за власть, которая в будущем даст ему путь в жизнь. Я со своим отрядом разъезжал по волостям, восстанавливая власть Советов. На кулаков накладывал чрезвычайный налог. Наказывал расстрелом за всякое проявление контрреволюции и бандитизма.

Я был членом уездного ревкома, председателем которого был Яков Иванович Дегтярёв. Родом он из хутора Дегтярёва Павленковской волости. Этот офицер старой армии вступил в члены партии в 1919 г. Он был грамотный и мягкий, всё же мы ему доверяли. Его завели в заблуждение. Получив сведения, что Михно подготовил отряд для свержения Советской власти, что скрыл от партизан два орудия и восемнадцать пулемётов, которые захватил при подавлении восстания эсеров и меньшевиков в городе Лебедине в начале 1918 г., он сообщил об этом в Харьков, не разобравшись на месте. По этому делу из Харькова в Лебедин приехал чрезвычайный уполномоченный Зарывайко. Он вызвал меня и арестовал, не допросив и не предъявив мне обвинения. Отобрал маузер и саблю, взвод матросов, специально прибывший из Харькова, отвёл меня в тюрьму. Большинство людей в городе Лебедине знали меня как организатора Советской власти. Все смотрели на происходившее с ужасом и не могли понять, в чём дело. Харитон Моисеевич Фролов был со своим отрядом в Лебедине. Узнав о моём аресте, один прискочил в тюрьму. Его пропустили ко мне в камеру. После того, как он уехал от меня, его отряд оцепил ревком, и потребовал объяснения. Там ему объявили причину моего

ареста. Он знал, что оружие, о котором шла речь, было сдано в Курске при формировании полков Красной Армии. Есть в отрядах и Фролова, и Михно живые свидетели, которые могут подтвердить это. Зарывайко понял, что имеет дело с провокацией. В одиночке, где не было ни кровати, ни стула, я просидел восемнадцать часов, пока собрался ревком, чтобы решить мою судьбу. Ведь уже был приказ о моём расстреле. Меня выпустили.

В беседе с Зарывайко я рассказал, как эсеры и меньшевики вели борьбу против большевиков в 1918 г., что тогда со мной были Матвиенко и Аверьянов, что всё оружие, отобранное в Тернах и Лебедине у контрреволюционной банды, сдано в Курске при расформировании отряда. Иванов, секретарь Курского губкома партии, знает об этом. Когда мы стали выяснять, кто спровоцировал этот арест, чтобы их расстрелять, Дегтярёв показал заявление эсеров – злейших врагов Советской власти. Писал его кулак Шкорбатов, но его мы не нашли.

Зарывайко снял Дегтярёва с занимаемой должности председателя ревкома за то, что тот не разобрался, а сделал поспешное донесение. Председателем ревкома избрали Григория Павловича Сукачёва. Воспитанный монахом, беспризорник (родителей у него не было), он имел диплом лесничего. С ним я был знаком раньше, по Красной Гвардии. Мы подружились. Впоследствии вели с ним подпольную работу, в одном отряде воевали против Деникина, который через неделю после описанных событий наступал на Харьков. В Лебедине я принимал участие в организации Лебединского полка, но не было оружия, и он не был боеспособным. Его командиром назначили Журенко командующий отступающей армией. Он приказал Лебединский полк присоединить ко второй Кубанской бригаде, достать каждому солдату лошадь и седло. Митинговать в городе отказался, заявив, что не время: белые идут по пятам.

Отряд влился во вторую Кубанскую бригаду вместе с продовольственными отрядами. Были созданы комитеты по эвакуации семей борцов революции, имущества и документов. Сидящих в тюрьмах за контрреволюцию расстреляли, уголовников выпустили. Я получил приглашение приехать в Недригайлов на совещание. Председателем ревкома был Ф.Я. Даниленко. Собрали из волостей председателей и комиссаров. Обсуждался порядок отступления, был принят план дальнейших действий.

Вторая кавалерийская Кубанская бригада прибыла в Терны. Её командиром был назначен Дмитрий Карачаев, комиссаром – Михаил Лазаренко, командирами полков – Кочура и Сировацкий. Помощником у Кочуры был Харитон Фролов. Все терновские добровольцы вошли в состав полков. И.Я. Иванченко, Н. Угнич, А. Фролов были командирами эскадронов.

Под прикрытием второй Кубанской бригады отступали все волостные и уездные ревкомы со своими семьями. Большинство волостных и уездных руководителей были беспартийными. Членам партии пришлось выступать везде по волостям и сёлам, наводя ужас рассказами, что деникинская армия вешает всех тех, кто делил и получал помещичью землю. Напуганная беднота огулом отступала вместе с ними.

Село Терны было сборным пунктом отступающих. К нему стекалось тысяч десять мужчин и женщин с детьми, на лошадях, подводах, пешком. Карачаев приказал всем двигаться по назначенному маршруту – Черепов-

ка, Николаевка, Бурын, Конотоп, Воронеж, Новгород-Северский, Десна. В то время, когда в Тернах стояли эвакуированные, передовой отряд белых приближался к Анновке. Один из полков был направлен им наперерез, чтобы задержать их продвижение. Второй полк остался в Тернах.

Белые рвались захватить Ворожбу, но их сдерживали наши отступающие войска под командованием А. Пархоменко. Они остановили и дроздовские полки, двигавшиеся по железной дороге.

Все эвакуированные были переправлены через реку Десну, в том числе войска, и расположились лагерями возле Глухова, Шостки, Хутора-Михайловского. Наступление на Севск и Камаричи по Льговской дороге приостановили. Формированиям частей Красной Армии не хватало оружия. Тридцать процентов военнослужащих Кубанской бригады не имели сабель и винтовок. У воинов было по 10 и меньше патронов японского, немецкого и другого производства, а многие из них были безоружными, надеясь получить его в бою. Это был самый опасный период для Советской власти. В то время Юденич наступал на Петроград, Колчак подошёл к Волге, чтобы соединиться с войсками Деникина. Надо было парализовать тыл противника. Белые отряды сосредоточились в районе Льгова и Орла.

Многие командиры и бойцы согласились ехать в тыл Деникина. Реввоенсовет издал приказ снабдить оружием добровольцев-партизан. Каждый отряд должен был возглавлять член партии. Взамен партбилетов им изготовили холщовые бирки размером пять сантиметров на пять, которые зашивались в шинель.

Я также дал согласие организовать добровольцев и с ними отправиться в тыл Деникина. Моя группа из сорока человек взяла курс на Тёткино, Ворожбу, Сумы. В Тёткино белых не оказалось. Мы остановились на крупчатных мельницах. Узкоколейка из Ворожбы до Тёткино не работала, поэтому этот участок проехали на подводах. На станции Ворожба белогвардейская охрана завязала с нами перестрелку. Мы разбились на три группы и с трёх сторон окружили её. Каждый командовал своим отрядом: первым – Г.П. Сукачёв, вторым – А.П. Стоцкий, третьим – я. Белые бежали, побросав оружие. Мы заняли станцию. Ни военных, ни работников мы на ней не нашли, не было ни паровозов, ни вагонов. Забрав лошадей, двинулись на Белополье.

Когда белогвардейцы узнали, что ст. Ворожба в руках партизан, они ушли из города и станции Белополье, считая, что наступает батальон красных. Железнодорожная связь была выведена из строя. Без затруднений мы двигались вдоль железной дороги, заняли ст. Виры. Разведка сообщила, что на станции Головашевка разгружается корниловский полк. Мы оставили ст. Виры и ночью ушли через Ульяновку, Тучное, Бобрик в Терновские и Ольшанские леса. Здесь связались с 14-й дивизией, командиром которой был Орджоникидзе, сообщив ему о положении в тылу, о том, что регулярных частей белых нет, местные формирования при приближении партизан в панике разбегаются.

Я получил сообщение, что в с. Ольшана прибыла рота белогвардейцев. Послал туда десять человек разведчиков во главе с Иваном Ковтуном и Остапом Зубко. Возвратясь, они доложили, что прибывшие расположились в школе. Мы сделали налёт. Огонь со всех сторон застал белых врасплох. Они панически выпрыгивали в окна, бросая оружие, искали

укрытия по хатам. Пойманный офицер сдал нам все документы, пять ящиков погон, 120 винтовок, 20 ящиков патронов. Документы и офицера отправили в штаб дивизии, которая находилась возле станции Бурынь. Позже мы узнали, что офицера зарубили, а документы имели большую военную ценность.

Части Красной Армии перешли в контрнаступление. Вторая Кубанская дивизия обошла Коренево, заняла Суджу и Юнаковку. 507 пехотный полк двинулся по нашим следам. В Сумах, Лебедине, Гадяче, Ромнах – везде в стане противника была паника. Странники белых, в том числе и попы, стали удирать к ним в тыл. Мой отряд вместе с 507 полком двигался в направлении села Деркачёвка. В полку было 200 человек. На вооружении было 3 орудия и несколько пулемётов. В резерве они имели 2 тысячи штыков, 20 орудий и 50 пулемётов.

Деникинское командование в это время бросило свои резервы, чтобы задержать контрнаступление красных войск. Полки 14 дивизии отступали. Вторая Кубанская дивизия была отрезана от своих основных сил, но сделала прорыв по Суджанской дороге по направлению к Севску и вышла на соединение с главными силами Красной Армии. Белые в это время заняли станцию Ворожбу, Бурынь, Конотоп. 507 полк остался в тылу. В сумских газетах, которые мы получали, сообщалось, что 507 полк красных разбит, а оставшиеся в живых сдались в плен. Бандит Михно, возглавлявший партизанский отряд, убит. Корниловский полк выгрузился на ст. Бурынь. Дроздовский полк, находящийся на участке Головашевка – Степановна, пошёл в наступление. Белые точно не знали, где находится 507 полк красных. Предполагали, что он расположен где-то в сёлах Толстая, Руда, Деркачёвка или Череповка. Их разведка рыскала в этом районе в поисках красных. На совещании с командованием полка решили, что полк разместится в сёлах Сагаривка – Суховерковка, а партизаны должны выследить разведку противника и обстрелять её в районе хуторов Руда и Песчаный. На рассвете под хутором Руда корниловская разведка была обстреляна партизанами, которые сразу после этого и отступили. Дроздовцы в свою очередь пустили разведку, которая была обстреляна на участке Бошовка, Николаевна, Анновка, после чего они пошли в наступление. Их артиллерия открыла огонь по корниловцам, которые начали отступать. 507 полк двинулся через Жуковку на с. Михайловну, где стоял обоз дроздовцев и кухня с вареной бараниной, захватил их и ушёл через Бурынь на соединение со своей дивизией. Белые поняли, что их обошли, и они бьют своих. Бой прекратился. Беженцы сообщили, что 507 полк ушёл на Бурынь, Путивль, захватив с собой и вражеский обоз. Среди партизан было убито 11 человек, все – терновцы. Операция прошла настолько удачно, что полковник корниловского полка, раненый на ст. Ворожба, как потом стало известно, заявил, что ихних военных спецов обманули необразованные телята. Партизаны ушли в Корейские, Роменские и Ольшанские леса. Обозлённые белые наскочили на с. Терны и сожгли 14 дворов, в том числе и моих братьев, избили плётками мою мать – шестидесятилетнюю старуху. Командовавший отрядом белых полковник Козловский заявил, что он делает скидку на старость и не желает позорить и унижать достоинство русского офицера. Иначе изрубил бы на куски. Семерых терновцев расстреляли и повесили на крыльях ветряных мельниц. Партизана матроса И.М. Сасу расстреляли на глазах у жены,

которую тут же парализовало. Она осталась инвалидом на всю жизнь. Как белогвардейцы не свирепствовали, но ни в одной волости свою власть не смогли установить. Мы в свою очередь расстреливали старшин, предателей и сторонников белых.

Для ведения партизанской борьбы в тылу белых из Глухова командование Красной Армии направило отряд военных из 500 штыков. Командовал им Жлоба. Стояла задача: объединиться с партизанскими отрядами и, образовав крупное военное соединение, двинуться на Полтаву и взять её в тылу врага. По пути нам предстояло освободить города Сумы, Лебедин, Гадяч, Ромадан, Миргород. Отряд через Терны прибыл в Иваницу – в пяти километрах от Тернов. Здесь и произошла наша встреча с отрядом Жлобы. На совещании обсуждали пути наступления на Полтаву. Об укреплении сил в тылу противника слухи дошли до Сум, поднялась паника. Моя жена, находившаяся в Сумах в разведке, была схвачена белыми и содержалась в предварительном заключении при их штабе. Я послал Адаменко с письмом к начальнику штаба (фамилии не помню), грузину по национальности, служившему до революции у князя Щербатова доктором. Звали его Григор. В письме было изложено требование немедленно отпустить жену. Если белые этого не сделают, жёны и дети офицеров штаба в одну прекрасную ночь будут перерезаны. Они знали мою жестокость. Жену отпустили. В Сумах и Ромнах узнали, что в с. Иваница Роменского уезда стоят громадные силы партизан и с ними Терновская банда, что целью этого объединения является взятие Сум.

Командование нашего соединения выделило группу, которая должна была идти на Полтаву через Липовую Долину, Гадяч и Лохвицу. К ней присоединилась и часть моего партизанского отряда. Регулярных войск белогвардейцев на нашем пути не оказалось. Полтава была взята сходу без затруднений и потерь.

В это время отряды Нестора Махно взяли Екатеринослав. Его друг Григорьев взял Кременчуг. Оба они выступали под лозунгом “За рідну Україну!”. Обе эти группировки во время отступления не подчинились нашему командованию. Их объявили вне закона, бандами. Они часто переходили то к белым, то к красным. Нестор Махно заявил, что будет бить белых, пока они не покраснеют, а красных – пока не побелеют.

В это время поступил приказ Деникина расстрелять всех членов партии большевиков, даже тех, кто сдался добровольно. Наше командование приказом запретило расстрелы тех офицеров, которые сдались в плен и перешли на сторону большевиков. Их рекомендовали отправлять в тыл для службы в армии, как специалистов использовать для преподавания в военных училищах и на образованных курсах.

Все большевики в безвыходном положении не сдавались в плен, а стрелялись. У белых же офицеры, выходцы из мещан, крестьян, стали переходить на сторону революции и приводить с собой солдат. Однако офицеры, выходцы из высших сословий, не сдавались в плен, а стрелялись. Деникин издал приказ: состав кубанской автономной рады повесить, никаких автономий не будет: “...единая неделимая святая Россия”. Кубанские казаки узнали об этом приказе на фронте, оставили свои позиции и уехали на Кубань. Разлагался и тыл белых.

Отряд Жлобы после взятия Полтавы пошёл на соединение со своими войсками. Юденич в это время был разбит под Петербургом. Латышские

дивизии из-под Петрограда были переброшены под Орёл. До их прибытия город трижды переходил из рук в руки. Со стороны белых принимались меры любой ценой удержать город. Были брошены на штурм красных позиций кавалерийские соединения Шкуро и Мамонтова, которые ставили своей целью взять Орёл, Тамбов, Москву.

В это время в Красной Армии формировались более крупные кавалерийские части. К бригаде Будённого присоединились другие бригады. Так организовалась армия Будённого, которая нанесла удар донским казакам.

В это время ходила легенда, согласно которой Шкуро просил у Деникина присвоить ему звание генерала, тогда приличней будет брать Москву. Деникин не согласился, и Шкуро не стал брать Москву. И хотя буржуи обвиняли в провале операции Шкуро, они не учитывали, что Красная Армия в это время уже насчитывала два миллиона, а армия Деникина – всего 120 тысяч, да и шло разложение её. Так что не генеральские погоны, не жестокость, с которой они грабили и вешали крестьян, решали исход схватки. Ни старшины, ни старосты, которых восстанавливали на местах, не могли вернуть старый режим. Генералы упорно стояли на одном: “...единая неделимая Россия”. Никаких компромиссных решений не допускали. Предложение Финляндии получить независимость, дав Колчаку сотысячную армию, было отвергнуто. Совнарком во главе с Лениным предоставил финнам независимость и тем самым сорвал их переговоры с Колчаком. Штаб его разошёлся со своим командующим во мнениях. Колчака сами белогвардейцы называли глупым дипломатом, не умеющим политически маневрировать. Антанта также признала его бездарным командующим сухопутными войсками. Красные войска маневрировали, белые признавали только фронт, дальше ни шагу. Это их часто губило. Деникин не представлял, что такое партизанская война, что где-то в тылу на его территории орудует какая-то банда Михно, с которой белые боялись стычек и старались от неё уйти. Укрепить тыл Деникину было нечем и некем. Это облегчало борьбу партизан в тылу, да и рабочие, и крестьяне поддерживали их. Нигде белых не встречали как спасителей свободы России. Они считались врагами её. В с. Степановка, что под Сумами, один крестьянин заявил, что у него ночевали белые офицеры и стасили мыло. И что не понятно, почему партизан называют бандитами, тогда как они ничего у людей не крадут.

Красная Армия пополнялась беженцами из Украины и России. Мобилизованные войска Деникина дезертировали или шли в партизаны. В это время латышская дивизия сломала сопротивление под Орлом. Главные части были разбиты. Уцелевшие подразделения врага уклонялись от боёв, держа направление на юг. За десять дней преодолели расстояние от Орла до Харькова, бросая богатые военные трофеи, спасая жён и чемоданы с награбленным.

В октябре выпал снег. Мобилизованные в белую армию дальше своего дома не пошли. Из сотни в роте оставалось не больше десяти человек, а то и того меньше. Офицерские подразделения уже не могли удержать армию от разложения. Те, кто спасал свои богатства, награбленные в Путивле, Рыльске, Сумах, Ахтырке, Богодухове, Харькове и других населённых пунктах, возле Мерёфы были отрезаны нашей кавалерией от остатков белых войск. Из сорока тысяч беженцев часть была перебита,

часть возвратилась с подушками и чемоданами в свои края, остальные в панике двигались неведомо куда. Белые распространяли среди них слухи о красном терроре в надежде таким путём пополнить свои ряды.

Согласно приказу командования Красной Армии мы должны были заняться наведением порядка на освобождённых территориях и установить Советскую власть. Из Харькова в Лебедин был направлен Сукачёв, чтобы возглавить местное управление, так как он был с высшим образованием. Его назначили председателем ревкома. Членами ревкома кроме меня были назначены Козий, Чирва, Фролов, Палий, Иващенко, Бурьян, Иванов. Мы собрали членов партии, избрали партийный комитет, а его председателем – Воробьёва. Вместе с Сукачёвым в Тернах организовали ревком, председателем которого стал я, будучи одновременно и членом уездного ревкома. В состав его вошли Маслянка Сергей и Зубко Остап. Из партизан создали межрайонный отряд из 40 человек. Обязанности командира и комиссара отряда были возложены на меня. Отряд должен был обслуживать 9 волостей: Тучное, Анновку, Бобрик, Товсту, Ольшану, Бежевку, Зеленковку, Деркачёвку, Терны. В Красную Армию мобилизовали 60 человек добровольцев, которые в Лебедине вошли в эскадрон под командованием Андрея Фролова. Он же был и военным комиссаром. В Тернах избрали партийный комитет, а Вертеля – его председателем. Стоцкий был назначен начальником межрайонной милиции.

Я разъезжал по всем волостям, организуя ревкомы, партячейки, вербовал и рекомендовал в члены партии. Так как я старый член партии, старше всех в уезде, член уездного ревкома, власть, конечно, находилась в моих руках, а я стал диктатором.

Наступил 1920 год. Андрей Фролов организовал заговор среди красноармейцев, выпустил белогвардейцев из тюрьмы. Эскадрон его подержал. Заговорщики намечали арестовать представителей власти в Лебедине. От Фролова я получил телеграмму: “Ваня, выезжай с отрядом, разгоним казаков и жидов”. Губвоенкомат отозвал А. Фролова с поста командира и военного комиссара эскадрона, арестовал его и отправил в Харьковскую чека. Следом я получил телеграмму от Сукачёва: “Немедленно выезжай с отрядом, нужно разоружить Фролова с эскадронами”. Я немедленно отправился в Лебедин с группой из 30 человек. Прибывшие раньше с отрядами Лазуренко и Васильченко уже разоружили эскадрон. Почти одновременно с нами из Харькова прибыли батальон Дейкина и эскадрон Колпакова, но уже делать было нечего. Терновской отряд остался в Лебедине. Командиром его назначили Харитона Фролова, командиром взвода – Пузакова и Иванченко. Военным комиссаром назначили Вердеревского, меня – его помощником. Разоружённый эскадрон разбежался, а Кучеров, бывший командир взвода у Фролова, организовал банду. Собрав 50 человек, начал терроризировать население. ЧК выпустило А. Фролова с тем, чтобы он ликвидировал банду. Если он это не сделает, расстреляют. Андрей послал в банду Кучерова своих преданных товарищей с заданием убить его, что и было сделано. Но и главарь банды успел убить одного из тех, кто в него стрелял. А было так. Вчетвером они ехали на линейке. Один из подосланных Фроловым, сидевший спиной к спине Кучерова, выстрелил в спину главаря банды. Тот сгоряча вскопил и успел выстрелить в противника. Оба свалились мёртвыми. Те двое, что остались живыми, ничего не могли понять. После этого они ушли из банды,

явились до Фролова и доложили, что Кучеров убит. Фролов получил отряд надёжных милиционеров и задание выловить и уничтожить банду. Вскоре она была ликвидирована. Бандиты много изрубили представителей власти. В Чернеччине ими был убит Семён Зубко, который вместе с другими был похоронен в Тернах в братской могиле в центре села.

В с. Рябушки действовала ещё одна банда. Она напала на усадьбу председателя ревкома, бросила фугасную бомбу. Хату разнесло. Двоих бандитов убили в заводе, остальных скоро выловили и расстреляли. Банды в уезде были ликвидированы.

Губвоенком отозвал меня из Лебедина и назначил помощником военкома г. Чугуев. Комиссаром там был Русин – еврей. Он страшно боялся смерти. В городе действовала подпольная контрреволюционная группировка офицеров. Расклеивались листовки с призывом бить жидов, комиссаров и спасать Россию. Листовки издавались от имени повстанческого комитета. Мы (я и уполномоченный ЧК) арестовали одного военного доктора, на которого показали красноармейцы. Фамилия его была Рябошапка. При Деникине он вешал коммунистов на телефонных столбах. Повели его на допрос в эскадрон и пропустили через строй тех красноармейцев, которые его знали. Его избили прикладами, и он сознался, что есть такая организация. Мы записали фамилии и арестовали 8 человек. Арестованных отправили в управление ЧК в Харьков. Остальных членов организации, ушедших в банду, перестреляли по одиночке.

В Чугуевском уезде во времена Деникина был командир партизанского отряда Сова. Своими боевыми действиями он нанёс белогвардейцам большой урон. При Советской власти отряд его не стал подчиняться властям. Сову как командира отряда за неподчинение хотели арестовать, но он поспешил покончить с собой. Часть его отряда пошла служить в Красную Армию. А тех, кто занялся бандитизмом, перестреляли. Уезд был очищен от банд. Меня Скрипник вызвал в Харьков в Реввоенсовет и потребовал объяснения, почему я расстреливал белогвардейцев без суда, почему применил допотопный метод допроса, пропуская обвиняемого через строй. По закону телесное наказание отменено, а Реввоенсовет издал приказ, запрещающий расстрелы без суда. Я понял, что со своим напарником – председателем ЧК попал впросак и пожалел, что не расстрелял доктора Рябошапку. Но так как я возглавлял эту операцию, меня Скрипник отдал под суд. Полевой суд Южного фронта меня оправдал.

После этого политотдел назначил меня комиссаром в Изюм. Приехал я на место назначения на шестой день после того, как там побывал Нестор Махно и сжёг мост через Донец и тюрьму. Военным комиссаром до этого был Савонов. За связь с Махно его арестовали и отправили в тюрьму в Харьков, откуда он сбежал. Его сторонники из Изюмского эскадрона ушли вместе с ним в леса, организовали банду. Махно доверил ему командовать группой махновцев. В это время я ходил в красной фуражке. Мои сотрудники предупреждали, что меня убьют савоновцы. Я приказал вновь организованному эскадрону носить красные фуражки. Того, кто отказывался надеть красную фуражку, считали савоновцем. Эскадрон, в состав которого были подобраны преданные Советской власти люди, повёл борьбу с бандитизмом в уезде. Савонов, уклоняясь от столкновений с нами, пошёл на соединение с бандой Махно.

Это было время, когда Врангель подходил к Петрограду. Реввоенсовет собрал совещание в Харькове, вызвав всех комиссаров из уездов и так называемых начальников тыла. Проводили его Ворошилов и Фрунзе в присутствии всего комсостава Южного фронта. Было решено организовать кавалерийский корпус. В его состав должны были войти вновь организованные подразделения из незаможных селян, все караульные уездные эскадроны, уездные комиссары. В течение нескольких дней формирование кавалерийского корпуса было завершено. Это было одно из крупных соединений, которое завершило формирование Второй Конной Армии. Её штаб находился в Павлограде. Политотдел Южного фронта назначил меня комиссаром третьего маршевого полка этой армии. Командующий Южным фронтом Егоров был снят. На его место назначили М.В. Фрунзе.

Вторая Конная стала громить врангелевскую кавалерию. Врангель покатился туда, откуда пришел – в Крым. В это время Первая Конная Будённого сражалась на Польском фронте. Разгром Врангеля в Крыму дал возможность перебросить Вторую Конную на Польский фронт.

...Наши войска подошли к Варшаве. Корпус под командованием Гая был окружён поляками и вынужден перейти границу Германии и сложить оружие. За ведение боёв с Польшей Ленин обвинил Троцкого, заявив, что это непростительная ошибка, что стали продвигаться вглубь Польши. Осенью 1920 г. с Польшей был подписан мирный договор.

Наш полк стоял в Мелитополе. Я заболел плевритом и попал в больницу. В связи с тем, что организм сильно ослабел, меня отправили в Харьков. В лазарете, куда я прибыл, запретили курить, пить водку, купаться. На левом боку предписали носить мех лисы или другого животного и хорошо питаться. Но в Харькове в это время достать что-либо из продовольствия было очень трудно.

После выписки из лазарета я пошёл в губвоенкомат к комиссару Яковлеву и рассказал ему о своём положении. Он меня выслушал и назначил уполномоченным по борьбе с бандитизмом в Сумском и Лебединском уездах.

В 1921 году Советом ЦИК амнистировались все, кто сражался с оружием в руках против Советской власти, кроме тех, кто признан вне закона. К последним относились Шкуро, Краснов, Махно, Деникин, Врангель. Все остальные начали сдавать оружие.

В это время проводилась демобилизация. Командный состав проходил медицинскую комиссию. Меня медкомиссия в Лебедине по состоянию здоровья признала невоеннообязанным. Я вышел в отставку. В Лебедине во время заседания уездного актива т. Сукачёва избрали председателем, меня и Харитона Фролова единогласно избрали членами уездного исполкома и делегатами на губернский и Всеукраинский съезд Советов. На большевиков отводов не было.

Закончился военный период. Харитон Фролов стал, как и раньше, командиром эскадрона, военным комиссаром к нему прислали старого офицера Дурнева, бывшего командира караульной роты Лебедина. Меня назначили чрезвычайным уполномоченным по изъятию излишков хлеба у кулаков и по борьбе с бандитизмом. Самым богатым было с. Ольшана с его хуторами. У Ольшанского попа Гриценко сделали обыск. В его амбарах нашли 4 тыс. пудов пшеницы, муки пшеничной – 600 пудов. В

закромах она закаменела. Нашли 900 штук полотенец ручной вышивки, 1000 штук королевских рушников, шуб лисьих, бобровых, чёрно-бурой лисицы, разные пальто, шелковые подряски, 70 штук платьев попадья. Всё свезли в магазин. Я приказал составить списки бедных вдов и раздать им всё это по жребью. При допросе поп сознался, что в старое время в банк Германии положил 40 тыс. рублей, так как там платили большие проценты. Золота при обыске не нашли. Сколько я его плёткой не полосовал, он не признался. Выводили на расстрел, но ничего не добились. Оставили в живых, взяв с него расписку, что не будет требовать из крестьян хлеб, брать пшеницу, давать им молитву. Хоронить, крестить, венчать и другие культовые обряды будет совершать бесплатно. Деньги из Германии вернёт на родину и раздаст их крестьянам. Если кто попытается вернуть ему одежду, не будет брать. Если оговоренных условий не будет выполнять – расстреляют. Поп это обязательство подписал. Говорят, что этот поп до сих пор живёт в Ольшане.

Нам было запланировано вывезти на станцию Виры в трёхдневный срок 20 тыс. пудов хлеба. С местными властями я составил список, кому сколько дать. Так как люди были неграмотными, я отмечал нолями тех, кто обязался в срок вывезти хлеб, и крестом тех, кто отговаривался. Отказывающимся нужно было явиться в штаб хлебопоставок. Не желая осложнять свои дела, они крестики исправляли на нолики и рассчитывались с государством вовремя.

1921 год показал, что банды Махно, Зелёного, Тютюнника и др. не могли спасти кулачество. Большевики и эсеры начали выходить из своих партий и вступать в партию большевиков. Винниченко с «утопистами» были непоследовательны в своих решениях. Ему был предоставлен пост заместителя председателя Совнаркома Украины, но он не согласился проводить политику интернационализма, поэтому с занимаемой должностью пришлось расстаться. Махновская банда четыре раза проходила по сёлам нашей местности. 6 января 1921 г. 5 тыс. махновцев появились в наших краях. Они шли под знамёнами Красной Армии. Большевики, красноармейцы и многие сторонники Советской власти без опаски подходили к ним. Бандиты рубили их шашками на месте. Так погибли уполномоченный по заготовке хлеба в с. Ольшана Моша, в Тернах – Забила. Банду преследовал корпус Котовского. Но Махно уклонялся от боя, маневрируя быстрыми переходами.

В апреле группа банды Махно в составе трёхсот человек под командованием Савонова, бывшего изюмского комиссара, внезапно появилась в Тернах. Полурота красноармейцев и терновские комсомольцы вместе отступали под напором бандитов с территории сахзавода к лесу. Недалеко от него в открытом поле бандиты зарубили тринадцать человек. Командир и комиссар застрелились сами. В банде был сын крупного терновского кулака Палёхи, который до революции имел сто гектаров земли и паровую мельницу. Его отец был расстрелян. Савонову он указал на мою квартиру. Бандит согнал своё зло: изрубил подушки и столы, побил посуду и окна. Этой банды никто не преследовал. Наделав много неприятностей терновцам, она так же быстро скрылась, как и появилась.

В июле банда вновь появилась в Тернах. Командовал ею сам батько. Собранные все её группы: банда Маруси, остатки савоновского отряда (Савонова к этому времени уже убили) насчитывали четыре тысячи сабель.

По поручению Совнаркома Фрунзе должен был уничтожить банду. Штаб его расположился в Лебединском уезде. Были подняты воинские подразделения Примакова, курсанты военного училища и пехотной школы, артиллерия. Окружили махновцев на поле между сёлами Бежевка, Хоружевка, Терны, Кулешовка. Пехотные части были расставлены по сёлам Чемодановка, Недригайлов, Иваница, Деркачёвка, Городище. Примаков со своей кавалерией зашёл в лоб Махно, который не рассчитывал, что его окружат. Кавалерия Примакова пошла в атаку. Банда сомкнула ряды и открыла огонь по наступающим. Атака приостановилась. Тогда наша артиллерия открыла огонь по колоннам махновской банды и рассеяла её. Кавалерия возобновила атаку. Теперь махновцы отступали беспорядочно, бросив на поле боя 200 тачанок, лошадей, бочки со спиртом, которые набрали из баков Марковского спиртоводочного завода. Отступающие махновцы подошли вплотную к находившимся в укрытии пехотным подразделениям в Побежевских ярах. С этого боя вырвались живыми не более трёхсот махновцев. За ночь они одолели расстояние в 120 км. В с. Хухра зарубили жену и двухлетнего сына командира эскадрона Харитона Фролова. Впоследствии Фрунзе наградил Фролова орденом «Красного Знамени». Махно с прорвавшейся группой уходил на Черкассы, Могилёв-Подольск. Перейдя границу Польши, сдался полякам. Он бросил банду и выехал в Париж, где редактировал газету «Набат анархистов».

В августе 1921 г. банда Махно прекратила своё существование. Но уцелевшие небольшие группировки её кое-где делали налёты на населённые пункты, грабя и убивая активистов. Группу из 22 человек, бесчинствующую по Белопольскому шляху, банду Дегтяря и Костюка, состоящую из 12 человек и нарушающую порядок в окрестных сёлах, ликвидировал Терновской отряд милиции. А бандиту, бывшему волостному комиссару с. Деркачёвки Савченко, бабы сонному отрубили голову за грабежи. Все остальные мелкие банды, состоящие из нескольких человек, расстреливались на месте. Так что и от этого махновского отребья вскорости наша земля была очищена. Эсеры и меньшевики прекратили свою агитацию. Диктатура пролетариата заставила замолчать и их. Интеллигенция, которая была против Советской власти, стала признавать победу большевиков, поступала на службу в аппарат советских органов. Молодое государство нуждалось в специалистах и шло на уступки перед их требованиями. Ленин тогда писал, что разбить врага, завоевать власть легче, чем восстановить хозяйство и руководить им.

В конце 1922 г. была организована выставка в Москве. Из каждого района на неё посылали по 5 человек. Я был избран председателем Терновского райисполкома и возглавлял районную делегацию. Со мной на выставку поехали из Тернов И.Я. Иванченко, из Бобрлика – Гетманский. Двух других не помню ни фамилий, ни из какого они села. Московская выставка представляла быт каждого народа, входившего в состав СССР. Здесь же был представлен и хозяйственный уклад его. Уголок украинского быта представлен крестьянским двором с хатой, коровой, горшками на кольях плетня. В хате можно было увидеть вещи, сделанные руками хозяев: полотенца, одежду, посуду, утварь. Здесь же находился дед с котом. Каждый народ привёз на выставку свою музыку и танцы. Павильоны были обставлены бедно, но грузинский и украинский широко представляли сельскохозяйственное производство. Выставка воспринималась как

торжество победы Октябрьской революции. На выставке впервые демонстрировался портрет Ленина, составленный из высаженных цветов. Перед собравшимися выступил М.И. Калинин, поздравил всех с открытием выставки.

В 1922 г. в Тернах было организовано перезахоронение всех убитых за 4 года гражданской войны. Из могил, разбросанных по полям, лесам, огородам, останки 51 человека перенесли в братскую могилу в центре села, возле Николаевской церкви. Поставили ограждение из остатков кирпича княжеского дворца. Мы с партизанами у могилы посадили вязы и акации. На могилу поставили столб с пятиконечной звездой, в которой в памятные дни горела свеча. Двух из убитых – Прядку Егора Прокофьевича и Сасу Ивана Моисеевича – в братскую могилу не перенесли. На их захоронении планировали поставить памятники как активным борцам партии за установление Советской власти. Сразу это сделать не смогли, так как не было, кому заказать памятник – не было скульптора. В 1924 г. я был отозван из Тернов в г. Сумы и назначен председателем райисполкома. Больше в Терны на работу не возвращался. За период двух лет (1922 – 1923 гг.) все школы района были укомплектованы учителями. В Тернах открыта школа-десятилетка, построено и введено в эксплуатацию новое здание неполной средней школы на территории княжеского имения. Открыты техническое училище и агрошкола, которой были переданы княжеский парк и земля Терновской экономии. Больница укомплектована медперсоналом. По обочинам дорог высаживались зелёные насаждения, в центре села заложен сквер. Восстановлен сахарный завод. Оттапливали его производство дровами. Организовали лесничество, чтобы прекратить стихийную рубку леса. Из земель, принадлежавших князю Щербатову, нуждающимся выделили участки под строительство и огороды. Землём и лесом распорядился райисполком. Он обеспечивал застройщиков лесоматериалами. Десять тысяч десятин княжеской земли и отрезанные излишки у кулаков разделили между бедняками и середняками. Дома купцов и кулаков были конфискованы и отданы под квартиры беднякам, которыми распорядился сельсовет. Магазины разбирались на строительство хат для семей красногвардейцев. Организованы потребительское и сельскохозяйственное общества. Все учреждения района, в том числе и сахарный завод, подчинялись райисполкому. Местная интеллигенция стала помогать восстанавливать хозяйство.

Новая экономическая политика (НЭП) дала свои положительные результаты. Терновской райисполком по восстановлению хозяйства в Сумском округе был первым. Успехи в экономике способствовали и быстрому росту культуры. В Тернах была создана библиотека, духовой и струнный оркестр, открыта изба-читальня. По сёлам заработали ликбезы для взрослых и детей. В 1922 г. была проведена большая работа по борьбе с эпидемией.

Прядка Егор Прокофьевич, революционер-подпольщик, член РСДРП (б) с 1911 г., родился в 1890 г. в семье крестьянина бедняка в с. Терны. Закончил трёхлетнюю церковно-приходскую школу, выучился переписчиком. Трудовую деятельность начал с десяти лет. Работал в имении князя Щербатова на разных работах. Когда стал совершеннолетним, выехал в Одессу, работал на одном из заводов табельщиком. Там вступил в партию большевиков. Зачислен в ударную группу и распространял листовки

и газеты в Полтаве, Запорожье, Кременчуге. В 1911 г., когда приехал в Терны проведать мать, жандармерия выследила его. Уходя от преследования, получил ранения в шею и плечо. Раненым попал в жандармерию. При обыске у него нашли листовки, литературу, за что был приговорён к пяти годам тюремного заключения. Февральская буржуазная революция 1917 г. открыла тюремные ворота, и он вышел на свободу. Возвратился в Одессу. Там со своими единомышленниками-друзьями боролся за утверждение Советской власти. После Октябрьской революции приехал в родные Терны Лебединского уезда. В ноябре 1917 года я с ним встретился. Договорились поехать в Харьков, в ревком. Там мы получили задание организовать отряд Красной Гвардии численностью пятьдесят человек для восстановления Советской власти по волостям Лебединского уезда.

Нам же предписывалось проводить конфискацию хлеба у помещиков и вывозить его в Харьков для голодающих работников. Красногвардейцев вооружили винтовками и гранатами. Меня назначили командиром отряда. Прядка был моим помощником. Хлеб мы должны были вывозить на станции Белополье, Ворожба, Виры. В Сумах и Лебедине власть находилась в руках меньшевиков, эсеров, левых и правых трудовиков. Главным вожаком меньшевиков в Сумах был Скрипник – злейший враг большевиков. Он называл Ленина немецким шпионом, а большевиков – предателями России. Вожак эсеров в Лебедине был Шкорбатов – сын крупного кулака. Его помощник Демченко – сын торговца мясом, Недогарко – сын торговца во всём поддерживали своего вожака. Они всячески препятствовали вывозу хлеба для Харькова. С этой целью они организовали отряды “Союза фронтовиков”, надеясь, что не допустят к власти большевиков, не дадут возможности конфисковать хлеб и отправить его рабочим своей же губернии.

Из Харькова в помощь нашему отряду прислали сорок человек под командованием Аверьянова. Вооружены они были винтовками, гранатами, маузерами. Кроме того, у них было три пулемёта. Вожак меньшевиков в Тернах был Житник – бухгалтер сахзавода князя Щербатова. Он дружил со Скрипником и в Тернах организовал вооружённый отряд “Союз фронтовиков” из 200 человек.

Штаб Красной Гвардии в Тернах находился в доме управляющего имением князя Щербатова – Кабышева. 28 января 1918 г. в селе был собран митинг с целью разъяснить людям необходимость увеличивать количество подвод для вывозки хлеба на станцию для рабочих Харькова. Эсеры и меньшевики получили задание: не дать вывезти хлеб, разоружить отряды Красной Гвардии, а большевиков убивать на месте. Контрреволюционная группа собралась на совещание 27 января, где присутствовали попы Василий и Николай. Крупные кулаки Шестогал, Котляревский (Змий), кулаки-отрубщики Палёха, Великодний и местная интеллигенция меньшевистского и эсеровского толка. Для мятежа собрали деньги золотом и разные товары, вплоть до конфет и пряников для фронтовиков. 28 января мы с Прядкой прибыли на митинг. Отряд выстроили в стороне. Моя Ксения пришла в штаб и предупредила, что против нас организован заговор. Мы не поверили.

Группе фронтовиков под командой Оброшного Степана, Дорошенко Антона заранее были подготовлены деньги и конфеты, которые они успели разделить среди фронтовиков. На митинг собралось около трёх тысяч

человек. Трибуна находилась на середине площади. Я стал ораторствовать о вывозке хлеба для рабочих Харькова, о том, что там дети умирают от голода. Фронтовики с тыла обошли отряд Красной Гвардии, раздался выстрел, и они бросились разоружать отряд. Меня стянули с трибуны, отняли саблю и револьвер. Оброшный первым ударил меня револьвером по голове и крикнул: “Убить большевиков Михна и Прядку”. Сторонники большевиков и мои братья выхватили меня из толпы и дали возможность убежать. Прядка в это время стоял в коридоре волости и смог также скрыться. Мы с ним пробрались в штаб Красной Гвардии. С нами прибыл туда и рабочий завода красногвардеец Дьяков. В штабе мы взяли по 200 штук патронов, гранат и хотели защищать штаб. Выбрали на горе “Буква А” под двухсотлетними дубами удобное для ведения боя место, но надвигающаяся лавина людей стала окружать штаб. Мы решили отступить, пусть громят штаб. Против такой силы втроём ничего не сделать, и мы скрылись в парке. Толпа ворвалась в штаб, побила стулья, поломала столы, забрала находившееся там оружие и начала нас преследовать, как охотники преследуют волков.

Мы скрылись во Второй экономии, в хозяйстве слесаря мастерских Пересадыко Павла Ефимовича. Ночью ушли в село, в мою квартиру, чтобы предупредить жену, что уезжаем в Харьков. Взяв на несколько дней продуктов, ушли в лес. Ехать со мной в Харьков Прядка отказался. Все мои доводы о необходимости ехать со мной он отверг, собираясь где-нибудь в укрытии дожидаться моего возвращения с отрядом. Даже высказал мысль, что заберётся во дворец князя Щербатова и оттуда будет отбиваться от нападающих: “Лучше погибнуть, чем от такой сволочи отступить. Я не хочу позора поражения”. Мой совет скрыться в другом селе или у лесника он не принял. Настоял на своём. Мы распрощались. Дали слово друг другу, если кого из нас убьют, оставшийся в живых должен отомстить контрреволюционерам. Расставаясь, обнялись, словно чувствовали, что один из нас будет убит. На горе Зарвиного кладбища мы разошлись. Я ушёл в лес, в урочище Ривне-Падолица. Лесом по глубокому снегу ночью добрался до хутора Руда, зашёл к стороннику большевиков кузнецу Михею Кисляку. Он сильно испугался и спросил: “Что с тобой, командир?” Прежде чем ответить, я рассказал ему быль из истории нашествия Наполеона на Россию: “Потерпев поражение, он бежал, преследуемый русскими войсками”. В Варшаве, заскочив в квартиру своего заместителя, услышал вопрос: “Что с Вами, Ваше Величество?” Наполеон ответил: “От величества до ничтожества один шаг”. Так и со мной. Утром я был командир, а вечером – ничто, беглец. За мной погоня, настигнут – убьют. Во все концы были посланы тройки княжеских лошадей, на них – вооружённые фронтовики. Они рыскают по дорогам, на станциях Путивль, Ромны, Белополье, Ворожба, Виры. Если можешь – спасай, нет – убивай”.

Со стариком он приготовил ужин. После заложил лошадей в сани, и полем, минуя дороги, мы доехали до Тучного. Лошади выбились из сил и я отпустил его, а сам пошёл дальше. По бездорожью, полем, еле двигался. (В рукописи отсутствует страница, где, по всей видимости, описано убийство Прядки.)

Мать упала в обморок рядом с сыном. Случайные прохожие бедняки Емельян Бондарь и Василий Максимович внесли ее в волостное правление, привели в чувства. Подошёл, крадучись, его (Прядки) старший

брат Иван Прокофьевич. Волостной сторож Троян подъехал к волости на санях, на которые положили замёрзший труп. Рядом с сыном в санях уложили потерявшую сознание мать. Привезли домой. Занесли в избу покойника и полуживую с обмороженными руками мать. Пришли соседи-бедняки. Прядка был похоронен на Загатянском (Комсомольском) кладбище. Никто его не провожал в последний путь, так как боялись фронтовиков из “Союза”. Брат с матерью копали могилу и вдвоём опускали в неё гроб. Засыпали яму до ночи, обложили холмик мёрзлыми комьями земли. Тихой морозной ночью возвращались из кладбища домой. Скрипел, словно плакал, снег под ногами. Убитая горем мать, поддерживаемая под руку сыном, обливалась слезами, шла тяжёлой старческой походкой. Сын утешал её и, не в силах сдержать слёзы, рыдал. Той же ночью Емельян Бондарь сочинил песню “У нас был Прядка для порядка, Михно с ним – первый большевик”, сам подобрал для неё мотив. Молодёжь долгие годы пела эту песню.

Недалеко от Тернов, в Будках, в имени княгини Цаплицы, стоял красногвардейский отряд под командованием Аверьянова. Отряд, получив сообщение о случившемся в Тернах, прибыл на место событий. Остановился в здании, где был штаб Красной Гвардии. Эсеры и меньшевики ударили в колокола всех терновских церквей. Собрался митинг. Явились вооружённые фронтовики. Приехал сюда и Аверьянов с двумя бойцами. По приказанию Оброшного и Дорошенко Аверьянова схватили, разоружили, разбули и босого поставили на снег. После выяснения кто он, большевик или нет, и зачем сюда приехал, от него потребовали написать приказ отряду сдать. Под оружием он написал приказ отряду сдать без боя. Аверьянова с бойцами посадили как заложников в подвал, после чего фронтовики окружили отряд. Помощнику Аверьянова передали письменный приказ командира и потребовали сложить оружие – 40 винтовок, три пулемёта, револьверы, маузеры и гранаты. Отряд численностью сорок человек арестовали. Уездные власти (Шкорбатов и Демченко) распорядились послать отряд своих конвоиров, чтобы доставить арестованных из Тернов в Лебедин. Командир конвоиров Губин отказался этот приказ выполнять и сбежал, а его подчинённые последовали примеру командира. Арестованных красногвардейцев в Лебединскую тюрьму доставил отряд фронтовиков. Уездные власти считали, что им не с кем вести борьбу и торжествовали. Жену Михна арестовали, невесту Прядки и красногвардейца Моисеенко посадили.

По приезду в Харьков я доложил председателю ревкома Кию и в штаб Антонова о контрреволюционном эсеровском мятеже в Тернах. Для его подавления было выделено 170 человек красногвардейцев, вооружённых восемнадцатью пулемётами, двумя орудиями и другим вооружением.

Мы прибыли в Лебедин. Эсеровское правительство (Демченко Николай Нестерович – глава уездного комитета, Шкорбатов – начальник полиции, Недогарко Владимир – военный комиссар, Никуленко – комиссар по борьбе с контрреволюцией, меньшевик и сам контрреволюционер) сбежало. Мы выпустили из тюрьмы арестованных, в том числе и Аверьянова. Три дня с ним по городу искали его отряд. Владимир Недогарко сбежал в Терны. Здесь он собрал митинг и выступил с речью, в которой призвал терновцев прекратить борьбу с большевиками, так как она все равно не увенчается успехом. Это только лишнее кровопроли-

тие. Публично отказался от партии эсеров и заявил о переходе на сторону большевиков. В Лебедине мы поймали двух терновцев, которые конвоировали арестованных красногвардейцев в уездную тюрьму, Гусака Андрея и Кажана Андрея. Они не принимали участия в мятеже, а на сходке от общества были выбраны для сопровождения арестованных в тюрьму. Аверьянов требовал их расстрела, желая согнать зло, но я не дал, потому что это были бы напрасные жертвы. Это только обострило бы отношения с населением. Мы привезли их на станцию Ворожба и отпустили. “Союзу фронтовиков” поставили ультиматум: в течение 24 часов сдать всё имеющееся у них оружие. При невыполнении приказа все силы и вооружение будут пущены в ход для очищения Тернов от мятежников. После получения ультиматума в Тернах загремели колокола, собирался сход. Целый день митинговали: сдаться или нет. Владимир Недогарко, человек с высшим образованием и умеющий хорошо выступить, доказал необходимость разоружиться. Мой приказ как уездного комиссара сдать оружие был выполнен без кровопролития. Недогарко всё сданное оружие переписал, которое аккуратно под его контролем уложили на подводы и доставили на станцию Ворожба. Но сам он нам на глаза не показывался. В оставленной отцу записке для нас говорилось, что он отказывается от партии эсеров и переходит на сторону большевиков, отказывается от своей должности и уезжает в Киев. Там он потом был убит немцами.

Мятежники из села сбежали. Четыре дня искали заговорщиков и фронтовиков, после чего собрали сход. На митинге выступали Матвиенко (уполномоченный Харьковского ревкома), Аверьянов и я. В своих выступлениях мы старались разъяснить землякам положение в стране в условиях наступающего противника (немцев) на фронте. Призывали к прекращению междоусобицы и к пополнению рядов Красной Гвардии. Каждый из нас говорил так, как мог и как понимал события сам. Говорили и о Прядке, его заслугах перед революцией и народом.

Список

расстрелянных во время революции с 1917 по 1922 г. отрядом Красной Гвардии и партизанами за контрреволюцию и бандитизм

1. Вербицкий (поп) первосвященник, собирал контрибуцию с крестьян в с. Недригайлов для немцев, вёл борьбу с партизанами, выступал в церквях, называя большевиков антихристами, просил Бога истребить большевиков.

2. Великодний Николай – кулак-отрубщик, член “Союза хлеборобов” гетмана Скоропадского, давал деньги для восстания эсеров и мятежа в Тернах против большевиков.

3. Гелета Сергей был студентом, в 1918 г. вступил в партию большевиков, в 1919 г. перешёл на сторону белогвардейцев, стал предателем.

4. Гончаренко Прокоп расстрелян как организатор восстания в с. Деркачёвка против Советской власти в 1919 г.

5. Дорошенко Антон – помощник Оброшного, начальник вооружённой кулацкой банды. 29 января 1918 г. подымал на штыки труп Прядки, кричал: “Убьём всех большевиков”. Арестовал и бил прикладом красногвардейку Ксению Ивановну Михон – жену командира Красной Гвардии и красногвардейку Акулину Пройдисвет.

6. Дегтярь Михаил – за предательство партизан.

7. Зинченко Пётр – партизан, за убийство своей жены. Застрелил её в своей хате из винтовки.

8. Козловский – белогвардеец, жандарм, вешал большевиков.

9. Кронов – из Харькова. Вместе с Мирошниченко был в контрразведке белых. Пойман в с. Бобрик. Расстрелян вместе с Мирошниченко.

10. Крашицкий – белогвардейский офицер, командир отряда. Захвачен в плен в с. Ольшана после того, как отряд был разбит.

11. Котляревская Мария – жена Змия (купца), собирала товары для “Союза фронтовиков”, для банды Оброшного.

12. Костюк – из с. Анновка. Вместе с Дегтярём Степаном расстрелян за организацию банды, за убийство начальника милиции Тарнавского в Холодном хуторе, убийство налогового инспектора в Бежевке и др.

13. Ковтун Иван – боевой партизан-красногвардеец, спился, не подчинился приказу командира, занимался грабежами.

14. Мирошниченко – житель с. Городище, полный Георгиевский кавалер, служил в белогвардейской контрразведке, предатель, вешал партизан.

15. Мирошниченко Андрей – организатор восстания в с. Деркачёвка против Советской власти в 1919 г.

16. Недогарко Андрей – торговец, расстрелян за агитацию против Советской власти. Отказывался брать советские деньги и призывал к этому других.

17. Оброшный Степан – организатор банды кулаков, 29 января 1918 г. Выступил против большевистского отряда Красной Гвардии с оружием в руках, принимал участие в их разоружении, поднимал труп Прядки Егора Прокофьевича на штыках, кричал, что всех большевиков они переколют.

18. Палёха Иван – кулак, имел участок леса, свою паровую мельницу, давал деньги банде Оброшного.

19. Рудь – из с. Бобрик. Офицер гетмана Скоропадского, сын помещика, начальник отряда гайдамак по борьбе с большевиками.

20. Семенченко (из немецкого хутора) – делегат съезда “Союза хлеборобов” при Скоропадском. Выступал в г. Ромны за уничтожение большевиков.

21. Твёрдохлебов – начальник варты в Лебедине. Вместе с немцами по сёлам собирал с крестьян контрибуцию, вёл борьбу с большевиками.

22. Типтюк Иван (Чеберяк) – с немцами стягивал контрибуцию с крестьян, вартовой, вёл вооружённую борьбу с партизанами Красной Гвардии.

23. Удовиченко Яков – организатор восстания в с. Деркачёвка против Советской власти в 1919 г.

24. Чубук Иван – вартовой, убит крестьянами на улице Загатье за предательство партизан.

25. Шестопал Ганна – кулачка, имела сто гектар земли, свою бойню, торговала мясом. Дала тысячу рублей золотом банде Оброшного и Дорошенко на борьбу с большевиками.

26. Шелехов – гайдамацкий офицер гетмана Скоропадского, впоследствии служил в полку Шкуро, сын помещика Шелехова. Вешал партизан в с. Терны.

Командир красногвардейского партизанского отряда
И. Михно

Михно И. Воспоминания. 1917-1922 гг. – Терны. – 1967. – С. 1-21.
Копія. Машинопис.

1988 рік

(...) Мушу пояснити перед тим, що моя культурницька праця зробила мене на той час уже до певної міри відомим серед місцевого тростянецького населення. Мене вважали за діяча місцевого українського руху. Цим, мабуть, і пояснюється моя ота цікава зустріч, що про неї казатиму, яка не лишила якихось слідів у моїй життєвій долі, але, як епізод, лишила яскравий спогад.

Був саме час української націоналістичної збройної партизанщини, – націоналістичного бандитизму. По селах на Україні стихійно виникали невеличкі збройні загони із парубків, просякнутих шовіністичними настроями, що ставили перед собою політичне завдання боротьби за українську самостійність. Отже, їхньою метою не завжди було розбишацтво, а мали вони й певні політичні задачі. Учасники подібних патріотично-бандитських загонів мали, може, гарячі серця та обмаль політичної свідомості й освіти. Переважна більшість їх учасників (за винятком куркульських синків) були прибічниками радянських ідеалів (хоч і розуміли їх дещо по-своєму) і виступали лише проти україножерської політики місцевих радянських органів. Та логіка боротьби мимоволі приводила їх до боротьби проти радянського устрою в цілому, до терористичний вбивств членів сільрад, партійців тощо. Вони, хоч-не-хоч, мимоволі опинялися на чужих реакційних позиціях, на одному рівні з білогвардійцями. У цьому полягав глибокий трагізм стихійного українського партизанського патріотичного руху, в ньому крилась і його контрреволюційність та фатальна приреченість на безславну загибель...

За отаманів отаких стихійних загонів були часто сільські інтелігенти, зокрема сільські вчителі. У районі Тростянецьких та Охтирських лісів недовгий час теж існував подібний невеликий загін. Отаманом у ньому був Сміян, із мешканців села Білки коло Тростянця. Загін, кажуть, був невеличкий, перебував ще, мабуть, у стані формування й нічим помітним себе не визначив.

Раптом підійшов незнайомий чоловік. Спитав щось українською мовою і по кількох словах підсів без запрошення до мене. Знайомств заводити я не вмів, і його поява мене збентежила. Я не знав, як мені бути, чи встати й піти геть у кімнату, чи вести розмову. Кинути співрозмовника – у мене не вистачило сміливості на таку нечемність, і я лишився, підкреслено неохоче підтримуючи розмову.

Незнайомець був кремезний, міцно збитий, вже не парубоцьких літ чоловік, середній на зріст, з енергійним обличчям. Від нього віяло рішучістю й водночас сторожкою розважливістю, обережністю. У широкому, хоч і схудлому обличчі було щось, особливо в очах, що нагадувало погляд отамана Сірка з відомого малюнка Репіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”. Одежа на співбесіднику була проста, звичайна для інтелігентного робітника на селі: піджак на косоворотці, чоботи, картуз. Все охайне, не зношене. Пристойне.

Пригадати повний зміст тієї розмови вже не можу, забув. Її тон і характер – пам'ятаю. Мова йшла про поточні справи українського життя в Трос-

тянці, про побіжні політичні питання, про політичний міжнародний стан тощо, в межах газетного тогочасного обсягу. Незнайомець явно екзамінував мене, випитував мене про мої погляди. Я насторожився. Раз-по-раз вихоплювались у нього повні в'їдливої іронії репліки на деякі з мох відповідей і суджень, що я їх давав з повною лояльністю до радянської влади.

Незнайомець зачепив і тему про "лісовиків", про українських повстанців. Я заперечував сенс їхнього існування й акції. Він зразу ж збайдужів і налагодився йти геть. Поговорив ще дві-три хвилини спокійно, потім раптом із великим внутрішнім, але стриманим вогнем висловив переконання, що кращим людям України не час зараз сидіти вдома по запічках, що пора працювати не язиком, а руками та зброєю, що треба, нарешті, відвойовувати самим собі свою й народну долю, – він встав, сказав недбало "прощайте" і зник так само раптово, як і з'явився.

Лише згодом, тижнів за півтора пізніше після тієї розмови, я дізнався, що то приходив сам Сміян. Очевидно, почувши про мене, як про місцевого українського діяча, він вирішив побачити мене й, якщо я виявлюся підходящою людиною, залучити до свого гурту. Та, видно, я був для нього непідходящим. Про це свідчив і тон його розмови зі мною під кінець і те, що він при побаченні так і не назвав себе.

Місяців два чи три пізніше органи радянської влади ліквідували його загін. Пораненого Сміяна, як ходили чутки, було взято в полон і зразу ж пристрелено (...)

Самброс Ю. Щаблі. Мій шлях до комунізму. – Сучасність. – 1988. – С. 148-150.

ЧАСТИНА II

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ

№ 1	Повідомлення про повстанський рух в Глухівському повіті.	ДАЧО. Ф. Р. 100, оп. 1, спр. 22, арк. 3.
№ 2	Отаман Левко Христовий з братом	Чайка І. Дзвони над Лютьенською. – Гадяч. – 2001.
№ 3	Наказ Начсобтилу Роменщини про організацію протидії загонам Л. Христового.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 4, арк. 24.
№ 4	Оперативна група винищувального загону незаможників Охтирщини по боротьбі з повстанцями. 1920 р.	Експонат музею УМВС в Сумській області.
№ 5	Резолюція з'їзду робітників і селян Глухівщини про підтримку повстанців.	ДАСО. Ф. Р. 1908, оп. 2, спр. 5, арк. 6-6 зв.
№ 6	Газета повстанців Глухівщини "Вольная деревня".	ДАСО. Ф. Р. 1908, оп. 2, спр. 5, арк. 7.
№ 7	Кулемет "Максим".	Експонат Сумського обласного краєзнавчого музею.
№ 8	Протокол наради про боротьбу проти повстанських загонів, які діяли на півночі Сумщини.	ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 17.
№ 9	Спеціальні служби повстанської селянської армії Н.Махна (1919 – 1920 рр.)	Сідак В.С., Степанков В.С. З історії української розвідки та контррозвідки: (Нариси). – К.: Ін-т СБ України, 1994. – С. 199.
№ 10	Акт прийому Бахмацького укріпленого району.	ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 42.
№ 11	Схема оборони Бахмацького залізничного вузла.	ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 43.
№ 12	Схема оборони Бахмацького залізничного вузла (деталізована).	ДАСО. Ф. Р. 2552, оп. 3, спр. 18, арк. 44.

№ 13	"Смерть всім, хто на пиришкодї!". Прапор махновців. 1920 р.	ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-53894.
№ 14	Оголошення та повістка денна повстанського селянсько-робітничого з'їзду в с. Ярославець Глухівського повіту.	ДАСО. Ф. Р. 1908, оп. 2, спр. 5, арк. 1.
№ 15	Отаман Олексій Дмитренко	Чайка І. Дзвони над Лютьенькою. – Гадяч. – 2001.
№ 16	Акт про розстріл жителів с. Лютьенька.	Архів УСБУ в Полтавській області. – Р. 3123, оп.1, спр. 29, арк. 24.
№ 17	Рапорт т.в.о. начальника Лохвицької повітової міліції про розстріл жителів повіту.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 9, арк. 35.
№ 18	Отаман Щусь	http://foto.totalwars.ru/foto/images/39093huci.jpg
№ 19	Повідомлення про бої з загонами Н. Махна в районі с.с. Недригайлів, Курмани, Коровинці.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 3, арк. 86.
№ 20	Звернення українських повстанців до червоноармійців.	Архів УСБУ в Полтавській області. – Р. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 102.
№ 21	Отаман Олександр Коваль.	Чайка І. Дзвони над Лютьенькою. – Гадяч. – 2001.
№ 22	Зразок тижневого інформаційного зведення міліції про суспільно-політичний стан адміністративних одиниць, настрої населення.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 1, арк. 3-3 зв.
№ 23	Державний етнографічний ансамбль кобзарів (в першому ряді: ліворуч – Петро Гузь – кобзар загону Л. Христового, праворуч – Єгор Мовчан).	Черемський К. Повернення традиції. – Харків, 1999. – С. 130.
№ 24	Повідомлення про рішення наради при Лебединському волвиконкомі про відповідальність населення за дії повстанців.	ДАСО. Ф. Р. 60, оп. 1, спр. 7, арк. 18.
№ 25	Структура підпільно-повстанської організації в Україні (на прикладі Полтавського "Комітету Визволення України"; травень 1920 р.)	Сідак В.С., Степанков В.С. З історії української розвідки та контррозвідки: (Нариси). – К.: Ін-т СБ України, 1994. – С. 198.
№ 26	Повідомлення про оголошення на Чернігівщині воєнного стану.	ДАСО. Ф. Р. 49, оп. 1, спр. 1, арк. 99.

№ 27	Отаман Максим Мандик	Чайка І. Дзвони над Лю- тенькою. – Гадяч. – 2001.
№ 28	Телефонограма про бунт колиш- нього Лебединського повітового воєнного комісара Андрія Фролова.	Архів УСБУ в Сумській області. – Спр. 13863. – Арк. 4.
№ 29	Інструкція про заручників, затвер- джена головою Раднаркому України Х. Раковським.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 6, арк. 64.
№ 30	Отаман Іван Крупський	Коротенко В. Отаман Іван Крупський. // Незборима нація. – 1998. – Ч. 23-24 (154-155) – грудень. – С. 2.
№ 31	Уривок зі зведення про дії червоно- армійців проти повстанських загонів у Глухівському, Кролевецькому по- вітах Чернігівської губернії.	ДАЧО. Ф. Р. 100, оп. 1, спр. 22, арк. 23.
№ 32	Наказ з оголошенням протоколу засідання надзвичайної комісії- п'ятірки про смертний вирок учас- никам II Зимового Походу. 26 листопада 1921 р.	ДАСО. Збірник нака- зів військам Київського військового округу. – арк. 98.
№ 33	Фото арештованого І.Д. Литвиненка з відбитками пальців.	ГДА СБ України. – Спр. 10418. – Арк. 8 зв.
№ 34	Організація повстансько-підпільного руху в Радянській Україні з боку Державного Центру УНР в еміграції (1920 – 1921 рр.)	Сідак В.С., Степанков В.С. З історії української розвідки та контррозвід- ки: (Нариси). – К.: Ін-т СБ України, 1994. – С. 201.
№ 35	Протокол військової наради по Лох- вицькому повіту про боротьбу з по- встанством та розстріл заручників.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 9, арк. 59.
№ 36	Постанова про адміністративну висилку колишнього отамана Шуби В.П.	Архів УСБУ в Сумській області. – Спр. П-1126. – Арк. 4.
№ 37	Карта Чернігівської області з по- значенням районів дій повстанців у 1918-1921 рр.	ДАЧО. Ф. Р. 100, оп. 1, спр. 22, арк. 6.
№ 38	Відбиток печатки 5-го повстансько- го полку ім. отамана Петлюри.	Архів УСБУ в Полтавській області. – Р. 1502, оп. 1, спр. 121, арк. 172.
№ 39	Універсал Ради УНР до українського народу.	Архів УСБУ в Полтавській області. – Р. 1502, оп. 3, спр. 339, арк. 12-12 зв.

№ 40	Копія наказу представника уряду УНР про мобілізацію до повстанських загонів. 10 травня 1921 р.	Архів УСБУ в Полтавській області. – Р. 4008, оп. 1, спр. 1, арк. 56.
№ 41	Майбутні члени підпільної Козачої Ради Іван Тарасенко та його дочка Марія Тарасенко (крайня праворуч) – у колі своєї родини. Дореволюційне фото.	Остріщенко В.С., Українська шляхта на дорогах тисячоліть. – Вінниця: “ІТІ”, 2009. – С. 85.
№ 42	Оглядова довідка по справі Козачої Ради. Вересень 1935 р.	ГДА СБ України. – Спр. 74554 фп. – Т. 1. – Арк. 1-2.
№ 43	Перша сторінка протоколу допиту члена Козачої Ради М.Ф. Лозовика – жителя с. Реутинці Кролевецького повіту.	ГДА СБ України. – Спр. 74554 фп. – Т. 3. – Арк. 25.
№ 44	Посмертне фото останнього отамана Сіверщини Пилипа Ващенка. Березень 1928 р.	Банди Ващенка немає // Селянські вісті. – Конотоп, 1928. – № 19. – 8 березня – С. 6.
№ 45	Телефонограма про розбій червоноармійців 7-го Кадрового Кавполку.	Архів УСБУ в Полтавській області. – Р. 3123, оп.1, спр. 29, арк. 226.
№ 46	Звинувачення по справі колишнього учасника повстанського руху Кулемзи Л.І.	Архів УСБУ в Сумській області. – Спр. П-6442. – Арк. 7.
№ 47	Працівники Конотопського ОГПУ. 1933 р.	Експонат музею УМВС в Сумській області.
№ 48	Звинувачений в підпільній антирадянській діяльності Литовко П.Я.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 392.
№ 49	План антирадянського повстання, розкритого в 1930 р. на території Синівського, Липоводолинського і Недригайлівського районів.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 556.
№ 50	Зінов'єв Сергій Митрофанович – викладач Глинської керамічної школи, автор політичної програми повстанського загону Клітки.	Пархоменко В., Пархоменко О. Нарис історії Глинська. – К., 2005. – Мал. 14.
№ 51	Листівка отамана Клітки.	Архів УСБУ в Сумській області. – Спр. П-12486. – Арк. 46.
№ 52	Один зі звинувачених у діяльності підпілля на Конотопщині – Бігун.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 221.
№ 53	“До всіх братів поневоленої України”. Листівка підпільного товариства “Вибух”.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 576, арк. 6.

Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині

№ 54	Один зі звинувачених у діяльності підпілля на Конотопщині – Ручка Іван Михайлович.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 221.
№ 55	“Відгук”. Листівка підпільного товариства “Вибух”.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 576, арк. 7.
№ 56	Один зі звинувачених у діяльності підпілля на Конотопщині – Корній Максак.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 5, спр. 578.
№ 57	Витяг з оглядової довідки про озброєння та дії повстанського загону на Роменщині.	Архів УСБУ в Сумській області. – Спр. П-9949. – Арк. 156.
№ 58	“Катам країни”. Листівка підпільного товариства “Вибух”.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 576, арк. 9.
№ 59	Один зі звинувачених у діяльності підпілля на Конотопщині – Кравченко Андрій Тимофійович	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 221.
№ 60	“Заклик”. Листівка підпільного товариства “Вибух”.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 6, спр. 576, арк. 10.
№ 61	Фото з кримінальної справи на Шуста Ф.Л., Яременка І.І. та Яременка О.В., звинувачених в організації осередку СВУ на Роменщині.	Архів УСБУ в Сумській області. – Спр. П-6801. – Пакет.

3

Связываясь в сазах и получая поддержку со стороны кулачества, петлюровские бандиты делали частые налеты на органы Советской власти и на отдельных советских активистов.

Уездные военкоматы с первых дней своего существования стали уездными штабами по борьбе с бандитизмом.

Источник: Обзор деятельности Губвоенкома по борьбе с бандитизмом за 1918 г.

1 9 1 8 г о д .

Ч Е Р Н Я Г О В С К А Я Г У Б Е Р Н И Я .

Г Л У Х О В С К И Й У Е З Д .

Г . Г Л У Х О В .

1918 год, февраль и-ч 25-26.

Краткое описание событий:

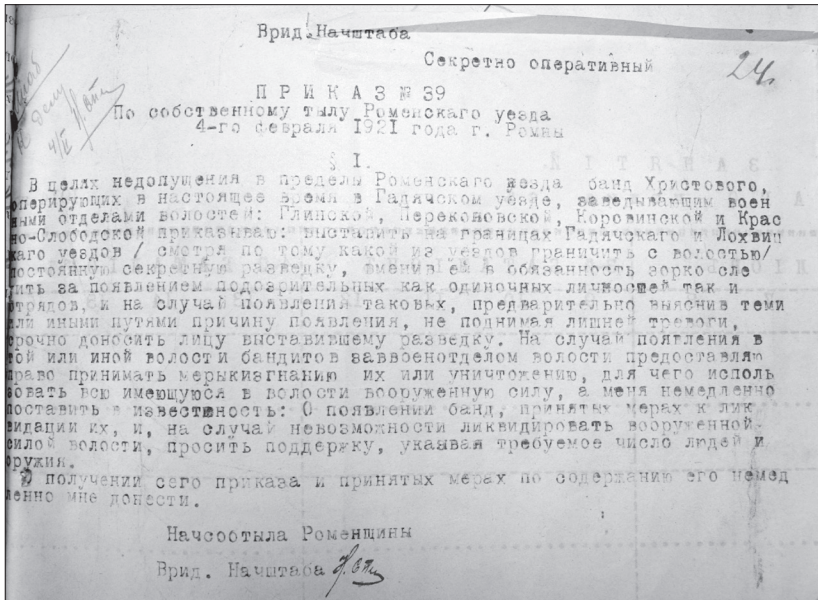
1. На митинге в г. Глухове анархист-бандит стрелял в комиссара Колосиниченко и ранил его.
2. Вблизи г. Глухова действовала большая банда в 2 тыс. человек с 6 пулеметами и эскадрон (85 человек) кавалерии.
3. Рота п.д. охраняла в руках анархиста.

Источник: Разговор по прямому проводу Пред. Глуховского парткома Г. БУТЯНСКОГО с Черняговским парткомом и Губвоенкомом.



Леонтий Христовий (ліворуч)
та його брат Олександр

3



4



Копия.

РЕЗОЛЮЦИЯ

СЪЕЗДА КРЕСТЬЯН И РАБОЧИХ ГЛУХОВСКОГО УЕЗДА.

1. По вопросу о текущем политическом и национальном вопросе постановили: не признавать ни какой политической партии как власти имущей.
2. Мы украинцы Украины требуем полной автономии как Украины, так и другим народам, создать Федерацию полных народов во главе с Федеральным правительством т.е. правительством состоящим из представителей всех национальностей пропорционально населению.
3. Мы крестьяне требуем, чтобы власть была передана целиком советам, а не партии коммунистов или какой другой, чтобы в совет вступали действительно представители рабочих и крестьян и трудовой интеллигенции.
4. Мы крестьяне требуем полных политических прав для крестьян рабочих и трудовой интеллигенции, а также требуем передачи все власти этим трем категориям трудящихся.

Порядок выборов мы признаем следующий: Уездный Съезд собирает в уезде он-же избирает и в центре куда угодно, в Федеральное правительство как Всероссийский, так и Всероссийское избирают Центральный Совет каждой из районных единиц. Мы крестьяне кроме выборного Совета требуем создания выборного контрольного органа из представителей крестьян, рабочих и трудовой интеллигенции для контроля и суда над правительственными органами и такой контроль именовать Советом Старейшин.

Мы крестьяне не хотим захватничества и насилия над другими народами республикой армии не признаем для защиты социальной самих себя, только вооруженный народ.

По вопросу организации Советов на местах Съездом была вынесена следующая резолюция: везде на местах как-то в селах, волостях и уездах и Центры должны быть избраны Совети разным путем тайным голосованием всего трудящего населения. Выборы должны быть с низу и до верху обществу трудящихся представляется право отменять, переизбирать и контролировать своих представителей в Советах не считаясь с конституцией Советской власти.

По вопросу о организации районного Совета была вынесена следующая резолюция: постановили избрать районный Совет в количестве 5 человек причем по большинству голосов были избраны: 19 т. Маелов, 2 Крутенко, 3 Дещенко, 4 Игнатенко.

Вопрос колхозный и земельный.
Заслушав ряд ораторов пришли к следующему заключению: все земли должны быть переданы в пользу трудящихся посредством уравнительного наделения всех земельных и малоземельных крестьян за счет экономических земель, так-же захваченного крестьянства.

Для правильного наделения земель организовать деревенские, сельские, волостные и районные или-же уездные земельные комиссии, которые должны немедленно приступить к учету всех земель, лугов, лесов и угодий всего населения.

§ 3.
Комиссии деревенские, сельские, волостные, районные или-же уездные учтяв эти все земли, луга, и леса сосредотачивают, сведения в центре для того, чтобы было недоразумений, что в одной деревне по три десятка надела лугу центральная комиссия разбивает границами между селами и деревнями поправку согласно плотности населения, тогда-же местные комиссии приступают к наделению.

§ 4.
Точно производя учет как земель, так и населения установить земельную норму, которую положить основу душевого надела.

§ 5.
Наделению земель не нужно забывать, что все орудиями общественной земли, лесов, лугов и угодий подлежат коренному переделу, что в корне коренно разрушит экономическую жизнь крестьянства.

§ 6.
За средняками оставляется право неприкосновенности т.е. остается на своих наделенных землях. Учет-же крестьян, у которых будут земельные наделы их семейному положению не разрушая их оседлости предоставить им право (особенно) передачу наделов и наделов малоземельным семьи образования состоять те трудящиеся разрешать на местах земельным комиссиями. Наделение земель подпадает все граждане данной местности как мужчины так и женщины на себя-же возрастет, образумившие такую же своим трудом. Наделение земель не подпадает исключая от мира махали, лица умышленно целины обществами в контр-революции особенно диктаторства над другими и явно уничтожить в Сандаринские на занимающейся личным трудом. Лица нетрудоспособные могут пользоваться наемным трудом.
Все является народным достоянием, а посему границ не может быть.

Всім сільським советам учить есколько в што районе леса и ес-
ко нужно для данного есада строевого леса материала и дровяного, горю-
как-тог жидкам, болыцим и другим народним учреждениям материал отлу-
чать за плату. Населеним отнукать безплатно только тем кто не имеет
средств, оставшим за плату. Для селских школ, болниц и других народ-
них учреждений строевой материал отнукать безплатно, а дрова за пониж-
енную плату.

Культурно-просветительский вопрос.

Заслушав ряд ораторов о культурно-просветительном вопросе была вынесена
следующая резолюция: крестьяне-работнич есады уездов постановили под-
нять учительский и медицинский персонал материально на местах.

Организационный вопрос.

В есадах должны быть организованы крестьяне-работнич дружины, в которы
входятлишь люди честные, дружинам выбрать из своей среды командира от
ряда и писаря, а для связей по одному человеку от дружины в совет Совея
дружин.

Подписный листок:

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ С'ЕЗДА И. ПЕВЧЕНКО.

ТОВАРИЩ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ МАСЛО-ВОЛОВИК.

СЕКРЕТАРИ: ДУБИНКО и КОЗИНЦЕВ.

Декабря. года.

С подписным верно: Делегированный

ГДЕ ВЛАСТЬ ТАМ НЕТ СВОБОДЫ.

ВОЛЬНАЯ ДЕРЕВНЯ

ОРГАН ГРУППЫ ПАРТИЗАН БЕЛЫХСТАНИКОВ

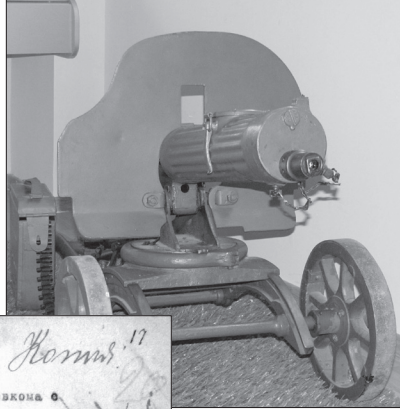
№ 1 14-го Декабря 1919 года № 1

Ураки Революции.

На наше коммунистическое, советское и партизанское движение приходится в этот период особенно тяжелые и трудные условия. Мы должны бороться с белыми, с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции. Мы должны бороться с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции. Мы должны бороться с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции.

Мы должны бороться с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции. Мы должны бороться с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции. Мы должны бороться с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции.

Мы должны бороться с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции. Мы должны бороться с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции. Мы должны бороться с буржуазными и помещичьими силами, с контрреволюционными элементами, с врагами революции.



Минко
С. В. Веденко

Норман, 17

ПРОТОКОЛ

Объединенная Советами членов Королевского Уездкома и Представителями Королевского и Новоотского Уездкома, Уполномоченного Штаба XII Армии и Политкома Революционно-Нарыванского Отряда

27 Декабря 1919 года

На совещание прибыли: Предупаркома т. Романец, Предупаркома т. Афанасенко, Королевский Уездком т. Везулий, Представитель Новоотского Уездкома т. С. Кордовский, Уполномоченный Штаба XII Армии т. Бейтов и Политком Партиотряда т. Лисенко и Инструктор Черниговского Губоудуправления т. Дубош.

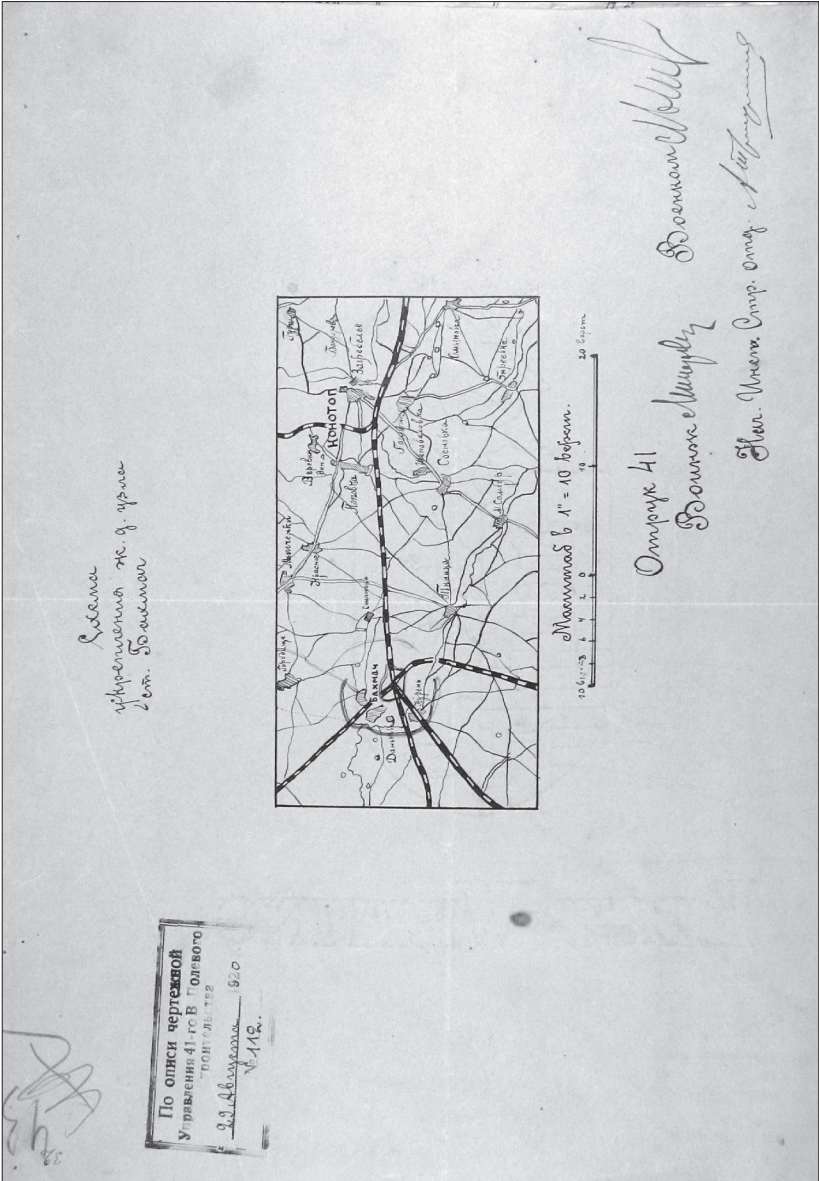
Председатель т. Романец Секретарь т. Рубан.

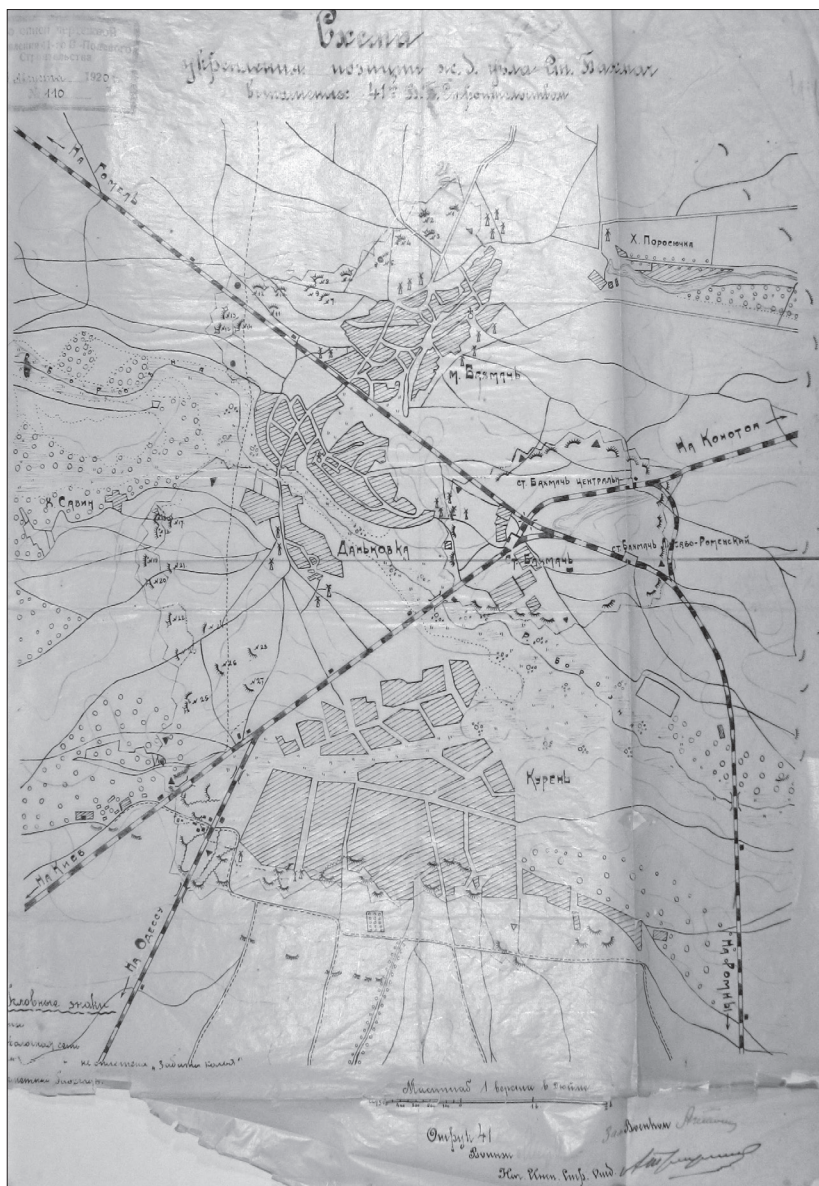
ПОРЯДОК ДНЯ:

I/ Выработка плана ликвидации местных нарыванских отрядов и разрывающихся бандитизма в уездах: Королевском, Новоотском, Глуховском и Путивльском.

Совещание начато в I час дня.

№ по порядку	СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
I	<p>Выработка плана ликвидации местных нарыванских отрядов и разрывающегося бандитизма в уездах: Королевском, Новоотском, Глуховском, и Путивльском. Докладчиками по данному вопросу указано на количество всех нарыванских отрядов, их вооружения и исторические, также указано, что борьба с нарыванскими отрядами в этих уездах и бандитизмом необходима сей час же, имея в виду что в дальнейшем обратится на воюющих в этих уездах против Советской Власти со стороны кулачества, что местные гарнизоны уездов сами ликвидировать в виду малочисленности гарнизонов не имеют возможности.</p> <p>Для полной ликвидации в этих уездах бандитизма и местных нарыванских отрядов необходимо провести реальную работу от Армии в количестве не менее в 2500 штыков пехоты, 200 штыков кавалерии при 4 орудиях и что бы делом этим руководил один человек, не менее не гарнизона 4-х уездов воюющими он требования уполномоченного по ликвидации этих бандитизмов. Дубош указал, что насколько ему известно Глуховская Уездная Власть вообще идет по данному вопросу указывая и распоряжений и исполнит все требования.</p>	<p>Принимая во внимание все обстоятельства изложенные докладчиками и приняты, постановили:</p> <p>Поручить т. Бейтову сделать по данному вопросу полный доклад в штаб XII армии и просить Штаб XII Армии уполномочить т. Бейтова ликвидировать местные нарыванские отряды и предоставить в его распоряжение 2500 штыков пехоты, 200 штыков кавалерии и 4 орудия, в виду того, что местные гарнизоны Королевского, Новоотского, Путивльского и Королово-отского уездов малочисленны и малобоевые.</p> <p>Концы этого поручить т. Бейтову одновременно возложить на Королевского Уездкома со всем необходимым известностью Губоудуправления.</p> <p>Сообщать закрыто в 3 часа дня.</p> <p>Штаб XII Армии Подполковник Варко Секретарь</p> <p><i>Минко</i></p> <p>44. 3 287</p>







Комиссия

П О В Е С Т К А .

В виду очень важного момента, переживаемого в настоящее время Украиной и населением партии большевиков-коммунистов на знаменитом 26-го ноября в "зада в г. Глухове, СОВЕТ КРЕСТЬЯНСКИ ВОЕВЫХ ДРУЖИН созывает на 27-е декабря повстанческий Районный Крестьяне-Восстачий съезд в с. Дроздовца.

П О В Е С Т К А Д Н Я :

- 1/ Текущий политический момент.
- 2/ Доклады съезда.
- 3/ Организация Советов на местах.
- 4/ Организация районного Совета.
- 5/ хозяйственными вопросами.
- 6/ Культурно-просветительскими вопросами.
- 7/ Текущие дела:

А потому Совет крестьянских воевых дружин просит каждого из делегатов, приехавшего на съезд делегату от каждой ячейки человека назначить одного из себя на должность делегата наследия те все равно представлять своего делегата.

Делегаты должны явиться на съезд вооруженно с наказом от общества по данной повестке, взяв с собой клочок на дню. СОВЕТ КРЕСТЬЯНСКИХ ВОЕВЫХ ДРУЖИН.

*Инициалы Вереси
Инициалы Вереси
Инициалы Вереси*

*Секретарь
Инициалы Вереси*

Иро
вст
ид

Или

05
06
07
08
09
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31

15



Олексій Дмитренко

16

А К Т.

Настоящий акт составлен Комиссией назначенной Гадячским уездвоенсоветом от 30/VI с.г. в составе: т.т. Дегтяря А.М., Шевченко И.И., Немаера С.С., Сироты Я.Д. и Васильева И.Т. в том что постановление данной Комиссии по протоколу от 1 июня с.г. о применении высшей меры наказания по отношению к 9 человекам гражд. м. Лютеньки: 1/Савченко Никиты Павлов., 2/ Скаженника 3/Яременко Макара, 4/ Хлопка Григория, 5/Бойко Гаврило, 6/Попу Пархентия, 7/Мищенко Филимона, 8/Дворника Давила и 9/Бойко Екатерину преведено в исполнение 2 июня с.г. 4 часов Гадячским Коммунистическим отрядом особого поручения по командой Орла за исключением Бойко Екатерины которой арестовать не удалось потому выполнить приговор над Бойко Екатерины поручено произвести Н-ку Отряда тов. Орлу в случае пойма после дней. 2 июня 1921 года м. Лютенька.

Истинный за надлежащими подписями:

С подлинным верно: *[Signature]*

До діла ^{Військової} провади Лавицького повітвійоїмислу.
 нагади 25/ V 21/8
 Аткав Лавицького повітвійоїмислу
 Сумського

Ранорт.

Висновок, що постановою військової наради від 24 травня 1921 року о прешіненні вимоди каре - розстрілу до гроч. хутора Коромькового, Лавицької вол. Радченко Готановича 28 років, Колменко Григорія Федоровича 43 років, Селурко Івана Івановича 37 років і гроч. хути. Ларенкового Білоуїтської вол. Шевченко Івана Іосифовича 27 років в 2 години порі проти 25 травня приведена до виконання.

Аткав Атка Лавицького повітвійоїмислу
 25 травня 1921 року. м. Лавицьк. Сумський

17



18

19

СЕКРЕТНО СП. РАТ. ВНАЯ

ЗАПИСКА ПО ПРЯМОМУ ПРОВІДУ

Гадяч Комполка 64 копія Начштаба Лохвиці Прилуки і Корюків

На 590/оп Доношу що по донесенням Начальника Миліції 3 району що в селі Курманах заплата сьогодні в 10 часов 30 минут утра в Курманах поділа съ разведка противника якувою он с 14 милиционерами и 6 красноармейцами преследовал по улицам Курманов но благодаря умным улицам и открыткою по нашему отряду стужо он вынужден был отступити при чем оставлен в плену у Махновцев помощник Начальника милиции 3-го района тов. Вут и 7 красноармейцев точка Педригайлова Начальника заставы тов. Задоя высланная им в сторону Педригайлова разведка за версту от Педригайлова заметила трех кавалеристов и предполагая что это наша разведка из милиции высланные разведчики направилась к атам кавалеристам и остановилась от них шагов на 300 кавалеристы стояли за мельницей открыли по нашим разведчикам стрельбу что вынудило последних отступить так как след за ними гнались 30 человек открывших ружейных и пулеметных огонь точка Когда разведка тов. Задоя возвратилась к месту стоянки застой заставы село Коровинцы тов. Задоя был открыт огонь по кавалеристам противника которые опешились и отвечали тем же в это время со стороны Педригайлова показалось до 200 человек кавалеристов по которым заставой было выпущено два залпа после чего они окрылись в 13 часов тов. Задоем было донесено что противник густой цепью наступает на село Коровинцы и в виду неустойки просит распоряжения об оставлении Коровинцев и отступлении в сторону Ромны мною было приказано тов. Задое выступить из Коровинцев и вывести оттуда все ценности бумаги ценные и телефонные аппараты. Тотчас же по получении таких сведений от тов. Задоя в виду явной опасности городу мною был отдан приказ Комполка 2 выступить во всеи имеющимися на лицо частями гарнизона по маршруту Ромны-Аксютенцы-Коровинцы для точного выяснения места нахождения банды и дальнейшего ее направления который в 14 часов с отрядом в 350 штыков при пяти пулеметах выступил по указанному маршруту точка Одновременно с сим я просил Начударгруппы тов. Котовского находившегося в Умелое справиться с группой в местечко Смелое и выехать на случай отступления банды застой ей точка Кроме того на правый фланг противника в местечко Смелое мною выслан Продштас из Хустанки на левый же фланг двинут из села Бересовки отряд под командой тов. Данилка на хут. Панченки которому приказано связаться с отрядом тов. Гегечкори расположенным в Аксютенцах для совместных действий против наступающей банды точка Кроме перечисленных распоряжений мною сделано распоряжение бронепоезду № 07 занять позицию удобную для обстрела Коровинского шоссе на случай наступления по нем банды точка В 14 часов 10 минут от тов. Нестеровича получена телефограмма что банда Махно выбита из местечка Педригайлова и в панике бежит по направлению Терни преследуемая частями Корпуса тов. Нестеровича и что Штаб корпуса тов. Нестеровича двигается по тому же направлению точка По получении новых сведений будет сообщено дополнительно точка Ромны 19 Января 18 часов ир 143/исх

Начсостава
Вр. и. д. Начштаба

К о п и я с копии. 109

ТОВАРИИ КРАСНОАРМЕЙЦИ

Что Четвертый год вас обманывают ваши комиссары Коммунисты, обещав устроить рай на земле беднякам. Уже четвертый год, вы невинно проливаете людскую кровь. Товарищи, спрашивали ли вы себя хотя раз, ради чего вы это творите. Действительно ли во имя того блага, которое коммунисты обещали народу, или же во имя комиссарских карьер? Вспомните, где же та свобода, за которую бесчисленными великими людьми были революционеры? Ее нет. Свобода коммунистами задумана тысячу раз больше чем была задумана во время царизма. Товарищи, сколько раз вы обманывали. Советской власти, за которую вы проливаете кровь, нет и не было. В России и на Украине власть принадлежит исключительно в ЧК, Губчека и УЧКА. Товарищи, чего вы можете ожидать от этих властей, когда все они, те уголовные преступники, те царские жандармы. Товарищи вас посылают в бой с повстанцами крестьянами, пролетариатом, монашеской властью коммунистов, комиссаров самодержцев и чекистов, и говорят вам, что вы вступаете с бандитами, которые причтены в ряды мирных жителей и т.п. Товарищи не верьте своим комиссарам и агентам комиссаров Троцкий и компания, которые заведут вас в плен. Свободу, сами удержите с народным золотом за границу, а вам придется расплачиваться перед народом за их темные, гнусные дела. Товарищи, мы со всем не те бандиты, с которыми вам говорят. Мы есть честные труженики земли. Мы есть крестьяне восставшие против коммунистической власти комиссаров и чекистов, которые разорили нашу страну и ведут нашу кровь как поразити. Товарищи мы призываем вас покаяться и соединиться с нами в бой не вступать, в противном случае мы будем расправляться с вами очень жестоко.

Товарищи, довольно грозно мы призываем вас обратить свои штыки против врагов народа коммунистов и идти вместе с нами рука об руку, дабы закрепить за народом землю и все волявшие за которые лучше сами люди отдали своей жизни.

Идите пока не поздно.
 Долгой насилею справа и слева.
 Да здравствует равенство и братство.
 Да здравствует об"единение красноармейцев с повстанцами.

5 Мая 1921 года.

Украинские крестьяне Повстанцы.-

Верно: Начполрот Александровского Штабуединица /асляна/

С копии верно: Начразведот Штабуединица Кременчугского. /Штык.-



Олександр Коваль

22

СЕНСОРНАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ ОБЛОЖКА ВОЛГОДИИ.
 волости. уезда. или городе.
 губерний за надлеж.с. " по " " 1920 г.

1. Где на дезертиров находите в селе, деревне
 а/ где больше и в какой время
 б. Где собираются дезертиры в лесу, в доме
 и т.п.
 в. Если ли в районе волости или уездных
 волостных обществ в чем они вооружены, имеют
 винтовки, пушки, какие имеют виды оружия
 и т.п. их местонахождение и сколько принято
 Копий и пистол.

4. Были ли в районе волости нападения
 или нападения, шло жаров одну сторону с напад
 стороны отмечая их каких частей /кр.-ар.индиз.своб.
 отряд. и т.п.

5. Кто из не местных, кто привезли в деревню
 по каким документам что они делают там а/
 назначены ли агентами Советской власти
 б/ не занимается ли другой работой кроме той
 основной для которой призван в/ не за
 тиваются ли спекуляцией.

6. Кто из местных жителей пользуется полукар
 ностью среди крестьян и почему пользуется
 а/ почему это б/ местные ли приезжие, в/ иму
 щественное положение.

7. Кого из крестьян проходите всякие сходки.
 собрания и кто имеет оружие и где оно спрятано
 и т.п.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ:

8. Отношения населения к Советской власти
 а/ Общественное
 б/ безразличное
 в/ враждебное.

9. Метель в волости коммунистическая ячейка
 колхоз, членство, где работают, какие сведения
 с ними на крайнем получении сведений.

10. Кто состоит председателем волостного
 и коммунального исполнительного комитета
 и т.п.

11. Наблюдается ли контр-революционная агитация
 среди какого слоя населения она ведется кем и где,
 а, прокламация, б, провозглашение служб и танкеры/
 в, среди кого распространяется, в/ повсюду подвиги экипадов
 и помпозов, жезлов и порубка их т.д. разрушения мо
 стов желез. дорог телеграфных линий и др.

12. Возвратился ли кто не бывавший с Великим
 прих оставаясь в Украине, а/ фамилия имя и отчество
 б/ Служба в каком положении граждан и танкеры/
 в/ где живет, д/ чем занимается, е/ Вез ли время
 приходится ехать или наездами а/ когда в первый раз
 после бегства возвратился если наземом бывал то куда
 привезает и что привез.

ДУХОВЕНСТВО.
 13. Священники духовенства и советской власти
 а/ кто занимается ли контр-революцион. работ
 б/ на собираются ли духовенство если да то где
 и когда, в/ имеются ли в волостях монастыри если да то
 куда духовенства.

ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ:

13. Выполняется ли крестьянами хлебная разверстка в каком количестве и в % отношении.
 б/ Если не выполняется то почему и кто ведет против этого агитацию.

СПЕКУЛЯЦИЯ:

15. Существуют ли на месте на вольном рынке цены на следующие продукты:
 хлеб фунт. руб.
 Мыла " руб.
 Сало " руб.
 Масло: руб.
 Крупа. руб.
 Сахар. руб.
 б/ признают ли спекулянты в село или крестьяне вывозят продукты куда и когда.

ПРОЧИЕ СВЕДЕНИЯ.

Для городов форма сводки соответствующим образом на местах Губмилиции перерабатываться исключаются совсем пункты 9 и 10 и иное необходимые.

Настоящую сводку приказываю немедленно представлять в Губмилицию.

Из Губмилиции

Губинспектор.

С подлинным верно:

~~С. С. С.~~

Делегированный



ОПОВЕЩЕНИЕ

Т постоянного совещания по борьбе с бандитизмом при Лебединском Уисполкоме.

Срок амнистии о полном прощении раскаявшихся и добровольно явившихся до мая с. г. лиц причастных к бандитизму истек. Со всеми, кто к этому кличу власти был слух и продолжает творить свое преступное дело, терроризируя грабжами и убийствами мирных жителей будет поведена самая беспощадная борьба. В ту же того, что при нападении бандитских шайк на совхозы, опытные станции, значные хозяйства и хозяйства при сахарных заводах, в целом ряде случаев в аграрии таких принимало участие население прилегающих сел, Совет народных комиссаров постановил:

- 1) Возложить ответственность за разграбление советских хозяйств на окрестное население.
2. Все кулацкое население в случае разгрома советских хозяйств отвечает своим имуществом за расхищение народного достояния.
- 3) Все расходы по созстановлению разрушенных грабжами государственных хозяйств будут возложены на кулацкие слои тех деревень, в районе коих имели место грабежи и разгромы
- 4) Комитетам незаможных селян вменяется в обязанность немедленно принять вестий с военными и гражданскими властями все меры к охране культурных советских хозяйств от нападений и разгромов.

Оповещая об этом население Лебединского уезда, постоянное совещание предупреждает о неуклонном проведении в жизнь изложенных мероприятий.

Председатель Лебединского постоянного
уездсовещания, Председатель Уисполкома В. КОНОТОЦ.

Секретарь БУРКОВСКИЙ.

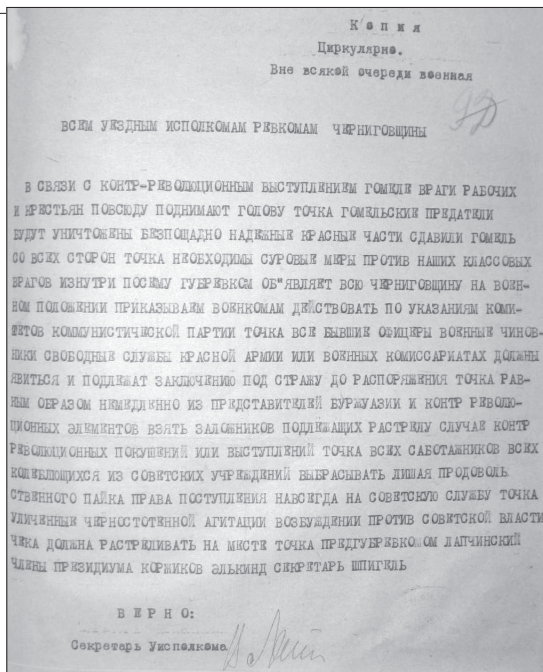
**Структура підпільно-повстанської організації в Україні (на прикладі
Полтавського „Комітету Визволення України”; травень 1920 р.)**

25



* Державні установи Директорії УНР, з якими планували взаємодіяти підпільники.

26



27



28

У Стефана по флоту провост.
ХАРЬКОВ ГУБВОЕНКОМУ КОР Н Е В У

Копия У

Бывший увоенком Фролов сбежал и до сего времени находится в уезде формируя у себя бандита Махновцев Фролов пользуется авторитетом среди зажиточного крестьянства буржуазии ведет агитацию национального характера отбирает лошадей у крестьян для своей банды вчера им было обезоружено 4 красноармейца посланных в уезд Гарнизон за исключением состава роты ненадежный Махновского призва посылка их в уезд была бы бесполезна Волвоенкомы и ревкомы бездействуют арестовано три волвоенкома часть красноармейцев Положение осведомленное могут быть столкновения Срочно прому выслать эскадрон кавалерии для обезоружения отряда поимки бандита Фролова просьба безотлагательна и вызывает крайняя необходимость Лебединский Уездвоенком полухов

Верно: Делпроизводитель
Канцелярии

К о п и я.

ЗАПИСКА по прямому поручению.

Всем Губсовещаниям, Губчекам и Сособотделам

Объявляется неуклонному руководству инструкция с заложниками.

"Утверждаю: Предсвещения по борьбе с бандитизмом Предсвнарком Украины А. РАКОВСКИЙ Харьков 2-го апреля 1931 года"

Ф о р м а № 6.

И Н С Т Р У К Ц И Я С З А Л О Ж Н И К А М.

§ 1.
Меру изъятия заложников применить к районам, объявленным ударными по бандитизму: а/ местностях с сильно развитым бандитизмом; б/ при всоруженном участии населения в бандах и восстаниях; в/ при содействии населения в снабжении банд; г/ при угрином отказе с выдаче всоружения; д/ при укрывательстве бандитов, гвардей и атаманов; е/ при имеющихся конкретных данных о гостоящемся в местности восстании.

§ 2.
В каждом отдельном случае перед взятием заложников - объявить определенным /технически выполнимым/ сроком, в течение которого должны быть выполнены предъявленные населению требования, причем широко сповещается, что в случае невыполнения этих требований ответственность возлагается на все население местности.

§ 3.
Результат действий, скритичес кружения и пр. производится под руководством представителя чкистского органа при содействии войсковых сил и при соизательном участии представителей местной власти.
ПРИМЕЧАНИЕ: Этот представитель чкистского органа отвечает наравне с командиром всенности за проведение отряда по стиснению к местности населения, во время производства операций.

§ 4.
Заложники должны братьяся главным образом из кулаков, преимущественно влиятельных, пользующихся авторитетом среди населения, а также родственников бандитов и лиц, заподозренных в соучастии и сочувствии бандитам и повстанцам.

§ 5.
После взятия заложников, широко объявить на месте населению, что лишь по мере выполнения предъявленных населению требований, в течение определенного срока, заложники будут освобождаться.

§ 6.
В то же время местное население широко сповещается лицам, руководившим операциями, что заложники будут содержаться в губернском городе и предупреждается что в случае явного проявления в дальнейшей бандитизма в этой местности, ухода к повстанцам и поднятия восстания заложники будут расстреливаться.

§ 7.
Руководителями операций /представитель органа по борьбе с бандитизмом, а в отсутствии такового командир отряда / именяется: на месте операций составить списки взятых заложников, копию которого выдать представителю местной власти, с указанием причины изъятия, а другую копию немедленно направить в Губчека вместе с арестованными.

§ 8.
Взятые заложники содержатся при Губчека и используются на трудработках под итражей до момента выполнения населением соответствующих местностей предъявленных ему требований.

§ 9.
Списки взятых заложников, с указанием их содержания переисываются Губсовещанием по борьбе с бандитизмом, такювы списки объявляются для всеобщего сведения с указанием причин, вынудивших приобрести к этой мере.

§ 10.
Губсовещание следит за выполнением населением соответствующего района, требований соввласти, после чего отдаает распоряжение об освобождении заложников.



- 15 - - 22 -

Чернігівська Губернія.
Чернігівський уезд.

1921 года, март 1.

Краткое описание событий:

Губернском объединяет 19 городов/районизация, в том числе 12 уезд. волостных: Черниг. уезд - 12, Козелецкая - 7, Кролевецкий - 14, И-се верский - 8, Остерский - 11. Новое членов партия по губерния - 2030 кандидатов - 1483.

источник: фонд Черниговского Губернского № 437
стр 28 " сведения Черниговскому Губернскому военному совещанию по борьбе с бандитизмом на 1 марта.

Черниговская Губернія.

1921 года, март 4. Глуховский уезд.

Краткое описание событий:

Разгром банды МАРУСИ
в окрестностях Дубович отряд красноармейцев поймал главарей банды МАНДИМА и МАСИНА, а также и МАРУСЮ, которые шли на конференции бандитов / по доносу / в р-н Дубовичи. Первые два были убиты при попытке удрасть, а МАРУСЯ застрелилась.

источник: " известия Губ. парт Комитета"
от 15 марта 1921 года4

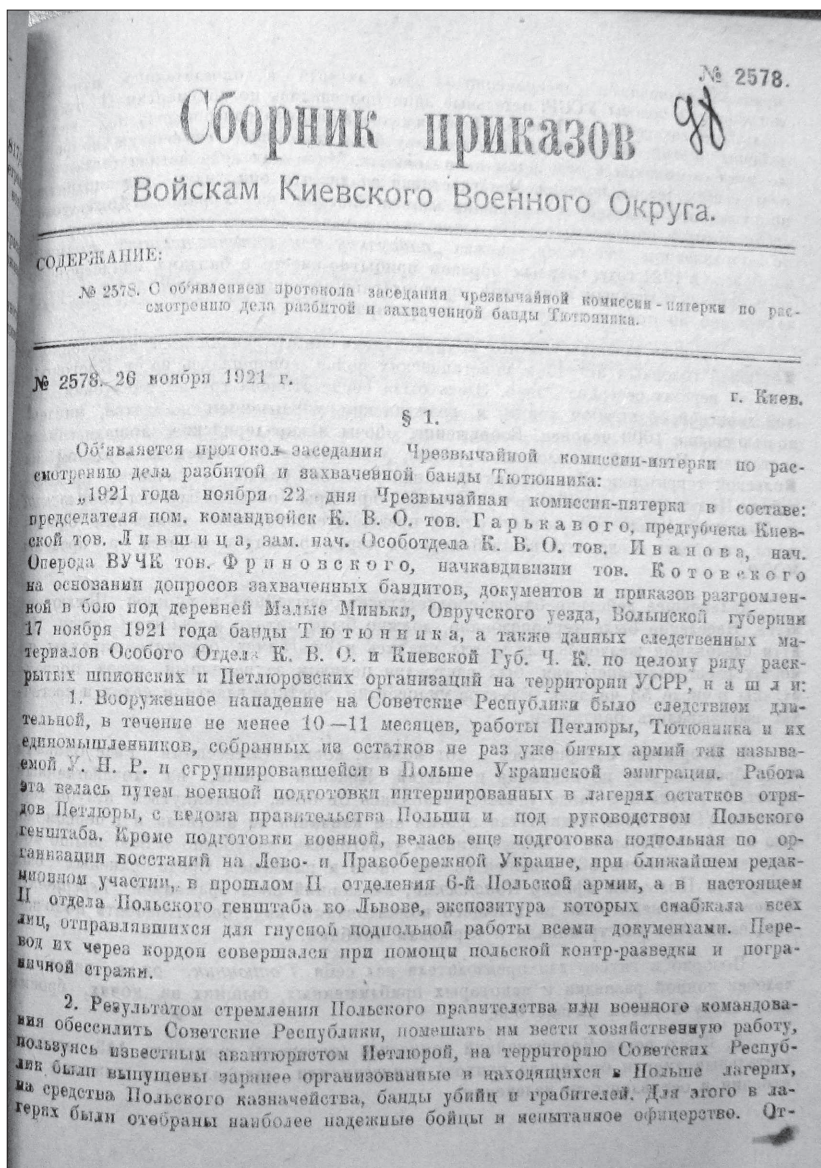
Черниговская Губернія.
Чернигівський уезд.

1921 года, март 1.

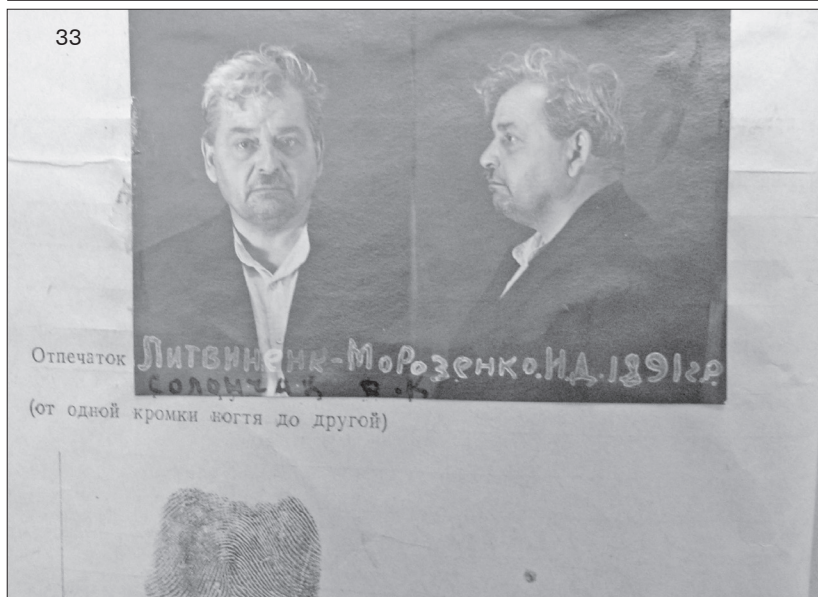
Краткое описание событий:

Смене власти на Черниговщине проводилась 8 раз.
/ черны, керенины, соввласть, гетиманские, петляровщина, соввласть, денкинщина, соввласть /
выжитыми постоянны является только в Глуховском уезде. Горно-зем работы на селе являются отсутствием достаточного количества сил, средств и влияния бандитизма.

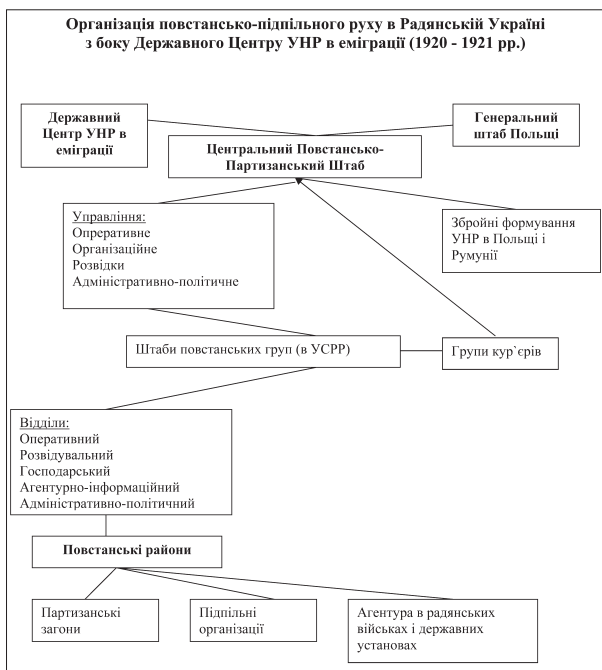
источник: Черниговский Губернский № 437
стр 28 " сведения Черниговского Губернского военному совещанию по борьбе с бандитизмом на 1/1-21 г



33



34



88
Комісія
15
26
88

ПРОТОКОЛ ВІСЬМОЇ НАРАДИ
4 Дня 1921 року г о р Л О Х В И Ц Я
I/Воротьба з бандитизмом.

З огляду на збігство тов. тов. К. Ридло, Колісниченко, Карбена та двох індивідуальних УХВАЛЕНО: в формувати РЕВТРОЙКУ під головуванням голови звільненої сесії тов. ВАЛАНОВА і членів: заложника тов. Воронькіна і учасника звільненого 4/1 тов. НАМІНСЬКОГО, доручити їй негайно виїхати на місце збігства партійних та радянських робітників та членів телеграмної губерської комісії і примістити до них явку міру карн. керуючись телеграмною губерської наради під ч. 2395 до сказано. По за одного робітника розстрілявати в куркулів.

РЕВТРОЙЦІ в першу чергу взяти куркулів звязаних без посередництва бандитизму, а в другу чергу куркулів влобину.

РЕВТРОЙКА повинна виїхати негайно в Вороньківську, а потім в Чернуську і т.д.

Простяг парком призначити до РЕВТРОЙКИ гарного підтробітника, заклади якого в'ясовувати посягнення причини по яким РАДЯНСЬКІ ВЛАДІ прихотували звинуватити таких заходів.

Доручити комісії і Начполітвідділі виділити необхідний отряд кішки та пішки в розпорядження РЕВТРОЙКИ.

Відносно заложників взятих політбюро, згідно постанови вісьмої наради УХВАЛЕНО: 1/ вдатого заложника громадянина села Мабок Остапа Кондратовича ПОВЧЕНКА 65 років і його сина відправити в Полтаву в Концентраційний лагерь, а також доручити політбюро конфіскувати його майно.

2/ заложника громадянина села Мабок Антона Салгача ЦЕРВЯКУ 45 років розстріляти. 3/ Справу за заложника громадянина м. Вороньків Андрія Олексійовича ВІТАЯ 55 років в огляду на не ясність передати в РЕВТРОЙКУ на місце для вилонення. 4/ Заложника громадянина містечка Вороньків Микола Антоновича ПРА 43 років заложників вилонити. 5/ Заложника громад. села Зубебичини Довгина Петровича КАЧУХУ 50 років розстріляти. 6/ Заложника Громадянина хутора Кринички Івана Гужоровича ПЛУХА 46 років розстріляти. 7/ Громад. хут. Кринички Іванякої волості Данила Колесницького ПИВОВА 55 років заложників вилонити. 8/ Громадянина хут. Кринички Марія Григорівна ЯВТУХОВА 57 років заложників вилонити. 9/ Громадянку хут. Осняк Івану Іванівну ПАРАНОВУ 40 років відправити в Полтаву в Концентраційний лагерь, доручити політбюро конфіскувати все майно, а дітей передати в дитячий притулок.

10/ Громадянина хут. Осняк Ілька Асоновича НАВАТЕНКА/ ПИВОВА 70 років в заложників звільнити. 11/ Громадянку Марію Асоновичу НАВАТЕНКУ/ ПИВОВУ 71 року передати в Богодільню м. Лохвиця, доручивши політбюро конфіскувати її майно. 12/ Справу за громад. хут. ХАРИЩЕ Олександр Трохимовичу Мисленку 59 років ва не ясності передати в політбюро для вилонення. 13/ Громадянина села Луки Трохима ІВУ розстріляти, жінку його сестрички блуше на молочні фірми відправити в Полтаву в Конлагерь, доручивши політбюро конфіскувати все їх майно. 14/ Справу за громадянина хут. Лісова-Слобідка Герасима та Параску СОКОЛОВИЧЕНКО - передати вилонити сесії РЕВТРОЙКИ.

15/ Громадянина хут. Лісова-Слобідка Федора Балача ПИВАЛА 48 років розстріляти. 16/ Громадянина Федора Балача ПИВАЛА 71 року доручити Начполітвідділі направити в Богодільню, у громадянина Якова Федоровича ПИВАЛА конфіскувати все майно, не доручається зробити політбюро.

17/ Справу за громадянина м. Чорнух Явлокіма ПИВАЛА передати вилонити сесії РЕВТРОЙКИ. 18/ Справу за воякином (Свяридівської волості) Артема Крашків передати РЕВТРОЙКИ. 19/ Доручити політбюро та упрядку дати пронику тям міліціонерам які брали участь в підпольній роботі по боротьбі з бандитизмом. 20/ Доручити РЕВТРОЙЦІ накладати на куцацький елемент міліційської волості Ільча і Якова три міліціонерованих гринші, а також 100 пар чобіт. 21/ Григоров відносно розстріляти укаліщачів злочину громадян доручається провести Начполітвідділі в протязі 48 годин.

Крім ~~указаних~~ в цьому рішенні інші необхідні заходи на куркулів, бану сібької вол. взяти додатково 300 пар білизни та 25 колуків і шпир коней.

Голова Вісьмої Наради
Секретарь

ПОСТАНОВЛЕНИЕ.

1930 года Октября 28-го дня, уполномоченный опер-группы ПТУ УССР - ХАЗАН, рассмотрев материалы дела №... о гр-на ШУБА Василия Петровича - 1881 года рождения, не крестьян, проживающего в селе Бучки, Новгород-Северского района -

Н А Ш Е Л:

Гр-н ШУБА был атаманом банды, совершившей во время отступления Красной армии налет на отделение снарядной банды ШУВЫ, обеспечив охрану доставки ее на место стоянки штаба ШУВЫ, при чем часть из взятых товарищей была расстреляна. ШУБА будучи атаманом банды привлеклся к ответственности, был арестован и содержится в плукозском допре по обвинению в ограблении в селе Дроздовка в хозяйственной части 42-й дивизии, был предан суду Высшей Сессии реввоен трибунала, но был освобожден и направлен на Восточный фронт.

Принимая во внимание то обстоятельство, что прежнему ШУВЫ в пределах Украины является чрезвычайно опасным, так как он может в любой момент возглавить любое повстанческое образование или банду -

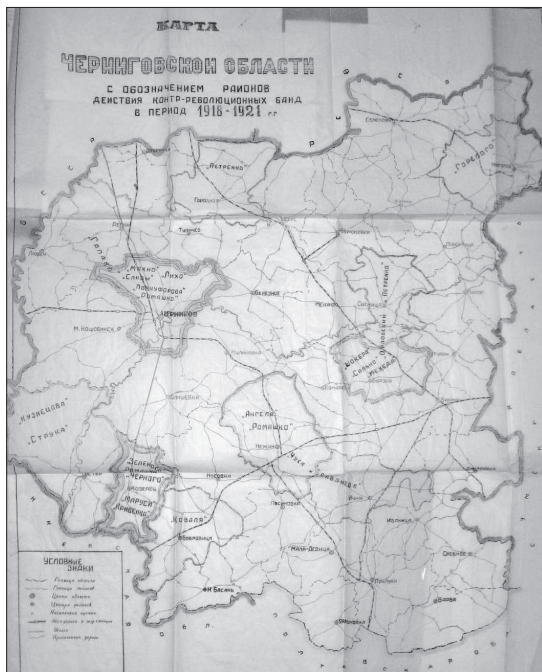
П О С Т А Н О В И Л:

повдуть перед Особым Совещанием при Коллегии ПТУ УССР ходатайство об административном выдворении ШУБА Василия Петровича за пределы Украины сроком на три года. -

СПРАВКА: Арестованный содержится в допре в гор. Дроздовка в вещ-доков по делу не имеется. -

ИЮЛ ОПЕР-ГРУППЫ ПТУ УССР: /ХАЗАН/

"УТВЕРЖДАЮ": НАЧ ОПЕР-ГРУППЫ ПТУ УССР: /СОКОЛОВ/



Українська Народна Республіка

Універсал

12

Ради Республіки до Українського народу

повинні знати з чим прийде Українська війська, та Українська влада на Україні.

Рада Республіки і Правителство, яке перед нею відповідно до своєї ділянки хотять вивести Українську, під владою Чужинців, смолосквельних комуністів та іншої червоної охрени. Рада Республіки, бажає створити Українську Народну Республіку самостійною і не від кого не залежною, як того хоче Український народ.

Рада Республіки хоче, щоб після двінадцяти Української війська нападників, самим народом України був організований в своїй часті Український самостійний Республіці. Рада Республіки в згоді попередити всіх діячів, представників Українського Правителства, завдяки чому всі ділянки на Україні. Організація повинна бути підготовлена самостійно.

Робітники України, які муляють, під крикливою владою російських комуністів, повинні знати що Рада Республіки хоче установити на Україні самостійну, вільну і робочу республіку. Відібрати у нього всі землі білослов. комуністичні.

Рада Республіки стверджує свій намір, багатого навідривити найкращі придбання з ділянками робочих і законі про охорону праці. Рада Республіки хоче Українське хотять прикмети вельми народові Українському без різниці національностей, криміналістичній, дуже армії народоправний порядок, якийсь різні та вільного вищезначення як це робить самостійно влада.

Народ Український, ти що кладаш своє життя за охорони боротьби з смолосквельними грабниками, самі та, робітників і всі громадянські воля, до самої України хотять повернутися до првороту, вільної, самостійної на Україні, зберайте всім, ба тому час коли Рада Республіки і Правителство України повинні на території по річці з російськими завойниками комуністами і робіт не організованого повстань, які інше, надають більше собі ніде ворогові.

Сер. П. II М 131а
1, к. 6. Дя.

після нападу Українського Крайового Комітету в той час коли треба буде. Весна і літо 1921 року шкідливо впливають на Україну, чи буде він цю дані роботи Росії не ні, чи будуть з цієї землі зрабавлені і откриті самостійну Республіку. Рада Республіки перша, що після такового шкідливого впливу на невірності, на чужому владі, Український народ за одну роботу Республіки, правителством і військом, також дає собі всілякі і самостійні думки в своїй не залежній Республіки.

Президія Рада Республіки:
 Заступник голови П. Писунів
 Голова Демченко-Мирівський
 Секретарь Радинський



40

Копія 66

Наказ № 10.

Українські регулярні війська, під командуванням Степана Петлюки, уже вступили на калінінському фронті. Червона армія швидко відступила в тил. В тилу по всій Україні організовані повстанські отряди.

До наказу Московського правителства відступати герцогадінські частини, повинні захистити все народне добро і вийти в Армію.

Як команди, або невідомі до повстанців України і в інших місцях повстанців повинні повстанців української класу, наказу до всіх мобілізованих командирів на Україні, переслати на місця в військові частини та інші частини, крім інших частин в інших місцях, крім інших частин в інших місцях, крім інших частин в інших місцях.

Мобілізовані, крім інших частин в інших місцях, крім інших частин в інших місцях, крім інших частин в інших місцях.

10 травня 1921 р.

Сподіваємося скоро.
 Наказом № 10.

41



"УТВЕРЖДАЮ"
 ЗАМ. НАЧ. УОД УОГ ГУГЕ НКВД
 (ЗВЕЛИН) *[Signature]* "Кавачья рада"
 "5" октября 1935г. Особ. арх. № 228424.

С П Р А В К А

В 1935 году, при разработке центрального архива ВЧК ОГПУ НКВД, под архивным № 228424 зарегистрировано дело ГПУ УССР 1922 года с подпольным шестировским к-р центром под названием "Кавачья рада" (Кавачий Совет).

После разгрома органами ВЧК в 1921 году Центрального Украинского повстанческого комитета ("Цукома" - см. особ. арх. № 226596), скрывавшихся от ареста членами "Цукома" - Гайдученко, Вессарабенко и др., по директиве Эмигрантского партизанско-повстанческого штаба (см. дело Юрко Тютиника особ. арх. № 554803), был организован новый повстанческий центр под названием "Кавачья рада".

В задачи "Кавачьей рады" входило: организация повстанчества на Украине, объединение разрозненных уголовно-политических банд, а так называемый, единый повстанческий фронт и поддержание связи с Эмигрантским Украинским к-р центрами.

Одним из членистических видоизменителей "Кавачьей рады" ^{ч. 105-174} являлся бывш. председатель ЦК Украинской Партии Соц.Рев.-кад. дедик ВЕРЗМОВ С.А., осужденный в 1930г. по делу "СЗУ" ("Создание Освобождения Украины" см. особ. арх. № 215471). "Кавачья рада" ликвидирована Киевским Губ. Отделом ГПУ в 1922 году.

42

- 2 -

По делу привлечено 326 чел. (список обвиняемых прилагается) на них 86 чел. по приговору Киевского губ. рев. трибунала от 25/VI-1922г. осуждены к различным мерам наказания. Дело отнесено к особому архиву, переписка и технически оформлено в 20 томах.

Том 1-й - справка по делу и дубликат в справку,
 " 2-й - обвинительный акт/приговор и приговор,
 " 3-й - следственные материалы на члена рады,
 " 4-8 - " " " на осужденных,
 " 9-11 - " " " на лиц, освобожденных в процессе следствия,
 " 12-13 - следственные материалы на лиц, задержанных в засаде.
 " 14 - копии протоколов допросов,
 " 15 - следственная и судебно-исполнительная переписка,
 " 16 - задания обвиняемых,
 " 17 - личные документы и переписка обвиняемых,
 " 18 - отдельные ордеры на арест и освобождение,
 " 19 - агентурные материалы по делу,
 " 20 - приложение - дело на Прозванника по обвинению в союзнстве с группой его друзей в Закарпатье Булацкировского уезда.

ЗАМ. НАЧ. 6 ОТД. УОД. УОГ. ГУГЕ НКВД *[Signature]* (Редичев)
 П/ЛИКВИДАТОРА 6 ОТД. НКВД *[Signature]* (Звонимиров)
 "5" октября 1935г.

Киевская Губернская Чрезвычайная Комиссия
по борьбе с контр-революцией, спекуляцией, преступлениями
по должности и бандитизмом.

Секретно-Оперативный Отдел.

ПРОТОКОЛ № _____

„ 8 „ IV 1922 г. я. _____ уполномоченный Киевской Губ.
чрезкомиссии допросил гр. Позовина в качестве
обвиняемого в _____
по делу за № _____ и он показал:

1. Фамилия Позовин
2. Имя и отчество Николай Григорьевич
3. Возраст 36
4. Происхождение крестьянин
5. Социальное положение крестьян
 - а) Крестьянин да занимается ли хлебопашеством
нет сколько десятин земли — если не занимается то с
какого времени.
 - б) Рабочий да с какого времени занимается физическим
трудом с детства если не занимается то с какого времени
 - в) Торговец — с какого времени
чем занимался до этого —
 - г) Без определенных занятий —
чем добывает средства к жизни.
6. Место приписки сел. Ружинский урочище в Ивановской Губ.
7. Адрес _____
8. Род занятий не имеет / служил /
9. Имущественное положение нет
10. Семейное положение нема / сам
11. Партийная принадлежность б/п
12. Образование дошкольное
13. Судимость нет
14. Чем занимался и где служил
 - а) при Керенском в плену в Австрию
 - б) при Гетмане в Киеве - Визирогова
 - в) при Директории тоже
 - г) при Советской власти не служил. Служил до 1918 г.
 - д) при Деникине в Киев. Императорск.
 - е) при польско-петлюровской власти тоже

Листок № 40-407



45

Копія.-
Срочно.-

Телефонограмма №-272.-
Предуиполкома тов. Чабай

Донесу, что в ночь с 16 на 17 сего Марта переходящими красно
армейцами 7-го Кадрового Кавполка произведены буйства, нападения и
грабежи в отношении граждан а именно: 1/ у Ив. Харчины забили все сено кото-
рое он поставил для скота на время посева конюшни, перебили ему
правую руку, выбили в хате окна, а жену намеривались застрелить. 2/
у Ив. Луценко силою оружия ворвались в комнату, требуя сена но
такового у него не оказалось, тогда они взяли ичменя около 1 пуд.
3/ у Ив. Луценко силою оружия забили конюшню, перебили коня, забрали
посевной материал, осыпав 6 пуд., и им оставили его для поле-
вых работ сено в количестве 5 пуд., самого Луценка держали арес-
тованным и побили мать его, которая протестовала против грабежа
такая же ибили 4/ у гр. Ив. Харчины под силой оружия взяли единствен-
ную лошадь. 5/ у И. Луценка под угрозой застрелы требовали сена
на 10 пуд., когда тот сказал, что сурма у него нет и он сам крайне
в этом нуждается тогда его арестовали и повели к Ал. Мухомату, по-
сле чего приказали взять сурма силой, но такового конечно не взяли
и сурма у Луценка его не оказалось. 6/ гр. Ал. Морозил. Риченко,
Луценко. Огрызько ибили самими. Этот полк переодичны. Вель-
бовку уже 5-й раз как 1-й раз так и теперь последний терроризиро-
вал население, в некоторых случаях вынуждены были сбросить свои жизни
и скрываться от побоев. Вообще этот полк создал о себе мнение
гр. сена Вельбовски, как это бандитов. Также забрели красновармийца
сего полка как давал сена, давал сала, давал молоко, давал яиц, давал
курей, давал поросят и т. д. полк кривая сильной материальной
и побоями безустовно создал мнение о себе как о кайто бандит
и не как о красноармейцах. О произведенных буйствах, числится и до-
воля пока поступило 6 письменных жалоб от гр. Бель-Бельбовски, что
красновармийцами этого полка сделано далеко больше. Обо всем изложу
вам по мере до сведения центр для принятия соответствующих
мер. Я слушаю на страже с властью со дня Революции мне не прих-
одило встречать красноармейцев с подобными поведением и нахожу
в этих действиях полка допущенным контрреволюцию.

18/Ш-22г. Предвоисполкома Вельбовского Штеи а.-

РЕВОЛЮЦИЯ: доложить Военкомдиву 7"33/Ш-22г. Предуиполкома Чабай.

Полтава Военкомдива 7"33/Ш-22г. Владимирской.

Секретариат Галляцкого Уиполкома при сем препро-
вождает, согласно резолюции Предуиполкома от 22/Ш-
22г. телефонограмму Вельбовского Воисполкома от 18-
Марта 1921г. №-272, о буйствах произведенных красноар-
мейцами 7-го Кадр. Кавполка в с. Вельбовке 16 - 17
сего Марта месяца, для принятия с соответствующими мер-
воздействия к пресечению подобных явлений со стороны
Кавполка.

О принятых мерах просьба сообщить.

и.и. Секретарь Уиполкома: *Вельбовский*

46

Обвинительное заключение
/по делу № 20/

по обвинению гражданина КУЛЕМЗА
Луки Ивановича по от. № 20,56-17 от
Ул. УССР

на поступившего Агентурного материала установлено, что
гг. Кулемза Лука Иванович, подерживает связь с бандой Щербана,
кроме того являл вновь организованную банда группу ГУЗМ Иваном.

Приведенным следствием, а также агентурным материалом
установлено, что во время оперирования банда Кулемза Луцера в
1931 году вместе со своим оцям назвал принят и наду бандам
у негл в доме я был разбит красным орядом банда Кулемза
после ликвидации Гуперского Луцера Кулемза остался на
принесением к ответственности в 1930 году Оперирования банда Гупер
Лева ба на Щербана которая после ограбления и побити убитого
доченого Гадяцкого Рак"а и разгрома Маринского о льбвета
являлся к Кулемза у которого получила принят и продукты питания
кроме того банда не своей же носки Кулемза угодил мясом
будучи запертым в двенадцати Розноком как освобождал для себя
дочен банда Щербана за своего, и места нахождения Кулемза, дочен
командиром работником Рознока, сообщая что банда не при вливался
начет не слышно и ничего о банде не узнал в тоже время заведи
рознока в заблуждение назвал сведения о прокопанных краях молот
курет по освобождая имя-топливны—совершался а лишь фиксирова
накт. В тоже время как установлено что Кулемза поддерживал свя
за с банда Щербана выезжая в хутора Гадяцкого Района для инт
формации. В тоже время принимал участие в организованной банде
по с лу Каменом Луем Иваном Семеновичем, которая готовила воюю
выступать для борьбы с Советской, банда интервентов иная для
участия в банде оудие, оряди крестия вынаживалась что в
коллектив айдя не отбывает как нам оеялась дерет шкуру не нуж
но внония за неготовому мясо заготовку а лучше идти к нашим
друзьям которые придут весной с развитым хутов айд /л.п-3/
2-3, тарничная обработка 1-2/

Социальная опоность гражданина Кулемза Луки Константиновича
установлено Каменского Сельсовета от 11 II-31 года который хо
чел отбывает в высылки Кулемза на Территорию Украины /л.п. Ю,
11, /

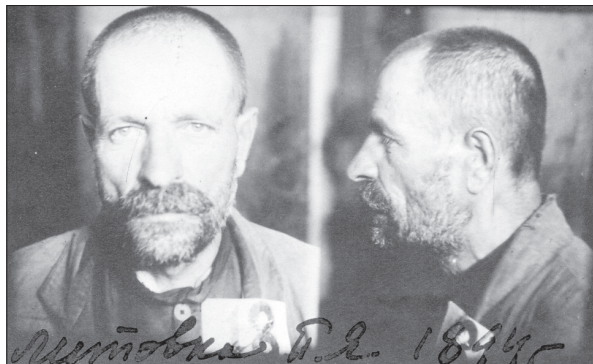
А поому на основании изложенного будучи допрошен в качестве
обвиняемого Кулемза Лука Иванович, родив. в 1899 году, уроженец
с Каменого, Лебединского Района крестьянин по профессии УССР,
грамотного, б/п, партийного, середняка, состоявшего под следствием
за бандактизм, в предьявленном обвинении не признал себя винов
ным /сл.п.п. 1,2, 4-10/

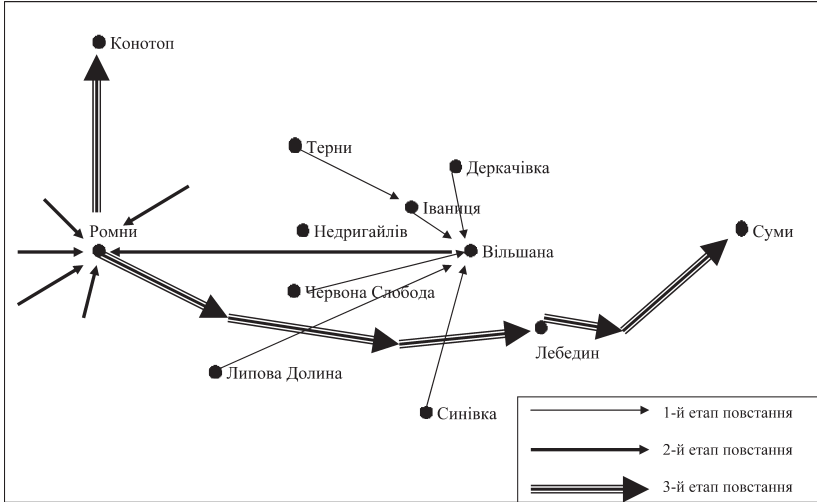
А поому коллегам—бы следственное дело № 20 направил через Сум
инспектор ГПУ УССР в Судобную Тройку при коллегии ГПУ УССР
с ходатайством о применении меры социального выдате к обвиняемому
Кулемза Луке Ивановичу — ЗАКЛЮЧЕНИЕ В КОЛЛЕГИИ ГПУ УССР
Л.П.

Справка: Действительных доказательств по делу не имеется.
Обвиняемый Кулемза Л. И. содержится под стражей
в Сумдопре — СИУ II-31 года и с сего числа переводит
ется содержением на Судтройку при коллегии ГПУ УД

Пом. Уполномоченный ГПУ *Степан* /СТЕПАН/
УТВЕРЖДАЮ Ратушногополномоченный ГПУ *Тевлянский* /ТЕВЛЯНСКИЙ/
составлено в гор. Лебедине 16 II-31 года

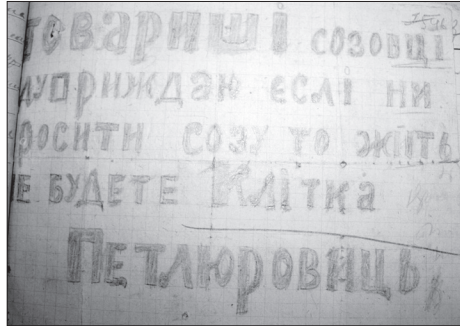
48



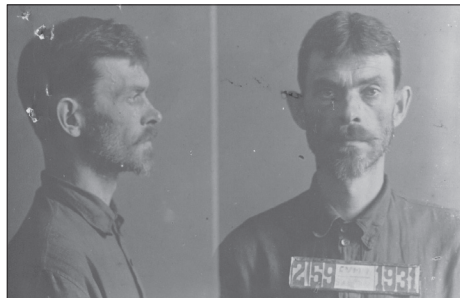


50

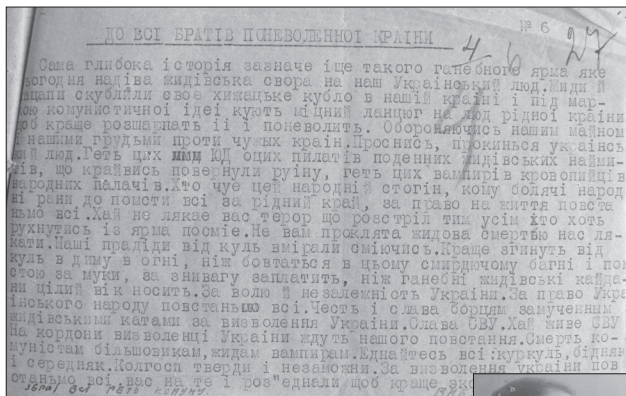
51



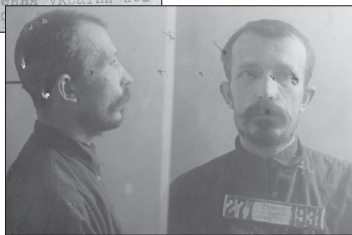
52



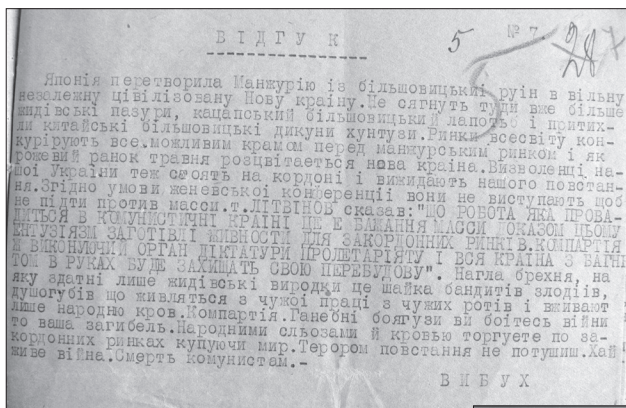
53



54



55



56



Начало ликвидации бандгруппировки наступило в Октябре м-це 1930 года, путем постепенного из "ятия актива ее, а также активных пособников.

В момент ликвидации означенной политбанды было из "яты два револьвера систем "наган", 4 обреза русской винтовки, 2 центряки, "браунинг" и одна граната, состоявшие на вооружении банд-группы. Вооружение банды означенными экземплярами оружия не исчерпывается, так как некоторые участники банды до ликвидации таковой успели оружие скрыть, не выдав его на следствии.

Описываемая выше банд-группа за время своего существования совершила следующие проявления:

1. 3 ночь на 21 Сентября и/г. поджог хаты Пред. Сельсовета с. Гришино и грабеж сопровождавшийся ранением отца Председателя Сельского совета, при участии бандитов СИВАКА нашла, ШИВАКА Михаила, ЛОНСКОГО, РОМАНЕНКО, и МИЩЕНКО и осиса.

2. Вооруженный налет на колхозную пасику в с. Гришино, в котором принимали участие ШИВАК Михаил, ШИВАК Павел, ЛОНСКИЙ и РОМАНЕНКО, при чем тогда ШИВАК Михаил был вооружен обрезом от австрийской винтовки, ЛОНСКИЙ - обрезом русской винтовки, РОМАНЕНКО револьвером систем "наган", МИЩЕНКО - револьвером сист. "наган".

3. Вооруженное ограбление кооперации в с. Гришино при участии МИЩЕНКО, ЛОНСКОГО, РОМАНЕНКО, САВЧЕНКО и МЕДВЕДЕВА Василия.

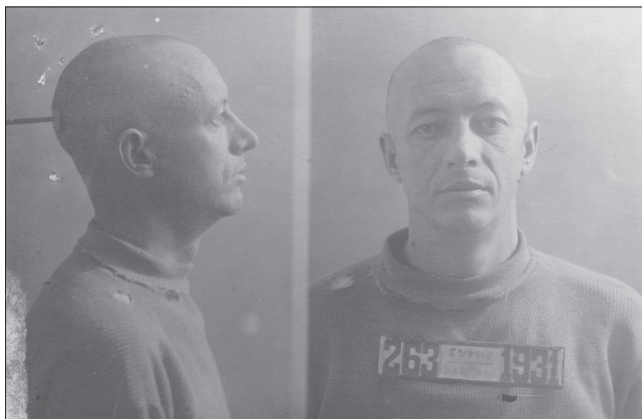
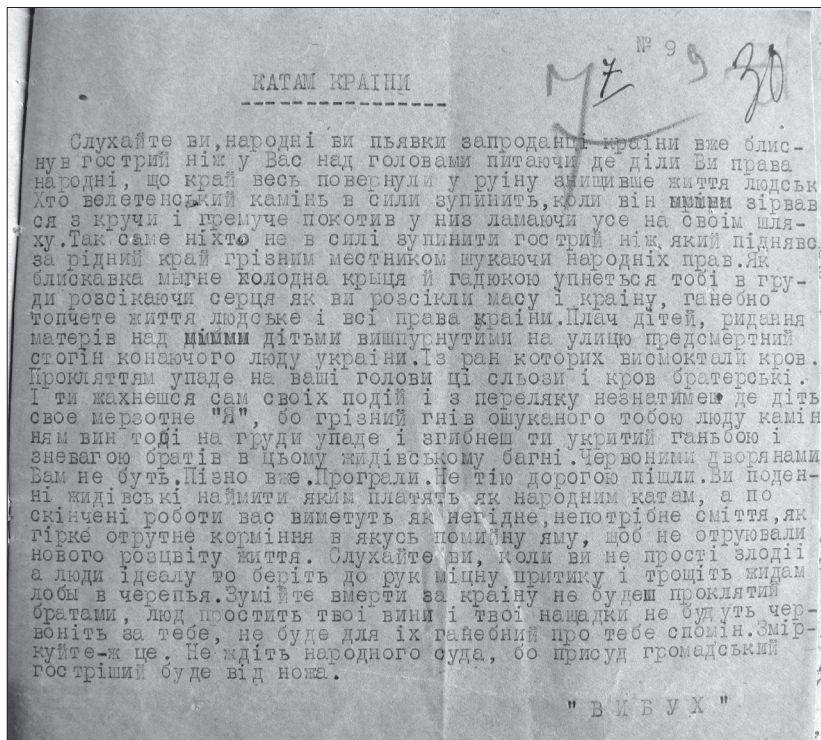
4. Вооруженный налет и ограбление на счетовода колхоза, с. Гришино:

5. Вооруженное ограбление Николаевской кооперации при участии ЛОНСКОГО, МИЩЕНКО, РОМАНЕНКО и двух неизвестных /л. д. 35об/

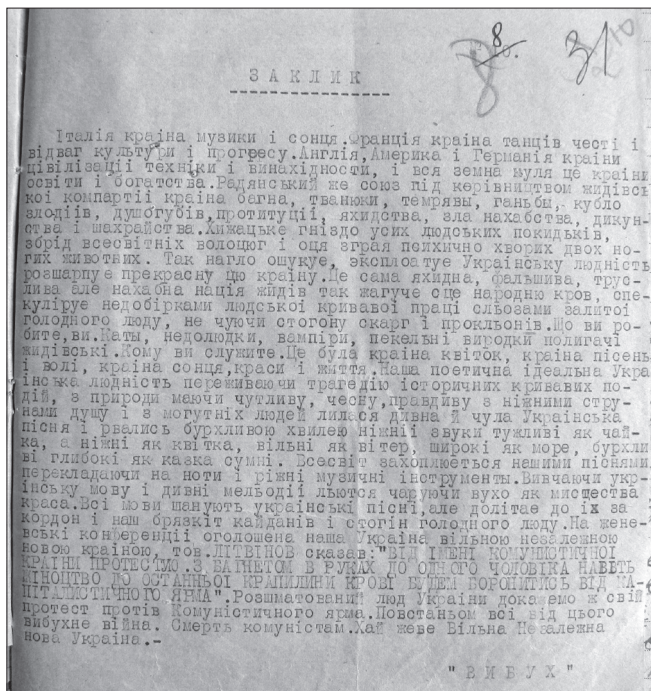
6. Ограбление в х. Николаевском, Вел. Бубновск. р-на, учителя активиста ХРАПКО в момент которого была убита жена последнего, при участии братьев СИВАКОВ, МАРТИЯНА Пет обвиняемых по настоящему делу, ЛОНСКОГО, РОМАНЕНКО и МИЩЕНКО Карпа.

7. Убийство Пред. Комнезама в с. Гришино т. СЕМА

/л. д. 35об/.



60



61



ЧАСТИНА III

НАРОДНА ВІЙНА 20-Х РОКІВ

(Перелік документів, виявлених на виконання листа Держкомархівів України № 01-1330 від 01.07.2008 р. про виявлення документів для наукового проекту “Народна війна”.)

Дата документа	Назва документа	Пошукові дані	Примітки
16 травня 1918 р.	Постанова ВЦВК про примусовий набір до Червоної армії	ДАСО. – Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду. 1917-1918 рр.	Друкарський відбиток
4 вересня 1918 р.	Постанова РНК Росії про червоний терор	ДАСО. – Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду. 1917-1918 рр.	Друкарський відбиток
Дата нерозбірливо	Інструкція про призначення “ответчиков” в районах, прилеглих до залізниць	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 24– 24 зв.	Копія
Червень 1920 р.	Телеграма про злочинні дії червоних військ на залізницях	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 12, арк. 126-126 зв.	Копія
26 вересня 1920 р.	Акт обстеження Роменської вартової роти	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 12, арк. 143-143 зв.	Оригінал
17 листопада 1920 р.	Розпорядження про реквізицію лампочок в закладах приватної торгівлі та в буржуазії	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 12, арк. 202.	Оригінал
22 грудня 1920 р.	Телеграма Роменському повітовому військовому комісару про скасування звільнення від продрозкладки для сімей червоноармійців	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 12, арк. 218.	Оригінал
4 лютого 1921 р.	Наказ про заходи, щодо недопущення в межі Роменського повіту загонів отамана Христового.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 4, арк. 24.	Оригінал

9 лютого 1921 р.	Розпорядження В.Сироватському волосному комісару про конфіскацію коней та гужового транспорту у селян.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 100.	Копія
15 лютого 1921 р.	Вказівка комісару Сумпородкому про облік зброї, виділеної для продзагону.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 87.	Копія
3 березня 1921 р.	Клопотання зав. військовим відділом Сумської особливої продовольчої комісії про виділення гвинтівок і набоїв для продроботи.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 124.	Оригінал
3 березня 1921 р.	Політзведення про повстанську боротьбу у В.Сироватській, Н.Сироватській та В.Бобрицькій волостях.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10, арк. 126.	Копія
7 квітня 1921 р.	Наказ про репресивні заходи до населення у випадку появи повстанців.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 4, арк. 39.	Оригінал
9 квітня 1921 р.	Наказ по штабу Роменського тилу з інформацією про випадки посилення повстанського руху в Глинській і Смілянській волостях.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 4, арк. 44.	Оригінал
15 квітня 1921 р.	Телеграма з вказівками щодо взяття та поведження з заручниками.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10а, арк. 82-83 зв.	Оригінал
18 квітня 1921 р.	Інструкція про заручників.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10а, арк. 64-64 зв.	Копія
5 травня 1921 р.	Наказ про боротьбу з загонами Щуся і Савонова на Роменщині.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 4, арк. 55.	Оригінал
6 травня 1921 р.	Інструкція про взаємодію міліції з органами ЧК щодо боротьби з повстанством.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 10а, арк. 110.	Оригінал
Червень 1921 р.	Телеграма про випадки розстрілу отаманів, яким оголосили амністію.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 6, арк. 5.	Копія
1921 р.	Вказівка про застосування розстрілів для виконання плану хлібопоставок "Центру".	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 6, арк. 44.	Оригінал
24 червня 1921 р.	Телефонограма про заходи боротьби з загонами Махна.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 6, арк. 86.	Оригінал

Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині

4 липня 1921 р.	Протокол військової наради в м. Лохвиця про боротьбу з "бандитизмом".	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 9, арк. 59.	Копія
24 серпня 1921 р.	Постанова про звільнення заручників та арешт співробітника Полтавської ЧК за зв'язок з повстанцем Левадним.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 6, арк. 153.	Оригінал
Без дати	Список колишніх дідичів та землевласників а також небезпечного елементу Вільшанського району Сумської округи.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 98, арк. 272-273.	Оригінал
1921 р.	Інформація для Г. Котовського про бій з загонами Н. Махна в районі с. Терни.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 1, спр. 32, арк. 214.	Оригінал
1921 р.	Двохтижневе інформаційне зведення про хід боротьби з повстанством по Сумському повіту.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 106, арк. 105.	Копія
20 вересня 1921 р.	Телеграма про введення військ у волості, які не виконують продовольчого податку.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 106, арк. 127.	Оригінал
23 вересня 1921 р.	Телеграма Х. Раковського по заборону застосування амністії щодо отаманів без санкції ВУЦВКУ	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 28-28 зв.	Копія
20 січня 1922 р.	Протокол засідання Полтавської губернської військової наради про ліквідацію повстанства в Кобеляцькому повіті	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 2-2 зв.	Копія
28 січня 1922 р.	Список арештованих заручників Лохвицького ДОПРу № 4.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 35– 35 зв.	Оригінал
2 лютого 1922 р.	Протокол засідання Полтавської губернської військової наради про повстанський рух в Зінківському повіті та ліквідацію загону Погорілого.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 5-5 зв.	Копія
2 лютого 1922 р.	Рішення наради про використання полонених повстанців частинами 7-ї дивізії Ч Червоної армії.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 20.	Копія

15 травня 1922 р.	Протокол засідання Полтавської губернської військової ради про визнання Роменського, Зінківського, Лубенського і Прилуцького повітів неблагонадійними через повстанський рух.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 85-85 зв.	Копія
23 травня 1922 р.	Постанова про посилення агентурної роботи в Івахнівській, Білоусівській, Вороньківській та Свиридівській волостях Полтавщини, як найбільш "уражених" повстанським рухом.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 2, спр. 8, арк. 82.	Копія
6 грудня 1922 р.	Наказ про проведення операції з ліквідації загону Марфенка.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 17, арк. 21.	Оригінал
Без дати	Список колишніх дідичів Штепівського району.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 98, арк. 288.	Оригінал
Без дати	Звернення до населення Полтавщини про відповідальність за пошкодження телефонних ліній.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 12, арк. 76-77.	Копія
1 лютого 1923 р.	Наказ про застосування кавалерійських загонів для отримання з населення гужового податку.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 3, спр. 17, арк. 8.	Копія
10 березня 1923 р.	Протокол засідання Сумської окружної військової наради "о состояннии бандитизма и борьбы с ним".	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 4, спр. 52, арк. 2-2 зв.	Оригінал
16 березня 1923 р.	Протокол засідання Сумської окружної військової наради про боротьбу з повстанством у колишньому Лебединському повіті.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 4, спр. 52, арк. 3-3 зв.	Оригінал
19 березня 1923 р.	Протокол екстреного засідання Сумської окружної військової наради про боротьбу з повстанством у Сумській окрузі.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 4, спр. 52, арк. 4-4 зв.	Оригінал
23 березня 1923 р.	Протокол № 5 засідання Сумської окружної військової наради про боротьбу з повстанством у Сумській окрузі, зокрема в колишніх Лебединському та Охтирському повітах.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 4, спр. 52, арк. 8.	Копія

Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині

12 квітня 1923 р.	Рапорт начальника штабу Харківської губернської дільниці зі списком призначених осіб для боротьби з повстанством при Сумській окружній військовій нараді.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 4, спр. 52, арк. 9.	Копія
19 квітня 1923 р.	Протокол засідання Сумської окружної військової наради про боротьбу з повстанським загоном Марфенка.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 4, спр. 52, арк. 24.	Оригінал
20 квітня 1923 р.	Розпорядження щодо шифрування інформації про пересування повстанських загонів.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 3, арк. 1.	Оригінал
22 квітня 1923 р.	Наказ про заходи боротьби з повстанським рухом.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 3, арк. 8.	Копія
23 травня 1923 р.	Інструкція про посилення спостереження за повстанським рухом.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 3, арк. 13.	Копія
23 травня 1923 р.	Попередження про посилення пильності щодо можливого проникнення повстанських загонів з території Польщі.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 1, спр. 3, арк. 13.	Копія
26 травня 1923 р.	Інформація про знищення залишків загону Марфенка на чолі з Безверхим.	ДАСО. Ф. Р. 88, оп. 4, спр. 52, арк. 41-42.	Оригінал
28 травня 1923 р.	Інформація про загони, які відправлялись на боротьбу з повстанцями.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 15, арк. 51.	Оригінал
7 червня 1923 р.	Наказ про посилення боротьби з бандитизмом.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 3, арк. 24.	Копія
1 липня 1923 р.	Інформація про загони, які відправлялись на боротьбу з повстанцями.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 15, арк. 62-62 зв.	Оригінал
29 серпня 1923 р.	Наказ про мережу інформаторів для боротьби з повстанцями.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 3, арк. 38.	Оригінал
Без дати	Телефонограма наркома внутрішніх справ Антонова про репресивні дії щодо населення.	ДАСО. Ф. Р. 1241, оп. 1, спр. 12, арк. 76-77.	Копія
12 липня 1926 р.	Наказ про заборону співання "контрреволюційних" народних дум.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 65, арк. 34.	Оригінал
1927 рік	Доповідна записка про склад боївки Данила Токаря "Моргуна".	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 70, арк. 91.	Копія

8 вересня 1927 р.	Лист начальнику міліції Сумської округи про проведення оперативних дій щодо ліквідації боївки Токаря.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 70, арк. 163-163 зв.	Оригінал
Вересень 1927 р.	Рапорт начальника сумської окрміліції Демент'єва про дії проти боївки Токаря.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 70, арк. 164-165.	Копія
21 вересня 1927 р.	Рапорт начальника Сумської окрміліції Демент'єва про керівництво операцією проти боївки Токаря.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 70, арк. 166.	Копія
28 листопада 1928 р.	Обіжник робітничо-селянської міліції про вилучення зброї у населення.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 99, арк. 20.	Оригінал
3 грудня 1928 р.	Обіжник робітничо-селянської міліції про тенденцію зростання повстанського руху та його причини.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 99, арк. 24-24 зв.	Оригінал
5 грудня 1928 р.	Обіжник робітничо-селянської міліції про охорону сільськогосподарської кооперації.	ДАСО. Ф. Р. 7, оп. 2, спр. 99, арк. 25-25 зв.	Оригінал
23 вересня 1930 р.	Звинувачувальний висновок у справі "контрреволюційної повстанської організації", ліквідованої в червні-липні 1930 року на території колишніх Роменського та Прилуцького округів.	ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 7, спр. 131, арк. 2-58.	Копія

НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ

КОМЕНТАРІ

^[1] Холодний Яр – реліктовий лісовий масив, який має історичне та природоохоронне значення.

Урочище має площу 6804 га і розташоване на території двох адміністративних районів Черкаської області – Чигиринського та Кам'янського та двох лісництв Державного підприємства “Кам'янське лісове господарство” – Креселецького та Грушківського.

Лісовий фонд урочища Холодний Яр представлений переважно високопродуктивними насадженнями штучного походження.

За кількістю унікальних археологічних, історичних, наукових об'єктів, а їх тут налічується понад 150 найменувань, Холодний Яр займає перше місце в Україні. У лісовому масиві і на полях навколо нього скрізь розкидані кургани скіфської доби та пізніших епох. У Холодному Яру археологи знайшли сліди всіх археологічних культур, починаючи з трипільської землеробної культури, яка зародилася в лісостеповій зоні України за п'ять-чотири тисячі років до нової ери.

У Холоднороських лісах збереглися залишки кількох древніх городищ, оточених земляними валами, висота й ширина яких ще й тепер вражає, а також руїни підземних церков і печер.

Найбільше городище Скіфське або Мотронинське (VI століття до н. е.) в центрі якого височіє пам'ятник архітектури – Троїцька церква Мотронинського монастиря. Скіфське городище внесено до переліку пам'яток культури, що мають міжнародне значення

В 1918-1922 роках Мотронинський монастир став осередком українського повстанського руху, який очолили отамани брати Чучупаки. Після революції в селі Мельники жителями було створено загін самооборони Мотронинського монастиря, під керівництвом Олекси Чучупаки, на прохання ігумені, щоб вберегти Монастир від пограбування. До складу загону входили 22 особи.

Пізніше, в 1919 році загін перетворився на полк, а Василя Чучупаку було обрано полковником (до цього він був сільським вчителем). Його брат Петро Чучупака став начальником штабу полку. Під час окупації України денікінцями полк брав участь у вигнанні їх з Черкас. Полк увесь час поповнювався, його чисельність сягала 2000 чоловік.

Згодом утворилась Холоднороська республіка, яка контролювала понад 25 навколишніх сіл та мала близько 15 тисячну армію.

У листопаді 1919 року до Холодного Яру прибув отаман Катеринославщини і Херсонщини Андрій Гулий-Гуленко. Тоді Головним Отаманом Холодного Яру був Василь Чучупака. Йому підпорядковувалися отамани Герасим Нестеренко-Орел, Трифон Гладченко, Михайло Мелашко, Сірко,

Око, Чорний Ворон (Чорногузько), Мефодій Голик-Залізник, Семен Вовк, Калюжний, Д. Канатенко, 1-й і 2-й Олександрійські полки.

У березні 1920 року Степова Дивізія визволила Херсон від більшовиків та повела вдалий наступ на захід (через Білозерку) по лінії Кам'янка-Єградівка-Ружичів-Чигирин. Зупинилась дивізія в урочищі Холодний Яр, де з'єдналась з Холоднороськими збройними силами.

Після загибелі Василя Чучупака Холоднороську організацію очолив його заступник Іван Деркач, член Холоднороського повстанкому. Він керував збройними силами Холодного Яру під час повстання весни – осені 1920 року.

24 вересня 1920 р. в Медведівці, де колись почалася Коліївщина, відбулася нарада холоднороських отаманів, в ній узяли участь команди Степової Дивізії, отамани інших регіонів. На цій нараді Костя Блакитного було обрано Головним отаманом усіх повстанських загонів Холодного Яру і околиць.

В жовтні 1920 року Кость Блакитний склав із себе повноваження Головного отамана Холодного Яру та вирушив в Катеринославську губернію на чолі Степової дивізії.

Межі Холодного Яру не обмежувалися лише Черкащиною. Керівництво Холоднороської організації визнавали й прибережні села (вгору по Дніпру до Черкас: Рацеве, Тінки, Боровиця, Топилівка, Сагунівка, Худяки, Бужин, Леськи та інші), чигиринські села, що розкинулися на берегах Тясмина (Погорільці, Чорнявка, Трушівці, Худолівка та інші). Підтримували тісні зв'язки з Холодним Яром й вереміївські отамани Панас Келеберда та Іван Савченко-Нагірний (Золотоніський повіт Полтавської губернії, тепер Чорнобаївський район Черкаської області), отаман із с. Балаклії, що за м. Смілою у бік Києва, Іван Полтавець-Остриця, смілянський отаман Яків Водяний, Голова Уманського повстанкому Петро Дерещук (відповідно і села Уманського повіту), отаман Петро Кучма з с. Аджамки, що неподалік м. Єлисаветграда (нині Кіровоград), Єлисаветградський повстанком на чолі з Тихоном Березняком, а отже і села Єлисаветградського повіту, значна частина Олександрійського і Звенигородського повітів, мліївський ватажок Трохим Голий-Бабенко, отамани з Криворіжжя Ялисей Лютий-Черевик, та багато інших.

Останнім із Головних отаманів Холодного Яру, обраним на загальному представницькому з'їзді всіх отаманів республіки був отаман Герасим Нестеренко-Орел.

Одним з етапів спецоперації ЧК по ліквідації Холоднороської республіки стала так звана "амністія", яку обіцяли тим повстанцям, які здадуться добровільно. Перехід відбувся в с. Жаботин 4-го (в інших документах 7-го) серпня 1921 року. На "амністію" піддалися: голова Холоднороського окружного штабу Іван Петренко, отамани Деркач, Василенко, Олекса Чучупака, С. Чучупака, Товкаченко (Товкач), Темний, Литвиненко, Пинченко і ще більш 20 отаманів і 76 чоловік охорони, зокрема Пономаренко, Віслоух, Бих і Литвиненко. Після цього "амністовані" звернулися з листом до отаманів Хмари, Загороднього, Залізняка та інших із закликом до припинення боротьби та переходу на бік Радянської влади.

Більшовики з самого початку планували ліквідацію амністованих отаманів, але не наважувались це зробити аж до листопаду, коли вже заходились ліквідувати не тільки отаманів, а й увесь повстанський, "підозрі-

лий” і співчуваючий елемент у районі Холодного Яру. Дуже скоро, репресії проти населення стали основним засобом боротьби з повстанством. Сім’ї повстанців і куркульських елементів, що допомагали повстанцям, виселялися. У них конфісковувалося майно, інвентар і запаси продовольства. Всіх працездатних направляли в трудові частини, непрацездатних розміщували у містах і селищах.

Холоднороська Республіка Проіснувала до 1922 року, коли більшовики обманом заманили холоднороських отаманів в засідку. Проте, навіть у полоні, в стінах Київської в’язниці, ватажки повстанців перебили охорону, захопили зброю і спробували звільнитись. Під час нерівного бою, всі вони загинули смертю героїв.

Отамани Холодного Яру та Чорного Лісу мали сильний авторитет та значну підтримку у місцевому населення. В зв’язку з неможливістю перемогти бунтівних отаманів, в ЧК розробили спеціальну операцію з нейтралізації та захоплення холоднороських отаманів.

Вона відбувалася в три етапи: 1) Вихід на одного з отаманів “Холодного Яру”, який мав вплив на інших, та переконати їх в існуванні, вигаданої в надрах ЧК, “Чорноморської повстанської групи”; 2) Користуючись досягнутим, нейтралізувати дії повстанців і, посилаючись на наказ Петлюри, змусити повстанців тимчасово відмовитися від активних дій; 3) Заманити отаманів у пастку й захопити основні командні кадри холоднороської повстанської групи військ.

Безпосереднім керівником операції був Є. Євдокимов, який після успішно проведеної операції проти рейду Юрія Тютюнника став начальником особливого відділу ВЧК. Наприкінці березня 1922 року розробку операції повністю завершили. Ідея була проста: під виглядом об’єднання повстанців створювалася “Чорноморська повстанська група” з командуванням і штабом для координації дій усіх повстанських загонів району. Чекісти перехопили полковника Петра Трохименка й сотника Юхима Терещенка, які йшли до Холодного Яру з Польщі. Трофименко був членом Військового комітету Центральної Ради. У 1918 році – військовим комендантом Єлисаветграда. Під час повстання проти гетьмана Скоропадського він очолював повстанський загін, а потім працював у штабі армії УНР. Його ім’я користувалось авторитетом в українців. Його і було вирішено зробити командувачем “Чорноморської повстанської групи” під псевдонімом “генштабу полковник Гамалія”.

Начальником штабу групи чекісти призначили Юхима Терещенка, псевдонім – “сотник Завірюха”. Слід відзначити, що в штабі Тютюнника було кілька українських офіцерів, котрі працювали на ЧК. Можливо, Трофименка та Терещенка завербували не в квітні 1921 року, а набагато раніше. Реалізацію третього етапу операції чекісти розпочали в середині серпня 1922 року. Було повідомлено, що “Командуючий” видав Наказ № 7 від 28 серпня, яким призначив:

Ларіона Завгороднього – командиром 1-ї кінної Холоднороської дивізії, Мефодія Голик-Залізняка – командиром 1-го кінного полку Холоднороської дивізії та начальником дивізіону бронепоездів, Черноусова Івана (“Чорний Ворон”) – командиром 2-го полку Холоднороської дивізії, Деніса Гупала – командиром 3-го полку Холоднороської дивізії, отамана Вороного – командиром 4-го полку Холоднороської дивізії.

На, 30 вересня 1922 року було призначено “з’їзд для вирішення плану руху та інших справ” у м. Звенигородці. 26 вересня 1922 року Денис Гупало, Мефодій Голик-Залізняка, Олексій Добровольський, Василь Ткаченко прибули до отамана Ларіона Завгороднього. Чекіст “сотник Завірюха” обіцяв отаманам зустріч з генерал-хорунжим Андрієм Гулий-Гуленком, командуючим Південною повстанською групою військ, та полковником Гамалією. На той час Андрій Гулий-Гуленко вже був заарештований.

В Звенигородці усіх отаманів заарештували без жодного пострілу. За подібним планом операції ЧК проводились по всій Україні.

На початку 1923 року в Лук’янівській в’язниці в Києві, утримувалися 42 повстанських командирів та отаманів.

Чекіст – “сотник Завірюха” з фальшивим повстанським загоном продовжив “діяти”, збираючи туди повстанців, котрі залишилися після арешту їхніх командирів. Протягом 1922–1923 року чекісти здійснили остаточну зачистку території Чорного лісу та Холодного Яру. 2 лютого 1923 року Ларіона Завгороднього, Дениса Гупала, Мефодія Голика-Залізняка, Трохима Компанійця, Василя Ткаченка, Костянтина Здобудь-Волю, Івана Ляшенка, Григорія Яковенка, Юрія Дробатковського засудили до розстрілу, а Леонід Мушкет одержав десять років позбавлення волі. Холодноярських отаманів, козаків та декілька січових стрільців утримували разом, у камері № 1 Лук’янівської в’язниці.

9 лютого вони (всього 38 діячів національного визвольного руху) підняли повстання у в’язниці. Хто не загинув під час повстання, був розстріляний катами ГПУ.

Про боротьбу козаків Холодноярської республіки з більшовиками один із учасників подій Юрій Горліс-Горський написав книгу спогадів – документальний роман “Холодний Яр”. Деякі з подій боротьби повстанців проти більшовицької навали на теренах Холодного Яру та в його околицях художньо описані також у романі Василя Шкляра “Чорний Ворон”.

^[2] Всеукраїнський центральний виконавчий комітет (ВУЦВК) – найвищий законодавчий, розпорядчий, виконавчий та контролюючий орган державної влади УСРР у період між Всеукраїнськими з’їздами рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Діяв з 1917 по 1938 рік.

Уперше комітет був обраний 1-м Всеукраїнським з’їздом рад 25 грудня 1917 року під назвою Центральний виконавчий комітет (ЦВК) Радянської України. Надалі іменувався ВУЦВК Рад (1919), ВУЦВК (1920–1935), ЦВК УСРР (1935–1936), ЦВК УРСР (1937–1938). Головами цього органу в різні роки були Ю. Медведєв, В. Затонський і Г. Петровський. За Конституціями УСРР 1918 і 1929 років ВУЦВК обирався Всеукраїнським з’їздом рад і був відповідальний перед ним. Кількість членів і кандидатів у члени ВУЦВК визначалася Всеукраїнським з’їздом рад.

Так:

на 1-му Всеукраїнському з’їзді рад до ВУЦВК було обрано 41 члена.

на 3-му – 89 членів і 22 кандидати у члени;

на 5-му відповідно – 155 і 55;

на 8-му – 251 і 82;

на 9-му – 315 і 110.

ВУЦВК здійснював загальне керівництво державою, господарським та культурним будівництвом. Він мав право зупиняти чинність, скасовувати

і змінювати акти всіх нижчестоячих органів влади та управління. ВУЦВК обирав Президію ВУЦВК та утворював Раду народних комісарів УСРР. Робота ВУЦВК контролювалася і спрямовувалася КП(б)У.

Формою діяльності ВУЦВК були сесії. У період між ними функції найвищого органу держ. влади в Україні виконувала Президія ВУЦВК. Сесії ВУЦВК скликалися Президією: чергові – не рідше 3 разів на рік; надзвичайні – з ініціативи Президії ВУЦВК або за поданням Раднаркому УСРР чи на вимогу не менш як третини членів ВУЦВК. Питання на розгляд ВУЦВК могли вносити його Президія, Раднарком, а також окремі члени ВУЦВК.

ВУЦВК припинив свою діяльність 1938 року у зв'язку з обранням на підставі Конституції УСРР 1937 року нового найвищого органу державної влади в республіці – Верховної Ради УСРР.

^[3] Рада Народних Комісарів УСРР, РНК (Раднарком, Совнарком) – найвищий орган виконавчої влади (уряд) Української радянської соціалістичної республіки у 1919-1946 роках, попередник Ради Міністрів УСРР.

В Україні перший радянський уряд (на подобу уряду УНР) називався Народним Секретаріатом, а другий створений 28 листопада 1918 під назвою “Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України”. З цією назвою він діяв до січня 1919, коли його перейменовано на “Раду Народних Комісарів України”, за російським зразком – РНК.

Недовгий час у 1919-1920 РНК УСРР була ліквідована, а її обов'язки виконував Всеукраїнський Революційний Комітет. Згідно з ст. 16 Конституції УСРР 1919 Раднарком УСРР міг розглядати всі справи законодавства й управління країною, але вирішувати тільки ті з них, що були передані йому ВУЦВК на основі загального або спеціального уповноваження. Конституція УСРР 1919 не називала кількості народних комісарів і не визначала їх функцій. Ряд галузей управління в УСРР керувався відповідними наркоматами РРФСР (військова справи, зовнішня торгівля, пошта і телеграф, транспорт тощо), що мали при наркоматі УСРР представників. Ці справи передано у відання наркоматів РРФСР спеціальними угодами 1919-1921 поміж УСРР і РРФСР.

Після утворення СРСР, у 1923 р. компетенція центральних органів СРСР була дещо обмежена: Раднарком СРСР отримував від ЦВК СРСР законодавчі повноваження тільки у важливіших справах СРСР. Раднарком УСРР складався з народних комісарів, уповноважених народних комісарів СРСР при уряді УСРР, уповноваженого ДПУ СРСР та інших осіб, включених в його членів на основі постанови ЦВК. Згідно з конституцією СРСР 1924, УСРР мала 11 народних комісаріатів, у тому числі 5 одноіменних з союзними народними комісаріатами (т. зв. об'єднані наркомати): фінансів, праці, робітничо-селянської інспекції, продовольства (пізніше перейменованій на внутрішньої торгівлі) і Вищої Ради народного господарства та 6 самостійних (юстиції, внутрішніх справ, освіти, соціального забезпечення, земельних справ й охорони здоров'я). Крім того, до складу РНК УСРР входило 5 уповноважених, т. зв. злитих, себто загально-союзних народних комісаріатів СРСР з правом дорадчого або вирішального голосу за вирішенням ЦВК СРСР (закордонних справ, військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів сполучення, пошт і телеграфу).

Конституція 1936 в принципі зберегла цей поділ, увівши нові назви для наркоматів: а) загально-союзні, що керували дорученою їм галуззю

державної адміністрації на всій території СРСР безпосередньо або через підлегли їм органи; б) союзно-республіканські, що керували відповідною галуззю за списком підприємств чи установ через однойменні наркомати в республіці; в) республіканські, підпорядковані тільки РНК республік. Крім наркоматів, до РНК УРСР належали державні комітети і центральні управління (Держплан, Головне управління організованого набору робітників і переселення та ін.). По реформі управління господарством у 1932 – 1934 кількість народних комісаріатів СРСР збільшилася. Згідно з офіційною теорією РНК стала найвищим адміністративним органом, який під керівництвом партії у межах своїх компетенцій мав виконувати обов'язки уряду радянської держави з метою побудови соціалістичного суспільства.

Голову і членів РНК УРСР формально призначав ВУЦВК, з 1937 Верховна Рада УРСР, яким РНК була підзвітна; на ділі ж вирішальний вплив мало московське керівництво ВКП(б) та ЦК КПУ і під їх контролем РНК УРСР здійснювала доручені їй законодавчі й виконавчі обов'язки. Нормативні акти РНК за конституцією СРСР 1924 мали форму декретів і постанов, а за Конституцією 1936 – постанов і розпоряджень.

^[4] Частини особливого призначення (ЧОП) – воєнізовані більшовицькі загони, створені в 1919 році при заводських партосередках, райкомах, губкомах партії.

Частини призначалися для боротьби з антибільшовицькими виступами населення. Діяли в тісному контакт з загонами ЧК, частинами ВОХР та ВНУС. У 1921 році були включені до міліційних частин Червоної армії. Тоді налічували понад 350 тисяч вояків, мали у своєму складі піхотні, кавалерійські, артилерійські та бронечастини. В 1924–1925 рр. розформовані.

^[5] Продзагони, продовольчі загони, створювалися переважно з робітників у період встановлення радянської влади (1918–1920 рр.) для заготівлі і охорони хліба, продовольства. Перші продзагони були послані в “хлібні” губернії в листопаді 1917 р. Петроградським і Московським військово-революційними комітетами. Декретом ВЦВК 27 травня 1918 р. у них зараховувалися добровольці по рекомендації сов. (радянських) і партійних організацій. У продзагони входила і сільська біднота. Багато загонів вирушали в село озброєними. Вони входили в єдину продовольчо-реквізичну армію Наркомпрода РСФСР (Продармію). Поряд з цим в серпні 1918 р. було створено при ВЦРПС і Наркомпроді Всеросійське центральноєнпродбюро, місцеві органи якого безпосередньо керували діяльністю продзагонів, що не входили в Продармію.

До літа 1918 р. в обстановці продовольчої кризи, формування продзагонів і посилка їх в село набули масового характеру. Літом того ж року формувалися заготівельні, збиральні і збирально-реквізичні загони з робітників і бідних селян; право організації їх надавалося безпосередньо великим профспілкам, фабзавкомам, повітоим і міським Радам. Заготовки проводилися за “твердими” цінами і шляхом реквізиції хліба у “куркулів-саботажників”. Половина заготовленого хліба поступала в розпорядження організації, що послала загін, інша половина – до фонду Наркомпроду. Чисельність Продармії в листопаді 1918 р. досягла 42 тис. чол. З переходом до нової економічної політики в 1921 р. продзагони були ліквідовані.

^[6] Інтернаціональні частини Червоної армії, військові частини, сформовані з добровольців, – зарубіжних громадян, знаходилися в Росії і білися у складі Червоної армії і партизанських загонів у 1918-1920 рр. Перед революцією 1917 р. в Росії знаходилися близько 4 млн. іноземних громадян, у тому числі: більше 2 млн. німецьких, австро-угорських, турецьких і болгарських військовополонених; біля 500 тис. біженців з Австро-Угорщини, Румунії і Вірменії; не менше 1,5 млн. переселенців і відходників з Болгарії, Чехії і Словаччини, Сербії, Хорватії, Ірану, Китаю, Кореї та ін. До цього часу в Росії проживало також понад 2 млн. відходників, біженців і військовослужбовців з Польщі, переселенців з Фінляндії. В листопаді 1917 – січні 1918 рр. були створені: у Петрограді – фінський загін Червоної гвардії, в Мінську – польський революційний батальйон у складі стрілецького полку Мінської ради робітничих і солдатських депутатів, в Одесі (січень 1918 р.) – 2 румунських революційних батальйони. У складі Червоної гвардії в Катеринославі, Томську, Ташкенті та ін. містах формувалися невеликі загоны з революційних військовополонених – сербів, хорватів, угорців, чехів, німців, австрійців та ін. За порадою і за підтримки В. Леніна в Петрограді в лютому 1918 р. був створений інтернаціональний загін у складі 1-го корпусу РСЧА.

У відповідності з постановою Раднаркому добровольці з числа іноземців, що вступали в Червону армію, набували громадянства РСФРР. Було дозволено створювати національні роти, ескадрони і батареї з народностей, що не входили до складу Росії, з подальшим включенням цих частин в регулярні з'єднання Червоної армії. До літа 1918 р. інтернаціональні частини формувалися в декількох десятках міст – Москві, Петрограді, Твері, Воронежі, Пензі, Казані, Самарі, Царицині, Оренбургу, Іркутську та ін. Була утворена Комісія зі створення інтернаціональних груп Червоної армії (червень 1918 – березень 1919 рр.), перетворена потім в Управління по формуванню інтернаціональних груп Червоної армії (квітень – вересень 1919 р.). Крім того, в окремі періоди діяли особливі органи по формуванню і комплектуванню польських, фінських, чехословацьких, китайських, іранських та ін. національних частин.

^[7] Червоний терор – масовий терор, здійснюваний більшовиками проти широких соціальних груп, що були оголошені “класовими ворогами”, або звинувачувалися в “контрреволюційній” діяльності.

Згідно Декрету “про червоний терор” від 5 вересня 1918 року (рос. Декрет о красном терроре), “червоний терор” ставив перед собою завдання боротьби з контрреволюцією, спекуляцією й злочинами за посадою шляхом ізолювання “класових ворогів” у концентраційних таборах і шляхом фізичного знищення “всіх осіб, причетних до білогвардійських організацій, змов і закатів”.

Російські історики, як правило, розглядають “червоний терор” лише в межах Радянської Росії у роки Громадянської війни (1917-1923). Таку позицію не можна вважати правильною, оскільки відомо, що відділи ВЧК РНК діяли також і за межами Росії, зокрема у Києві, Харкові, Мінську та інших містах, що пізніше опинилися у складі СРСР. Українські історики поширюють термін “червоний терор” і на сталінські репресії в СРСР до 1953 року.

Термін “червоний терор” застосовують також щодо діяльності комуністів Угорщини (1919), республіканців Іспанії (1936–1939) та комуністичної військової хунти Ефіопії (1977-1979).

^[8] Воєнний комунізм – здійснювані більшовиками з середини 1918 (в Україні з 1919 року) по березень 1921 р. соціально-економічні перетворення на підконтрольній їм території колишньої Російської імперії.

В основу воєнного комунізму була покладена ідея відмови від капіталізму та швидкого революційного переходу до комуністичного ладу шляхом одержавлення власності, згортання товарно-грошових відносин, тотального підпорядкування суспільних, групових, індивідуальних інтересів державним. В економіці – це обвальна націоналізація промислових підприємств, поміщицьких маєтків, торговельних закладів. Воєнний комунізм передбачав примусовий державний перерозподіл ресурсів, у тому числі предметів і товарів широкого вжитку та продовольства, державну монополію на хліб та інші продукти харчування. Практичним утіленням останньої стала так звана продрозкладка за допомогою спеціальних продовольчих загонів. У політичному житті – це перетворення Рад із широких представницьких органів на органи диктатури з обмеженням виборчих прав, масова заміна Рад ревкомками, комбідками, переслідування опозиційних партій, створення привілейованих умов для РКП(б). В ідеології та культурі воєннокомуністичні заходи полягали в пропаганді комунізму, запереченні старих культурних надбань, у формалістичних пошуках нового в літературі й мистецтві.

В галузі економіки політика воєнного комунізму зазнала повного краху, і Ленін був змушений починаючи з X з'їзду РКП(б) (березень 1921) визнати її недовість та шукати шляхи відступу, компромісу з народними масами, невдоволення яких набрало характеру політичної кризи. На зміну військовому комунізму прийшла нова економічна політика. В Україні вона була запроваджена з осені 1921 р.

^[9] Мужича партія. 1923 року в Харкові на чолі з В. Доленком було утворено підпільну Українську Мужичу (селянську) партію. Вона ставила за мету повалення більшовицького режиму методами політичної боротьби й відновлення незалежності України. Партія спиралася передусім на селянство, котре було головним носієм національної автентичності й чинило запеклий опір більшовикам. У духовно-релігійній сфері Мужича партія спиралася на Українську Автокефальну Православну Церкву, надзвичайно впливову серед селянства. Більшовики невдовзі відчули реальну небезпеку для свого режиму і вдалися до репресій: 1 квітня 1926 р. заарештований архієпископ Харківський УАПЦ Олександр Ярещенко (загинув у таборах після 1939 р.), тоді ж було закрито й незабаром підірвано кафедральний Миколаївський собор УАПЦ в Харкові (нині на тому місці – трамвайні колії між Пушкінською та майданом Конституції). Весь провід Мужичої партії й велика кількість її активістів були репресовані на початку 1927 року: партійне керівництво ув'язнене на Соловках, усі інші – заслані на Урал та в Середню Азію.

На процесі в справі “Спілки Визволення України” (Харків, березень – квітень 1930 р.) провідники Мужичої партії дістали нові терміни: її голова В.Доленко – 10 років, А.Дражевський, Н.Жілін, С.Халява (усі троє загинули

в таборі) і Я.Стороженко – по 5 років, В.Лещенко – 6, а Б.Щербаненко – 8 років (загинув у таборі).

[10] Братство української державності (БУД) -українська таємна організація, заснована навесні 1919 р. в Києві. Підтримувала зв'язки з урядом Української Народної Республіки за кордоном. Провідну роль у діяльності БУД відігравав С.Єфремов. У 1924 р. організація саморозпустилася.

[11] Процес Спілки Визволення України, показовий процес над 45 керівниками і головними діячами СВУ, що відбувся в оперному театрі у Харкові від 9 березня до 19 квітня 1930 р.

Процес СВУ мав політичне завдання обґрунтувати переслідування потенційної націоналістичної політичної опозиції і підготувати ґрунт для подальших нападів на ВУАН та УАПЦ і для переслідування інших нібито існуючих політичних угруповань, поглибити ворожнечу між прихильниками українізації (комуністами й некомуністами) і посередньо політично скомпромітувати саму політику українізації, пов'язуючи українське відродження з діяльністю УНР в екзилі і з агресивним спрямуванням закордонної політики Польщі. Справа СВУ була початком розгрому українського культурного процесу, що інтенсивно розпочався в УРСР по визвольних змаганнях.

Головою Найвищого Суду УРСР, який слухав справу СВУ, був А. Приходько, головним прокурором М. Михайлик (генеральний прокурор республіки і заступник Наркомюсту), серед громадських обвинувачів були:

П. Любченко,
академік О. Соколовський,
письменник О. Слісаренко.
Оборонці:
Ратнер,
Віленський,
Пухтинський.

Між підсудними були 3 жінки (Людмила Старицька-Черняхівська, Людмила Біднова, А. Токарівська), 2 доктори, члени ВУАН, 15 професорів вищих шкіл, 2 студенти, 1 директор середньої школи, 10 учителів, 1 теолог і 1 священик УАПЦ, 3 письменники, 5 редактори, 2 кооператори, 2 правники і 1 бібліотекар; 15 підсудних були співробітниками ВУАН. Багатьох підсудних єднала політична діяльність під час визвольних змагань: 31 з них були колись членами українських політичних партій (15 – УПСФ, 12 – УСДРП, 4 – УПСР), 1 був прем'єром, 2 – міністра уряду УНР, 6 – члени Української Центральної Ради. Згідно з обвинувальним актом, 33 належали до Київської групи СВУ, по 3 до Дніпропетровської й Одеської, по 2 до Полтавської і Миколаївської, по 1 до Чернігівської й Вінницької. Між підсудними були 2 українці єврейського походження: історик Й. Гермайзе і правник З. Моргуліс.

За радянськими джерелами СВУ була підпільною організацією, яка існувала в Україні від червня 1926 до липня 1929, коли її викрили органи ДПУ. СВУ одночасно начебто існувала на еміграції (її не слід плутати з Союзом Визволення України, який діяв під час Першої Світової війни за кордоном). Тісно пов'язана з СВУ мала бути Спілка Української Молоді (СУМ).

Згідно з обвинувальним висновком, СВУ ставила собі завдання визволення українського народу на всіх просторах його етнографічної території

й заснування самостійної української республіки, яка мала бути парламентарною і демократичною, з широким правом громадян на приватну власність. Обвинувальний висновок стверджує, що СВУ підготувляла народні повстання або принаймні заколоти у пов'язанні з чужими імперіалістичними державами (Польщею) і у тісному порозумінні з лідерами української еміграції, т. зв. еміграційною СВУ. На процесі обвинувачувано СВУ, ніби вона “створена за вказівками закордонного центру петлюрівщини...”, була “єдина з петлюрівським закордонним центром, що визнавав себе урядом УНР”. Крім того, СУМ мала організувати терор проти всесоюзних і українських радянських керівників. Осередками дії СВУ акт обвинувачення вважав ВУАН і УАПЦ.

У процесі виявилось багато розбіжностей. Лідери української еміграції рішуче заперечували твердження слідства, ніби еміграція давала якісь вказівки. СВУ. Зокрема Л. Чикаленко заперечив, ніби він будь-коли висилав лист-інструкцію С. Єфремову. В існуванні такого листа висловив сумніви і підсудний Й. Гермайзе. Об'єднаної еміграційної СВУ не могло й бути, бо еміграція була політ. занадто поділена. Н. Павлушкова (сестра підсудного) твердить, що “СВУ як організація являла собою центр з дуже вузького кола людей, не більше 12 – 15, без міцно організаційно оформленої периферії”; вона визнає, що зізнання підсудних на процесі СВУ були вимушені.

Якщо зважити на радянський розголос процесу СВУ, вирок був досить поміркований. За твердженням підсудного К. Туркала, прокурор загрожував 13 підсудним смертною карою, але її не вимагав. З 45 підсудних 4 засуджено на 10 років ув'язнення, з суворою ізоляцією, 6 – на 8, 3 – на 6, 10 – на 5, 21 – на 3 й 1 на 2 роки; з них 10 дістали умовні вирокі і були негайно звільнені, ще 5 були помилувані за кілька місяців. Частину засуджених заслано на Соловки. У 1930-их рр. і під час перших місяців радянсько-німецької війни багато учасників процесу СВУ були знову заарештовані й знищені. Головні підсудні загинули в тюрмах або на засланні, лише одиниці попали на еміграцію (К. Туркало), а дехто був реабілітований аж по Другій світовій війні (В. Ганцов, В. Атамановський).

У сучасній українській літературі переважає думка, що СВУ і СУМ не існували як організації, а скоріше, були провокаційною вигадкою ДПУ (В. Голубничий, В. Гришко, М. Ковалевський, Г. Костюк, Ю. Лаврінченко, Р. Саллівант, К. Туркало, П. Феденко), але дехто визнає існування СВУ (Н. Павлушкова, В. Плющ). Гіпотезу про те, що СВУ – СУМ як організації були вигадкою ДПУ ніби підтримує факт інших показових процесів всесоюзного масштабу (Шахтинський процес у 1928 або так званої Промпартії у грудні 1930), які мали суто політичне завдання. Існує й версія про те, що підсудні на процесі СВУ були українськими патріотами і активно працювали для українського національно-культурного відродження 1920-их рр., але вони це робили більше спонтанно, не створюючи якоїсь антирадянської політичної організації, тим більше такої, що директиви діставала б від української еміграції. Наукові дискусії навколо існування СВУ-СУМ тривають і досі. Зокрема, оприлюднений у цьому збірнику документ № 154 вказує на реальну діяльність повстанського загону під назвою “СВУ” в Роменському, Недригайлівському та Смілянському районах з 1929 по 1932 рік.

^[12] Нова економічна політика (НЕП) – економічна політика, яка проводилася в радянських республіках починаючи з 1921 року. Була прийнята весною 1921 року Х з'їздом РКП(б), змінивши політику “воєнного комунізму”, що проводилася в ході Громадянської війни. Нова економічна політика мала на меті відновлення народного господарства і подальший перехід до соціалізму. Головний зміст НЕП – заміна продрозкладки податком в селі, використання ринку і різних форм власності, залучення іноземного капіталу у формі концесій, проведення грошової реформи (1922–1924), в результаті якої рубль став конвертованою валютою.

НЕП дозволив швидко відновити господарство, зруйноване Першою світовою і Громадянською війнами.

З другої половини 1920-х років почалися перші спроби згортання НЕПу. Ліквідовувалися синдикати в промисловості, з якої адміністративно витіснявся приватний капітал, створювалася жорстка централізована система управління економікою (господарські наркомати). Сталін і його оточення узяли курс на примусове вилучення хліба і насильницьку колективізацію села. Проводилися репресії проти управлінських кадрів (Шахтинська справа, процес Промпартії і ін.). На початок 1930-х років НЕП був фактично згорнутий.

^[13] Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) – незалежна православна церква в Україні та в українській діаспорі Західної Європи й Північної Америки, що відродилася під час національно-визвольних змагань (1917–1921).

14-30 жовтня 1921 року в Києві відбувся Перший Всеукраїнський Церковний Собор, що підтвердив автокефалію УАПЦ, проголошену Всеукраїнською Православною Церковною Радою 5 травня, і вписав її до канонів УАПЦ, як одну з головних засад: “Українська Православна Церква є автокефальною, ніякому духовному урядові інших Православних Церков не підлегла, і сама порядкує своїм духовним життям за провідництвом Святого Духа.”

В ситуації, коли неможливо було провести канонічне поставлення єпископів, Собор вирішив провести висвячення єпископів через рукоположення самих священників, що є грубим порушенням згідно Православних канонів (1 правило святих Апостолів). Таким чином було висвячено протоієрея Василя Липківського, який став митрополитом УАПЦ та протоієрея Нестора Шараєвського. Після цього, вони рукоположили інших 27 єпископів для УАПЦ.

Все священство та активні вірні УАПЦ були заарештовані, заслані та розстріляні НКВД протягом 1930 – 1937 рр. Напередодні Другої Світової війни були ліквідовані майже всі прояви УАПЦ в радянській Україні.

УАПЦ в Україні було відновлено на початку 1990-х рр.

^[14] Другий зимовий похід Армії Української Народної Республіки – жовтень-листопад 1921 року. Загальне командування Повстанською Армією здійснював Юрій Тютюнник, начальником штабу був полковник Юрій Отмарштейн.

Завдання

В жовтні 1921 командуванням Армії УНР та Повстанчою Командою було розроблено план, який передбачав надання воєнної допомоги партизанському рухові в Україні. Активні дії повстанських загонів повинні були перешкодити вивезенню продовольства з України в Росію і тим самим врятувати населення від голоду (якраз на зиму 1921–1922 рр. прийшовся перший голодомор, спровокований більшовицькою політикою “воєнного комунізму”: фактичного пограбування села т. зв. “продрозкладкою”). Стратегічним завданням операції було підняття всенародного повстання і повалення більшовицького режиму в Україні. Ця акція ввійшла в історію під назвою Другий зимовий похід Армії УНР або Листопадовий рейд.

Передумови Походу

У жовтні 1920 року поляки порушили умови польсько-української військової конвенції від 24 квітня 1920 року і пішли на замирення з більшовиками. Українська Армія ще більше місяця продовжувала війну з Радянською Росією, але під тиском ворога 21 листопада 1920 року була змушена відступити на терени окуповані Польщею, і там скласти зброю. 18 березня 1921 року між Польщею з одного боку та РФССР і УСРР з іншого боку було укладено Ризький договір. Наприкінці 1920 – на початку 1921 рр. територію України окуповувала Червона армія чисельністю до 1 млн 200 тис. чоловік. Тут дислокувалося 35 дивізій, 10 бригад, технічні та спеціальні частини, які були зведені у п'ять армій (4-у, 6-у, 12-у, 14-у, 1-у кінну).

У січні 1921 року при Головній Команді військ УНР засновано Партизансько-Повстанський Штаб, завданням якого було підготувати загальне повстання в Україні проти окупаційного московсько-більшовицького режиму. Справу підготовки до походу в Україну Симон Петлюра доручив відомому військовому діячеві генерал-хорунжому Юркові Тютюнникові. Підготовка рейду в Україну здійснювалась в координації з II Відділом Генерального штабу Польського Війська. Поляки, зокрема: а) погодилися на організацію Головного Повстанського штабу у Львові; б) зобов'язалися постачати необхідні засоби для штабу та його станиці, через які переходитимуть посланці в Україну; в) дозволяли використовувати інтернованих старшин та козаків як посланців в Україну; г) обіцяли видавати документи на безкоштовний переїзд залізницею для службовців Штабу. Одночасно поляки погодилися випустити 2000 інтернованих старшин і козаків, які на добровільній основі погодяться повернутися в Україну для продовження боротьби з більшовиками.

7 жовтня 1921 року більшовики домоглися від поляків видалення з території Польщі представників “Російського Евакуаційного Комітету” на чолі з Б. Савінковим. Відтак було перекреслено російсько-білоруський рейд, який мав стягнути на себе увагу частин Червоної армії, розташованих у Білорусі, і тим самим забезпечити з півночі український рейд.

Організація Повстанчого Штабу

- Начальник Штабу – полковник Юрій Отмарштейн. Завдання: опрацювати план походу в Україну.
- Командувач Повстанчею Армією – Юрко Тютюнник. Завдання: керівництво повстанням.

- Адъютант Начальника Штабу – Дмитро Герчанівський (псевдо – Дмитро Стрілець).
- Начальник розвідчого відділу – полковник Очеретько
- Помічник Начальника розвідчого відділу – сотник Петро Ващенко.
- Начальник Військового управління – полковник Осип Добротовський.

У квітні 1921 року Партизансько-Повстанчий штаб на чолі з генералом Тютюнником виїхав з Тарнова до Львова з дорученням – розробити там план організації повстанської армії. Штаб розміщувався у Підзамчі, в будинку Другого відділу Команди Корпусної округи (у скороченні ДОК/II-Lwow). У народі будинок називався “на Кісельках”. Була це Львівська Експозитура II Відділу Генерального штабу Польського Війська (тобто розвідка). Шеф Львівської Експозитура II Відділу ГШ ПВ просив свого зверника, шефа II Відділу Генерального штабу ПВ у Варшаві, підполковника Ігнація Матушевського, щоб українському Повстанчому штабові дати якнайбільшу допомогу, бойовий виряд, обмундирування та харчі.

У другій половині жовтня 1921 року з таборів інтернованих осіб у Калиші, Вадовицях та з Александрова-Куявського перевезено у Волинські ліси понад 1200 вояків. Їх розміщено у лісах на північ від міста Рівного. Незабаром приїхала бригада добровольців з колишньої 6-ї дивізії Армії УНР під командою Р. Сушка, а вслід за тим і численний штаб генерала Юрка Тютюнника. Почалася організація Повстанчої Армії, зокрема її головної частини – Волинської групи.

Нарада у Мицьках

27 жовтня 1921 року у селі Мицьках відбулася нарада командного складу, на якій обговорено план походу в Україну. Як виявилось на цій нараді, більшість була переконана, що цей похід буде кінцем комуни в Україні та що ніхто вже не буде повертатися до Польщі до таборів інтернованих. Однак були й скептики. Зокрема підполковник Микола Шраменко висловив думку, що кілька добрих боїв із ворогом і великі переходи в холоді зроблять Повстанчу Армію небоєздатною, і тим самим уся акція приречена на невдачу.

Незважаючи на всі побоювання Тютюнник видав наказ першій, другій, третій, четвертій і п'ятій Повстанчим групам в Україні проголосити загальне повстання, згідно з інструкцією, виданою 15 серпня 1921 року. Друга Повстанча група під командуванням отамана Орлика мала знищити залізничні лінії на північному Правобережжі, які пов'язували північ з півднем, щоб перетяти шляхи комунікації Червоної армії з Києвом і не допустити відступу на північ.

Третій Повстанчий групі під командуванням отамана Левченка, яка діяла на північному Лівобережжі, наказано було знищити шляхи комунікації в її районі, підірвати залізничний міст у Кременчущі, захопити Полтаву та зробити рейд на Харків, щоб знищити советський окупаційний центр України.

П'ята Повстанча група, під командою отамана Брови, діяла на півдні України й мала перерізати шляхи комунікації між Україною і Доном, захопити місто Катеринослав та висадити в повітря мости на Дніпрі. Кожний наказ закінчувався фразою: “Всіх членів чека і комуністів розстрілювати”.

Українська Повстанча Армія (тоді вперше з'явилася ця назва) поділялася на три армійських групи: 1-ша, найбільш чисельна, – головна Волинська група, якою мав командувати сам генерал Юрко Тютюнник; 2-га, Подільська, утворювала відділ окремого призначення – нею командував підполковник Михайло Палій-Сидорянський, випробуваний старшина, який у 1920 році командував полком у 4-й Київській Стрілецькій дивізії; 3-тя група, чисельно найменша, формувалася на терені Бесарабії, під румунською окупацією, й тому називалася вона Бесарабською. Назви цих груп виводилися з назв теренів, на яких вони формувалися і з яких вони проривалися на територію Української СРР.

Перебіг Походу

Усі три групи перейшли радянський кордон у різних місцях. Перші відомості про перехід кордону українськими військами командування правобережного угруповання Червоної армії отримало з Києва опівдні 28 жовтня. Водночас з-поміж населення розійшлися чутки про багаточисельність українських сил і про початок масового антибільшовицького повстання.

Бесарабська група

Командир – Гулий-Гуленко. З усіх трьох груп – найменша та найслабша. Сформована на території Румунії. На Правобережну Україну пробивалась першою. Головне завдання групи – демонструвати на півдні України “основний наступ”, відвернути на себе увагу більшовиків, тим самим полегшати операцію прориву головній Волинській групі. За ціль Бесарабська група мала захоплення міста Тирасполя і прямування на Одесу, щоб здобути доступ до моря. Поставленої цілі не було досягнуто.

Найбільший відділ Бесарабської групи налічував 150 чоловік і був під командою сотника Пшенника, який перебував при румунському штабі в м. Бендерах. Вояки, котрі склали цю групу розміщувались в околицях міста.

19 листопада 1921 року Бесарабська група вирушила у похід трьома відділами. Перший відділ прорвався на лівий берег Дністра за вісім кілометрів на захід від Тирасполя та зайняв села Паркани, Тернівку, Бичок і Красногірку. Тут відділ поповнився повстанцями, ліквідував захоплених комуністів і 13 червоноармійців та вирушив на Тираспіль. Близько 9 години ранку повстанці навіть захопили західне передмістя Тирасполя, але здобути міста їм не вдалося. На зустрічі групі вийшов II батальйон 451-го полку Московської дивізії та частини полку особливого призначення під командою Миронова. Повстанці відступили перед чисельнішим ворогом.

Другий відділ, менш чисельний, під командою отамана Батурина перейшов Дністер біля містечка Гура-Бікулуй, на північ від Бендер, зайняв село Плоску й вирушив у північно-східному напрямку на місто Тираспіль. На зустріч йому вийшов Тираспільський гарнізон Червоної Армії, і після короткого бою відділ мусив відступити, втративши багато вбиті і пораненими. Частина повстанців потрапили у більшовицький полон.

Третій відділ кількістю близько 50 чоловік, під командою самого-таки Гулого-Гуленка намагався перейти з Бесарабії на територію України в районі міста Дубосари вранці 18 листопада 1921 року. Про долю цієї групи немає інформації.

В ході операції відділ Басарабської групи під командою сотника Пшеника втратив, за радянськими джерелами 79 вояків, які, здебільшого, потрапили в полон. Інші пішли вплав через Дністер і декому вдалося дістатися румунського берега.

Подільська група

Вирушила в похід 25.10.1921 з м. Гусятина на Тернопільщині. В перших боях група розбила кілька червоноармійських загонів і сама стала кінною групою. З важкими боями загін пройшов все Поділля і вийшов у район Бородянки (60 км від Києва). Тут, втративши надію з'єднатись з Волинською групою, що було передбачено оперативним планом, подільський загін був змушений повернути на захід. 29.11.1921 Подільська група перейшла польський кордон.

Волинська група

4 листопада 1921 р. в рейд вийшла Волинська група і 7.11.1921 р. здобула Коростень. Проте під натиском переважаючих сил противника українські частини змушені були відступити на захід. В районі селища Базар (тепер Житомирська обл.) група була оточена більшовицькою кавалерією Г. Котовського.

17.11.1921 р. в бою під селом Малі Мінки повстанці були розбиті. Частина учасників групи потрапила у полон, і після рішучої відмови перейти на службу до Червоної армії 360 бійців Повстанської Армії 21 листопада 1921 р. було розстріляно під Базаром. Подвиг героїв Базару, які загинули нескореними, довгі роки служить прикладом вірності присязі та українському народові.

Список уродженців Сумщини – козаків Армії УНР, які полягли за Україну під м. Базар 21-23 листопада 1921 року:

Сокрут Наум Аврамович

Народився 1 грудня 1891 р. в слободі Нижня Сироватка Сумського повіту Харківської губернії. Українець. Селянин. Закінчив Сумське сільськогосподарське училище (в 1912 р.) та 2-у Иркутську школу прапорщиків. Агроном. Штабс-капітан царської армії (командир інженерної роти) 4-ї Сибірської стрілецької дивізії. Партійність – “петлюрівець” (так в анкеті). В армії УНР із 1 січня до листопада 1919 р. (був січовим стрільцем), коли потрапив у полон до денкінців, з якими пізніше був інтернований у табір м. Александров Куявський. У 1920 р. воював у складі 4-ї Київської дивізії, з якою відступив у Польщу, де знову був інтернований у табір м. Александров Куявський. Під час Другого Зимового походу – ройовий технічної сотні 4-ї Київської дивізії. В полон потрапив 17 листопада. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 12 березня 1998 р.

Кидальник Сила Пантелеймонович

Народився 1889 р. в Чернечій Слободі Роменського повіту Полтавської губернії. Росіянин. Селянин. Закінчив 2 класи початкового училища і бухгалтерські курси в Москві. Безпартійний. Служив санітаром в Червоній армії. Під час Другого Зимового походу –

писар кінної сотні штабу 4-ї Київської дивізії. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 25 березня 1998 р.

Шевченко Григiр Васильович

Народився 1895 р. в с. Андріяшiвка Лохвицького повіту Полтавської губернії. Українець. Козак Закiнчив 6 класiв гiмназiї в м. Тифліс та 2-у Тифліську школу прапорщикiв. Підпоручик царської армії. В українській армії з грудня 1918 р. Як сiчовий стрiлець у 1919 р. інтернований в один із польських таборiв. Під час наступу 1920 р. – старшина для доручень при iнтендантi 4-ї Київської дивізії. Вдруге інтернований у табір у табір м. Вдовиці. Числився писарем господарчої частини iнтендатури Київської дивізії. Під час Другого Зимового походу – через хворобу – перебував у резерві штабу 1-ї бригади 4-ї Київської дивізії. У полон потрапив 16 листопада під м. Базар. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 25 березня 1998 р.

Кривокобильський Монан Павлович

Народився 1896 р. в с. Левченки Роменського повіту Полтавської губернії. Українець. Селянин. Закiнчив сiльську школу. Писар. Безпартійний Армії УНР із 1919 р. Під час Другого Зимового походу – діловод господарчої частини 2-ї бригади 4-ї Київської дивізії. В полон потрапив 17 листопада близько 15.00-16.00 год. під час бою під с. Миньки. Розстріляний 23 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 25 березня 1998 р.

Голуб Артем Павлович

Народився 1898 р. у Лебединському повіті Харківської губернії. Українець. Селянин. Малограмотний. Безпартійний. В українській армії з 1918 р. Під час Другого Зимового походу – санітар лазарету 4-ї Київської дивізії. В полон потрапив будучи пораненим. Розстріляний 23 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 25 березня 1998 р.

Вергун Семен Семенович

Народився 25 квітня 1897 р. в с. Михайло-Аклiвка Карабутiвської волості Конотопського повіту Чернігівської губернії. Українець. Селянин. Закiнчив сiльську школу. Безпартійний. В Армії УНР із 1919 р. Служив в 30-му курені 10-ї бригади 4-ї Київської дивізії. Під час Другого Зимового походу – козак 4-ї Київської дивізії. 17 листопада під с. Звiздаль потрапив у полон. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 25 березня 1998 р.

Каменецький Михайло Григорович

Народився 25 червня 1898 р. у с. Грунь Зiнкiвського повіту Полтавської губернії. Українець. Міщанин. Закiнчив 4 класи мiського училища. Телефонiст. Безпартійний. В Армії УНР із 1919 р. Інтернований в одному з польських таборiв. Під час Другого Зимового походу – козак телефонiчної сотні 2-ї бригади 4-ї Київської дивізії. Будучи пораненим, потрапив у полон 17 листопада на березі р. Березенки. Розстріляний 23 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Маширов Микола Дмитрович

Народився 1899 р. в с. Шипівка Путивльського повіту Чернігівської губернії. Росіянин. Селянин. Закінчив сільську школу. Слюсар. Безпартійний. В українській армії з 1918 р. Під час Другого Зимового походу-козак технічного куреня при штабі 4-ї Київської дивізії. В полон потрапив під с. Малі Миньки. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Шкумат Василь Дмитрович

Народився 1898 р. у Сумському повіті Харківської губернії. Українець. Селянин. Неграмотний. Безпартійний. В Армії УНР із 1919 р. Під час Другого Зимового походу – козак технічного куреня 4-ї Київської дивізії. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Савченко Трохим Архипович

Народився 1899 р. у с. Дмитрівка Конотопського повіту Чернігівської губернії. Українець. Селянин. Закінчив однокласне сільське училище. Наглядач на телеграфі. Безпартійний. В Армії УНР із 1919 р. Служив козаком-зв'язківцем при штабі 2-ї Волинської дивізії. Інтернований у табір м. Каліш. Під час Другого Зимового походу – козак-зв'язківець при штабі 4-ї Київської дивізії. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Бузун Данило Савелійович

Народився 11 грудня 1893 р. у с. Матіївка Конотопського повіту Чернігівської губернії. Українець. Селянин. Закінчив церковно-приходське училище. Муляр. Безпартійний. В Армії УНР із 1919 р. Під час Другого Зимового походу-козак нестройової сотні 4-ї Київської дивізії. Потрапив у полон 17 листопада під с. Миньки. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Демченко Петро Костянтинович

Народився 1899 р. в Глухівському повіті Чернігівської губернії. Українець. Міщанин. Закінчив 3 класи Глухівського ремісничого училища. Слюсар. Безпартійний. В Армії УНР із 1920 р. Під час Другого Зимового походу – в обозі 4-ї Київської дивізії. Потрапив у полон 17 листопада під час бою неподалік с. Малі Миньки. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Лященко Федір Якович

Народився 10 серпня 1898 р. в с. Гирівка Конотопського повіту Чернігівської губернії. Українець. Міщанин. Закінчив сільську школу. Безпартійний. В Армії УНР із 1919 р. Служив у 3-й гарматній бригаді 3-ї Залізної дивізії. Інтернований у табір м. Каліш. Під час Другого Зимового походу-козак комендантської сотні штабу 4-ї Київської дивізії. Потрапив у полон 17 листопада близько 15.00 під час бою неподалік с. Миньки. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Гаренов Олександр Миколайович

Народився 30 серпня 1898 р. в м. Путивль Курської губернії. Росіянин. Міщанин. Закінчив церковно-приходську школу. Маляр. Безпартійний. В українській армії з 1918 р. Під час Другого Зимового походу – при лазареті (господарчій частині?) УПА. В полон потрапив 17 листопада. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Чичман Іван Йосипович

Народився 5 березня (серпня?) 1892 р. у с Андріяшівка Лохвицького повіту Полтавської губернії. Українець Козак. Закінчив сільське училище. Телефоніст. Безпартійний. В Армії УНР із 1919 р. Служив у 30-му курені 10-ї бригади 4-ї Київської дивізії. Інтернований у табір м. Александров Куявський. Під час Другого Зимового походу – козак 1-го куреня 1-ї бригади 4-ї Київської дивізії. В полон потрапив під с. Миньки. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Михайленко Яків Іванович

Народився 9 лютого (листопада?) 1896 р. у Кролевецькому повіті Чернігівської губернії. Українець. Селянин. Закінчив сільську школу. Безпартійний.

В Армії УНР із 1920 р. Служив у 7-му курені 3-ї бригади 3-ї Залізної дивізії Під час Другого Зимового походу – козак штабної сотні 4-ї Київської дивізії. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

Калашників Олександр Антонович

Народився 1897 р. у м. Путивль Курської губернії. Українець. Селянин. Закінчив 2 класи сільської школи. Безпартійний.

В українській армії з 1918 р. Службу проходив на посаді писаря 20-ї бригади 4-ї Київської дивізії. Під час Другого Зимового походу – писар 4-ї Київської дивізії. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р.

^[15] Григор'єв Матвій (Григоріїв Матвій Олександрович, справжнє ім'я – Ничипір Серветник) (* Нар. 9 лютого 1884, с. Заставля (передмістя м. Дунаївці) Новоушицького повіту Подільської губ., тепер Хмельницької обл. – † 27 липня 1919 у с. Сентове, тепер с. Родниківка Олександрівського р-ну Кіровоградської обл.) – Військовий діяч часів УНР, повстанський отаман (із серпня 1918), командир Херсонської дивізії Армії УНР, полковник Армії Української Держави (1918), Головний отаман Херсонщини і Таврії (1919).

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ, ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИК

№ 1	Витяг зі статті В. Леніна “Чи утримають більшовики державну владу?” Вересень-жовтень 1917 року.
№ 2	Декрет Раднаркому Росії про зняття пам’ятників. 14 квітня 1918 року.
№ 3	Постанова РНК РСФРР про набатний дзвін. 30 липня 1918 року.
№ 4	Постанова Раднаркому Росії про червоний терор. 5 вересня 1918 року.
№ 5	Протокол об’єднаної наради щодо ліквідації повстанських загонів у Кролевецькому, Конотопському, Глухівському і Путивльському повітах. 27 лютого 1919 року.
№ 6	Витяг з виступу В. Леніна на конференції залізничників щодо методів подолання продовольчої кризи. 16 квітня 1919 року.
№ 7	Повідомлення газети “Комуна” про ставлення населення Сумського повіту до більшовицької партії. 3 травня 1919 року.
№ 8	Наказ про оголошення м. Сум та Сумського повіту на військовому становищі у зв’язку з активізацією повстання під проводом отамана Григор’єва. 14 травня 1919 року.
№ 9	Резолюція Роменського повітового комітету КП(б)У про розгортання червоного терору. 14 травня 1919 року.
№ 10	Уривок зі статті в газеті “Комуна” про антибільшовицькі та антисемітські настрої учнів Сумської трудової школи. 21 травня 1919 року.
№ 11	Оголошення про заборону звернень і клопотань про долю арештованих заручників м. Суми. 24 травня 1919 року.
№ 12	Стаття в газеті “Комуна” про поведінку радянських міліціонерів. 28 травня 1919 року.
№ 13	З листа голови ВНК В. Леніну про стан справ в Українській Надзвичайній комісії. Не раніше 4 червня 1919 року.
№ 14	Спогад про приїзд Троцького в 1919 р. на станцію Смородино. Без дати.

№ 15	Уривок зі статті В. Леніна "Всі на боротьбу з Денікіним!" Липень 1919 року.
№ 16	Зі звіту Роменського повітового парткому. 16 липня 1919 року.
№ 17	З повідомлення про розкриття української повстанської організації в м. Києві. 23 серпня 1919 року.
№ 18	Повідомлення про арешт повстанцями закупочної комісії на межі Конотопського і Путивльського повітів. 2 грудня 1919 року.
№ 19	Витяг зі статті В. Леніна щодо постачання продуктів до Росії за рахунок України. Без дати.
№ 20	Протокол засідання Глухівського повітового військово-революційного комітету щодо неконтрольованих партизанських загонів та переростання їх дій у повстанську боротьбу проти радянської влади. 2 грудня 1919 року.
№ 21	Повстанська листівка. Без дати.
№ 22	Протокол з'їзду бойових дружин в селі Ярославець Глухівського повіту. Без дати.
№ 23	Зізнання колишнього полоненого червоноармійця Агаркова. 15 грудня 1919 року.
№ 24	Повідомлення Глухівському повітовому ревкому про появу на території повіту загонів анархістів. 22 грудня 1919 року.
№ 25	Протокол об'єднаного засідання Кролевецького повітового ревкому та парткому, за участю уповноваженого штабу 12 армії про відмову партизанського з'їзду виконувати розпорядження радянської влади. 24 грудня 1919 року.
№ 26	Повідомлення про антикомуністичне повстання в с. Атюша Кролевецького повіту Чернігівської губернії. 28 грудня 1919 року.
№ 27	Телефонограма про добровільну явку втікачів з Червоної армії. 4 січня 1920 року.
№ 28	Інформація про робітничий продовольчий з'їзд. 11 лютого 1920 року.
№ 29	Наказ Лебединського повітового ревкому про покарання за невиконання продрозкладки. Лютий 1920 року.

№ 30	Посвідчення, видане члену Глухівського повітового виконкому з дорученням застосування конфіскацій майна і розстрілів заручників. 19 квітня 1920 року.
№ 31	Коротка інструкція Раднаркому УСРР щодо боротьби з повстанським рухом. 20 квітня 1920 року.
№ 32	Листівка з закликом про добровільні пожертвування одягу, взуття і продовольства для потреб Червоної армії з попередженням про можливість примусових реквізицій. 1920 рік.
№ 33	Витяг з Декрету РНК РФСРР про реквізиції та конфіскації. 8 травня 1920 року.
№ 34	Повідомлення про бойові дії проти повстанців на території Глухівського і Путивльського повітів. 9 червня 1920 року.
№ 35	Повідомлення про розповсюдження на Глухівщині листівок “Української повстанської ради.” 10 червня 1920 року.
№ 36	Зведення Сумського виконавчого комітету про хлібозаготівлі, ринкові ціни на продукти та боротьбу з повстанським рухом. Червень 1920 року.
№ 37	Телеграма Курському губвоенкому про кількість та озброєння загону Кривущенко Марусі. 11 червня 1920 року.
№ 38	Телеграма Курському губвоенкому про хід боїв з повстанцями. 14 червня 1920 року.
№ 39	Рапорт про хід боїв з повстанцями в районі с. Ворожба. 14 червня 1920 року.
№ 40	Оголошення в Лебединській газеті “Вісти” про підтримку боротьби з дезертирством. 17 червня 1920 року.
№ 41	Донесення начальника надзвичайної експедиції, особливо уповноваженого РВР 12 армії А. Азарова про каральні операції проти повстанців на Глухівщині. 6 липня 1920 року.
№ 42	Політичне зведення по Тулиголівській волості. 9 липня 1920 року.
№ 43	Витяг з донесення заступника Бацманівського райпродкомісара Смірнова про стан повстанського загону. 20 липня 1920 року.
№ 44	Стаття в газеті “Голос селянина” про оголошення терору. 27 серпня 1920 року.
№ 45	Звернення Глухівського повітового ревкому до партизанів Глухівщини з закликом переходити на бік радянської влади. Жовтень 1920 року.

№ 46	Звернення 5-го повітового з'їзду Рад Глухівщини з закликом до боротьби з партизанами. 6 жовтня 1920 року.
№ 47	Уривки з заяви жителів с. Слоута Глухівського повіту. 28 жовтня 1920 року.
№ 48	Донесення про акцію партизанів у с. Бистрик Кролевецького повіту. 30 жовтня 1920 року.
№ 49	Розпорядження про облік заможних селян Бацманівської волості. 4 листопада 1920 року.
№ 50	Повідомлення про військову операцію повстанців на Роменщині. 10 листопада 1920 року.
№ 51	З повідомлення Путивльського військового комісара про моральний стан Новослободського виконкому. 1920 рік.
№ 52	Рапорт про розмах повстанської боротьби в районі Глинська. 4 грудня 1920 року.
№ 53	Заява Роменського ревкому про боротьбу проти повстанського руху. 7 грудня 1920 року.
№ 54	Постанова про накладення натуральної контрибуції на волості, які були базою повстанського руху. Без дати.
№ 55	Акт про кількість худоби, відібраної у сімей повстанців. 10 грудня 1920 року.
№ 56	Донесення про напад партизанів на продзагін в Бацманівській волості Роменського повіту. 14 грудня 1920 року.
№ 57	Повідомлення про склад загону по боротьбі з повстанцями. 14 грудня 1920 року.
№ 58	Звернення військово-революційного комітету хутора Артеполот. 14 грудня 1920 року.
№ 59	З протоколу засідання Роменського волвиконкому. 15 грудня 1920 року.
№ 60	Повідомлення про застосування розстрілів та взяття заручників у с. Чеберяках Роменського повіту. 15 грудня 1920 року.
№ 61	Уривок з чекістського оповідання про повстанців Глухівщини. Без дати
№ 62	Повідомлення про кількість втікачів з Червоної армії, які повернулись та кількість розстріляних заручників. 16 грудня 1920 року.

Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині

№ 63	Повідомлення про надзвичайні заходи боротьби у відповідь на вбивства повстанцями радянських працівників. 16 грудня 1920 року.
№ 64	Телефонограма про кількісний склад радянського карального загону. 16 грудня 1920 року.
№ 65	Телефонограма про оперативні дії проти повстанського загону Вовка. 19 грудня 1920 року.
№ 66	Розпорядження Глухівського повітового військово-революційного комітету про репресивні дії щодо населення повіту. 20 грудня 1920 року.
№ 67	Повідомлення про паніку серед радянських працівників у зв'язку з діяльністю українських партизанів. 20 грудня 1920 року.
№ 68	Повідомлення про дії невідомого повстанського загону в Хустянській волості Роменського повіту. Грудень 1920 року.
№ 69	Телефонограма про взяття заручників через невиконання гужового податку в Рогинській і Вовківській волостях Роменського повіту. 22 грудня 1920 року.
№ 70	Телефонограма про вилучення хліба та боротьбу з повстанством у Коровинській і Курманівській волостях Роменського повіту. 24 грудня 1920 року.
№ 71	Стаття в газеті "Голос селянина" про взяття заручників. 28 грудня 1920 року.
№ 72	Донесення про вороже ставлення сільського населення до представників радянської влади. 31 грудня 1920 року.
№ 73	Повідомлення про виконання контрибуції, накладеної на Верхньо-Сироватську волость. 6 січня 1921 року.
№ 74	Наказ про каральну політику органів ЧК. 8 січня 1921 року.
№ 75	Наказ про розвідувальні і запобіжні заходи щодо появи повстанців. 26 січня 1921 року.
№ 76	Постанова Раднаркому України про боротьбу проти повстанського руху. 29 січня 1921 року.
№ 77	Витяг зі звіту Центрального управління Надзвичайних комісій при Раднаркомі України. 1921 рік.

№ 78	Повідомлення про придушення повстання в селах Новгород-Сіверського повіту. Не раніше лютого 1921 року.
№ 79	Роз'яснення щодо застосування збройних загонів для репресивних дій щодо населення. 9 лютого 1921 року.
№ 80	Витяг з бюлетеня V губерньського з'їзду Рад Полтавщини про допомогу голодуючим Поволжя. Без дати.
№ 81	З донесення про кількість та озброєння повстанського загону "Червоних кустарів" на території Конотопського повіту. 14 лютого 1921 року.
№ 82	Розпорядження про конфіскацію коней у населення за невиконання нарядів. 19 лютого 1921 року.
№ 83	Донесення про дії повстанського загону під проводом отамана Буховецького. 19 лютого 1921 року.
№ 84	Витяг з протоколу засідання Роменського повітового продовольчого комітету. 1921 рік.
№ 85	Зі звіту надзвичайної комісії при Раднаркомі України. Не пізніше лютого 1921 року.
№ 86	Донесення начальника повітової міліції Глухівщини про розмах повстанського руху в повіті. Без дати.
№ 87	Донесення інструктора 6-го району Абрамітова про політичне становище в Сумському повіті. 3 березня 1921 року.
№ 88	Зі зведення відділу пропаганди Особливої наради білогвардійських військ. 10 березня 1921 року.
№ 89	Витяг зі звіту Бацманівського волосного виконкому про розмір продрозкладки та опір населення. Не раніше квітня 1921 року.
№ 90	Наказ про оперативні дії проти повстанців на території Роменського повіту. 9 квітня 1921 року.
№ 91	Наказ про посилення боротьби з повстанським рухом на Роменщині. 9 квітня 1921 року.
№ 92	Телеграма начальника відділу ВУЧК по боротьбі з бандитизмом в Чернігівську ГУБЧК про ситуацію в Кролевецькому повіті. 17 квітня 1921 року.

№ 93	Витяг з телеграми про конфіскацію продуктів та утримання в концтаборі жителів Полтавської губернії за невиконання продрозкладки. 23 квітня 1921 року.
№ 94	З донесення про оперативні дії більшовиків проти загону Чуся і Савонова. 23 квітня 1921 року.
№ 95	Положення про допомогу голодуючим. Без дати.
№ 96	Телеграма Х. Раковського про вилучення архівів у отаманів повстанських загонів для оперативних цілей в дипломатичній роботі. 25 квітня 1921 року.
№ 97	Телеграма Х. Раковського про можливість реабілітації отаманів та учасників повстанських загонів . 25 квітня 1921 року.
№ 98	Стенограма телефонної розмови про стан хлібозаготівель для Москви та методи їх проведення у Роменському повіті. Не раніше травня 1921 року.
№ 99	Телефонограма про застосування збройної сили та мобілізацію комуністів для продробіт в Роменському повіті. 11 травня 1921 року.
№ 100	Телефонограма голови роменського виконкому Кириченка з наказом про взяття заручників і розстріли мирного населення за невиконання і опір плану хлібоздачі. 16 травня 1921 року.
№ 101	Витяг з телеграми про відсутність потрібної кількості збройної сили на Полтавщині для проведення продовольчої роботи. 18 травня 1921 року.
№ 102	Постанова повітової військової наради Роменщини. 19 травня 1921 року.
№ 103	Витяг з протоколу військової наради. 30 травня 1921 року.
№ 104	Телеграма з описом оперативних дій радянських військ проти загонів Н. Махна. 4 червня 1921 року.
№ 105	Повідомлення про паніку серед радянських працівників у зв'язку з діями загонів Н. Махна. 5 червня 1921 року.
№ 106	Витяг з протоколу військової наради про рейди загонів під командуванням Н. Махна на території Полтавщини. 8 червня 1921 року.
№ 107	Витяг з доповідної записки про боєздатність вартової роти. Без дати.
№ 108	Донесення про дії невідомого повстанського загону . 10 червня 1921 року.

№ 119	Телефонограма про оперативні дії при наближенні повстанських загонів. 10 червня 1921 року.
№ 110	Супровідна записка до спеціальної інструкції по боротьбі з загонами Н. Махна. 1921 рік.
№ 111	Інструкція по боротьбі проти повстанської армії Нестора Махна. 21 червня 1921 року.
№ 112	Донесення про зв'язки з отаманом Левадним. 1921 рік.
№ 113	Наказ комісара продовольства Савельєва про правила контролю за помолом на млинах і круподерках. Без дати.
№ 114	Наказ з оголошенням інструкції про боротьбу з повстанським рухом. 23 липня 1921 року.
№ 115	Розпорядження про розстріл заручників у відповідь на дії повстанського загону Левадного. 5 серпня 1921 року.
№ 116	Повідомлення про паніку серед радянських установ Сумського повіту у зв'язку з появою повстанців. Без дати.
№ 117	Витяг з протоколу засідання військової наради щодо озброєння продармійців. 18 серпня 1921 року.
№ 118	Звіт про трудові мобілізації в Бацманівській волості Роменського повіту. 23 вересня 1921 року.
№ 119	Заява заручниці – дружини отамана Юхима Левадного до голови Роменського виконкому з проханням розібратися в її справі. Вересень 1921 року.
№ 120	Доповідь про повстанський рух в Охтирському повіті. Не пізніше жовтня 1921 року.
№ 121	Витяг з розпорядження про особливості ведення переговорів з повстанськими отаманами. 1921 рік.
№ 122	Телеграма з проханням надати статистику про розстріляних за допомогу партизанам. 31 жовтня 1921 року.
№ 123	Список громадян, розстріляних згідно постанови Роменської повітової військової наради по звинуваченню в бандитизмі. Не раніше листопада 1921 року.

№ 124	Лист керівника повстанської групи Тидня на адресу Глухівського комітету незаможних селян. 3 листопада 1921 року.
№ 125	Інструкція про призначення відповідальних в селах, які знаходяться поблизу залізниць. 1 грудня 1921 року.
№ 126	Наказ про репресивні дії щодо населення за перебування в районі партизанів, або руйнування залізничних ліній. Без дати.
№ 127	Витяг з наказу про способи покарання відповідальних за появу на території їх сіл партизанів. Без дати.
№ 128	Наказ про репресивні дії щодо населення за появу в районі проживання партизанів, або руйнування залізничних ліній. Без дати.
№ 129	Список секретних агентів по Глухівській волосній ділянці. Без дати.
№ 130	Виписка з доповідної записки про розбої червоноармійців корпусу Котовського. Без дати.
№ 131	Інструкція про відповідачів та заручників. Лютий 1922 року.
№ 132	Наказ про репресивні дії щодо населення за невиконання повинностей. 28 лютого 1922 року.
№ 133	Розпорядження про підготовку до появи повстанських загонів. Без дати.
№ 134	Витяг з протоколу засідання Чернігівської губернської військової наради. 6 березня 1922 року.
№ 135	Протокол допиту Гудимович Анастасії Михайлівни у справі "Козачої Ради". 8 березня 1922 року.
№ 136	Донесення голови Волвоєнкому Данова про невдалу операцію проти повстанців отамана Пилипа Ващенка на території Шосткинщини. 25 травня 1922 року.
№ 137	Наказ коменданта Холоповської бойової ділянки про взяття заручників та застосування розстрілу за допомогу повстанському рухові. 23 червня 1922 року.
№ 138	Витяги з бюлетня про огляд повстанського руху в Україні. 10 липня 1922 року.

№ 139	Витяг з постанови про закінчення слідства у справі участі Гудимович Анастасії Михайлівни в підпільній організації “Козача Рада”. 22 серпня 1922 року.
№ 140	Витяг з постанови про закінчення слідства у справі участі Тарасенко Марії Іванівни в підпільній організації “Козача Рада”. 22 серпня 1922 року.
№ 141	Уривок з історичної розвідки про отамана Левка Христового. Без дати.
№ 142	Донесення про кількість та матеріальне становище секретних співробітників ГПУ по Глухівському повіту. 8 листопада 1922 року.
№ 143	Телеграма Центральної виборчої комісії. 10 листопада 1922 року.
№ 144	Повідомлення ДПУ про затримання кобзарів за антирадянські пісні. 25 липня 1926 року.
№ 145	Повідомлення Роменського окрпарткому до ЦК КП(б)У про повстанський рух на території округу. 13 березня 1930 року.
№ 146	Витяг зі звинувачення у справі української повстанської організації, яка діяла на території Роменської і Прилуцької округ. 23 вересня 1930 року.
№ 147	Супровідна записка до листівки від імені товариства “Вибух”. Вересень 1932 року.
№ 148	Листівка з наказом про заборону вивезення хліба з України, яку розповсюджували від імені товариства “Вибух” на Роменщині. Вересень 1932 року.
№ 149	Листівка товариства “Вибух”, яку розповсюджували на Роменщині. Вересень 1932 року.
№ 150	Віршована листівка, яку розповсюджували в с. Рогинці Велико-Бубнівського району на Роменщині від імені товариства “Вибух”. Вересень 1932 року.
№ 151	З повідомлення про характеристику політичних настроїв працівників транспорту ст. Конотоп та ст. Ворожба. Без дати.
№ 152	Листівка, яку розповсюджував Трохим Голуб від імені повстанської організації по селах Конотопського району. 1932-1933 рік.
№ 153	З оглядової довідки про політичне становище Кролевецького району. Без дати.

Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині

№ 154	З протоколу допиту учасника повстанського руху. Без дати.
№ 155	З повідомлення про хід хлібозаготівельної кампанії в Чернігівській області. Березень 1933 року.
№ 156	З донесення про факти голоду в Чернігівській і Полтавській областях. 1933 рік.
№ 157	Вірш І. Піонтковського. Без дати.
№ 158	Постанова по звинуваченню Софії Филонович за участь в армії УНР. 10 грудня 1940 року.
№ 159	Стаття в газеті “Сумський вісник” про діяльність Сумської тюрми в 1930-х роках. 18 березня 1942 року.
№ 160	Стенограма допиту уродженця Сумщини – полковника Литвиненка І.Д. про його діяльність, як начальника розвідки УНР на Волині по засиланню агентури в УСРР для підсилення повстанського руху. 15 червня 1946 року.
№ 161	Спогади більшовика І. Міхна про роки встановлення радянської влади в Тернах та боротьбу проти повстанських загонів. 1967 рік.
№ 162	Спогад про отамана Марка Сміяна. 1988 рік.

- Абрамітов 123
Авер'янов 225, 236, 238, 239
Агапов 30
Агарков (Агарка) 68, 69
Адаменко 220, 221, 222, 228
Азаров 26, 27, 87, 90, 309
“Алешка Грозний” 32
Алещенко Г.І. 5
Ангел Є. 17, 62
Андреев 120, 126, 136, 139
Андрущенко Г. 146
Анищенко 73, 74
Антоненко І.С. 38
Антонов 218, 238, 287
Антонов О. 218
Антонов-Овсієнко 13
Анцибор І. 145
Артамонов 25, 32, 95, 96
Афанасенко 71, 73, 74
Ащаулов Ю 162
Бабух 59
Багрянний І. 25, 47
Байдалінов 134
Балгора В. 146
Барабанов 65
Барабицький В.К. 187, 193
Барут 177
Бахтін 135, 137, 143, 146
Башта П.І. 187
Бєбітов 71, 72
Бебутов 19, 67
Бєзписько І. 146
Бєзуглий 71, 73
Бєзуглов 25
Бєй 32
Бєрезняк Т. 290
Бєрзін 11, 12, 79
Бєрнацький 117
Бєскороваийнй 108
Бєспальчий А.В. 187
Бирюк М. 162
Бирюк Я.М. 163
Бисін 137
Бібік 37
Білас І.Г. 8, 46, 47, 48, 125
Білібін 165
Біловол 218
Білолюбський І.М. 40
Білосорочка 107
Білявський 40
Блакитний К. “Пєстушко” 121, 290
Близнюк Я. 211
Блинов 89
Богмета 121
Богут Б.К. 187, 192
Богуш І. 203
Бойко І.А, 187
Бондар О. 211, 237, 238
Бондаренко 101, 102, 206, 207
Бондаренко Л. 206, 207
Бондаренко-Міняйло Ф. 33
Бонч-Бруєвич В. 53, 81
Борзаковський 117
Борис 67
Боровець-Бульба Т. 44, 290
Бородай 121
Бородулін 117
Боряк Г.В. 2
Боцман П. 108
Бочкін І. 218, 222, 223
Бродський 221
Бугрій 108
Будко 32
Булавинець-Золотарєвський 32
Бур'ян 230
Бурлаєнко 216
Бурлак 121
Буслов 154
Бутейко І. 188
Бухарін М. 30
Буховецький Ф. (Буховський) Ф.
20, 21, 31, 32, 33, 120, 312
В'ятрович В.М. 4
Вареха Г. 187
Вареха М.І. 192
Вареха Ф.Г. 192
Васильченко 149, 171, 223, 230
Васильченко О. 233
Васюченко 191
Ващенко П. 33, 49, 106, 169, 230,
246, 301, 315
Вєденєєв Д. 8, 46

Великодний М. 236, 239	Голтак С. 162
Веліонт 65	Голуб А.П. 304
Венгер 153	Голуб М.О. 38
Вепрімський 137	Голуб Т. 197, 316
Вербицький 239	Голуб Ю.І. 37
Вербицький М. 7, 45	Голубничий 298
Вердеревський 230	Гольдберг 146
Веснянський 121	Гонтаревський М. 145
Ветриштейн 120	Гонтаревський Х. 146
Висоцький 30, 32	Гончаренко А. 12
Височин 128	Гончаренко О.І. 40
Владимиров М. 29	Гончаренко П. 239
Власенко 121	Гончаров 117
Власенко І.Г. 36	Гончарова І.Є 5
Вовк 311	Гордійко І.О. 152
Вовк Кирило (отаман) 17, 23, 24, 25, 99, 108, 109, 185, 190	Горліс-Горський Ю. 6, 45, 292
Вовк О.В. 2, 4	Греков 170
Вовк Семен 290	Гресь 179, 180
Войтенко 108	Гречковський 21
Воїнов 121	Грибов 119
Волнянський П. 108	Гривцов 73
Володимир 167	Григор'єв 213
Володимир Св. (князь) 42	Григор'єв М. 16, 17, 57, 58, 228, 306,
Волох О. 222	Гринь 32
Воробйов 165	Гриценко 232
Воробйов 82, 85, 138, 230	Гриценко Н.І. 5
Воронін 108	Грінштейн 65
Воронцов 105, 109, 162	Громов 37
Воропай А. 38	Грушевський М.С. 212, 213, 219
Ворошилов 32, 217, 232	Губар Г. 187, 188, 189
Врангель П. 94, 95, 108, 232	Губенко Григорій Пантелеймоно- вич 36
Вронська Т. 8, 46	Губенко Григорій Потапович 37
Гаврилко М. 121	Губенко С. 36
Гай 232	Губерт 156, 162
Галайко А.С. 178, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 191	Губченко 109
Галайко М. 189	Гудимович А.М. 41, 42, 43, 167, 173, 315
Галицька 219	Гудимович М.Д. 42
Гальчевський 203, 204	Гудимович-Казанівська В. 42, 49
Гвоздецький 148	Гулий-Гуленко А. 207, 208
Гевлич 59	Гунчак Т. 46
Гелета С. 239	Гусак Я. 211, 239
Гельферіх-Саде 172	Гученко П.О.
Герасимов 138	Данилейко П. 180, 188
Гетьман 32	Даниленко Ф.Я. 224, 225
Гетьманський 234	Данов 169
Глетчер 120	Дегтяр 234, 239, 240
Голобородько К. 18	Дегтярьов 87, 224, 225
Головобородько 32	

- Дейкін 230
Дем'яненко 79
Демченко 236
Демченко В. 143, 146
Демченко М.Н. 238
Демченко П.К. 305
Денисенко 32
Денікін А. 25, 61, 69, 225, 226, 228, 229, 231, 232, 308
Дергачова 58, 62
Дерев'яно 29, 163
Дерев'яно 163
Дзержинський Ф. 114
Дзус А. 211
Дибенко 222
Дитюк 188
Дідик 108
Діак І.В. 46, 47
Дмитренко О. 21, 244
Дмитрук В. 8, 46
Дмитрук К. 183, 184
Донченко 32
Доценко 168
Дробніс 118, 146
Дрозд Д. 187
Дубинний В.Я. 188, 191
Дуда 73
Дудар А. 224
Дудар А. 224
Дукельський 7, 17, 45, 47, 48, 127
Дурнев 232
Дьяков 237
Ейдеман Р. 7
Євстаф'єва О.М. 5
Єгоров 79, 232
Єрмак 59
Єрмаков А.С. 107
Єрмолаєв 220
Єрмощенко 176
Єфремов 168
Єфремов С. 37, 297, 298
Жежель Ф. 94
Железнодорожський Г. 209
Жеребко Л.І. 187
Житник 236
Жлоба 228
Жовтоножка Ф.Я. 40
Жуков 221
Журавльов 57
Журенко 225
- Забіяка 108
Загородній-Железняк 170
Загорулько 32
Задеріхін 27, 114
Заєць 32, 149
Зайцев 146
Зайцев А.І. 162
Заленський 65
“Залізник” 190
Заплаткін 117
Зарін 65
Затонський 151, 162, 209
Затонський В. 11, 151, 156, 162, 209, 292
Захаров В.П. 187
Захарченко В.Д. 5
Захарченко І.І. 163
Зелений (Терпило) 20, 24, 62, 63, 222, 233
Зеленський 146
Зібрак 197
Зінов'єв Г. 30
Зінов'єв С.М. 180, 246
Зінченко П. 240
Змієнко В. 44, 204, 205, 208
Знаменський О. 11
Зозуля 134
Зорге Р. 43
Зосим 25
Зубко О. 26, 226, 230
Зубко С. 231
Іванов 32, 153, 209, 210, 211
Іванов А. 209, 210, 211, 216, 217, 218, 230
Іванов Л. 163
Іванущенко Г.М. 2, 328
Іванченко І.Я. 225, 230, 234
Іващенко 198, 230
Іващенко В.С. 153
Ільницький 65
Іржецька 109
Ісаков П. 4, 8, 9, 17, 45, 46, 47
Іщенко І. 108
Кабачок Т.Т. 153
Кабишев 236
Кажан А. 239
Казанівський П.Є. 43
Калиник О. 8
Калінін М.І. 235
Калініченко С. 121

- Капіруль 106
Капніст 219
Карачаєв 225
Карпенко 36, 37, 213
Картавий М.К. 163
Каша 38
Квасець Г.Р. 62, 63
Квашко 211
Керенський О. 211, 212
Кириченко 105, 106, 107, 134, 135, 183, 184, 188, 191, 313
Кисляк М. 237
Кишкін 76, 123
Кияшко В.І, 191
Кібець В.Д. 185, 186, 190, 193
Кібець В.П. 185, 186, 190
Климко С.І. 36
Клітка Л.М. 37, 38, 39, 40, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 246
Клюєва О.О. 5
Ковалевський 298
Коваленко 65
Коваль О. 20, 21, 33, 175, 244
Коваль Р.М. 4, 8, 45, 46, 47, 48, 49
Ковбаса О. 108
Ковтун 204, 205
Ковтун І. 226, 240
Когут 204, 205
“козак Нечай” 190
Козельський Р. 23
Козій 230
Козін Х. 32
Козлик 33
Козлов 134
Козлов І. 35
Козловський 172, 173, 227, 240
Козуха (Сірко) 121
Козя М.І. 36
Коломиєць 43
Коломиєць 43, 168, 198, 207
Коломиєць І.В. 5
Коломиєць О.П. 36
Коломиєць Т.Ю. 5
Коломійчук 207
Колпаков 230
Колчак 55, 61, 226, 229
Компанієць 120, 196, 292
Кондратенко К.М. 192
Кондратенко М.Ф. 192
Коновалець Є. 31, 36, 171
Кононов 136
Конюхов 26
Корж К.О.
Корнакова Т.С. 5
Коровинський 219
Корольов 117
Коротенко В. 8, 46, 245
Коршунов 76
Косенко Р. 12
Костенко 41, 89, 122, 146
Костюк 240
Костянтинівський 219
Котляревська М. 240
Котляревський 236
Котовський Г.І. 29, 163, 233, 303, 315
Коцюбинський Ю 11
Кочура 225
Кравченко 120, 149, 170
Кравченко А.Т. 37
Краснов 54, 224, 232
Крат М. 6
Крашицький 240
Кремнев 87
Криви 188
Кривопажий І. 146
Кривущенко М. 27, 32, 82, 84, 89, 309
Кривцунов 77
Криушенко 67
Кронов 240
Круги Г.С. 163
Круглик А.К. 178, 183
Крумін І. 94
Крупський І. 21, 32, 46, 245
Круцик Р.М. 4
Кудров 94
Кузнецов Ф.В. 202
Кузнецов М. 43
Кузьменко І.П. 5
Кузьменко М. 146
Кук В. 8, 45
Кульбачний 41
Кундій 21, 323, 149, 150
Луниця І.В. 101, 102
Куркович 187
Куркович М. 180, 187, 188, 189
Куркович О. 188

- Курський Д. 53
Кучер (отаман) 32
Кучер О. 7, 45
Кучеров 230, 231
Кучма О. 180, 181, 188, 190, 192, 290
Лабатін 111
Лаврененко С.К. 193
Лаврін Ф. 108
Лавріненко Д. 188
Лазаренко 149, 150, 223
Лазебний Д. 187
Лакоташ 222
Лактіонов 138
Ласточкін 32
Лацис 60
Левадна П. 148, 152
Левадний Ю. 32, 143, 145, 148, 285, 314
Левандовський 134
Левенша 221
Левченко 17, 122, 301
Легкий 135, 153
Лежай Т.С. 162
Лейтнер 172
Ленін В.І. 11, 13, 15, 28, 46, 47, 48, 50, 54, 56, 60, 61, 64, 65, 81, 86, 131, 210, 216, 223, 229, 232, 234, 235, 236, 295, 296, 307, 308
Лесин А. 146
Лея 177
Лизанчук В. 48
Лимарченко 208
Липківський В. 36, 299
Лисенко 71, 73
Листопад 32
Литвиненко (отаман) 290
Литвиненко В.В. 187
Литвиненко І.Д. 4, 43, 44, 203, 245, 290
Литвиненко М.Я 187
Литвиненко Н.Н. 187
Лівшиц 59
“Лід” 190
Лінде 146, 152
Лісний А.М. 5
Лобко М.І. 162
Лободовський 167
Логвин 36
Лозовик 43, 167, 168, 174
Лозовик М. 176, 174
Лозовик Ф. 246
Локтіонов 85
Луговська 74, 91
Лук’яненко Л.Ф. 162
Луначарський А. 51
Луцек 205, 206
Луценко 130, 131, 187
Лучанінов 202
Ляшенко 189
Ляшенко І. 292
Макаренко Г.А. 192
Макаренко П.С. 188, 189, 192
Макаров 24
Максак 36, 247
Максак Г.Г. 37
Максименко О.І. 218, 220
Максименко П.П. 218
Максимович В. 211, 237
Малишев 145
Мамонтов 229
Мандик М. 22, 32
Мандрило П. 31
Маркс К. 210
Мартинюк Р.М. 2, 4
Мартиян 188
Мартов 210
Маруся 27, 32, 46, 89, 198, 201, 233
Марфенко 33, 286, 287
Марченко Є. 191
Марченко П.Т. 187
Марчук І. 94
Маслов 25, 26, 27, 32, 33, 89, 95,
Масло-Воловик 19
Масловський Максим 189
Масловський Михайло 184
Маслянка С. 230
Масюта П. 21, 22
Махно Н.І. 7, 30, 45, 115, 136, 137, 138, 140, 142, 143, 148, 228, 231, 232, 233, 234, 243, 244, 284, 285, 313, 314
Медведев Ю 292
Медведь І. 188
Медведь М. 188
Мезь М.Я. 37
Мендусь Я. 48, 90
Мертвяченко 208
Мечник С. 8, 45

- Микола 167
Мироненко П. 18, 97
Михайленко 121
Михайленко П. 168
Михайленко Я.І. 306
Михальчук В. 203, 204, 205
Мільгозе (Мельгозе) 172
Мілько С. 180, 185, 186, 190
Мірошніченко 240
Мірошніченко А. 240
Мірошніченко П.П. 162
Мірчук П. 6, 45
Мітель 32
Міхно І. 5, 8, 12, 45, 46, 208, 218, 220, 222, 224, 225, 227, 229, 237, 238, 239, 240, 317
Міхно К. 222
Моздров 82, 84
Молодець А. 108
Молотов В. 28
Моргун 109, 287
Мордалевич 170
Мороз 57
Морозов П.М. 162
Морозов П.М. 162
Москаленко Г. 162
Москаленко І. 162
Москаленко К. 196
Москаленко Ю. 152
Москальов О. 188
Мостовий К. 188
Музиченко 167
Муравйов (отаман) 17
Муравйов 11
Муралов 87
Мусієнко Г.Л. 188, 189, 192
Назаренко 37
Назаров 177
Наймитенко 96
Наконечний 167
Напрасников А.С. 153
Наталуха А.С. 2, 328
Невеселов А.С. 162
Недоля 120, 134
Нефоростний 137
Нечипай А. 146
Нечмоня 65
Никонов 104
Нікуленко 238
Новаковський 108
Носенко П. 108
Носенко Панас 185, 186, 189
Нудьга Т.В. 178, 184, 185, 186, 190, 193
Оброшний С. 236, 237, 238, 239, 240
Обруч С.В. 36
Олефір Ф.Ю. 152
Олійник 108, 150
Опришко П.С. 193
Орджонікідзе 13, 226
Ординський 75
Орлик (отаман) 8, 45, 170, 301
Осадчий 175
Оселедець 106
Осіпов 117
Остапенко Д.П. 162
Остріщенко В. 246
П'ятаков Л. 209, 210, 211, 212, 213
Павленко 213, 216, 219, 2211, 222
Падалко В. 36, 37
Падалко І. 36
Падалко М. 36
Палій 230
Пальоха 233, 236, 240
Панюков 87
Пархоменко В. 246
Пархоменко О. 217, 226, 246
Пахновський 32
Пелещук 181
Пелещук Т. 189, 190, 191
Пенченко 134
Пересадько М. 211, 237
Перехатинський 101, 102
Петін 79
Петлюра С.В. 20, 31, 62, 86, 108, 115, 180, 190, 200, 201, 219, 222, 223, 245, 291, 300
Петрасюк 87
Петренко 121
Петренко І. 290
Петров 65
Петров Д. 162
Петров О. 29
Петровський 80, 165
Петровський Г. 53, 292
Пирлик П. 18
Писаренко 67
Підгайний С. 8, 35, 45, 49
Пілсудський Ю. 108

- Піонтковський І.М. 200, 317
Піскун В.М. 8, 46
Плющ В. 7, 35, 45, 49, 298
Побочій І.А. 193
Подвойський 124
Подкур Р. 46
Подобін 86
Покидченко Л.А. 5
Полодій 32
Полтава Л. 49
Попов 36
Попов М. 11
Португалов 168
Потієнко В. 36
Прийма 121
Примаков В. 12, 234
Приходько 121, 182, 185, 187, 188
Приходько Г. 180, 181, 185, 187, 188, 189
Приходько О. 180
Прохоров 67
Прядка Є.П. 216, 218, 235, 236, 237, 238, 239, 240
Прядка Н.П. 218
Пупченко 165
Пустовойт І. 41
Равич-Черкаський М. 7
Раков 196
Раковський Х. 9, 28, 29, 44, 130, 131, 245, 285, 313
Рева 65
Реvegук В. 8, 46
Резнік М.І. 43
Репко 121
Репін 241
Ридванський С.Р. 199
Рог В.О. 4
Рогальов 143, 146
Рогов В. 32
Романець 71, 73
Ромов 37
Рубан 71, 72
Руденко 32, 108, 178, 184, 185, 186, 187
Рудяк В.А. 187, 192
Русаковський 120
Русін 231
Ручка І.М. 36, 247
Рябенький 108
Рябошапка 231
Рябченко 35, 37
Саватій 25
Савельєв 7, 143, 144, 314
Савченко 32, 180, 183, 186, 190, 234
Савченко Т. 305
Савченко-Нагірний І. 290
Сагайдачний 170
Саливов 149
Салпухов 139
Самброс Ю. 61, 242
Самсоненко П. 145
Сапельников 18
Саса І.М. 227, 235
Сахаров 136
Свергун К. 145
Сварика 147
Свистун Г.Г. 107
Селезньов 117
Семенець 23, 47
Семенченко 240
Семенюта Г.М. 40
Семешко О.Х. 192
Сенін 32
Сенченко 117
Сенченко В. 163
Сергійчук В. 48
Сердюк М. 38
Сердюк Ю. 38
Сибіряк 32, 140, 146
Сивак-Козлов 71
Сиваш Й.Д. 36
Сидоренко В.В. 5
Сидоренко Р. 146
Сидорчук 65
Симоненко Г.П. 191
Симоненко Г.Т. 187
Сировацький 225
Ситник 32
Сівер П. 36
Сіверс Р. 13, 222, 223
Сівцов 117
Сідак В. 44, 49, 243, 244, 245
Сірик Г. 7, 33, 45, 48
Сірко 289
Сірко І. 12, 241
Скляр 121
Скоромець П. 108
Скоропадський П. 14, 162, 219, 222, 239, 240, 291
Скоропис 108

- Скрипаль 32
Скрипник М. 11, 231, 236
Слинько 166
Смик 18
Смірнов 23, 74, 92, 109, 114, 309,
Сміян М. 32, 149, 150, 241, 242,
317
Сова 231
Сова П.К. 193
Содоль П. 49
Соколик М.П. 180, 184, 185, 186,
187, 189, 190, 193
Соколовський (отаман) 62
Соколовський О. 297
Сорбот (Сорбат) 26, 67, 68
Софронов (Савонов) 30, 128, 231,
233, 284, 313
Співак 115, 126, 188
Співак В.Г. 188
Співак В.С. 180, 182, 188
Співак Г.М. 188
Сталін Й. 51, 202, 299
Стегній 106, 107
Степаненко А. 124
Степаненко І.К. 185, 186
Степенко (Дорош) 21
Стовбун 178
Стодоля Н. 62
Столипін П. 213
Стрижаченко П. 146
Струк І. 170, 171
Сувид 67, 68
Сукачов Г.П. 225, 226, 230, 232
Сулизь 37
Сулим Г.М. 36
Сулим О.М. 36
Сурма А.С. 41
Сусіденко 38
Суслик Р. 7
Сухомлинов 111
Тарасенки 168
Тарасенко І.В. 42, 43, 246
Тарасенко М.І. 42, 43, 168, 173,
246
Тарнагородський 146
Твердохлебов 240
Тележенко С. 108
Терентьев В.С. 5
Терещенко 210, 221, 291
Тесленко-Усанов 83
Тидень (Оса) 153, 154
Тидень 25, 153, 315
Тидорев 91
Тимофеев М.В. 106
Тимофій 206, 207
Типтюк (Чеберяк) І. 220, 222, 240
Тищенко Д.І. 185, 190
Ткаченко 32
Ткаченко Б.І. 48
Ткаченко В. 292
Ткаченко М.С. 163
Ткаченко Ф. “Коршун” 121
Товстий Т.Х. 38
Трейко 170
Трохименко Я.І. 153
Троцький Л. 60, 19, 86, 232, 307
Троян І. 211, 238
Трубніков 137
Трудніков 71
Турчин С.К. 199
Туул-Святненко 168
Тютюнник К. 146
Тютюнник Ю. 17, 121, 167, 222,
233, 291, 299, 300, 301, 302
Углов 24
Угнич Н. 225
Удовиченко Я. 240
Улянич В. 8, 46
Устименко 86
Устинович 120
Фарбер 166
Федина 38, 40
Ферапонтов 109, 115, 126, 127
Фесенко Т.І. 162
Фесун М. 222
Филонович М.Г. 200, 201
Филонович С.В. 200, 201, 317
Філатов 100
Філіповський 73
Фінкельштейн 117
Фотієва 81
Фролов 32, 225, 230, 231, 234
Фролов А. 225, 230, 245
Фролов Х. 223, 224, 225, 230, 232,
234
Фрунзе М.В. 232, 234
Хавро 17, 32
Харитоненко 221
Харченко Й. 187, 198, 190
Хижняк 171

- Хилобок П. 122
Хмельницький Б. 12
Ховторін І.В. 101, 102
Хоменко 58
Хрестовий (Христовий) Л. 21, 22, 33, 174, 243, 244, 283, 316
Хуторний П. 146
Цаплиця 221
Цимбаленко 17, 32
Чавчавадзе 87
Чаров 103
Часник І.О. 186
Часник М. 186, 188
Часник П.І. 186
Чеботарів М. 44, 203, 204, 207
Череватенко Л. 47
Черепов 221
Черлюнчакевич 176
Чехівський 36, 37
Чирва 230
Чорнобук 153
Чорноус Г.К. 162
Чорноусов І. 291
Чоткін 201
Чубук І. 220, 222, 240
Чуь (Щуць) 30, 32, 128, 244, 284, 313,
Шарапов 76, 145
Шевельов 117
Шевченко (отаман) 33
Шевченко 67, 68, 106, 111, 113, 139
Шевченко Г.В. 304
Шевченко Д.В. 162
Шевченко З.Й. 162
Шевченко І. 19
Шевченко П. 32
Шевченко С. 8, 46
Шевченко С.Т. 38, 40
Шевченко Т.Г. 197
Шевченко Трохим 32
Шелехов 240
Шестопал 236
Шестопал Г. 240
Шишко 71, 73
Шкварчук В. 196, 199
Шкроботов 225, 236, 238
Шкрябій 205, 206, 207
Шкура С. 18, 69, 97
Шкуро 229, 232, 240
Шолохов 221
Шонін 162
Шорохов 201
Шрамченко П.П. 163
Шуба 18, 67, 68, 69, 71, 75, 89, 198, 245
Шуба В. 18
Шуба Ф. 17
Шумицький 65
Шумілевич 165
Шумський 146
Щербатов 210, 211, 216, 218, 219, 221, 223, 228, 235, 236, 237
Щербина Д. 184, 186
Щербина П. 184
Щербина Р.І. 183, 184, 188
Юденич 226, 228
Юценко 171
Я.П. 93
Якір 65
Яковенко 188, 222
Яковенко Г. 292
Яковенко І. 191
Яковлев 232
Янін 65
Яновський М. 153
Янцула 108
Ярехта І. 190
Яриця А. 146
Яриця Н. 145
Ярмоленко 170
Яценко 25, 95

- Австрія 40
Австро-Угорщина 295
Алексинці, с. Срібнянського р-ну 183, 184, 193
Алтинівка, с. 69
Андріївська вол. Гадяцького пов. 108
Аніно, с. 128
Арсенал (м. Київ) 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 219
Артеполот, х. 104
Артюхівка, с. 109, 185, 193
Атюша, с. 16, 72, 73, 74, 308
Атюшська вол. 73
Бабильщина, ур. біля с. Кучерівка на Глухівщині 25
Батурин, м. 39, 124, 182, 188, 189, 302
Бахмач, ст. 11, 12, 16, 34, 182, 199, 217, 219
Бахмач-Конотоп, ділянка фронту 12
Бацмани, с. 24, 98, 125, 134, 147
Бацманівська вол. 23, 24, 103, 108, 147, 310, 314
Бацманівський пов. 24
Беєво, с. 40
Береза, с. 162
Березенка, р. 304
Березівка, с. Прилуцького п-ту. 103, 184, 191, 192
Березівський р-н 180, 181, 182, 188, 191, 192, 193
Березівський, х. 191
Березка, с. 11
Бистрик, с. 82, 87, 97, 310
Біжівка, с. 214, 230, 234, 240
Білка, с. 241
Біловодська вол. 29, 31, 84
Білопілля, м. 128, 210, 211, 214, 217, 218, 221, 222, 226, 236
Білопільська вол. 84
Білопільський п-т 32
Білопільський шлях 234
Білоцерківщина 37,
Більчанська вол. 149
Бірки, с. Зінківського п-ту 136
Бобринський р-н 139, 214, 221, 222, 226, 230, 234, 240
Бобринська вол. 104
Бобринська, ст. 116
Бобровиця, х. Шокотківської сільради В-Бубнівського р-ну 187, 192
Богданівка с. 162, 163
Богодухів, м. 229
Богодухівський р-н 35
Брест-Литовськ, м. 217
Брянськ, м. 11, 68
Брянщина 106
Бубликів х. – Новопостроенное – Мащанка – Білка – Тучне, маршрут 149
Бубновська вол. 104
Будки, с. 214, 238
Буринська вол. 32
Буринщина 31
Буринь, м. 214, 223, 226, 227
В. Будища, с. 21
В. Павлівка, с. 136
В. Самбір, с. 37
В.-Бобринська вол. 84
В.-Сироватська вол. 84
Вареха, х. Шокотківської сільради В-Бубнівського р-ну 187, 192
Варшава, м. 204, 207, 208, 213, 214, 232, 237, 301
Васюків, х. 193
Велика Підвальна, вул. у Києві 42
Великий, х. Коровинської вол. 24, 108
Велико-Бубнівський р-н 181
Великописарівський р-н 35
Велико-Чернечинська вол. 146
Веприк, с. 21, 62
Веприцька вол. 63
Вири, ст. 214, 218, 226, 233, 236, 237,
Вирівська вол. 29, 84
Вільшана, с. 39, 40
Вільшанський р-н 178, 285
Вовківська вол. Роменського п-ту 112, 311
Волга, р. 54, 226
Волинь 9, 37, 203, 301, 317

- Ворожба, ст. 30, 85, 86, 196, 214, 217, 218, 219, 223, 226, 227, 236, 237, 239, 309, 316
Ворожбянська вол. 84
Вороніж, с. 7, 18, 41, 42, 43, 45, 48, 69, 87, 88, 91, 167, 217, 226, 295
Ворскла, р. 223
В-Сироватська вол. 123
Гаврилівка, с. 24, 125, 147
Гадяцький п-т 20, 100, 104, 105, 106, 108, 174, 175
Гадяч, м. 20, 21, 24, 33, 106, 107, 124, 132, 136, 139, 175, 221, 223, 227, 228, 243, 244, 245
Галичина 7, 9, 121, 171
Галка, х. 186
Галліполе (Туреччина) 40
Ганнівка, с. 37, 214, 222, 226, 227, 230, 240
Глинськ, с. 17, 99, 105, 106, 108, 109, 185, 186, 246, 310
Глинська в-ть Роменського п-ту 23, 24, 25, 32, 102, 108, 113, 120, 127, 284
Глинський р-н 181, 188, 193
Глухів — Маків, напрям 88
Глухів, м. 13, 17, 18, 27, 69, 70, 77, 82, 83, 87, 88, 89, 90, 93, 95, 110, 223, 226
Глухівський п-т 9, 15, 18, 25, 26, 27, 32, 35, 53, 72, 90, 93, 122, 175, 243, 244, 244, 305, 308, 309, 310, 316
Глухівський р-н 35, 65, 200
Глухівщина 5, 9, 18, 25, 26, 27, 29, 32, 38, 43, 83, 87, 93, 95, 96, 106, 122, 243, 309, 310, 312
Глушиха, х. 190
Годунівка, с. 162
Голубівка, с. 117
Гомель, м. 11, 12, 19
Горбані, х. 82
Городище, с. 234, 240
Городнянський р-н 171
Гостомель – Радомисль, район (оперативний) 63
Грабщина, х. 100
Гребінка, м. 62
Греція 40
Григор'єве, с. Конотопського п-ту 121
Гринівка, с. 24, 134, 214
Гринівська вол. 120, 153
Гриценково, х. 29, 163
Грициївка, с. Срібнянського р-ну 192
Грозний, м. 33
Грузьке, с. Кролевецького п-ту 87
Грузьке, х. Бобрицької вол. Роменського п-ту 108
Грунська вол. Охтирського п-ту 21
Грунь, с. 149, 304
Гудимівка, с. Лебединського п-ту 33
Гудки, с. 88
Гурівка, с. 121
Гутка, с. 27, 88
Далекий Схід 175
Дейкалівка, с. 136
Дептівка, с. 37
Деревки, с. 148, 149
Деркачівка, с. Недригайлівського р-ну 39, 214, 218, 222, 224, 227, 130, 234, 239, 240
Десна, р. 106
Дібрівка, с. 100
Дмитрівка, с. 41, 305
Дніпро, р. 27, 210, 213, 290, 301
Дніпропетровська обл. 297, 320
Дон 217, 224, 301
Донбас 128, 185
Донець, р. 231
Донська обл. 56
Дубина, х. Глинського р-ну 188
Дубовичі - Бистрик - Ярославець, напрям 88
Дубовичі - Вороніж, напрям 91
Дубовичі - Ретик, напрям 91
Дубовичі, с. Глухівського п-ту, нині Кролевецького р-ну 18, 29, 35, 36, 69, 88, 198, 201
Дубовичські ліси 91, 198
Есманська вол. 77
Європа 28, 299
Єлисаветград, м. 290, 291
Єлисаветградський п-т 290
Жидова Долина 40
Жмеринка, м. 62
Жовтневий квіт, х. Шокотківської сільради В-Бубнівського р-ну 192
Жовтоніжки х. Зеленківської сільради Недригайлівського р-ну 38, 40, 41, 49

- Жолобівка, ст. Курської залізниці 217, 218, 222
Жуківка, с. 214, 277
Журавне, с. 149
Забіловщина, х. Кролевецького п-ту, 25
Загатянське (Комсомольське) кладовище (сmt. Терни) 238
Загребелля (м. Конотоп) 37
Зазірки, с. 25, 29, 85
Заклимок, х. Хмелівська вол. Роменського п-ту 152
Запоріжжя, м. 236
Зарвине кладовище (сmt. Терни) 237
Заруднівка, х. 24
Засулля, с. 25
Засульська вол. 100, 111
Зеленківка, хут. 40, 230
Землянка, с. 27, 88
Зінківський пов. 21, 32, 136, 138, 149,
Зіньків, м. 20, 33, 136
Йорданівка, с. 138
Івангородська фортеця 214
Іваниця, с. 39, 214, 218, 224, 228, 234
Іваново-Вознесенськ, м. 64
Ізюм, м. 231
Ічня, с. 200
Казенний х. Хмелівської вол. Роменського пов. 152
Кам'яне, с. 139
Канада 7, 48
Каплиця, с. 27, 88
Капустинці, с. 32, 40
Карабутове, с. 37
Катеринослав, м. 16, 45, 228, 295, 301
Катеринославська губ. 290
Катеринославський п-т 121
Качанов, х. 100
Київ – Полтава, напрям 63
Київ, м. 11, 45, 49, 62, 63, 124, 151, 167, 189, 201, 206, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 223, 239
Київська губ. 170
Київщина 17, 167, 185
Кирилівка, с. 138
Книшівка, с. 21
Козелецький п-т Чернігівської губ. 171
Козельне, с. Недригайлівського р-ну 178
Козляничі, с. Корюківського п-ту Чернігівської губ. 200
Комиші, с. 136
Конотоп, м. 12, 13, 18, 36, 37, 39, 49, 69, 87, 124, 186, 199, 217, 221, 226, 227, 316
Конотопський п-т 18, 30, 31, 32, 53, 63, 119, 304, 305, 307, 308, 312
Конотопський р-н 197, 316
Конотопський шлях 24
Конотопщина 38, 42, 43, 246, 247
Коренева – Льгов, напрям 14
Коренева – Рильськ, напрям 14
Коренева, с. 14, 217, 227
Коровинська вол. Роменського пов. 108, 112, 113, 120, 311
Королівщина, х. Сумського п-ту 29, 163
Котельва, м. 150
Коханівка, с. 37
Кошари, с. 214
Кременчук, м. 16, 151, 228, 236, 301
Кременчуцька губ. 30, 170
Кролевець, м. 69, 72, 73, 87
Кролевецький п-т 14, 16, 18, 25, 53, 72, 75, 90, 97, 127, 245, 246, 306, 307, 308, 310, 312
Кролевеччина 18, 42
Крупечинський ліс (Глухівщина) 26
Крути, ст. 12, 42, 62
Куземин, с. Охтирського р-ну 25
Кулишівка, с. Недригайлівського р-ну 234
Купецький сад (м. Київ) 211
Курмани, с. 244
Курманівська вол. Роменського п-ту 112, 113, 311
Курськ, м. 12, 14, 82, 85, 217, 218, 219, 220, 222, 225
Курська губ. 137, 306
Куянівка, с. 214
Куянівська вол. 29, 84, 221
Лавирково, х. Бацманівської вол. 103, 125
Лаврентівка, х. Бацманівської вол. 24
Лаврик, х. 24
Ламленка, с. 18, 25
Латиська республіка 54

- Лебедин – Суми 39
Лебедин, м. 13, 33, 39, 48, 76, 124, 136, 139, 210, 222, 223, 224, 225, 227, 230, 231, 232, 236, 238, 239, 240
Лебединський п-т 17, 30, 32, 33, 148, 149, 216, 217, 232, 234, 236, 286, 304
Лебединський р-н 18
Левченки, с. Роменського п-ту 25, 304
Липки, вул. м.Київ
Липова Долина, с. 20, 21, 39, 40, 228
Липове, с. 34
Липоводолинський п-т 21
Липоводолинський р-н 38, 246
Лівобережжя 31, 45, 46, 172, 301
Ліски, х. 24
Лісківщина, х. Артюхівської сільради Глинського р-ну 24, 193
Лондон, м. 5, 45
Лохвиця, м. 33, 136, 166, 228, 285
Лохвицький п-т 105, 106, 121, 304, 306
Лохвицький р-н 180, 181
Лубни, м. 33, 121, 124, 199
Луцьк, м. 46, 206
Лучка, с. 100
Лютенька, с. 22, 136, 175
Лютеньські Будища, с. 136
Льгов, м. 14, 218, 222, 226
Мазепівка – Степанівка – Нижня Груня (лінія розмежування) 14
Маків (Маково), х. 68, 88
“Макевлєк”, уроч. 149
Малин, м. 170
Малі Бубни, с. 24
Мар’ївка, х. Сумського п-ту 29, 163
Мартинівка, х. 24
Марчихино-Будська вол. 77
Мащанка, с. 149
Межирич, с. 32, 177, 223
Мерефа, с. 229
Мерки, х. 41
Миколаїв, м. 16
Миколаївка, с. 168, 192, 214, 226, 227
Миколаївська вол. Сумського п-ту 29, 64, 163, 297
Миргород, м. 136, 228
Миргородський п-т 137
Миргородщина 21
Михайлівка, с. 32, 222, 227
Михайлівська вол. 32
Михайлівський х. 12, 87, 88
Михайло-Аклівка, с. Карабутівської вол. 304
Місто (частина м. Конотопа) 37
Могилів-Подільський, м. 234
Могиляни, м. 44, 204, 205, 207, 208
Москаленково, х. 162, 214
Москва, м. 11, 12, 19, 20, 22, 28, 33, 51, 60, 64, 81, 131, 132, 133, 179, 200, 201, 212, 213, 217, 229, 234, 295, 303, 313
Московський, х. 40
Н. Сироватська волость 27, 114, 284
Недригайлів, м. 21, 31, 39, 120, 128, 214, 222, 224, 225, 234, 249, 244
Недригайлівська волость 86
Недригайлівський п-т 21, 32
Недригайлівський р-н 37, 38, 43, 177, 198, 246, 298
Некрасов, с. 162, 163
Нижня Сироватка, с. 30, 303
Никонівка, с. 184
Ніжинський р-н 171, 199
Німеччина 28, 210, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 232, 233
Нова Гребля, с. Глинського р-ну 162, 186, 193
Новгород-Сіверський п-т 117, 312
Новгород-Сіверськ, м. 117, 226
Новенький, х. Клишківської вол. 169
Новомиргород, м. 16
Ново-Петровське, х. Сильченківської сільради Березівського р-ну 193
Носовський, х. 199
Обложки, с. Глухівського п-ту 91
Обухов, хут. Блотницької сільради Березівського р-ну 192
Одеса, м. 13, 235, 236, 295, 297, 302
Олександрівка, с. 32
Олександрівськ – Скрилівка – Крем’яне – Мала Локня – Черкаське Поречне – Курочка – Шинавка –

- Пушкарське – Руська Конопелька, лінія 14
Омельченковський, х. Гринівської вол. 153
Орел, м. 229
Остерський п-т 171
Остерський р-н 199
Островський р-н Чернігівської обл. 199
Охтирка, м. 12, 33, 60, 136, 148, 149, 150, 229
Охтирський п-т 17, 21, 22, 30, 32, 148, 149, 286, 314
Охтирщина 21, 25, 243
Панщина, х. 27, 88
Перекопівка, с. Роменського п-ту 105, 106
Перекопівська вол. 23, 100, 104, 105, 107, 108, 113
Петроград (Пітер), м. 12, 13, 28, 51, 64, 82, 226, 229, 232, 295
Печерський р-н м. Києва 209, 213, 215, 216
Писарівська вол. 29, 84
Північний Кавказ 56
Підлипне, с. 37
Плешивець, с. 32
Плиски, с. 199
Погарщина, х. 100
Погребки, с. 82
Подебради, м. 36
Поділки, с. 39, 40
Полошки, с. Глухівського п-ту 162, 163
Полтава, м. 15, 16, 21, 46, 63, 133, 135, 143, 145, 151, 167, 217, 219, 223, 228, 236, 301
Полтавська губ. 17, 57, 122, 124, 128, 140, 149, 171, 290, 303, 304, 306, 313
Полтавська обл. 198, 199, 244, 245, 246, 317, 320
Полтавщина 32, 35, 40, 46, 118, 134, 135, 137, 138, 166, 204, 286, 312, 313
Польша 27, 28, 32, 36, 287, 291, 295, 297, 298, 300, 301, 303
Посулля 9, 93, 108, 113
Правий берег Дніпра 27
Прага, м. 204, 205
Прилуки, м. 33
Прилуцька округа 178, 228, 316
Прилуцький п-т 286
Пристань, с. 33
Прорубська вол. 84
Псел, р. 21, 139
Пустовійтівка, с. 25
Путивль, м. 85, 86, 217, 223 227, 237, 306
Путивльський п-т. 18, 30, 32, 53, 63, 72, 82, 84, 137, 305, 307, 308, 309
Путивльщина 18
Радянський Союз, СРСР 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 234, 323
Рахубош, с. 100
Ретик, х. Кролевецького п-ту 25, 87, 91
Реутинці, с. 18, 246
Рильск, м. 14, 223, 229
Рівне, м. 44, 203, 301
Рівне-Падолиця, уроч. 237
Річанська вол. 84
Рогинська вол. Роменського п-ту 112, 311
Рогинці, с. Велико-Бубнівського р-ну 195, 316
Романівка, с. 136
Роменська округа 178, 180, 316
Роменський п-т 10, 21, 23, 30, 31, 32, 33, 37, 43, 92, 100, 103, 105, 107, 111, 112, 118, 126, 131, 132, 133, 147, 303, 304, 310, 311, 313, 314
Роменський р-н 31, 37, 199, 298, 316
Роменщина 9, 21, 25, 33, 38, 98, 118, 127, 135, 194, 195, 243, 247, 284, 313, 316
Ромни, м. 10, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 34, 39, 40, 46, 57, 58, 74, 98, 99, 100, 104, 107, 108, 112, 113, 115, 118, 120, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 136, 143, 145, 147, 156, 182, 184, 189, 217, 219, 221, 227, 228, 237, 240
Росія 10, 11, 13, 14, 15, 20, 22, 28, 32, 34, 51, 52, 55, 56, 64, 93, 96, 124, 185, 210, 212, 224, 228, 229, 231, 236, 237, 283, 295, 296, 300, 307, 308
РСФРР 10, 22, 52, 295, 307
Руда х. 227, 237
Русанівка, с. 100
Рябухи, с. 37

- Сагарівка, с. 214, 227
Саї, с. 40, 178
Сакуниха, с. 40, 177
Северинівка, х. 29, 163
Семенівка, с. 169
Сербія 40, 295
Сергіївка, х. 100, 214
Середино-Будський р-н 117
Сильченково, с. Березівського р-ну 18, 189, 192
Синівка, с. 39
Синівський р-н 38, 40, 178, 246
Сироватська вол. 27
Сіверщина 9, 246
Славгород, с. 150
Сліпород, с. 162
Слободівка, с. 139
Слободжанщина 9
Слоут, с. 27, 88, 96, 97, 154, 162, 310
Слоутські дачі 96
Сміла, м. 290
Сміле, м. 126, 214
Смілянська вол. 113, 284
Смілянський р-н 37, 198, 298
Смордино, ст. 60, 307
Снігурівка, с. 16
Соловки 8, 45, 46, 49, 296, 298
Соснівка, с. 37
Срібне, с. 190
Срібнянський р-н 181, 182, 183, 192, 193
Стара-Іванівка, с. 150
Старовиндів, х. 162
Степанівка, с. 14, 59, 214, 229
Степанівська вол. 84
Стецьківська вол. 56, 84
Стецьківка, с. Сумського п-ту 16
Сула, р. 21
Суми, м. 1, 2, 3, 30, 39, 57, 83, 84, 128, 176, 178, 200, 218, 220, 223, 226, 228, 235, 307
Сумська вол. 29, 163
Сумська обл. 9, 32, 33, 34, 35, 38, 41, 46, 49, 198, 200, 243, 245, 246, 247, 320, 323
Сумська округа 178, 235, 285, 286, 288,
Сумський п-т. 16, 31, 32, 56, 57, 23, 114, 146, 285, 303, 305, 307, 312, 314
Сумщина 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 23, 26, 33, 34, 44, 203, 303
Супрунівка, с. 214, 221
Суховерхівка, с. 214, 227
Суходіл, с. Уланівської волості 22, 26, 88, 89
Талалаївка, с. 24, 104
Талалаївська вол. 24, 113, 120
Тамбов, м. 229
Тарасенків х. 139
Тарасівка, с. 136
Терещенська, ст. 69
Терни, с. 5, 12, 30, 39, 45, 46, 128, 137, 208, 210, 211, 214, 216, 217, 218, 220, 222, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 285, 317
Тернівські ліси 218
Тернопіль, м. 171
Тернопільщина 303
Тищенків, х. Блотницької сільради Березівського р-ну 192
Товста, с. 214, 227, 230
Тростянець, м. 150, 241
Тростянецька вол. 149
Тростянецький р-н 35
Троянівка, с. 136
Тулиголове, с. 82, 87, 88
Тулиголівська вол. 70, 91, 309
Тучне, с. 149, 214, 226, 230, 237
Угорщина 16, 55, 296
Україна 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 90, 92, 118, 125, 170, 174, 175, 186, 195, 197, 228, 241, 244, 245, 289, 292, 293, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 315
Українська Народна Республіка, УНР 7, 10, 13, 15, 17, 21, 27, 34, 35, 36, 37, 39, 42, 43, 44, 49, 174, 184, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 245, 246, 291, 293, 297, 298, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 317, 320, 322, 323
Українська РСР 45, 302, 323
Уланів, с. 89
Уланівка, с. 26, 27, 88
Уланівська вол. 25, 122
Уланове, с. 26
Улянівка, 128, 214, 226

- Улянівська вол. 29, 84
Уманський п-т 290
Уманщина 204, 205
Умань, м. 20
УСРР 37, 77, 203, 292, 293, 300,
309, 317, 323
Фесівка, с. 37
Фінляндія 210, 229, 295
Франція 171
Фрейгольтов, х. 162
Харитонівка, с. Березівського р-ну
193
Харків, м. 45, 114, 124, 128, 130,
131, 172, 173, 199, 207, 208, 216,
219, 223, 224, 225, 229, 230, 231,
232, 236, 237, 238, 240
Харківська губ. 124, 172, 216
Херсон, м. 121, 290
Херсонщина 289, 306
Хмелів, м. 134, 152
Хмелівська вол. 32, 120, 126, 127,
145, 152
Хмельницька обл. 306
Холодний Яр 4, 6, 7, 8, 45, 46, 47,
48, 121, 170, 185, 220, 289, 290,
291, 292,
Холодний яр, х. Недригайлівського
р-ну 240
Холопковська вол. 70, 83
Хоминці, с. 24, 25, 102, 106, 109,
192
Хорол, р. 174
Хорол, хут. 38, 40
Хоружівка, с. Роменського п-ту
(нині Недригайлівського р-ну) 43,
214, 218, 222
Хоружівська волость 108, 120
Хотінська вол. 84
Хотінь, с. 12
Хрещатик, вул. (м. Київ) 209, 212,
213
Хустьянська вол. Роменського пові-
ту 24, 111
Хутір-Михайлівський, ст. 12
Хухра, с. 234
Ціпки, с. 21
Чеберяки, с. Глинської вол. 105,
106, 108, 220, 240, 310
Чемоданівка, с. 214, 234
Червона-Слобода, с. 177
Червонослобідська вол. 120
Черепівка, с. 137, 214, 218, 221,
222, 227
Черкаси, м. 16, 234, 289, 290
Черкаська обл. 289, 290
Чернеча Слобода, с. 120, 303
Чернечинська вол. 29, 84
Чернігів, м. 11, 15, 72, 124, 127,
196, 199, 223, 305, 306, 317
Чернігівська губ. 14, 72, 119, 121,
124, 245, 304, 305, 306, 308
Чернігівська обл. 9, 245, 317, 320
Чернігівський п-т 32, 171
Чернігівщина 17, 36, 45, 46, 47, 62,
167, 168, 171, 172, 196, 199, 200,
244,
Чехословаччина 36
Чигирин, м. 16
Чижиков, х. 24
Чорториги - Дубовичі - Бистрик -
Ярославець (оперативний р-н) 88
Чорториги, с. 27, 88
Чупахівська вол. 76
Шаповалівка, с. 37
Шевченків, х. Харьковецької сіль-
ради Березівського р-ну 181, 183,
187, 188, 191
Шостка, м. 4, 12. 87, 217, 226
Шосткинщина 32, 33, 43, 169, 315
Штепівський р-н 41, 43
Щебри, с. 91
Юнаківка, с. Сумського п-ту 12, 30,
227
Юнаківська вол. 29, 84
Яганівка, с. 100
Яготин, м. 20
Ямпіль, м. 87, 88
Яновська вол. 32
Яролинці, с. Роменського п-ту
24, 185
Ярок (м. Конотоп) 37
Ярославець, с. Глухівського р-ну
18, 67, 82, 88, 122, 198, 244, 308
Ярошівка, с. 191
Яструбине, с. 16, 56
Яструбинська вол. 84
Яхники, с. Лохвицького п-ту 174,
180

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Арш. – Аршин
ББ – Боротьба з бандитизмом
Б/п – Позапартійний
Быв., бывш. – Колишній
Буд. – Будинок
Веч. – Вечора
ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ВЛКСМ – Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді
ВКЭ – Всесвітня компанія електрики
ВМН – Найвища міра покарання
Военком – Військовий комісар
Волисполком – Повітовий виконавчий комітет
ВОХР – Озброєна охорона
Вр – військово-революційний
Врид. – Тимчасово виконуючий справи
В/ч – Військова частина
В-ть – Волость
ВЧК – Всеросійська надзвичайна комісія
Вул., ул. – Вулиця
ГДА СБУ – Галузевий Державний архів Служби безпеки України
Ген. – Генерал
Год. – Година
Горком, міськом – Міський комітет партії
Гр-н. – Громадян
Губ. – Губернія
Губвоенком – Губернський військовий комісар
Губревком – Губернський революційний комітет
Гуотупрос – Губернський відділ освіти
ДАДО – Державний архів Дніпропетровської області
ДАПО – Державний архів Полтавської області
ДАСО – Державний архів Сумської області
ДАХО – Державний архів Харківської області
ДАЧО – Державний архів Чернігівської області
Дес. – Десятина
Дес. – Десяток
ДІКЗ – Державний історико-культурний заповідник
Д.і.н. – Доктор історичних наук
ДОПР, БОПР, БУПР – Будинок громадсько-примусових робіт
ДПУ – Державне Політичне Управління
Д-р – Доктор
Друк. – Друкарня
ДЦ УНР – Державний Центр Української Народної Республіки
Ж.д. – Залізниця
Заведующ. – Завідувач
Завотуправ. – Завідувач відділу управління
Завупродинспекцией – Завідувач повітовою продовольчою інспекцією
Зам. Облпрокурора – Заступник обласного прокурора
Зпт – Кома
ЕКОСО – Економічна нарада
Енкаведист – Працівник органів НКВС

Ім. – Імені
И.д. – виконуючий справи
Избират. списки – Виборчі списки
И.о. – виконуючий обов'язки
Исполком – Виконавчий комітет
ИТЛ – Виправно-трудова табір
Кв. – Квартира
К.В.О. – Київський військовий округ
Кіл., Км. – Кілометр
К.і.н. – Кандидат історичних наук
Колгосп – Колективне господарство
Командюгзапад – Командуючий південно-західного фронту
Комбед – Комітет бідноти
Комнезам, КНС – Комітет незаможних селян
Комун. – Комуністи
Коп., к. – Копійка
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
КПЗУ – Комуністична партія Західної України
К. П. У. – Комуністична партія України
К-р, к/р – Контрреволюційний
Кр-цы – Червоноармійці
КСМУ – Комуністична спілка молоді України
Л/д – Особова справа
Л/свободы, л/с – Позбавлення волі
М., г., міст., мест. – місто, містечко
МВС – Міністерство внутрішніх справ
МДБ, МГБ – Міністерство державної безпеки
М.З.С. – Міністерство закордонних справ
М.п. – Місце печатки
Напр. – Наприклад
Нарком – Народний комісар
Наробраз – Відділ народної освіти
НАФ – Національний архівний фонд
НБУ – Національний банк України
Нач. – Начальник
НЕП – Нова економічна політика
НКВД – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКГБ – Народний комісаріат державної безпеки
Нов. вр. – Новий час
Обкл. – Обкладинка
Обком – Обласний комітет партії
Ок. – Близько
Окрфінвідділ – Окружний фінансовий відділ
Опродкомбриг – Командир окремої продовольчої бригади
От. – Отаман
ОУН – Організація Українських Націоналістів
П/п – Підпис/печатка
П., г. – Пан
Піш. полк – Піший полк
Подив – Політвідділ дивізії
Полк. – Полковник
Пом. заведыв. – Помічник завідуючого
Пом. Секретаря – Помічник секретаря

Политком револ. отряда – Політичний комісар революційного загону
Политотдел, політвідділ – Політичний відділ
Пор. – Поручик
Практ. заняття – Практичні заняття
Предгубисполкома – Голова губернського виконавчого комітету
Предрайфилии – Голова районної філії
Предупаркома – Голова повітового партійного комітету
Предчрезтройки – Голова надзвичайної трійки
П-т – Повіт
Райвоенкомат – Районний військовий комісаріат
Райпродком – Районний продовольчий комітет
Р. – Рік
РВР – Революційна військова рада
РР. – Роки
Р-ка УНР – Розвідка УНР
РКП – Російська Комуністична партія
РК КП(б)У – Районний комітет КП(б)У
Р-онному н-ку – Районному начальнику
РНК, Раднарком – Рада народних комісарів
Ромен. Пов. Ком. – Роменський повітовий комісар
Р-н – Район
РО НКВД – Районний відділ НКВС
РО – Районний відділ
РФСРР – Російська Федеративна Соціалістична Радянська республіка
РСДРП(б) – Російська соціал-демократична робітничка партія (більшовиків)
С., д. – Село
Саж. – Сажень
СБУ – Служба безпеки України
СВУ – Спілка Визволення України
Секрет. сотруд., сексот – Таємний співробітник
Сл. – Слобода
Следдело – Слідча справа
СОЗ – Спільний обробіток землі
СОКМ – Сумський обласний краєзнавчий музей
С.р., с/р, с. г. – Цього року
С. Р. К-ты – Сільські революційні комітети
Сільрада – Сільська рада
С.м. – Цього місяця
Соввласть – Радянська влада
Сов. Нар. Ком. У. С. С. Р. – Рада народних комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки
Сов. Солд. і Роб Депут. – Ради солдатських і робітничих депутатів
СД, Соц.-дем. – Соціалісти-демократи
Соц.-рев., СР – Соціалісти-революціонери
Спецдела – Спеціальні справи
СРСР, СССР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
Ст. – Станція
Ст. – Стаття
Старший інстр. – Старший інструктор
Ст.Оп.Уп. – Старший оперуповноважений
Стор., стр. – Сторінка
Ст. След. – Старший слідчий
СУМ – Спілка Української молоді

Сум. обл. – Сумська область
Сумокротдел – Сумський окружний відділ
Т. – Тона
Т-во – Товариство
Т.в.о., Вр. и об., – Тимчасово виконуючий обов'язки
Т.д. – Так далі
Т.е. – Тобто
Тов., т. – Товариш
Торг. школа – торгівельна школа
Т.п. – Тому подібне
Тчк – Крапка
УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква
УВО – Українська Військова Організація
Увоенком – Повітовий військовий комісар
Увоенрук – Повітовий військовий керівник
УВС – Управління внутрішніх справ
УГБ – Управління державної безпеки
УД – Українська держава
УІС – Українська Інформаційна Служба
Уисполком – Повітовий виконавчий комітет
УВС – Українська видавнича спілка
УВУ – Український Вільний Університет
УК УССР – Кримінальний кодекс УРСР
Улеском – Повітовий лісовий комітет
УМВС, УМВД – Управління міністерства внутрішніх справ
УМГБ – Управління міністерства державної безпеки
УНР – Українська Народна Республіка
УПА – Українська Повстанська Армія
Упарком – Повітовий партійний комітет
УПОЛГОГПУ – Уповноважений Глухівського відділу ДПУ
Уревком – Повітовий революційний комітет
Урож. – Уродженець
УССР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
УЦК – Український Центральний Комітет
УЦР – Українська Центральна Рада
Ф. – Фунт
ФЗУ – Фабрично-заводське училище
Х., хут. – Хутір
Харьк. – Харківський
Хор. – Хорунжий
ЦДАВОВУ – Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДКФФА – Центральний Державний кіно-фото-фоно архів ім. Г.Пшеничного
ЦИК – Центральний виконавчий комітет
Цупком – Центральний Український повстанчий комітет
Ч. – Число
ЧК, НК – Надзвичайна комісія
Чол. – Чоловік
Шт. – Штук
Штади – Штаб дивізії

SUMMARY

The first volume collection of documents, proposed to readers attention, covering the period from 1918 to mid-30th of XX century.

The collection includes an essay-review, documents with the history of Ukrainian insurgent movement, contains information about the causes and course of folk actions and progress of the underground partisan struggle in the current Sumy region.

It also contains comments, illustrations and details about atamans, rebels, organizers of the Resistance movement and communication binding – who were natives of the land.

The basis of the collection were documents of the State Archive of Sumy region, supplemented by other sources.

Edition allows you to enter the scientific use new historic documents of the rebel movement of the 20th - 30th that reflect regional features of this complicated and contradictory process.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
“КРАЙ ПАРТИЗАНСЬКОЇ СЛАВИ” У СВІТЛІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ 20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	6
ЧАСТИНА I.....	50
ДОКУМЕНТИ ПРО ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ 20-Х – 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ НА ТЕРИТОРІЇ СУМЩИНИ	50
ЧАСТИНА II.....	243
ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ	243
ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ	243
ЧАСТИНА III.....	283
НАРОДНА ВІЙНА 20-Х РОКІВ	283
НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ	289
КОМЕНТАРІ	289
ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ, ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИК.....	307
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	318
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК.....	327
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	334
SUMMARY	338

Наукове видання

Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині

Том 1

Автор-упорядник:
Іванущенко Г.М.

Технічний редактор:
Наталуха А.С.

Комп'ютерний набір:
Іванущенко Г.М.

На першій сторінці обкладинки –
фото: “Атака повстанської кінноти” (www.makhno.ru)

www.daso.sumy.ua

Здано до набору 20.09.2010 р. Підписано до друку 5.11.2010 р. Формат
60x84 1/16. Гарнітура Прагматика. Папір офсетний. Друк офсетний.

Умовн.-друк. арк. 21,25. Облік.-вид. арк. 21,75. Тираж 500 прим.
Вид № 1. Зам. 03.

Видавець: ФОП Наталуха А.С.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців серія СМв № 034 від 28.04.09, видане Державним
Комітетом телебачення та радіомовлення України)
40030, м.Суми, вул.Кузнечна, 2